CÜNEYT ARCAYÜREK

2. Basım

Çankaya Hesaplaşması

BİLGİ YAYIN

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ : 33/5

ISBN 975 - 494 - 164 - 5
90. 06. Y. 0105. 0245

Birinci Basım 1990

İkinci Basım
Mayıs 1990

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Tel : 131 81 22 - 131 16 65 - 134 12 71
Telefax : 131 77 58
Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. 19/2
Tel : 522 52 01 - 526 70 97
Telefax : 527 41 19
Cağaloğlu - İstanbul

CÜNEYT ARCAYÜREK

Çankaya Hesaplaşması

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

CÜNEYT ARCAYÜREK'İN KİTAPLARI

Cüneyt Arcayürek Açıklıyor

1. Demokrasinin İlk Yılları (1947 - 1951)
2. Yeni İktidar, Yeni Dönem (1951 - 1954)
3. Bir İktidar, Bir İhtilal (1955 - 1960)
4. Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960 - 1965)
5. Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965 - 1971)
6. Çankaya'ya Giden Yol (1971 - 1973)
7. Demokrasinin Sonbaharı (1977 - 1978)
8. Müdahalenin Ayak Sesleri (1978 - 1979)
9. 12 Eylüle Doğru Koşar Adım
   (Kasım 1979 - Nisan 1980)
10. Demokrasi Dur, 12 Eylül 1980
    (Nisan 1980 - Eylül 1980)

Cüneyt Arcayürek'in Öteki Kitapları

Ku - De - Ta (Büyüklere Masallar)
Ku - De - Ta - 2 (Adaya Demokrasi Nasıl Geldi)
Hapishanedeki Ecevit
Şeytan Üçgeninde Türkiye
Darbeler ve Gizli Servisler
Namı 864 Rakımlı Tepe Çankaya
Çankaya Hesaplaşması

aslımlar
ofset - tipo matbaacılık
tel : 229 40 75 - ankara

BÜTÜNLEŞEN İKİ KİTAP HAKKINDA

(Bu kitabın yazarı; cumhurbaşkanlığına adayı ğını koyduğu günden başlayarak, seçim ve seçimden sonraki günler, Turgut Özal'dan bir tek gün adını açık yazarak söz etmemiştir. Günlük yazılarında, hatta haber türü yorumlarında «TÖ» diye anmış, bir tek kez olsun, cumhurbaşkanı sıfatını kullanmamıştır. Yazarı, ulusal iradeye olan saygısı böyle davranmaya zorlamıştır. Okuyucu, aynı tutarlılığı kitapta da izlediği için yazarı herhalde kınamayacaktır.)

Çankaya, cumhurbaşkanı seçimi nedeniyle ya da seçilmiş cumhurbaşkanlarının tutumlarından kaynaklanan olaylarla, Türkiye'nin hemen her döneminde başlıca, hatta baş konu oldu.

Çankaya'nın 1980 - 1990 arasındaki son on yılda, başka bir özelliği vardı. 12 Eylül darbesinden sonra Çankaya, tam iki yıl, seçimsiz gelip oturan askeri yönetim liderleriyle odak noktasıydı. Devlet Başkanı sıfatıyla Kenan Evren, iki yıl Türkiye'nin siyasal, sosyal, hatta ekonomik örgüsünü Çankaya'da hazırladı.

Halkoylamasına sunulan 1982 Anayasası ile (halk tarafından) cumhurbaşkanlığına seçilen Kenan Evren, 9 Kasım 1989'a kadar aynı işlevi, giderek yumuşayarak, başka bir benzetmeyle giderek «demokratlaşarak» Çankaya'da sürdürdü, sesini sürekli duyurdu.

Fakat, her açıdan seçilmiş cumhurbaşkanlarına benzemiyordu. 12 Eylül lideriydi, yarattığı eserler görev süresi boyunca ve «köşesine çekildikten sonra» kuşkusuz tartışılacaktı.

Askeri yönetimin «depolitize» etmeye çalıştığı ülke, «susan Türkiye'den, konuşan Türkiye'ye» dönüştükçe; Çanka-

ya, hem güncel olayların, hem de 12 Eylül tartışmalarının zemini ve başlıca hedefi haline geldi. On yıllık bu gerçek, elinizdeki kitabın adı oldu: «*Çankaya Hesaplaşması.*»

11 Ekim 1989'da «*864 Rakımlı Tepe - Çankaya*» kitabı satışa çıktı. Bu kitap, 1987'den başlayarak tam iki buçuk yıl TÖ'nün sivil ve asker kesimlerden, tepe noktalardaki kişilerden asıl amacını, 8. Cumhurbaşkanı olma tutkusunu nasıl gizlediğini ayrıntılarıyla anlatıyordu. Her iki kitabın başrollerinde Evren, TÖ, Demirel, Erdal İnönü ve öteki önemli kişiler vardı. Böylece iki kitap, «864 Rakımlı Tepe - Çankaya» ile beğeninize sunulan «Çankaya Hesaplaşması» birbiriyle bütünleşiyor. Yakın geçmiş bu iki kitapta iç içe giriyor ve Türkiye'nin her döneminde baş konu olan Çankaya doruğu, her açıdan ayrıntılarla önünüze getiriliyor.

«864 Rakımlı Tepe - Çankaya»dan sonra, «Çankaya Hesaplaşması» bilinen kimi olayların «bilinmeyen yönleri» ile ayrıntılarına bir numaralı insanların anlattıklarıyla ışık tutmaya yöneliyor.

Gerçek öyküleri yansıtan yapıtların önsözlerinde kimi yazarların özenle yazdıklarının tersine :

Yukarda adı geçen iki kitapta geçen olaylar, kişiler, konuşmalar, belgeler ve söyleşiler bütünüyle gerçektir. Kitapların yazarı, iyi niyetle «konuşkan» olmadığını söyleyen kimini yeterince zorlayarak daha geniş bilgi edinmeye çalışmış, bilgi vermekten kaçınmayanlara teşekkür etmiştir. Kimine göre eksiklik, kimine göre fazlalık yazarın kusuru değildir.

«Çankaya Hesaplaşması»nda olaylar, 1990'dan 1980'e doğru sıralanmıştır.

C. A. (Mart - 1990)

Gözlerini kapadı, 80'lerde.

Uyandı, 90'da.

Dün —1980— ile bugün —1990— arasında 120 ay, 3600 gün, 87.600 saat geçmiş. Bir göz kırpışta... On yıllık bir zaman dilimi bir satıra sığıyor...

90'dan bakarken 80'e; «Yılların gelecekleri insana ne kadar uzak, geçmişleri ne kadar yakın gelir» diyen yazarın bakış açısı geçerli miydi acaba?

Oysa, toplum akıp giden son on yıla dürbünün tersiyle bakıyor. Kimilerimiz için «geçmiş ne kadar uzakta.» Geride kalan siyasal olayları, ekonomik aldatmacaları şöyle böyle anımsıyor. 80'de bunalımları aşalım diye yola çıktığımızı, 1990'da daha ağır bunalımlar içine yuvarlandığımızı görmek istemiyor. 1990'ın 80'lerde hazırlandığını tartışmıyor.

Çeşitli çevrelerle konuşur, 90 gözüyle geçmişe bakarken zamanın 80'de durduğu duygusuna kapıldı. Rejimin ana yapısı, hiçbir gelişme göstermeden 80'deki çerçevede donmuş, yer yer kırılıp dökülmüş sanki.

O gece hava çok soğuktu. Yolları kaplayan kar, buz olmuştu. Sokak lambaları parlaklığını yitirmişti, sarı, ölgün... Söz sahibi kişilerle konuştukça, karamsarlık yüreğini sarıp sarmalamış olabilirdi. O kış gecesinin ürkütücü baskısı altında «ülkesindeki büyük kentleri, batıdaki büyük kasabalara» benzetti. Toplum belleğinin bunca zayıflığına hayıflanarak Pembe Köşkün arkasındaki alana on dokuz yıllık emektarı park etti.

Yedinci cumhurbaşkanı, 12 Eylül lideri Kenan Evren, nereden çıktı karşısına? Evren, elini uzatmış, «Bir ülkenin iç barışı ve emniyeti için muhakkak ki, ekonomik istikrar şarttır. İnsanlar enflasyondan, pahalılıktan kurtarılmalıdır» diyordu. 15 Ekim 81'de Der Spiegel dergisine söylenen bu cümleyi niçin anımsıyordu? 90'dan bakınca, Evren'in irdelemesi değerinden hiçbir şey yitirmemişti. Cümleyi içinden yineleyerek, Pembe Köşkün arkasındaki

büyük binalardan birindeki 12 numaralı dairenin dış kapı ziline dokundu.

Temmuz 83'te Bolu'daydık, Evren, «Belirtmek isterim ki... İdarede yıllarca yapılmak istenip de, başarılamayan pek çok konuya el atılmış ve bunların çoğu sonuçlandırılmıştır» diyordu. Enflasyondan, pahalılıktan kurtulmamıştık ama, pek çok konuya el atılmış o dönemde. Sonra? Kimlerle nereye varılmıştı, 1990'ın sorunu buydu. Tam o sırada çaldığı kapının sürgüsünü çeken otomatik çalıştı.

Küçük salon sıcaktı. Sahibinin doğasını yansıtan sadelikteydi. Yemek masasında karşı karşıya, birbirlerine baktılar. 90'dan 80'e bakarken «hafıza-ı beşeri tazelemek istediğini» söyledi. Uzun boylu, görünüşte sakin, ama inatçı, gözlüklü adam dinliyordu. Ta ki «Türk toplumunun zayıf belleğini canlandırmak için» geçmişe kısa yolculuk yapmaktan söz edinceye kadar...

«Bütün toplumlar öyledir» dedi Erdal İnönü. Geçmişi anımsamazsak, dünden bugüne miras kalan çapraşık siyasal düzeni nasıl değerlendirecektik? İnönü, düşünceliydi, direndi, «İnsanlar unutkandır» dedi. Madlen çikolatayı ağzına attı, öteki bir sigara daha yaktı. O sırada telefon çaldı. 90'dan 80'lere bir türlü giremiyorlardı.

Başka çağrışımlar dalgalandı kafasında. Evren konuşuyordu. 12 Eylülün üçüncü yıldönümünde TV ve radyodan sesleniyordu. «Sizlere yanaşanlara şunları sorunuz» diyordu:

«Mademki bunları (12 Eylül başarılarını) yapabilecektiniz, neden seneler geçtiği halde o güne kadar yapamadınız? Vazifesini yapmayan görevlileri neden görevlerinden almadınız?»

Galiba, bu ve benzeri soruların yanıtlarını araştırıyordu.

Döndük Dolaştık, Nereye Geldik?

80 ile 90 arasındaki süreçte, siyasal olayların ekseninde iki ad bulunuyordu: Kenan Evren ile TÖ!

Evren, özellikle 12 Eylül 80'den 83'e kadar Türkiye'nin yazgısını elinde tutan ve biçimlendiren tek güçtü. Es-

ki cumhurbaşkanı siyasal yapıyı yenilemeye, gelecek günlere değişik bir çehre vermeye girişirken üç yıl boyunca çeşitli aşamalardan geçti. 12 Eylül günü deniz dalgalıydı. Dört ay sonra yaptığı bir konuşma fırtına estirdi. Dalgalar büyüdü, büyüdü ve 12 Eylülün üçüncü yılında gerçek demokrasinin sığınacağı barınak kalmadı.

83'ten sonra 12 Eylülün «sürgit dönemi» açıldı. TÖ, tam yedi yıl 12 Eylülün bahşettiği olanakları kimi yerde tehdit olarak kullandı. Kimi yerde siyaset anlayışına yontarak... Ve Çankaya'ya çıktı. Geçen on yıl boyunca bunalımlardan arınmayı vaat ederek Çankaya'ya tırmanmaya başladı. Ülkeye daha ağır bunalımlar yükleyerek Çankaya'da kaldı.

«On yıl sonunda» dedi, «siyasal, ekonomik, sosyal yaşantımızda on yıl öncesine göre olumlu farklar görüyor musunuz? Son on yılda demokrasinin kurallarında gelişmişlikten söz edilebilir mi?» İnönü, soruları gülümseyerek dinliyordu.

Rahattı İnönü, geçmişi ilk kez bu boyutta tartışıyordu. Bakışları bir yere takıldı, sonra «Sanmıyorum» diye başladı, «Kaybettiğimiz çok şey var. Ama kazanılan şeyler de yok değil» dedi. «Kazandığımız şeyler» doğrusu merak konusuydu. Soru dolu bakışları yakaladı, «Zamanla iletişim arttı. Avrupa'yla iletişim artınca kendiliğinden, bir ölçüde de siyasetçilerin yardımıyla ortaya çıkan gelişmeler...»

Cümleyi tamamlamadı. «Gelişmeyi» İnönü'nün ağzından duymalıydı. Bu gerekliliği algılayan İnönü, «Örneğin, siyasal olaylar üzerinde konuşurken içeriği biraz daha içerikli olsun diye, rakamlar ya da yeni bir şeyler söylemeye özen gösteriliyor» diye sürdürdü.

«İyi bir şeyler» demek ki, bunlardı. Değerlendirmeye kim olsa katılırdı. «Ne var ki» diye eklentilere giriyordu İnönü, «Her biri kendiliğinden gelen olumlu şeyler diye düşünülebilir!» Sonra, madalyonun öteki yüzünü çevirdi, on yılın «zararlarını» gösterdi:

«Öte yandan, son on yılın zararları tabii ki çok. Şimdi dönüp dolaşıp 1950 - 60 arasındaki, hatta zaman zaman 1946 - 50, zaman zaman 1950 - 59 arasındaki siyasal olayların benzerlerini veya benzer yaklaşımlarını görüyoruz. Örneğin, polisin davranışında hemen hemen yıllardır hiç fark yok.»

Şöyle bir durdu. Kısa bir değerlendirme daha yaptı:

«Buna karşı toplumda daha çok uyanış, o da sesini pek yükseltmek şeklinde değil de, yorumlama ve anlayış şeklinde kendini gösteriyor. Seçim sonuçları umut veriyor. Her zaman olduğu gibi.» Bir süre sustu ve sonra;

«Evet» dedi, «son on yılda büyük değişiklik yok gibi görünüyor. Ama demokrasi —tabii— dönüp dolaşıp ilerlemeye çalışıyor. Ayrılıyoruz, yine giriyoruz demokrasiye. Haydi baştan!»

Gerçek Demokrasi Mirası: «Yok, Yok!»

Önemli noktaya adım adım ilerliyorduk. Evren Paşa dokuz yıldır iktidardaydı. Özellikle ilk üç yılda Türkiye'ye layık gördüğü siyasal yaşamın iskeletini kurdu. Kaslarını, sinirlerini hazırladı. Dokuz yılın sonunda gerçek demokrasiye yönelecek bir miras bırakarak gittiği söylenebilir miydi? Ses alma aracındaki cümle net ve vurucuydu:

«Yok, yok... Öyle bir şey yok» diyordu İnönü. Söylediklerini kafasında yeniden tarttıktan sonra, sözlerine kesinlik katan bir cümle daha ekliyordu: «Öyle bir şey söylenemez tabii.»

Konuşmanın sonlarına gelmişlerdi artık. Genel yargıyı İnönü'nün pekiştirmesi için bir kez daha yineledi. Siyasal kulislerde, aydın çevrelerde yoğunlaşan yargıyı soruya dönüştürdü: Bunalımlardan geçen ülkeyi teslim alan Evren'in, geride bunalımlar bırakarak ayrıldığına inanıyor muydu?

İnönü'nün açıklamaları son on yılı aştı:

«Mesele şu» diye başladı: «Biz geldiğimiz döneme güzel bir anayasa (1961) ile demokrasi içinde ilerleyerek, herkes daha çok konuşarak, tartışarak geldik. Bir kazaya uğradık. Çeşitli etkenlerle. Anarşi dönemi. O dönemin aşılması gerekiyordu. Bu dönemi aşacağız derken tekrar 1945'lere döndük.

Evet, iç savaş gibi şeyler kalmadı. Birbirimizi öldürmeden yaşamaya devam ettik. Ama siyasi planda 1945'lere, 50'lere döndük.

Biz, bugün yine ilerleyerek 65 - 75 yıllarına erişmeye çalışıyoruz. Bir anlamda. Yine oraya geleceğiz. Rahatlık içinde siyasal mücadele olacak ve anarşi olmayacak, olursa önleyeceğiz. Aynı siyasal yapıyı koruyarak önleyeceğiz. İşte o zaman 'ilerledik' diyeceğiz.»

Daha «o noktaya» gelmemiştik. Peki, hangi noktadaydık?

Hangi Noktadaydık?

Konuşmaları kâğıda döküyordu.

Son cümleye soru işaretini koyduğu sırada telefon çaldı. Uğur Mumcu'nun sesi telaşlı, ıstırap yüklü. «Muammer Aksoy'u vurdular» dedi.

Müthiş bir rastlantı, «Hangi noktadaydık?» sorusuna bir bakıma yanıt veriyordu. Tarih, 31 Ocak 1990, saat 19.30'du. Yıllardır, iktidara geldiği 1983'ten beri terörü önlediğini, artık büyük kentlerde adam öldürülmediğini söyleyerek övünen insan gözünün önüne geldi, sesi kulaklarında çınladı. Son günlerde başkaldıran terörün yarattığı olaylar manşetlere tırmanmıştı. Terörün kanlı misillemelerinden söz ediliyordu.

15 Ocak 90 gecesi İnönü, «Birbirimizi öldürmekten vazgeçtiğimizi» söylemişti. Garip bir rastlantı daha. İnönü ile bir yazı dizisi için 31 Ocak 90 günü ikinci kez konuşmuştu. Aksoy'un vurulmasından iki buçuk saat önce. Bu kez İnönü, son on beş gündeki gelişmelere bakıyor, «terörün yeni kıpırdanışlarına» dokunuyordu.

15 Ocak gecesi, İnönü'ye bir yerde karşı çıkmıştı. O gecenin notlarına göre, İnönü'ye:

«Sokakta adam öldürmelere yine rastlanıyor» demişti. «PKK hareketi can almaya devam ediyor. PKK hareketini büyük kentlerde öldürme olayları olmuyor diye terörden soyutlamaya çalışan iktidar mantığı, orada ölenlerin, öldürülenlerin Türk vatandaşı olduğunu anımsamak, anımsatmak istemiyor. Sanki o yörelerde Ankara ve İstanbul' dan farklı insanlar yaşıyormuş gibi.»

Terör ile anarşinin encamına eğilecekti. «Rakamlar, terörün geri çekilmediğini, arttığını gösteriyor»du.

İnönü'ye son kez aynı soruyu yöneltti. O dönem; bunalım olduğunu söyleyerek geldi, her açıdan bunalım bırakıp gitmedi mi?

«Öyle, öyle» dedi İnönü. Yalın gerçeği bir kez daha açıkyüreklilikle onaylıyordu.

«Senaryo Bizimle Bozuldu»

Oysa kırk yıldır izleyegeldiğimiz siyasal bunalımlarda anahtar sözcük hiç değişmedi: Çankaya!

80'lerde Çankaya, demokrasilerde yadırganan acaip siyasal bir gövde yarattı. Çankaya laboratuvarlarında gövde biçimlendirildi. Adı demokrasiydi, 16 Mayıs 1983 günü yaşama geçecekti. Yalnız vazgeçilmez organlara gereksiniliyordu. Bir bölümü «tedarik edildi.» İkisi hemen uyum sağladı. Üçüncüsünü «yedeğe» aldılar.

Ne var ki, laboratuvardaki uzmanlara danışmadan demokrasiyle birlikte yaşama geçmeye hazırlanan öteki iki organla bir türlü uyum sağlanamıyordu. Uzmanlar pratikti, bir darbede sonuncuları koparıp attılar. Ötekilere parlak bir yaşam, gelecek bağışladılar.

Çankaya'nın umut bağladığı MDP ile HP, «suni teneffüsle» yaşayamadı. Sonuncusu ANAP —Bakan Fahrettin Kurt'un söylediği gibi— kan kanserine yakalandı. Yaşaması mucize...

Koparılıp halka atılan iki organ ise, her türlü engellemeye karşın; yaşamayı, serpilmeyi başardı. 80 rejiminin yok olmaya mahküm ettiği SHP ile DYP, demokrasi adındaki ana gövdenin belirgin öğeleri oldular.

80 - 83 arasında Çankaya «kapalı kutu» idi. 83'ten sonra yavaş yavaş demokrasiye açıldı. İnönü, o günleri kalın hatlarıyla «tasvir ederken»:

«Senaryonun ilk bozulması bizim kabulümüzle başlar» dedi. Senaryo dediği, 83'te yaratılan yarı demokrasi, yarı güdümlü rejimdi.

Böylece, Çankaya ve Çankaya'da son on yılda yapılan görüşmelerin ilginç içeriği sahneye giriyor. Kamuoyu yıllardır iki ayda bir parti liderlerinin Çankaya'ya çıkarak

Evren'le görüşmeler yaptığını duydu. Görüşmelerden sonra liderlerin yaptığı açıklamalar Evren'i yansıtmıyor, liderlerin Evren'e ilettiği görüşleri kapsıyordu.

Oysa Çankaya'da kimi gün, son on yılın olayları ele alınmış, ama kamuoyuna yansımayan çetin konuşmalar yapılmıştı. Kimi gün tartışmalar, kimi yerde fikir alışverişlerine uzanan konuşmalar...

Perdeyi aralamanın günü geldi. İşte Çankaya, Çankaya'dan renkli, canlı sahneler...

83'te SODEP kurulurken İnönü, 12 Eylül lideriyle ilk kez görüştü. Daha sonra değineceğimiz o günü, gülümseyerek anımsıyor. «O zaman bizi daha ciddiye almamıştı» diyor. Her şeye —başta veto engeline— karşın gün geldi, Erdal İnönü parti liderliğine oturdu. İki ayda bir Evren'le görüşmeye başladı.

İnönü, siyasette yedi yıldır profesyonel. Fakat son yedi yılda Evren'le en fazla konuşan «kıdemli» siyaset adamı.

83 sonrasını anlatmaya başlarken, «Artık bizi kabul eder bir hali vardı ve bu tutumu giderek arttı. Konuşmalarımız bizi daha ciddiye aldığını gösterdi» diyordu.

Çankaya'nın İnönü ile partisini «kabul etmekten» başka yapacağı bir şey yoktu. Bütün zorlamalar SODEP'in önemli oranda oy almasını engelleyememişti. Bu görüşü İnönü, susarak onaylıyordu. Önemli bir dönemi bir iki cümleyle, «Ondan sonra tabii Sayın Demirel, Sayın Ecevit... Sırayla geldiler. Senaryonun bozulması, bizim kabulümüzle başladı» diye tamamlıyordu.

«Köylülerin Her Söylediğine İnanmayın!»

İnönü, 1986'da milletvekili seçildi. O tarihten sonra Çankaya'ya milletvekili ve lider kimliğiyle gitti. İkili görüşmelerde kuşkusuz, toplumda var olan şikâyetleri sıralıyor, pahalılıktan başlayarak önemli her konuya değiniyordu. MDP lideri Turgut Sunalp —o sırada bize— Evren'le yapılan görüşmeleri şöyle tanımlıyordu: «Diyalog değil, monolog!»

Lider konuşuyor, Evren dinliyordu. Erdal beye karşı tutumu neydi?

«Biliyorsunuz» dedi İnönü, «ben o kadar konuşkan değilim. Bu yüzden zaman zaman bana fikirlerini söylerdi. Bizi ciddiye aldıkça daha fazla söylemeye başladı. Ama söylediği şeyler bizim görüşlerimize katılmıyordu.

Esas söylediği 'Ben iktidar değilim, anayasaya göre yetkim yok'tu. Örneğin yurt gezilerimden sonra köylülerin sıkıntı çektiğini, iktidarın tarıma, köylüye yardım etmediğini anlattığımda, 'Çiftçileri, köylüleri sen fazla tanımazsın, ben tanırım. Köylüler her zaman şikâyet ederler hallerinden. Her söylediklerine de inanmayınız. Muhakkak söyledikleri gibi değildir' benzeri şeyler söylerdi.

Fakat bu tutum, yavaş yavaş değişti. Başlangıçta daha çok iktidarın politikalarını destekleyen tutumdaydı. Sonra, zaman ilerledikçe...»

Evren'in Katkıları

Evren'de değişim ne zaman başlamıştı? 86'daki ara seçiminde ANAP'ın «itibar kaybetmesinden» ve 87'de oy oranının yüzde dokuz dolayında yitmesinden sonra mı?

İnönü, «87 seçiminden sonra iyice değişti. Örneğin Vuralhan hikâyesinden sonra, Amerikalılarla yapılan görüşmeler ve Ermenilerin soykırımı iddialarında... Bunları konuşurken dinliyordu, bir anlamda hak veriyor gibi dinliyordu» dedi. Sözcükleri tartan doğası «ama» ile başlayan bir cümleyi ses alma aracına hapsetti:

«Ama katkısına gelince; 'Başbakana söylüyorum, o düşünecek. Onun yetkisinde. Daha başka bir şey yapamam'da kalıyordu. Hatta bir defasında görüşlerimi, şikâyetleri yazılı istedi, ben de hazırlayıp götürdüm.»

Sonra?.. «Bir şey çıkmadı» dedi tekdüze bir sesle İnönü, «Oysa, yazılı metinde Vuralhan meselesi, TRT'nin tarafsız davranması, anayasa değişikliğine ilişkin isteklerimiz vardı. Bir hareket yapmadı bunlarla ilgili» diyordu.

Görüşmelerin «ayrıntılarına» girmiyor, daha çok ana çizgileri yansıtıyordu. Yedi yıl süren ikili görüşmeleri özetledi:

«Evren'le yapılan konuşmalar, işte... Bir faydası olan konuşmalar olmaktan öteye, bir çeşit 'göstermelik konuş-

malardı.' Cumhurbaşkanı muhalefeti de dinliyor, muhalefet de cumhurbaşkanı ile konuşabiliyordu! O konuşmalar, hiç faydasız değildi tabii. Demokrasilerde iktidar ile muhalefetin kanlı bıçaklı olmamaları, cumhurbaşkanı ile konuşması... Bunlar halka destek olan konuşmalar. O açıdan biz de gidiyorduk her zaman. Ama herhangi bir somut sonuç alınamadı o görüşmelerden.»

Hiçbir somut sonuç alınamadı?

İnönü, «Alındıysa bile biz fark etmedik! Belki bizimle yaptığı konuşmalardan esinlenerek...» dedi, arkasını getirmedi.

Kuşkusuz «somut sonuçlar» alınsa fark edilirdi. Değinilen konular, ülkenin bellibaşlı sorunlarıydı. Sonuç alınsa kendini belli ederdi. İnönü, «Olmadı» diye yanıtladı.

Evren Paşanın TRT üzerinde belirli ölçüde etkisi olduğu yadsınamazdı. TRT, ANAP ile TÖ'nün borazanı olmuştu. Muhalefet, aydın çevreler ve halk, özellikle TRT haberciliğinden yakınıyordu. Ana muhalefet, sözlü yakınıların yanı sıra Evren Paşaya verdiği yazılı metinde de yayın tarafsızlığının sağlanmasından söz etmişti.

İnönü, «TRT'yle ilgili başlangıçta söylediği şuydu: 'Siz de bir gün göreve geçeceksiniz. Göreceksiniz ki, TRT'yi herkesin memnun olacağı şekilde yönetmeye imkân yok. Ne söylese birileri kızacaktır' diyordu. Ya da 'Tarafsızlığın tarifi çok zor. Bu yüzden herkes kızıyor' şeklinde idi.

Zaman ilerledikçe, örneğin son defa TRT'den yayımlanan bir konuşmayı eleştirdiğim zaman, 'Tamam, ben de o konuşmayı dinledim. Konuşmayı İnönü dinledi ise, bana gelip bunları yapmaya hakları yoktur diyecektir diye içimden geçirdim' dedi.»

Türkiye'yi yıllardır ayağa kaldıran bir «rejim sorununu» Çankaya, bu kadar dar çerçevede ele alıyordu. 1983'te başlayan TÖ iktidarıyla TRT konusunda yazdıklarımız, siyasal partilerin hemen her gün sıraladıkları eleştiriler —demek ki— akıntıya kürekti.

İnsanın aklına ister istemez Kasım 89'dan sonra gazetelere geçen bir haber takılıyor. Evren Paşanın Çankaya'dan ayrılışının üzerinden bir hafta geçmemişti. TRT gelmiş geçmiş cumhurbaşkanlarını fotoğraflarıyla tanıtıyordu.

Sıra Evren'e geldi. Orgeneral giysili bir resmi ekranı kapladı. Ertesi günü Marmaris'ten kısa bir demeç yansıdı. Evren Paşa,

«Asker kökenli cumhurbaşkanlarını sivil giysilerle gösterirlerken beni, üniformalı resmimle tanıtıyorlar. TRT, haksızlık ediyor» diyordu.

Oysa TRT, yedi yıldır, siyasete, demokrasiye ve partilere haksızlık ediyor, Evren Paşa «herkesi memnun etmenin zorluğundan» söz ederek eleştirileri fazla dikkate almıyordu.

Ne denir ki... Zaman!

Ses alma aracını yavaşça kapadı. İnönü ile yaptığı görüşmeleri yeri geldikçe yazacaktı.

ÇANKAYA'DAKİ TARTIŞMALAR

Arkasında Bunalımı Kim Bıraktı?

Süleyman Demirel'in Çankaya'daki Evren'e bakış açısı, kuşkusuz Erdal İnönü'den farklı olacaktı. İki liderin Çankaya görüşmelerindeki tutumlarının değişik olması da doğaldı.

Yedi yıldır fiilen politika yapan Erdal İnönü, Çankaya'ya 83'te başlayan «yeni demokrasi» çağının sıkıntılarını anlatabilir, olanak bulursa tartışabilirdi. Evren ile İnönü'yü bu sınırı aşmaya zorlayan «ortak bir geçmiş» yoktu.

İnönü, askeri yönetimin sakıncalı demokrasinin temellerini attığına inandığı için politikaya girmişti. SODEP kurulur, genel başkanlığa gelirken Milli Güvenlik Konseyinin hışmına uğradı, veto edildi. Anlam vermediği bu davranışın —açığa vurmaktan kaçındığı— olumsuz izlerini içinde saklıyordu.

Oysa, Demirel'in Çankaya'daki Evren'le «Ortak bir geçmişi» vardı. Siyasette otuz yıldır profesyoneldi. On yıldan fazla başbakanlık yapmış, iki darbe geçirmişti. Çankaya'daki Evren'le 1980 öncesini birlikte yaşamışlar, —Demirel'e göre— sorumluluğu paylaşmışlardı.

Son darbe Demirel'i götürmüş, Evren'i Çankaya'ya taşımıştı.

Bulacağı ilk fırsatta 1980 öncesi günleri, 12 Eylül darbesini ve 1980'den sonraki ıstırap çektiği dönemi, Çankaya'daki Evren'le tartışacaktı.

Yasaklı olduğu, yasaktan kurtulduğu günlerde, ne zaman 12 Eylülden ve hele Evren'den söz açılsa; Demirel, «savaş davullarını çalardı.»

Dinleyicisine göre geçmişi irdeler, olaylar anlatır, olaylar açıklardı. Güniz Sokaktaki evine gidenler savaş davullarının sesini mutlaka duyarlardı.

«Eğer Ülkeyi Serbest Bıraksaydı»

Ses alma aracını çalıştırdı.

Demirel, «90'dan bakarken, 80'lerde neler gördüğümü soruyorsunuz» dedi. Evet!

Bir süre geçti, susuyordu. Gecenin geç saatiydi. Sinek uçsa sesi duyulacaktı. Kaset sessizliği emiyordu.

«Ülkeyi yönetme hevesi...» diye mırıldandı. «Ama dokuz sene yönetiyor» dedi. Bu sözler hangi düşüncelerin ürünüydü, bilinemezdi. Konuşmaya başlarsa cümleler art ardına akardı. Beklemeli!

Sonra birden söze girdi:

«Evvela sureti haktan (iyi niyetliymiş gibi) görünüyor. Kimseye düşman değil. Çünkü 27 Mayısın, 12 Martın neticelerini görmüştür. 27 Mayıs, taraflardan birine düşman, birine sığınmış. Onun için önemli olan taraflardan biri değil, kendisi. Bu, militarizmdir. Yönetimi ele almak sanatıdır ve sonuç itibariyle yönetimi ele almıştır.»

İlginç bir giriş yapıyor Demirel, doğrudan Evren'e yöneliyordu.

Bir süre daldı.

Ses alma aracını denetledi. Demirel susunca, sustu. Ama içinden, gecenin bu saatinde Marmaris'te Evren acaba ne yapıyor, diye geçirdi. Başka çağrışımlarla bir süre oyalandı. Nasılsa Demirel'in konuşmasını bekliyordu.

«Tehlikeli şeyler daima en basit olan şeylerdir» demiş Troçki: «Başarmak için elverişsiz koşullardan korkmamak, elverişli koşullarla yetinmemek lazım.»

Ya hükümet darbesini nasıl tanımlamış? «Karnına vurmak gerekiyor» demiş. «Bu darbenin gürültüsü olmaz. Hükümet darbesi hiçbir şeye gereksinmeyen bir şeydir.»

Bizde sivillere bir iki mektup yazmaya, bir de kumanda zinciri buyruğunda beş yüz bin kişilik orduya gereksiniyor. 12 Eylül için şu tanımlama daha geçerli: «İnmeli bir hastaya yumruk atmak!»

Demirel, susuyor, notlarına bakıyor. Ses aracı boşa dönüyor.

14 Ocak gecesi Demirel'le yaptığı konuşmayı öğrense, Evren Paşa —tabii, Michelet'in Fransız İhtilali kitabını

okuduysa— herhalde şöyle derdi: «Parti başkanları, tarihi kendilerine uydurmak isteyen kahramanlardır.»

Birden, «Ne yapıyor?» diye sordu Demirel. Çağrışımların getirdiği hava bozuldu. Sürdürdü:

«Eğer ülkeyi serbest bıraksa... Ülke kendisine lazım olan adamları çıkaracaktır. Ülkeyi serbest bırakmamış, ülkenin yanlış ellere geçmesine sebep olmuştur. Ne yapmıştır? Makyavel diyor ki; zaptettiği şehri yıkmayan kendi çöküntüsünü oradan bekleyebilir. Bütün müdahaleciler ele geçirdikleri iktidarın adamlarını atıl (etkisiz) hale getirme ihtiyacı içinde olmuşlardır.

80'de uygulanan aslında 'kafes sistemidir'. Yani, muayyen bir süre elinden iktidarı aldığınız kişileri kötüleyeceksiniz, sonra seslenmez, solumaz hale getireceksiniz. Konuşamaz hale getireceksiniz. Soyutlayıp, dört duvar arasına koyacaksınız. *Duvarger* diyor ki; ben, bir ülkede demokrasi olmadığı halde bir rejimi eğer demokrasi gibi göstermeye kalkarlarsa, işte buna yanarım.»

Anayasa Yap, Kefil Ol, Sonra...

Bu bir girişti. Ayak ayak üstüne attı, büyük bardak şekersiz çaydan büyük bir yudum aldı, yüzü ve sesi yumuşadı:

«Sayın Evren'le 28 Haziran 1989 Çarşamba günü, saat 16.00'da yaptığımız konuşma, daha çok 1990'a girerken Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu tespittir» dedi. Bilinen olayların, bilinmeyen öykülerinden birini anlatmaya başlamıştı:

«Ben Sayın Evren'e» diye sürdürdü, «gününün dolduğunu, önünde sayılı günler kaldığını ve dokuz yıl sonra 'geriye ne bıraktığını' söyledim. Bu konuşmanın bir yerinde şöyle dediğimi hatırlıyorum:

'Bir anayasa yaptırdınız, kefil oldunuz. Şimdi arkanızda bunalım bırakıp gidiyorsunuz.'

Sayın Evren'in bana 'Ben ne yapayım' şeklinde cevabını da hatırlıyorum. Bunun üzerine ben; 'Sizin ne yapacağınızı ben söyleyemem. Ama ne yaptığınızı söylüyorum' dedim.»

Yaz aylarında çalışmalarını Boğaziçi'ndeki Huber Köşkünde sürdüren Evren Paşa, Demirel'den —kuşkusuz— böyle bir çıkış beklemiyordu. Güncel sorunlar vardı.

28 Haziran 1989'da, Türkiye'nin ekonomik ve siyasal sorunları, «bir semti meçhule» doğru akıp gidiyordu. 26 Mart seçimlerinden sonra ANAP'a ve TÖ'ye karşı halk tepkisi giderek yoğunlaşmıştı. Erken seçim zorunluğunu TÖ, göz göre göre geri çevirmiş, rüyalarını süsleyen Çankaya Köşküne, Evren'den sonra nasıl çıkacağını hesaplamaya başlamıştı. Çankaya'ya çıkmaya henüz karar vermediğini söylüyor, ne çare kendinden başka kimseyi inandıramıyordu.

Evren'in yedi yıllık görev süresinin sona ermesine dört ay kalmıştı. Siyasal gündemin başlıca konusu, Çankaya idi.

Huber Köşkü, Osmanlı döneminde bir Fransız rahibeye hibe edilmiş, ondan da Fransız Kız Lisesine geçmişti. Eski bir binaydı. Cumhurbaşkanın çalışma odası Boğaz'a bakıyordu. Deniz tarafında bir cumba, sokağa doğru çıkıntı yapan küçük bir balkon vardı.

Evren, zaman zaman cumbaya iskemle koyar, denizi seyrederdi. Çalışma odasına açılan kapının hemen sağında «mütevazi bir masa» göze çarpardı. Evren'in günlük çalışmalarını yaptığı masanın önünde karşılıklı iki koltuk, arasında da küçük bir sehpa vardı.

Evren'in odasına konukların alındığı küçük, bir başka odadan geçilirdi. Huber Köşkü o kadar eskiydi ki; konuklar, Evren Paşanın öteki odada yaptığı konuşmaları dinleyebilirdi. Konuk bekleme odasının yanında Milli Güvenlik Kurulunun toplandığı bir başka oda vardı, ama yeterince geniş değildi. Oval, büyük bir masa hemen hemen odayı kaplar, 20 - 30 kişi âdeta birbiri üstüne yığılarak «ülke sorunlarını» görüşürlerdi.

Fahri Korutürk döneminde parti liderleri Çankaya'ya «gerek görüldüğü zaman» çağrılırdı. Evren Paşa «demokratik hayata yeniden geçildikten sonra» çevrenin isteğiyle parti liderleriyle zaman zaman konuşmalar yapmayı öngörmüştü. Her hafta Başbakan ve Genelkurmay Başkanıyla görüşüyordu. Hiç değilse partilerle iki ayda bir konuşarak yeni bir gelenek yaratabilirdi.

Bir süre geçti, Evren Paşa liderlerle yaptığı görüşme-

lerden «rahatsız» olmaya başladı. Her parti liderinin görüşmeden sonra Çankaya Köşkünün kapısında basına açıklamalarda bulunmasını yadırgıyordu. Bu açıklamalar zaman zaman «içeriyi» yansıtıyordu. «Polemik unsurlarının doğmasını» istemiyordu. Görüşmelerden vazgeçecekti.

Ali Baransel, bu görüşe karşı çıktı ve Evren Paşaya «gelenek haline gelen görüşmeleri keserse, asıl polemiğin o zaman başlayacağını» anlattı. Gelenek sürdürüldü.

(Ses alma aracı):

Demirel, «Bu ayrıntıları görüşmenin içeriğini naklet-mek için vermiyorum. Önemli bir günü, bir saptama gününü anlatmak için veriyorum» dedi.

Evren'le Demirel arasındaki dramatik görüşmelerin dördüncüsüydü. Evren ile veda ziyareti dışında bir daha karşılaşmayacaklardı.

Siyasal vurgulamalara geçmeden önce, Bulgar göçmenleri üzerinde duruldu. 350 bin Türkün anayurda göçtüğü, 100 bininin geri döndüğü büyük olay!

Evren, «Dün, kapılara gittim» dedi. «Çok zor bir durum var. Bir kısım çadırlara yerleştirilmiş ama, sıcak. Bir kısmı, tanıdıklarının yanına gönderilmiş.»

Eleştirilerini Evren'den saklamadı Demirel:

«Bulgaristan'dan 'zorunlu göç' ülkenin karşılaştığı, çok önemli bir sorun. Bunun karşısında yapılacak şey evvela, gelenleri şefkatle kucaklamak ve kısa zamanda yerleştirmekti. Kapıdan giren kişi 'Oh, vatanımıza geldik' diyor. Bu hislerini muhafaza edebilmelidir. Tanıdıklarının yanına gönderilmesi, sorunu halletmez» dedi.

Evren, dinliyordu. Demirel'den önce gelen İnönü de göçmenlerin içinde bulunduğu koşulları sıralamış, gelenlere Türkiye'de gereken yapılırken, Bulgaristan'da kalanlara insanca yaşam olanaklarının sağlanması üzerine durmuştu.

Demirel, «Bizim devlet, oldum olası, 'göç' işini bilmez» diyordu: «Afetler karşısında da tavrı, tutuktur. Ne kadar gönülden hareket edilse, ne kadar masrafa katlanılsa bu bir organizasyon işidir. Her zaman lazım olan bir organizasyon da değildir. Korkarım, bunların içine adamlar da

sokmuşlardır. Döner giderler, orada propagandalara alet olurlar.»

«Monolog» bozuldu. Evren, «On bir kişi gitmiş bile ve Bulgar televizyonunda konuşturmuşlar»» dedi.

TÖ, «Büyük Türkiye'ye» Jivkov'u çağırırken «göçmen faciası» bütün boyutlarıyla yaşanıyordu. Demirel, «Bu olay, bir günde olmadı. Böyle bir şeyi önceden sezebilmek ve bazı tedbirleri alabilmek gerekirdi» diye bastırdı. Dünya kamuoyuna olay, daha iyi anlatılmalıydı. Dünyanın çeşitli merkezlerine gidilip anlatılmalıydı. Olay, BM Güvenlik Konseyine götürülmeliydi. Sovyetlerden de yararlanmak gerekirdi. Moskova'nın Sofya üzerinde nüfuzu kullanılmalıydı. Demirel, Evren'e anlatıyordu: Bulgarların güvendiği bir yer olmasa, böyle bir olayı yapamazlar. Sovyetlerden —daha başında— açık vaziyet almaları istenmeliydi.

Göçün nerede duracağı belli değildi. Günler ve aylar çabucak geçecek, kış gelecek, «Bu kadar insan, şurada burada barındırılamazdı.»

İki muhalefet partisi bir noktada birleşiyordu. İnönü gibi, Demirel de «Sorun insanları oralarda 'insan gibi' yaşatabilmektir» diyordu.

Bulgarlar 1984'e kadar sürdürdükleri statüyü 1984'te bozmuş, Türkiye «buna seyirci kalmıştı». Demirel, «Bulgarlara karşı caydırıcılığımızın olmayışı, esef verici. Esasen, biz ona göre de hazır değiliz» dedi.

Evren, «Çeşitli ülkelerin devlet başkanlarına mektuplar yazdım. Ne dersiniz, göndereyim mi?» diye sordu.

Ne zararı vardı. «Gönderin» diye yanıtladı. Ama devlet başkanının mektubunu bakanlar, dışişleri komisyonu üyeleri götürmeliydi. Göçün yanı sıra bir de «Kıbrıs'ta sıkışık durum» vardı. «Bu görülüyor. Denktaş yalnız bırakılmamalı. 1974 öncesine dönülecek şartlara razı olunmamalı. Ordu, bir daha 'denizi geçmek' zorunda bırakılmamalı» diyordu Demirel.

O sıralarda başkentte değişik söylentiler dolaşıyordu. TÖ'nün, ABD'nin «uzlaşmaz insan» diye nitelediği Denktaş'ın yerine, bir başkasını, hatta bankacı prenslerden Kıbrıs kökenli Bülent Şemiler'i lider yapmak isteğinden söz ediliyordu.

Evren, «Denktaş'a her türlü destek verildi» dedi.

Bir saatlik görüşme dış sorunlarla başlayıp dış sorunlarla mı kapanacaktı? Hayır. Demirel birden «İç politika sorunlarına geçiyorum» dedi.

... Kalan Sağlar Bizimdir

Kimin arkasında «bunalım bıraktığını» vurgulamadan önce, yargının içeriğini anlatmak gerekiyordu. Demirel güneydoğudan söze girdi:

«Şekavet devam ediyor. Birkaç gün evvel bir assubay ve 10 erimiz şehit oldu. Mayısta 15 şehit var. İki ayda 26 şehit! Sadece güvenlik kuvvetlerinden. Istırap verici. Kökünün kazınmayışını esefle karşılıyorum. Kuraklık tesirini tümüyle ortadan kaldırmadı, ülkenin her köşesinde ıstırabı var. Doğu, ot sıkıntısı içinde. Tarım ürünlerinin fiyatı düşük. Buğday piyasada 400 lira. Resmi alım fiyatından 100 lira kadar yüksek.

Demir-çelik grevinin devamı, ülkeye zarardan başka bir şey değil. Mutlaka bitirilmeli. Yatırımlar dökülüyor, para yok. Güneydoğu Anadolu projesi, doğu ve güneydoğunun kalkınmamışlığını aldatmak için kullanılır hale geldi. Atatürk Barajı da, projenin gecikmesini örtmek için vasıta oldu.»

Evren, susuyor, dinliyordu.

«Koskoca müesseseler iflas ediyor. Yoksulluk sınırı altında milyonlar var. Hükümet sözcüsü Mecliste, ülkenin kaynaklarını beş sene için yönlendirecek olan beş yıllık planı, 35 dakikada takdim etti. Bu, ciddiyetsizliktir. Hoş, pek çok şey ciddiyetini kaybetti ya... Enflasyon, bu şartlar altında düşmez. Daha, ülkenin pek çok sorunları var.»

Evren'in Erken Seçim Araştırması

Evren, birden araya girdi,

«Herhalde, 'erken seçimi' kastediyorsunuz» dedi.

Konuşma, Demirel'in istediği yöne kayıyordu,

«26 Martın ortaya koyduğu sonuç geçiştirilemez. Ge-

çiştirilmeye kalkışılırsa, bunalıma dönüşür. *Evvela* 'meşruiyet' tartışmaları başlar» diyordu.

26 Martta hükümet, halktan güven istemiş, alamamıştı. İl genel meclisi seçimleri halkın, TÖ hükümetini istemediğini ortaya koymuştu. Yerel seçim, genel seçim değildir diyerek 26 Martı başka türden bir yoruma bağlamak «mümkün değildi.»

Demirel, Cumhurbaşkanına bir anımsatma yaptı. 4 Nisan 1989'da, 26 Mart seçimlerinden hemen sonraki Çankaya görüşmelerinde Evren'e «Halk, sizden bir şey bekliyor» demişti. Aynı gün İnönü, belki bu kadar açık söylememişti ama, erken seçimin zorunluğuna değinmiş, TÖ'yü hemen herkesin erken seçime zorlamasındaki yararı anlatmıştı.

4 Nisan günü —daha sonraki bölümlerde bilinmeyen yönlerini göreceğiz— Çankaya, bir bildiri yayımlamış, «parti lideri ve başbakanla konuştuktan sonra» seçimde yeni bir durum meydana geldiğini halka duyurmuştu. Bildiride erken seçim denilmiyordu, fakat demokrasinin gelenek ve göreneklerine göre davranılması istenerek dolaylı biçimde bu zorunluk dile getiriliyordu.

Niyet Olmayınca...

«Bu 'yeni durum' üç aydır ne oldu?» diye sordu Demirel.

Hükümet, «1922'ye kadar yetki aldık, gitmeyiz» diyordu.

Halk ise «Yetkiyi ben verdim, ben aldım, git!» diyordu.

Demirel, «Bir fiili durum doğuyor. 'Halka rağmen, idareye devam' gibi.. Bu, sürdürülemez» dedi.

«Halkta desteği kalmadığı ve halka rağmen» TÖ, Çankaya'ya da tırmanacaktı. Güven yitmesini «telafi gayretleri» vardı. Anketlere göre, iktidar partisinin oyları 21'den yüzde 15'lere kadar düşmüştü. Yunanistan'da yüzde 45'le hükümet olunamıyor, bizde ise yüzde 21'le hem hükümet yerinde kalıyor, hem de tabansız bir iktidar çoğunluğu üstelik cumhurbaşkanı seçiyordu.

Demirel, «Seçim bize değil, millete lazım, rejime lazım» dedikten sonra sürdürdü:

«Bu, bir iktidar kavgası değil. Sistemi oturtma ve işletme mücadelesi. Bizim acelemiz yok. Bekledik, sertleşmemeye gayret ettik. Bunalım korkaklığı içine girip, haksızlığa veya zorbalığa teslim olmayı barışçılık saymayız. Meşru vasıta ve imkânları kullanırız. Bekledik. Belki, izan ve idrak sahipleri, bir ses verirler. Kendileri, kendi kararlarını verirler.»

«Beklenen ses» Evren'in sözleriyle biçimleniyordu,

«Bunların pek bu sene seçime gitmeye niyetleri yok» dedi.

Demire'le göre, «beklenen an» gelmişti. Mademki Evren, iktidar kararını «niyet» olarak anlatıyordu, giderek güncelleşen «asıl soruna» girebilirdi:

«Sizin müddetiniz bitmiştir» diye başladı:

«Ekimde cumhurbaşkanı seçilecektir. Sizin oturduğunuz bu sandalyeye gelip oturan bu kişi, milletin yüzde 15'ine dayanıyorsa, her 100 kişiden 85'i, 'Bu, benim cumhurbaşkanım değildir' diyecektir. Bu, iyi mi?»

Evren, suskunluğu sürdürünce, açıklamayı genişletti:

«Bu şekilde yapılmış bir seçim, bunalım sebebi değildir de nedir? İşte, bizim kurtarmaya çalışıverdiğimiz şey budur. Biz, böyle bir seçime iştirak etmeyiz. Eğer Sosyaldemokrat Halkçı Parti de iştirak etmezse, böyle bir seçime 'meşru' demek mümkün mü?»

Haziran 89'da SHP, cumhurbaşkanlığı seçimine katılacak mıydı, katılmayacak mıydı, durum henüz «gölgeli» idi. O yüzden Demirel, SHP ile ilgili noktaya «eğer» diye başlıyordu.

Evren: «Dur Bakalım!»

Ama, Evren, birden konuştu:

«Dur bakalım» dedi Demirel'e: «Hepinizin ittifak edeceği bir aday belki bulunur.»

Başbakanlık Konutunda sabah akşam Çankaya'ya çıkış hazırlıkları yapılır, 26 Mart sonuçlarına karşın, ANAP çoğunluğuna dayanarak (siyasal literatürde '864 rakımlı tepe' diye geçer) Çankaya'nın fethi planlanırken, Cumhur-

başkanı Evren, hâlâ TÖ'nün değil, «bütün partilerin ittifak edeceği bir adayın bulunacağını» sanıyordu.

Oysa, 22 Mayıs 1987'de Evren Paşayla yaptığım görüşmede, TÖ'nün «oturduğu koltuğa sahip olabilmek için» büyük bir istek duyduğunu ve bunu başarmak için her önlemi almaya başladığını, ANAP'ı oyları düşse de yeterli çoğunlukla iktidara getirmek için seçim yasasıyla oynadığını söylemiştim.

Evren Paşa, o sırada, «Sanmıyorum» demişti.

Ali Baransel anlattı:

«Doğrusu, biz, TÖ'nün Çankaya'ya çıkacağına hiç ihtimal vermedik. Hatta Evren Paşa, 'Bakın, şuraya yazıyorum, cumhurbaşkanı olmayacak' diyordu. Ta ki, Eylül 1989'lar gelinceye kadar.»

Evren Paşa, inanmadığı olayın gerçekleşeceğini görünce, 20 Eylül 1989'dan sonra Çankaya'dan vazgeçmesini, partinin içine düştüğü oy yoksunluğundan sonra SHP ile DYP'nin ilk seçimde birleşerek «aşağıya» indireceklerini TÖ'ye söyledi. İkinci bir kez uyardı. Ne çare bir sabah vakti, ezandan sonra TÖ, adaylığa karar verdi ve Çankaya'ya çıktı.

CUMHURBAŞKANLIĞI KONUSUNDA CUMHURBAŞKANI KENAN EVREN'LE BAŞBAKAN TÖ ARASINDAKİ GÖRÜŞMELER

7. CUMHURBAŞKANI KENAN EVREN'İN GÜNLÜĞÜNDEN

21 Eylül 1989 Perşembe (Haftalık mutat görüşme) :

Başbakana şöyle dedim : «Aylardır cumhurbaşkanlığı konusu ve adaylığınız konuşuluyor, yazılıyor. Bugüne kadar konuyu açmanızı bekledim. Fakat temas etmediniz. Halbuki, hemen her konuda bugüne kadar bana danışırdınız, fikrimi alırdınız, hiç bahsetmediniz. Baktım ki böyle önemli bir konuyu siz açmıyorsunuz, ben açmaya karar verdim. Konuyu açmaya karar verişime bir sebep daha var. Görüştüğüm gazeteciler bana, sizin cumhurbaşkanlığı konusunu açıp açmadığınızı, aday olup olmayacağınızı söyleyip söylemediğinizi soruyorlar.»

Başbakan, «Açacaktım» dedi. 1984'ten itibaren gelişmeleri uzun uzadıya anlattı. 1987'de seçimlere giderken yüzde 48 oy almayı beklediğini, bu oranda oy alırsa Mecliste 300 sandalyeye sahip olacağını hesapladığını ve o zaman anayasayı, halkoylamasına gitmeden ve cumhurbaşkanı engeline çarpmadan değiştirmeyi planladığını söyledi. Buna göre 'Beş yılda bir seçim ve cumhurbaşkanı seçimi kuralını' getirecekti. Cumhurbaşkanları iki dönem seçilebilecekti. Anayasa bugün Meclis içinden yedi yıl için cumhurbaşkanı seçmeye imkân tanıyor. Çoğunlukta olan ANAP'tan bir aday çıkması kuvvetle muhtemeldi. Aday olmaya henüz kesin karar vermedim, dedi. Şöyle söyledi: «ANAP'tan aday olur ve seçilirsem fayda ve zararlarını kafamda uzun uzadıya tartışıyorum. Fakat faydaları ağır basıyor. Meselelere

müdahale edebileceğim ve hükümet söylediklerimi yerine getirecek.»

Başbakana, «Sizinle bir ağabey gibi konuşacağım. Aday olursanız parti içinde mücadele başlayacak. Size aday olmanızı tavsiye etmiyorum. Parti eriyip gidecek. Bu da Süleyman Demirel'in ekmeğine yağ sürecek. Sağda solda aldatıldık diyenler çıkacak. TÖ'nün gözü cumhurbaşkanlığındaymış, bizi bırakıp gitti diyecekler. Bu makamda rahat edemezsiniz.

Erken seçim ne zaman olur, olur mu olmaz mı bilmem. 1990'da, 1991'de mi olur, yoksa normal süre tamamlanır 1992'de mi, bilemem. Çoğunlukla gelsinler veya gelmesinler, SHP ile DYP aralarında anlaşarak anayasa değişikliğine gidecekler, gereken çoğunluğu bulacaklar ve seni buradan indirecekler. Dikkatli, çok dikkatli olmak gerekiyor» dedim.

TÖ, «Bazı değerlendirmeleriniz doğru» dedi. Ben devam ettim: «Öte yandan size partide oy vermeyecekler de var. Bir kısmı size karşı olduğu için vermeyecek, bir kısmı ise partiyi bırakıp gitmenize mani olmak için vermeyecek.»

TÖ, «Doğru» dedi. Baktım TÖ'ye, cumhurbaşkanı olmayı çok istiyor.

TÖ'ye, «Oyunuz 26 Martta yüzde 21'e düştü. Aday olur ve seçilirseniz, ülke bir kaosa girmesin. Çok dikkatli olmak gerekiyor» dedim.

12 Ekim 1989 Perşembe (Haftalık mutat görüşme) :

Cumhurbaşkanlığına adaylığı yine açıldı. TÖ bana, «Henüz karar vermedim, salı günü grupta gizli bir oylama yaptım. Partinin başında mı kalayım, yoksa cumhurbaşkanlığımı onaylar mısınız, cumhurbaşkanı olmamı ister misiniz, diye sordum. Henüz tasnif etmedim, sonucu bilmiyorum» dedi. Fakat sonucu ağzından kaçırdı. «Çoğunluk cumhurbaşkanı olmamı onaylıyor» dedi. İl, ilçe teşkilatlarıyla aynı anketi yapacağını, partinin merkez karar organında da gizli bir anket yapacağını söyledi.

Ona, «Aday olmamanızı tekrar söylüyorum. Zor duruma düşersiniz. Bunu söylemeyi vicdani bir borç telakki ediyorum» dedim. Ama bendeki intiba cumhurbaşkanı olmayı —çok— istiyor ve korkuyor da.

Bana, «Fikirlerinize değer veririm» dedi. Ona, «Son anda vazgeçtiğinizi ilan ederseniz, puan toplarsınız. 'Boşu boşuna yüklendik üstüne' derler. ANAP grubunda cumhurbaşkanı olacak yok mu, var. (Mesela Necmettin Karaduman, Ali Bozer, Kaya Erdem.)» Baktım böyle söyleyince yüzü kızardı.

(TÖ, cumhurbaşkanlığına aday olacağını ilan ettikten sonra, üçüncü görüşme.)

27 Ekim 1989 Perşembe (Haftalık mutat görüşme):

«Başbakana, 'Artık iş işten geçti. Adaylığınızı açıkladınız. Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde kimi başbakan seçeceğini sordum. (Burada Evren Paşa bazı isimlerden söz ederek, örneğin Pakdemirli, bunları başbakanlığa getirmemesini söylüyor, geçiyoruz).»

Bana, «Bu konuda grubun fikrini alıp parti liderliğiyle başbakanlığa kimi getireceğini tespit edeceğini» söyledi.

Başbakana, «Cumhurbaşkanı olunca parti içi işlerle uğraşmayınız. Tarafsız kalmaya çalışınız. Öyle tenkitler olacak ki, burada rahat edemeyeceksiniz, 'şimdi, cumhurbaşkanı olduktan sonra hükümeti buradan idare ediyor' diyecekler» dedim.

Bana, «Cumhurbaşkanı olmasam, başbakan kalsam, bu defa cumhurbaşkanını idare ediyor diyecekler» diye cevap verdi.

«1987'de bana geldiniz. Sürenizi uzatalım, 1992 genel seçimiyle cumhurbaşkanlığı seçimini birleştirelim, dediniz, halk seçsin dediniz. Buradan çıktınız, bu fikrinizi açıkladınız» dedim.

Başbakan, «Evet ama, muhalefet partileri karşı çıktı, kabul etmediler» dedi.

O zaman ona, «Fakat o tarihten sonra bana gelip bu konuyu veya fikirlerinizi bir defa daha söylemediniz» diye cevap verdim.

★

Kenan Evren'le TÖ arasında geçen cumhurbaşkanlığıyla ilgili bölümü tarihleri ve geniş içeriğiyle verdikten sonra, yedinci Cumhurbaşkanın günlüğünde yer alması olası «özel düşünceleri»ne göz atalım:

«O zamanlar, —1987— anayasa değişikliğini kolaylaştırmanın peşindeydi. TBMM'de 213 oyla anayasayı değiştirmek istiyordu. Şiddetle karşı çıktım. İhtimal ki, benim süremi uzatma teklifiyle anayasa değişikliğini kolaylaştırmayı 'pazarlık' konusu yapmak istiyormuş.»

Ben Ne Yapayım?

Ses alma aracını kapattı. Demirel'e, Evren 28 Haziran günü «herkesin ittifak edeceği adaydan» söz ettiğine göre, «Demek o sırada bir umudu vardı» diye sordu.

Demirel'in yanıtı «Sanmıyorum» oldu.

Sonra, Evren'le son konuşmasının son bölümüne döndü:

«Siz, başkalarından farklısınız. Bu anayasayı yaptırdınız, kefil de oldunuz. Şimdi 'arkanızda bunalım bırakıp gidiyorsunuz.' Oysa halk, bugün Türkiye'de 'birilerinden' bir şeyler bekliyor» dedi. 4 Nisan 89'da «Halk sizden bir şey bekliyor» demişti, ancak dört ay boyunca, Çankaya'dan bir kıpırdanma görmeyince «birilerinden» diyordu.

Evren Paşa, çaresizliğini sergileyen bir davranışla,

«Ben ne yapayım?» diye soruyordu.

Demirel, hemen karşıladı soruyu: «Sizin ne yapacağınızı ben söyleyemem. Ama 'ne yaptığınızı söylüyorum'. Bir iki husus daha var.» dedi. TRT'ye hâlâ genel müdür atanmamıştı. TÖ'ye uygun bir yönetici uzun süredir bulunamamıştı. Evren «Herhalde yarın tamamlanmış olacak» dedi. Öteki sorun, Erdemir'le petro-kimyanın özelleştirilmesindeki yanlıştı. Demirel'e göre, «Bu tesisleri özelleştiriyoruz diye yabancılara satmakta vebal vardı.»

Çaresizlik bir kez daha sergilendi... Evren,

«Ben de söyledim ama, bunlar benim imzama gelmiyor» diyordu.

«Bunalım bırakan makamdan» ayrılırken Demirel, tam kapının önünde, döndü ve Evren'e,

«Erken seçimi askıya aldık, diyebilir miyim?» dedi. Evren bir kahkaha attı, Demirel'de....

Durumu Özetlersek...

26 Mart 89 Pazar günü saat 19.30'da durum belli olmuştu.

Anarşi korkutmacalarına, devletin bütün olanaklarının ANAP adına kullanılmasına, hatta TÖ'nün «vazgeçilmez sandığı kişiliğini» ortaya koymasına karşın, iktidar oy bazında güldür güldür aşağılara indi.

26 Mart seçimleri, kuşkusuz, genel seçim değildi. Çıkacak sonuç, parlamento aritmatiğini değiştirmeyecekti. Fakat TÖ, halka güven tazelemek istediğini açıklamıştı. «Görülmemiş hizmetlerini» ortaya koymuştu. ANAP'ın yine tartışılmaz zafer kazanacağına inanıyordu.

Ne var ki, halkı bilmiyordu. Halk güvenini çekerse «siyaseti bırakacağını» açıkladı. Halk dinledi. Ulusal iradenin yüzde 80 çoğunluğu, «Git» dedi. Başbakanlık koltuğuna sımsıkı sarıldı.

Sandıkların kapanmasından bir iki saat sonra yerel seçimde partilerin alacakları oy oranını saptamak zordu, olanaksızdı. 19.30 dolaylarında Cumhuriyet Genel Yayın Müdürü Hasan Cemal'e şöyle diyordu: «Bir küçük yöreden gelen sonuçlara göre SHP ile DYP tırmanıyor. ANAP yokuş aşağı. Beş yüz ya da bin seçmenli bir yöreye bakarak bu sonuca nasıl varıyorsun, diyeceksin. Göreceksin bu çizgi değişmeyecek. ANAP gidiyor.»

Sonuç gece yarısına doğru değişmedi. TÖ, yüzde 21.8'de kalmıştı. TÖ'ye yakın basın erbabı ertesi gün o geceyi anlatırken dramatik bir sahne çizdi. TÖ, halka küsmüştü! Bir odaya çekilmiş, bir süre sonra Semra Hanımın «aile ve ayrılmaz çevrenin» yanına gelerek politikadan çekileceğini söylemişti.

Hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir duyurumdu bu, üstelik gerçekleşmesini beklemek fazla saflık olacaktı. Herhalde «Bir teselli arıyordu.» Hele cumhurbaşkanlığı koltuğunun ucu görünmüşken, siyasetten çekilmesi küçük bir olasılık bile değildi.

Yıllardır konuşmuyorlardı. Çünkü TÖ; eleştiriye, karşısında vaziyet alan gazeteciye «tahammül» edemiyordu. Övgülere bayılıyor, uyguladığı siyasete uygun yazı ve haber yazanlara kapıları ardına kadar açıyor, gezilerde yanında taşıyordu. TÖ'nün ona, onun TÖ'ye beslediği duygular aynıydı, karşılıklıydı. Başkaları nasıl düşünür bilmiyordu ama, TÖ'den vazgeçilerek Türkiye'de gazetecilik yapılacağına inanıyordu.

26 Mart farklıydı. 26 Mart gecesi, saat 23.00'e doğru «bir görevi yerine getirmenin zamanı geldi» diye düşündü. Başbakanlık Konutunun telefon numaralarını bir arkadaşından aldı. Günü «ciddiye almak» gerekiyordu.

Numarayı çevirdi, adını vermek istemeyen biriyle konuştu.

TÖ'yü rica ediyordu. Kim olduğunu söyledi. TÖ'nün «fazla meşgul» olduğu söylenerek bağlantı yapılmadı. Aradığını TÖ'ye söylemelerini dileyerek kapadı. TÖ'nün o sırada «bir teselli aradığını» nereden bilebilirdi...

Kısa bir görüşme yapabilseydi, TÖ'yü aldığı sonuçtan ötürü «kutlayacaktı!»

26 Mart öyle bir «deprem»di ki, TÖ'nün günlerce kendine gelemediği yayıldı. Başta basın, muhalefet, halkın güvenini yitiren bir iktidarın artık işbaşında kalamayacağını vurguluyor, hemen genel seçime gidilmesinde sayısız yararlar görüyordu. Erken seçim tek konuydu. Bir süre geçecek, seçim sonucunu TÖ, «Halkımız bizi uyardı, yerel seçim genel seçim değildir» diye umursamayacaktı.

26 Marttan sekiz gün sonra, bir umut ışığı belirecekti.

Erken seçim konusunda yetkisi olmayan, ancak ağırlığı tartışılmaz bir etken devreye girecekti.

4 Nisan 1989; Çankaya tartışmalarında yeni bir aşamaydı.

Çankaya Tarih Arıyor

Evren Paşa, muhalefet liderlerinin hangi duygu ve istekle, Çankaya'ya geleceklerini biliyordu. Basın günlerdir

«Çankaya'nın düşüncelerini» açıklaması için yayın yapıyordu. Çankaya, suskundu. Ali Baransel, Evren'in 26 Mart sonuçlarıyla ilgili görüşlerini yansıtmamış, soruları yanıtsız bırakmıştı.

Erdal İnönü, cumhurbaşkanı ile yan yana geldiğinde, Evren Paşa «düşünce ve fikir belirtmekten çok, dinleyeceğini» söylemişti. Bu davranış, İnönü için «yeni» değildi.

«Öyleyse bizim görüşlerimizi size açıklayayım» dedi:

«Milli irade, iktidar oylarını yüzde 36'dan 21.75'e düşürerek artık desteklemediğini gösterdi. Milli irade, ANAP ve TÖ iktidarı yerine 'yeni bir iktidar, yeni bir yönetim aradığını' açıkça ortaya koydu. Buna karşı başbakan ne yaptı? Bakanları istifa ettirmekle sorumluluktan kurtulmaya çalışıyor.

Pahalılık, işsizlik, devlet yönetimindeki sakat gidiş yeni bir iktidarı ve erken seçimi zorunlu kılıyor. Oysa TÖ, bunu görmek istemiyor. Doğal olan, sonuçların ilanından sonra TÖ'nün istifa etmesiydi. Cumhurbaşkanının atayacağı yeni bir başbakanın partilerle 'istişare' ettikten sonra, bir erken seçim kabinesinin kurulmasıydı.

TÖ, yerinde kalmakta direniyor. Hem milli iradeyi zedeliyor, hem de milli iradeye dayanmayan ANAP çoğunluğuyla Meclisten güvenoyu almaya girişiyor.»

Evren Paşa, İnönü'yü dinliyor, araya girmiyordu.

Ancak, İnönü'nün dikkatini çeken Evren'in davranışlarıydı.

Söylediklerini başıyla onaylıyordu. İnönü «neden erken seçim» dedi ve açıkladı:

«Hatta erken seçim, olağan koşullar sürseydi bir yıl sonraya bırakılabilir. Fakat daha önce yapılması gereken daha önemli bir seçim daha var. Kasımda cumhurbaşkanı seçilecek. Seçim süreci ise ekim ayında başlayacak. Cumhurbaşkanını milli iradeyi tam anlamıyla temsil eden yeni bir Meclisin seçmesi gerekiyor. Bu nedenle erken seçimin önceye alınması gerekiyor.»

Evren Paşa, ilk kez konuştu:

«Seçim için hangi tarihi düşünüyorsunuz?»

İnönü, hazırlıklıydı,

«Anlattığım nedenlerle eylül» dedi.

Evren Paşa yanıtlamadı. İnönü, erken seçim konusun-

da Evren'in devreye girmesini elbet istiyordu. Fakat «sakıncayı» da biliyordu:

«Sizin, konumunuz gereği erken seçim tartışmalarına doğrudan giremeyeceğinizi biliyorum. Kesin bir tarih öneı meniz mümkün değil. Fakat bunalımın tırmanmaması için anayasal kurumların üzerlerine düşen görevi yapmaları gerekiyor. İktidarı seçime ikna edebilirsiniz. Hiç değilse, bütün bunlar olmazsa, görüşlerinizi içeren bir şeyler yapabilirsiniz.»

«Neler» diye sormadı Evren. İnönü, o sırada içinden «istese, bir değil birkaç kez eğilimini söyleyebilir» diye geçiriyordu. Çankaya'dan ayrılırken «Evren'in TÖ'den yana olmadığı» izlenimini almıştı. Evren'in ne yapacağını, eğilimini kamuoyunà nasıl duyuracağını bilmiyordu.

«En azından» muhalefetin söylediklerine karşı çıkmamıştı. Muhalefetten edindiği izlenimi TÖ'ye aktaracaktı. Olur ya, belki de kamuoyuna düşüncelerini duyururdu.

Saat 16.30'da Demirel, Çankaya'daki görüşmeden çıktı, yürüyerek gazetecilerin yanına geldi. İnönü gibi neşeliydi. «İçerdeki konuşmaları dışarıya aktarmak siyasal ahlaka sığmazdı». Genel açıklamalar yapacak, daha çok kendi görüşlerini söyleyecekti.

Ne var ki, bir ipucu vermekten geri durmadı:

«Buraya —Çankaya'ya— bahar gelmiş. Bakın söğütler açmış. Ağaçlar çiçeklenmiş» diyordu. —Bu, doğaya övgüden çok, «içeriyi» anlatmaktı.— Üstü kapalı cümleler söylüyordu. Ama öyle cümleler ki, Demirel de Çankaya'dan «erken seçim havası» almıştı.

«İçerde» Demirel, «yerel seçimlerde ülkenin çeşitli köşelerini gezerken, birçok yerde fukaralığın gözle görülür hale geldiğini müşahade ettim» diye söze başladı.

«Esasen» dedi ve sözlerini,

«Yüzde 75 enflasyon. Yüzde 22 işsizlik. Çok kötü bir gelir dağılımı. Yüzde 100'leri bulan faiz. Yoksulluk sınırında milyonlar. Sağlık hizmetlerinde acıklı durum. Velhasıl, hayatın çekilmez hale gelişi Mart 1989'un simgesidir» diye tamamladı.

İktidar, yerel seçimlere girerken neler yapmıştı? 4 Nisan görüşmesinde Demirel, Evren'e sıraladı:

«Devlet nüfuzunu, TRT'yi, idareyi, devlet kaynaklarını, elindeki yerel yönetimleri kullanmıştı. İl ve ilçe dağıtmıştı. Yetmemiş gibi, bir de TV'den, gazetelerden, meydanlardan tehditler savurmuştu. 'Bendenseniz hizmet var, değilseniz yok' demişti.»

«Buyrun» dedi, «gazetelerde urganla bağlı adam, odur. Devlet anlayışına sığmayan her şey yapılmıştır. Netice ortadadır.»

Sandık, siyasal iktidarı reddetmişti, bunun dışında hiçbir yorum olamazdı. TÖ'nün, yerel seçimi genel seçimden ayrı tutmasındaki mantık yanlışlığına değindi: «1984'te yapılan yerel seçimde, bugünkü iktidar, aldığı yüzde 41 neticeyi güven sayıyor. Bugünkü yüzde 21'i güvensizlik saymıyor. 6 Nisan 89 günü Mecliste güven istemi var. Hükümet, kimden güven istiyor? Arkasında halk bulunmayan parlamento grubundan!»

«Hani 'Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletin' olacaktı? '1980 öncesi tablolar çıkar ha!..' dediler. Halk ise, 1980 öncesinde anarşiye karıştığı iddia olunan kimseleri dahi seçti.»

Evren'den karşı bir hareket gelmedi. Dinliyordu. Bunalım uyarıları daha o gün başlamıştı. Demirel,

«Milli irade boşluğu lafla doldurulmaz» diyordu: «Doldurulmadığı sürece, ülkenin içeride ve dışarıda sorunlarla karşılaşması da kaçınılmazdır.

Bir çıkmaz vardır. Bu çıkmaz, bunalıma dönüşebilir. Bunalım arayan yok, ama kaçınılmaz hale gelebilir. Hareket iktidardan gelmelidir. Sabırla takip ederiz, millet iradesi üstünlüğünü geçerli kılmak için, milletle beraber, meşru olan bütün vasıtalara başvururuz.»

Evren: «Başbakanla Konuşacağım»

4 Nisanda Evren, «Ben ne yapayım?» demedi. Demirel, «Keşke» dedi, «cumhurbaşkanı, seçimi yenileme yetkisine sahip olsa idi» ve son bir cümle ekledi:

«Halk, sizden de bir şeyler bekler!»

Evren, sordu:

«Seçimin ne zaman yapılmasını istersiniz?»

Demirel «Mayısta.»

Evren: «Erken, yetişmez.»

Demirel: «Ben de biliyorum. Ancak ne kadar erken yapılırsa, ülkenin o kadar yararınadır. Onu ifade için söyledim. Nihayet eylülde, ekimde olur. Seçim, cumhurbaşkanı seçiminden önce yapılmalıdır ki, parlamento yenilenmiş olsun veya bu parlamento ile, cumhurbaşkanlığı seçimi yapılması gibi bir durumla Türkiye karşı karşıya kalmasın.

Arkasında halk desteği kalmayan bir hükümete millet desteği bulmak için, seçimden kaçıyoruz. Veya halkın, kendi cumhurbaşkanını kendisine seçtirmekten imtina ediyoruz.

Türkiye'de rejime 'temsili demokrasi' demek mümkün değil. Dünya 'katılımcı demokrasiye' gelmiş, biz ikisinden de kaçıyoruz. Dış gazetelere yazılar yazdırarak, bunları TRT'den söylettirerek, ne fukaralığı, ne pahalılığı ortadan kaldıramayız. Ne de. 21.75'i yok sayabiliriz. Şehirleri imar ettiklerini, pırıl pırıl hale getirdiklerini, Türkiye'nin köşeyi döndüğünü, nasıl 2000'li yıllara koştuğunu söylediler, söylediler. Bunlar oldu da, Türkiye değerini ve *kadrini* mi bilmedi? Halk, daima haklıdır. Öyle saymayanlar, halkın önüne gitmelidir. 21.75, gereği yapılıncaya kadar ayakta durur.»

Demirel de sözlerini tamamlamıştı. Evren ayağa kalkarak,

«Başbakanla da konuşacağım» dedi.

Bir Çankaya Bildirisi Nasıl Çıkar?

Bir ara, Demirel:

«Biz, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine taraftarız. Bu fikrimizden vazgeçmiş değiliz» dedi.

Evren, bilinen görüşünü hemen yinelemiş,

«Ben de halk tarafından seçilmesine taraftarım. İki sandık koyarak, —genel seçimle— aynı zamanda yapılamaz mı?» demişti.

4 Nisanın bilinmeyen başka öyküleri var. Çankaya'dan «anlamlı bir bildirinin» nasıl çıktığını anlatan öyküyle

cumhurbaşkanlarını halkın seçmesi eğiliminin, Evren'in görevden ayrıldığı 9 Kasım 1989'da nerelere vardığını, TÖ' nün yeni hesaplarını içeren öyküler...

1982 Anayasası hazırlanırken Evren'in cumhurbaşkanlarının halk tarafından seçilmesini istediği biliniyor. MGK' nin «aklı evvel» hukuk danışmanları isteğe karşı çıktı. Birkaç aday çıkacaktı. Seçim alanlarında birbirine atıp tutacaklar, adaylar üzerinde basın yayın yapacaktı. Seçilecek olan «yıpranacaktı.» Evren yalnız kaldı, cumhurbaşkanı seçimi, Meclise bırakıldı.

1987'de, genel seçime gidilirken bu kez TÖ, cumhurbaşkanı seçimini halka bırakmayı öne sürdü. O günlerin bilinmeyen öyküsünü TÖ hazırladı. Evren Paşa 10 Mart 1989'daki görüşmemizde anlattı:

«Oysa ben halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanının hiçbir partinin desteğine ihtiyaç duymayacağı için daha sağlıklı görev yapacağına inanıyordum. TÖ, geldi —eliyle oturduğum koltuğu işaret etti— ve bana teklifte bulundu. O sırada sanırım 4. geçici maddenin (siyasal yasakların) kaldırılması tartışılıyordu. Bana 'Lütfen kabul ediniz. 4. maddeyi kaldırırken bir devre daha cumhurbaşkanlığı yapmayı kabul ediniz' dedi. Kesinlikle reddettim. Çıktı kapının önüne, bunu söyledi. Reddetmemin sebebi açıktı. 4. maddeyi kaldırmaya yanaşmasının sebebi, kendini ikinci kez seçtirmek için diyeceklerdi.»

Zaman geçti, muhalefet öneriyi geri çevirdi. Cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaşırken «Evren'in süresini uzatma» formülü yeniden gündeme girdi. ANAP grubunda bu görüşten yana olanlar vardı. Demirel, yöntemi birden benimsedi, bu kez TÖ karşı çıkıyordu. En az 1992'deki genel seçime kadar veya bir dönem daha Evren'in cumhurbaşkanı kalmasını isteyen TÖ'den artık aynı doğrultuda ses çıkmıyordu.

Evren, düğümü çözdü:

«Şimdi kulağıma geliyor. Benden söz edenlere, 'Teklif ettim, bir dönem kalın dedim. Evren Paşa reddetti' diyormuş» dedi.

Bunları zor duyulabilir bir sesle söylemişti.

TÖ, Evren Paşayı devreden çıkarmayı 1987'de planlamıştı. Çankaya yolunda en büyük engel Evren'di. Halk, kuşkusuz Evren'i, TÖ'ye yeğlerdi. Cumhurbaşkanlığı seçiminden iki büyük yıl önce ortada henüz «sorun» yokken, Evren Paşaya «uzatma önerisi» yaparken ret yanıtı alacağını biliyordu. Nitekim, 89'da adaylığını ilan edeceği güne kadar, ne uzatmayı ağzına aldı, ne de Çankaya'ya göz diktiğinden söz etti. Çankaya konusunda Evren'le TÖ arasında geçen görüşmeleri yansıtan Evren'in günlüğü de pek çok gerçeği ortaya çıkarmıyor mu?

Basının gerçekleri yazmadığından sürekli yakınan TÖ, «ciddi» boyutlar içeren bu konuşmalara değinmekten özenle kaçındı. Gerçekleri yüzüne açıklayarak cumhurbaşkanlığı sevdasından vazgeçmesini isteyen insan, sıradan biri değildi. TC'nin yedinci cumhurbaşkanıydı... Daha ötesi, 12 Eylül askeri rejiminin lideriydi. Kökeni askerdi.

TÖ, Neyin Peşinde?

Yüzde 21.8'e dayanan grubunun oylarıyla seçildi.

Çankaya Köşkünde 9 Kasım 1989 günü düzenlenen resmi devir teslim töreninde ilk konuşmayı 7. Cumhurbaşkanı Evren yapacaktı. TÖ, bu konuşmaya yanıt verecekti.

O günleri renklendiren ilginç bir öyküyü —adının açıklanmasını istemeyen— bir Çankaya yetkilisi anlattı:

«Evren, cumhurbaşkanlarının halk tarafından seçilmeleri gerektiği görüşünü öteden beri savunmuştu. Bu madde MGK'de görüşülürken epey direnmişti. Ancak onay görmedi.

Veda konuşmasında da bu temayı işlemenin doğru olacağını düşündü. Metne böyle bir cümle ekledi.

O günlerde bir (haftalık mutat) kabul sırasında TÖ'ye konuşmasından söz ederken bu noktaya da değindi. TÖ, Evren'den eğer mümkünse bu cümleyi veda konuşması metninden çıkarmasını istedi. Ancak Evren, bu görüşünün kamuoyuna mal olduğunu belirterek bu isteğe uymadı.»

Cumhurbaşkanlarını doğrudan halkın seçmesinden söz edilmesini, ya da Evren'in bu görüşü devir teslim töreninde yinelemesini TÖ, acaba hangi nedenlerle istemiyordu?

Zaman gösterecek!

Çankaya Duraksıyor Ama...

4 Nisanda liderlerin Evren'le yaptığı görüşmelerden sonra, saat 17.00'ye doğru Çankaya «bir bildiri» yayımladı. Bildirinin hazırlanış biçimi ilginçti. Üstelik erken seçim tartışmaları açısından önem taşıyordu. Çankaya ekseninde o sırada yaşananları Ali Baransel yansıttı:

«Sayın Cumhurbaşkanımızın çalışma odasına girdim. '26 Mart geçtikten sonra, bütün gözler Çankaya Köşküne, zatıâlinize çevrildi. Kamuoyunun, basının dikkati üzerimizde. Liderlerle yapacağınız görüşmelerden sonra bir bildiri yayımlamamızı emreder misiniz?' dedim.

Sayın Evren, anayasadaki konumunu hatırlattı. Erken seçim veya seçim konusunda anayasa, cumhurbaşkanlarına yetki vermiyordu, bu noktayı anımsattı. Bu nedenle bir bildiri çıkarılmasına fazla taraftar değildi.

Kendilerine, 'Hassasiyetinizi biliyorum' dedim. Ne var ki, kamuoyu Çankaya'dan bir açıklama bekliyordu. 'İzin verirseniz ben sonra bir metin hazırlayayım. Zatıâlileri tensip buyurursa basına veririz' dedim.

Liderler geldiler ve ayrıldılar. O görüşmeler sırasında yan odalardan birinde kısa bir metin yazdım ve Sayın Cumhurbaşkanımızın yanına girdim. Okudum.

Sayın Evren, dinlediler ve hafifçe gülümsediler. 'Bir daha oku' dediler. Okudum. Yine gülümsediler, fakat anayasal kaygıları devam ediyordu.

'Emir buyurursanız, hukuk açısından bir sakınca olup olmadığını saptamak için, —Cumhurbaşkanlığı danışmanı— Prof. Şeref Gözübüyük'ün görüşlerini alalım' dedim. Uygun gördüler. Ben Gözübüyük Hocanın odasına gittim, durumu anlattım, bildiri metnini okudum kendisine. Hoca, 'Ali, sen bu işin ustası olmuşsun' dedi.

Birlikte cumhurbaşkanımıza gittik. Metin bir kez daha okundu, anayasa açısından herhangi bir sakınca olmadığını Sayın Gözübüyük, Sayın Evren'e söyledi ve bildiri basına verildi.»

Bildirinin metni şuydu:

«Bugünkü görüşmelerden ve daha önce Sayın Başbakanla yaptıkları görüşmeden, yerel seçim sonucunda ortaya çıkan siyasal eğilimin dikkat çekici olduğu noktasında

birleşildiğini tespit ettiklerini ifade eden Sayın Cumhurbaşkanımız, bu tabloyu; iktidarın ve tüm siyasi partilerin, anayasal kuruluşların görev, yetki ve sorumluluklarının sınırını zorlamadan, gergin bir atmosferden uzak, ülke yararları doğrultusunda demokratik parlamenter sistemin gerek ve geleneklerine uygun bir şekilde değerlendireceklerine ve en iyi karara ulaşacaklarına inandıklarını belirtmektedirler.»

Ve altında Ali Baransel'in imzası vardı.

Uyutma!

Demokrasi kurallarına, gelenek ve göreneklerine inançlı bir iktidar olsaydı, bu bildiri, olumlu gelişmelere önayak olabilir ve erken seçim Eylül 1989'da yapılırdı. Halkın çoğunluğuna dayanan yeni Meclis ülkenin bütünlüğünü simgeleyen cumhurbaşkanını seçebilirdi.

Olmadı!

Bildiri metni «çok dikkatli» yazılmıştı. Çankaya'nın 4 Nisanda liderlerle yaptığı görüşmeleri belirliyor ve «daha önce TÖ ile Evren'in konuyu konuştuğunu» duyuruyordu. Gerçi bildiride «erken seçim» sözcükleri geçmiyordu. Ne var ki, dizi görüşmelerden sonra Çankaya, 26 Mart tablosunu iktidarla tüm siyasi partilerin demokratik parlamenter sistemin gerek ve göreneklerine uygun biçimde değerlendireceğine olan inancını duyuruyordu.

Baransel'e, liderlerden önce Evren Paşanın TÖ ile yaptığı konuşmanın içeriğini sordum:

Baransel, «Sayın Cumhurbaşkanı, 26 Marttan sonra siyasal havanın gerginleştiğini söylemiş, erken seçime ne dediğini sormuş. Erken seçimden 'Biz kaçmayız' demiş TÖ. Çoğunluk partisi olduklarından seçim tarihini saptamanın ANAP'a düşeceğini söylemiş. Sayın Evren liderlerle konuştuktan, bildiri —tabii Başbakanla yaptığı daha önceki konuşmaya dayanarak— yayımlandıktan sonra, haftalık mutat görüşmelerin ilkinde, bir perşembe günü, konuyu yine açmış. TÖ de daha önce söylediklerini yinelemiş. Sayın Cumhurbaşkanımızın Başbakandan aldığı izlenim, erken seçime yanlı olduğu idi» dedi.

Günler akıp giderken ANAP, erken seçimden kaytarmaya başladı. TÖ, hele cumhurbaşkanlığı seçiminden önce bir erken genel seçimi asla istemiyordu. 26 Mart sonuçlarının en azından yinelenece@ğini, hatta ANAP oylarının 21.8'den daha aşağılara düşeceğini biliyordu.

Demokratik kurallar, gelenek ve görenekler, halk desteğinden yoksun olduğu gerçeği, cumhurbaşkanı seçiminin yapılacağı ekim-kasım aylarına kadar, rafa kaldırılabilirdi.

4-8 Nisan günlerinden sonra neler olmuştu? Baransel olanları kısaca açıkladı,

«TÖ, sözlerini yumuşata yumuşata seçimden yan çizdi. Sayın Evren için yapacak bir şey kalmamıştı. Yetkisi yoktu ki, ne yapabilirdi?» dedi.

Doğruydu, «TÖ'nün boğazına sarılacak değildi.» Oysa Evren erken seçim konusu canlı iken ulusal iradenin gösterdiği yönde davranılmasını éline geçen her fırsatta söyleyebilirdi. Devlet başkanından açıktan destek gören erken seçim, Eylül 89'da gerçekleşebilir, bir iki ay ertelense bile Anayasaya göre Evren yukarıda kalırdı. Seçim konusunda yetkisi yoktu Evren'in. Ama ağırlığı vardı.

Halk çoğunluğuna ters düşen Çankaya, bir bunalım ya da bunalımların kaynağı olmazdı.

Cumhurbaşkanı Evren, 1989'da muhalefet liderleriyle üç kez görüştü. Haziran ve Nisan 89 görüşmelerinden önce 11 Ocak 1989'da sekiz aylık bir aradan sonra Evren ile muhalefet arasında yeni yılın ilk bulaşması gerçekleşti.

Evren, muhalefet liderleriyle son kez 13 Mayıs 1988'de buluşmuştu. Çankaya görüşmelerinde 13 Mayısın ayrı bir yeri var. 88 ilkbaharında 12 Eylül tartışmaları yeniden alevlenmişti. Bu tartışmalar 1985'ten beri durup durup parlıyordu.

12 Eylüle yönelen eleştiriler yoğunlaşınca, o günlerde Karadeniz kıyı kentlerini ziyaret eden Evren, bir konuşma yaptı. Söyledikleri geniş yankılar uyandırdı. Günlerce tartışıldı, sonunda «tepe noktaya» tırmandı.

88 ilkbaharında «darbe» olasılığı Türkiye'nin siyasal gündeminde baş sıraya gelmişti. Sonradan 12 Eylül tartışmasına dönüşecekti.

Tartışma özellikle Evren'le Demirel arasında geçiyordu. 13 Mayıs 88'de Çankaya'da 12 Eylülün Genelkurmay Başka-

nı Evren'le Başbakanı Demirel arasında «12 Eylül hesaplaşması» ile noktalanacaktı.

13 Mayıs 88 kapışmasının ilginç, renkli ve bilinmeyen yönleri vardı...

13 Mayıs 88'den 11 Ocak 1989'a kadar yaklaşık sekiz ay geçmişti. İki ayda bir yapılan Çankaya görüşmeleri aksamıştı. Evren, muhalefet liderlerinin kapı önünde «içeriyi» yansıttıklarından yakınıyor, yeni «polemik» öğelerinden kaçınmak istiyordu. Muhalefet liderleriyle görüşmelere sekiz aylık bir «fasıla koymasının» belki de nedeni buydu.

Fakat, basın Çankaya görüşmelerine ara verilmesindeki nedeni araştırmaya başladı. Nokta dergisi Ocak 89'un ilk haftası konuyu ele aldı. Liderler ne diyebilirdi? «Çağrı Çankaya'dan geliyordu.» Görüşme isteği «yukardan» gelmeyince muhalefet liderleri ne yapabilirdi?

Baransel yine bir açıklama yaptı. Önemli olaylar —halkoylaması, dış geziler gibi— kimi sorunlar araya girmişti. Yoksa cumhurbaşkanı bu görüşmeleri sürdürecekti.

11 Ocak 89'da partiler Çankaya'ya «davet edildi.»

Var Denetim, Yok Denetim...

İnönü, Evren'e ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşulları anlattı.

«Karşımızda sadece ekonomik sorunlar yok» dedi. «Devlet yönetiminde çok yanlış, gittikçe ters görüntüler veren yaklaşımlar karşısındayız. Sıkıntılar büyük ölçüde bundan kaynaklanıyor.»

Gerçekten Emlak Bankası kredileri, genel müdür «prens» Bülent Şemiler'in yönetimi ve ardından Başbakan Yardımcılığından Kaya Erdem'in istifası... Türkiye'yi günlerdir uğraştırıyordu. Muhalefetle basının çabaları, ANAP ve TÖ duvarına çarpıyor, gerçeklerin ortaya çıkması için hiçbir önlem alınmıyordu.

Konu, mahkemeye gitmişti. Fakat olayların siyasal yönleri giderek ağır basıyordu. Başbakan yardımcısı, başba-

kanla «devlet yönetiminde anlayış farklılığını öne sürerek istifa» ediyordu.

İnönü, cumhurbaşkanına, «Elinizde güçlü bir denetim organı var. Devlet Denetleme Kurulu. Biz parti olarak Meclise araştırma önergesi verdik. Fakat ANAP çoğunluğunun araştırmayı kabul etmesi zayıf görünüyor. Denetleme Kurulunu harekete geçirecek yetkiye sahipsiniz, lütfen bu yetkiyi kullanınız» dedi.

«Karşı karşıya kaldığımız olaylar sıkıntıyı artırıyor. Araştırma önergesi reddedilirse ortaya çıkacak durum daha da rahatsızlık verecek» diyordu.

Oysa, bankanın verdiği kredilerde usülsüzlük olup olmadığını araştırmak gerekiyordu. «Eğer işlemler normal olsaydı bir başbakan yardımcısı niçin istifa etsindi?»

«İşte bu nedenlerle» diyordu İnönü, «Devlet Denetleme Kurulu banka yönetiminde neler olduğunu araştırabilir.»

Söylentilerde gerçek payı olduğu anlaşılıyordu. İnönü soruyordu: «Öyle olmasa, istifalar neden?»

İnönü, kamuoyunda işleyen yaraya dönen Vuralhan olayına da değindi. Seçim yaklaşıyordu, olayın içeriğini halka anlatacaklardı:

«Fakat cumhurbaşkanı olarak siz, bu konularda denetim görevini yürütebilirsiniz. Devletin denetim organları çalışmıyor, durum toplumu tahrip edecek düzeye geldi» dedi.

Evren, İnönü'yü dinledikten sonra,

«Olayları izliyorum, sonuca göre karar vereceğim» demekle yetindi.

Demirel'in Çankaya'daki yaklaşımı İnönü'den farklıydı. «Oraya şikâyet götürmezdi» Evren'in lider görüşmelerine bakış açısı değişmişti:

«Araya yaz tatili, daha sonra referandum ve dış geziler girdi. Sizlerle görüşmemiz gecikti. Bundan sonra, iki ayda bir yaptığım bu görüşmeleri, üç ayda bir yapacağım. Nisan 1989'da tekrar konuşacağız» dedi.

Sonra, görüşmelerden ne umduğunu duyurdu:

«Ben, sizin olupbitenlere nasıl baktığınızı öğrenmek istiyorum.»

Demek ki, daha çok liderler konuşacaktı.

Siyaset = Rodeo!

Eh, yapılacak bir şey yoktu...

«1988 sonunda Türkiye'nin genel durumu nasıl görünüyor, anlatayım» dedi Demirel:

Herkesin memnun olması olanaksızdı. Ancak büyük çoğunluk, durumdan yakınıyorsa bu, anlaşılmayacak bir konu değildi veya bu durumu dile getirenlere 'Size öyle geliyor, kara tablo çiziyorsunuz' deyip gerçeği geçiştirmek de olanaksızdı.

1988 sonunda «Türkiye'ye bakarken», elde somut veriler vardı. Bunlardan biri, 25 Eylül 88'de yapılan halkoylamasına niçin gidilmişti?

İktidar, Mart 89'da yapılacak seçimleri, Kasım 88'e almak için halkoylamasına gitmişti. Mart 89'da yapılacak seçimlerin dört ay önceye alınmasında, halkın zararı ne olabilirdi? Tersine yararı vardı. Halk seçimi niye reddetsin. Seçim, halk için bir fırsattı. Fakat sonuç ne olmuştu?

Halk, TÖ'nün önerisini reddetmişti. İktidar, halkoylamasına giderken, önerinin kabul edilebilmesi için yüzde 50 artı bir oy gerektiğini bilmiyor muydu? Bu oranın altında çıkan oy ile önerinin reddedileceğini bilmiyor muydu? Biliyordu.

Götürdüğü öneriyi reddettirmek için halkoylamasına gitmenin ve bunu başarı saymanın, akıl ile, mantık ile, «izan» ile bağdaşır tarafı var mıydı? Elbette yoktu!

Demirel, «Referandumda her 100 kişiden 65 kişi, siyasi iktidarın teklifini reddetmiştir. Seçimin öne alınması reddedilecek bir şey olmadığına göre, siyasi iktidarı reddetmiştir» dedi.

Muhalefet halkoylamasını «o hale» çevirmişti. Bu, hakkıydı.

Demirel ilginç bir benzetme yapıyordu: «Siyaset 'rodeo' gibidir. Sahaya çıkan, bindiği hayvanın üzerinde duracaktır. Durabilmek, onun hüneridir. Siyaset 'rakibi altetme sanatıdır.'»

«Bize göre» diyordu, «Türkiye'de halk, içinde bulunduğu durumdan fevkalade şikâyetçidir ve onun için 100 kişiden 65 kişi, siyasi iktidarı reddetmiştir. Referandumun anlamı budur.»

Siyasi iktidardan halk, nasıl şikâyetçi olmasın ki?... 1988'de enflasyon, resmi rakamlara göre yüzde 75, mutfak rakamlarına göre de yüzde 100'ün üzerindeydi. Ülkeyi yöneten siyasi iktidar, beş yıl önce devraldığı, Türkiye'deki enflasyonu beğenmemiş, onu «çok bulmuş», kötülemiş ve «indirmeyi taahhüt etmişti.»

Kenan Evren —1983 öncesini, askeri dönemi— hemen anımsattı:

«Yüzde 30 civarında idi» dedi.

«Evet» dedi Demirel, «şimdi bu yüzde 30'u bulsalar, öpüp başlarına koyacaklar. Oysa savları iki sene içinde yüzde 10'a indirmekti!» Beş yılda yüzde 75'lerin üzerine çıkarmışlardı. Köylüden sanatkâra halkın gayri safi milli hasıladan aldığı pay, yüzde 50'lerden yüzde 30 düzeyine düşmüştü. Gelir dağılımı çok kötü biçimde bozulmuş, bu koşullar halkın «yarınlara güvenle bakmaması» sonucunu doğurmuştu.

«Kişilerle meselesi yoktu» ama, «sistemi arıyor, olayların üzerinde duruyordu.» Türkiye, yasalarla değil, Meclis'te yasa gücü kazanmamış kararnamelerle yönetiliyordu. Yani «Meclisin yasama fonksiyonu, siyasi iktidar tarafından üstlenilmişti.» Mecliste 285 sözlü soru —bugün bu sayı 400— vardı, 36 araştırma, genel görüşme önergesi. Aylardır sözlü sorular görüşülmüyordu. Her hafta ancak tek bir araştırma önergesi ele alınıyor, o da reddediliyordu. Denetim «fonksiyonu» işlemiyordu. Vergi koyma hakkı, Meclisten alınmış, hükümete geçmişti. Bu nedenle vergi adaleti diye bir şey kalmamıştı. Toplanan vergileri harcama yetkisi ise, fonlarla Meclisin elinden alınmıştı.

166 fon vardı. Bütçenin yarısı. Haberalma yetkisi ise halktan alınmış, TRT «beyin yıkamaya hizmet ediyor»du. Doğruları bilmeyen halk, umutsuzluğa düşüyordu. «Bütün bunların sebebi, TBMM'de yüzde 35 oyun yüzde 65 sandalye ile temsil edilmesi»ydi. «Seçim yasalarında on bir kez değişiklik yapmışlar; Meclis, neredeyse 'temsili' niteliğini yitirmişti.»

«Siyasi rejimin hali, işte buydu!» Üniversite rahatsızdı. Sosyal devletin neresindeydik?

Bölgeler arası farklılaşma artmış, nüfusun yarısı 12 ilde toplanmıştı. Sağlık ve eğitim hizmetleri geriye gitmiş-

ti. Dört kişilik bir ailenin gereksindiği asgari gelir 172 bin lira, yani «yoksulluk sınırı.» Memur, işçi, köylü, yoksulluk sınırının altında. Sanayileşme durmuştu.

26 Martta yapılacak yerel seçimlere geçildi:

Seçim ne demekti? Özgürlük ve dürüstlük! Oysa iktidar, 1987 halkoylamasında, 1987 seçiminde ve 88 halkoylamasında «devleti seçime sokmuştu.» İktidar, valiyi, kaymakamı, muhtarı kullanıyordu. Buraları parti örgütüne dönüştürmüştü. Örneğin vali, devlet başkanlığının temsilcisiydi.

Evren, «Bu gibi durumlardan benim haberim olursa, memnun olurum» dedi.

12 Eylül yine sahneye giriyordu:

«TV'yi seçime bir hafta kalana kadar kullanıyor, hatta, 12 Eylülü kullanıyor. '12 Eylül öncesine dönersiniz ha' diye, 12 Eylül istismarı yapıyor.»

Ocak 89'da Demirel'in öne sürdüğü görüş şuydu:

«Şimdi iş, iddiaya binmiştir. Ne yapıp yapıp, yüzde 36'nın altına düşmemek çabası içinde olacaktır. Yüzde 36'yı aşabilmek için her şeyi yapacaktır.»

TÖ, yaptı da! Ne çare, 26 Martta yüzde 21.8'e indi.

Neden yüzde 36'nın altına düşmemek için herşeyi yapacaktı:

«Çünkü bu, Çankaya'ya çıkan yolu açacaktır. Şayet yüzde 36 artı bir alırsa 'İşte, seçimdekinden fazla aldık' diyecek, Çankaya'ya gelip oturacaklardır. Anayasa buna elverişlidir ama, demokrasi ve hukuk buna elverişli değildir. Çünkü Çankaya'da oturacak kişinin, milletin yüzde 36'sı tarafından benimsenmesi yetmez. Zira her 100 kişiden 64 kişinin 'Benim cumhurbaşkanım değildir' dediği kişi, Türkiye'de cumhurbaşkanlığı yapamaz.»

Cumhurbaşkanlığı seçimine dokuz, on ay vardı. Daha o günlerde «bugün» söyleniyor Evren'e:

«Bunalım olur, diyoruz. Böyle deyince, 'Darbe mi demek istiyorsunuz' diyenler var. Ben, geçen 25 sene zarfında hep darbelerin karşısında oldum ve onunla mücadele ettim. Darbe sözü etmeyecek tek kişi kalırsa, o da benim.»

Evren, o günlerde TÖ'nün «yukarı çıkmayacağına» öyle inanıyordu ki...

Araya girdi, lafı değiştirdi:

«Anayasanın yapılması sırasında ben de cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini savundum ama, dinletemedim. Siz de onu savunuyorsunuz. TÖ de geçen sene böyle bir söz söylemişti. Halkın büyük çoğunluğu cumhurbaşkanını seçmek ister.»

Evren'le Demirel arasındaki «fikir birliği» tek konudaydı:

Cumhurbaşkanını halk seçsin!. Ötesi? Daha sonraki görüşmelerde ayrıntılarıyla ortaya çıkacaktı.

Demirel, «Yerel seçim ile cumhurbaşkanlığı sorunu arasındaki ilişkiyi kurmak için» konuya girmişti:

«Siyasi iktidar, Çankaya'ya çıkabilmek için, devleti (26 Martta) kullanacaktır. Devletin kullanılmasından, devletin aşındırılmasından duyduğum endişeyi, makamınıza ilettim» dedi. 11 Ocak 89 görüşmesi böylece sona erdi.

TÖ, devleti kullandı. Ona rağmen, 26 Mart tepesinde patladı.

Devletin «yukarı» noktasına yapılan uyarılar da işe yaramamıştı!

ÇANKAYA'DA HESAPLAŞMA

Tartışma, gelmiş kapıya dayanmıştı.

Kapıyı kim açacaktı.

Evren açtı.

Demirel girdi.

18 Nisan 1981'de Financial Times, Evren'e sordu: «Üçüncü (12 Eylül) müdahalesinin başarılı olacağını neye istinaden düşünüyorsunuz?»

12 Eylül lideri yanıtladı: «Bizde çekirgenin üçüncü sıçrayışında ele geçtiği yolunda bir söz var.»

25 Mayıs 1981'de Norveç gazetesi Aftenposten'in sorusu: «Dördüncü müdahale ihtiyacının ortaya çıkmayacağı, yeni bir istikrar ortamı yaratabileceğinize güveniniz var mı?»

Evren, «Biz bir daha böyle bir müdahalenin olmaması için, bugüne kadar geçirdiğimiz tecrübelerden yararlanarak sağlam esaslar getirmek istiyoruz... Buna rağmen, bizde bir tabir vardır. 'Tarih tekerrürden ibarettir.' Eğer tarih tekerrür ederse, o zaman ne olacağını bugünden ben, kâhin olmadığıma göre, bilemem.»

Nisan - Mayıs 81'deki bu iki soru iki yanıtın üzerinden tam yedi yıl geçmişti. Cumhurbaşkanı Evren, Karadeniz kıyılarında geziye çıktı. 30 Nisan 1988 günü, Trabzon'da «Çankaya, hesaplaşması»na yol açacak bir nutuk söyledi.

«Yasaklı» Demirel, yurt içi gezilerinde 12 Eylülü yeren kimi dokundurmalar yapmıştı. «Eski siyasetçilerin» 13 Eylüle eleştiriler yöneltmesine, hele «konuşan - susan Türkiye'den» söz etmelerine Evren asla «tahammül edemiyordu.» Özellikle Demirel'e. «Eski başbakanına» bakış açısı olumsuzdu. Özel söyleşilerde Ecevit'le Demirel'i kıyaslar, «Üç yıllık askeri dönemde hiç değilse Ecevit ortaya çıktı, açıktan mücadele verdi. Ama öteki? Kapalı kapılar arkasında, dört duvar arasında durmadan faaliyet gösterdi» derdi.

Demirel'e göre «politikada ilk koşul sabırlı olmayı bilmek»ti. 12 Eylül üzerinde «dört duvar arasında» düşünmek ve konuşmak değersizdi. Düşünceleri zamanı geldiğinde «eyleme taşımak gerekirdi.»

Evren, 12 Eylül üzerinde tartışma açılmasını ne kadar istemiyorsa, Demirel 12 Eylülü hem de Evren'le tartışmayı istiyordu. 1985'te Evren'in Meclisi açış konuşmasına verdiği sert yanıt dışında, 88 Mayısına kadar aradığı fırsat doğmamıştı. 88 Mayısında 12 Eylül tartışmasının birinci bölümü sona erdiğinde, «Düne kadar her şey siyah - beyazdı. Şimdi artık renkli oldu» diyecekti.

«Defter» yeniden açılacak mıydı? Kuşkusuz. Demirel elverişli ortam bulduğunda 12 Eylülü yine sahneye getirecekti.

Şimşek Çakarsa, Dolu Yağar

30 Nisan 1988 günü, Evren Trabzon'da «Arzu edilmemesine rağmen bir zaman gelir Türkiye yine aynı durumla karşı karşıya gelirse, bundan kurtaracak kuvvet, silahlı kuvvetlerdir» dedi.

«Karşımızda olanları daima kötüleyerek, çamur sıçratarak bir noktaya varamayacağımızı» söyleyen Evren, 12 Eylülden sonra gazetelerin askeri rejime övgüler yağdırdıklarına, «Geç bile kaldınız» diye alkış tuttuklarına değiniyor, «Şimdi ise 12 Eylül yapılmamalıydı diyorlar ve ülkenin bugün çektiği sıkıntıları da 12 Eylüle bağlıyorlar» diye ekliyordu.

Bir anı: 1990'daydık. Şayet 12 Eylül rejimi «kendine özgü» siyasal bir karakter yaratmaya çalışmasaydı, bugün, önemli bunalımların içinde bocalar mıydık? Üniversiteden insan haklarına kadar çeşitli konularda sorunlar dağ gibi önümüze yığılır mıydı?

Evren Paşa; yüzde 74'e varan yıllık enflasyondan, TÖ'nün «lider sultasına» dayalı demokrasi anlayışına kadar her şeyin 12 Eylül yadigârı olduğunu içeren irdelemelere 1990'a girerken olumsuz gözle bakıyordu. Bir iki ay sonra görevi bırakacaktı. Bu satırların yazarı 13 Eylül 1989'daki görüşmede 12 Eylülün ülkeye bıraktığı mirası özetledi.

«Kefil» olduğu anayasa tükenmişti, yenisi aranıyordu. Askeri yönetim yığınlarla yasa, yönetmelik çıkarmıştı. Yadsınan kurumlar yaratmıştı. Pek çoğu ya delinmiş, ya da toplumca sindirilmemişti.

Sıralananları dinliyor, nereye varacağını kestiriyordu:

«Bugün hangi noktaya vardık söyler misiniz?» diye sordu.

Evren, sorudan belki de rahatsız olmuştu. Belli etmedi, tekdüze bir sesle,

«Bugünkü idare —varis TÖ demek istiyordu— başarılı olsaydı, bu başarıyı 12 Eylüle mi mal edeceklerdi? 12 Eylülle ilgili yine başka şeyler söyleyeceklerdi» dedi.

Bu görüşmeden bir yıl önce, Nisan 1988'de Trabzon'da «12 Eylüle niye kabahat buluyorlar, anlamıyorum» diyordu. «Müdahale yapılmamalıydı, olmamalıydı» diyenleri müdahale sabahı yayımlanan bir numaralı bildiriden bir paragraf okuyarak yanıtlamaya girişiyordu.

12 Eylüle eleştirilerin yoğunlaştığını görünce, belki de savunu güdüsüyle anılan konuşmayı yapmıştı. Trabzon söylevi yeni bir darbe olasılığını gündeme getirmiş, hemen her çevreyi ayağa kaldırmıştı. «Arzu edilmemesine karşın, yine askeri bir rejim» söz konusuydu: Demokratik rejimle sorunların üstesinden hiçbir zaman gelemeyecektik!

«Türkiye'yi ilgilendiren her konuda benim düşüncem vardır. Kendi şartlarım içerisinde, kendi zamanlamam içerisinde onları kamuoyuna intikal ettiririm» diyen Demirel, hemen bir basın toplantısı düzenledi.

Savaş davulları susacak, «cepheler açılacak», karşılıklı salvo atışları başlayacaktı. Bu savaş, on beş gün sürecekti. 13 Mayıs 1988 Cuma günü, Çankaya'da Evren - Demirel arasındaki bir buçuk saatlik ikili görüşmede doruğa tırmanacaktı.

Evren'in sözlerine tepki, büyük oldu. 1 Mayıs sabahı gazeteler konuşmayı manşetten veriyor, kimilerinde kaygılı, kuşkulu yorumlar göze çarpıyordu.

Evren, sabah erken kalktı, kahvaltı yaptı, Trabzon Orduevi bahçesinde oturuyordu. Bütün gazeteleri erken saatte inceleyen Ali Baransel, yanına geldi:

«Konuşmanıza büyük tepki var. Siz bugüne kadar demokratik parlamenter rejimi savundunuz. Şimdi, sanki Türk Silahlı Kuvvetlerinde bir hazırlık, bir hareket varmış da, bunun işaretini veriyor veya bir işarette bulunuyormuşunuz gibi hava yansıtılıyor. Bu durum zatıâlinizin tutumuyla ters düşüyor. İzin verirseniz kıyı şeridindeki geziler sırasında uygun bir dille durumu açıklayayım» dedi.

12 Eylüle eleştiriler yoğunlaştığı gibi o sıralarda anarşik eylemlerde yine artış göze çarpıyordu. Evren, Baransel'i dinledi, «amacını aşan yorumlara» açıklık getirmesini uygun gördü.

Baransel açıklama yapmaya hazırlanırken, Ankara'da Demirel basın toplantısı düzenliyor, «Sayın Evren, dünyaya Türkiye'yi müdahaleler ülkesi olarak ilan etmiştir» diyordu. Talihsiz bir beyanda bulunmuştu. Türkiye'de bundan sonra da müdahaleler olabilir demek, Türkiye'ye sürekli müdahaleler ülkesidir damgasını vurmaktan başka bir şey değildi.

Evren, Türkiye'yi cumhuriyet olmaktan çıkarmış, müdahaleli bir cumhuriyet haline sokmuştu. Türk halkına ve dünyaya müdahale güvencesi vereceğine, demokratik rejim içerisinde Türkiye'de «kanun - nizam» egemenliğinin sağlanacağını ve müdahalelere gereksinilmeyeceğini söylemeliydi.

Eşit Koşullarda, Örneğin TV'de...

Demirel, «12 Eylül tartışmasına girmeyeceğini» söylüyordu. Gerçekte bu tartışmaya girmek istiyordu. Tartışma yapılacaksa eşit koşullarda, iki tarafın katılımıyla örneğin TV'de yapılmalıydı. Daha sonra, Evren'in sözlerini 82 Anayasasıyla irdelemeye girişiyordu. «Müdahale lafını ağzınıza aldığınız zaman millet iradesi üstünlüğü ortadan kalkmış» oluyordu.

Anarşi korkusunu «taze tutarak» bir kez yenik düşen rejimi, sürekli biçimde yenik duruma sokuyordu. Evren,

egemenliği «kayıtsız şartsız milletin» olmaktan çıkarıyor, «kayıtlı şartlı hale getiriyordu.»

Müdahale yetkisi diye bir yetki yoktu. Ne yasalarda, ne de anayasada! Evren, anayasa inançsızlığı içindeydi. Müdahaleyi ağzına alan her kim ise kendi «güvenliğini» de ortadan kaldırıyoıdu. «Birtakım durumlar» ortaya çıktığı zaman devletin ne yapacağı anayasada yazılıydı. Sıkıyönetim ilan edecek, «bu durumları ortadan kaldırmasını rejimin meşru güvenlik kuvvetlerine» yaptıracaktı.

Anayasanın özünü tanımlarken, asıl hedefi 12 Eylüle yüklenmekti:

«Devletin güvenlik kuvvetleri biz devletin güvenlik kuvvetleriyiz diye bir kenarda oturacak, rejim tehlikeye girecek, bizim nemize lazım diyecekler, bunu polisler, jandarmalar, bekçiler yapsın diyecekler, sonra olmadı, işte görüyorsunuz başa çıkılmıyor deyip, gelip rejime el koyacaklar, parlamentoyu kapatacaklar, siyaset ve siyasetçi düşmanlığı yapılacak.» Herhalde, bu yanıtlar sadece Trabzon söylevini eleştirmiyordu.

Demirel, yeni bir darbeden çok, 12 Eylül öncesini ele alıyor. Silahlı kuvvetleri yönetenlerin —geçmiş— tutumunu açıkça eleştiriyordu. Hedef o gün değil, daha çok dündü.

«Devleti öylesine tanzim ettik ki bir defa daha bunlar olmayacaktır,» dememişler miydi? «Şimdi aradan sekiz yıl geçtikten sonra durup durulan yerde milleti rahatsız etmenin anlamı nedir?» diye soruyordu.

İlan edilmişti ki, 12 Eylül sonrasında alınan önlemler yeniden bir «kurtarmayı» gerektirmeyecekti, çünkü 12 Eylülle Türkiye kurtulmuştu!

Evren ne diyordu: «Biz, 83'e kadar sorumluyuz, ondan ötesi değil. Bugünkü durumdan biz sorumlu değiliz.» Bugün ülkenin sokaklarında açız diye bağıran insanlar vardı. 12 Eylül sadece anarşi önlemek hedefinde kalmadı. Güdümlü rejim istedi.

«12 Eylül 'İşini' Yapanlar»

Oysa Evren Paşa, «güdümlü rejim» gerçeğini hiçbir zaman kabul etmedi. Her şey temize çıkarılmış, partiler ku-

rularak demokrasiye geçiş aşamasına gelinmiş, artık gidiyorlardı. 12 Eylülün üçüncü yıldönümünde TV'den şöyle seslendi Evren:

«12 Eylül harekâtı, bazı kişi ve çevrelerin iç ve dış kamuoyunda insafsızca iddia ettikleri gibi, demokrasiden sapmayı veya onu 'güdümlü' hale getirmeyi değil, halkımızın istediği ve layık olduğu sağlıklı ve sağlam bir demokrasiyi tesis etmek; birlik, beraberlik ve bütünlüğümüzün sağlanması düşüncesinin millet vicdanında onaylanmış ifadesidir» demişti.

83'ten beri öne sürülen «güdümlü demokrasi», Evren Paşanın söylediği gibi, iç ve dış kamuoyunda bazı kişi ve çevrelerin insafsızca «iddia ettikleri» bir olgu, bir aldatmaca değildi. 1990'daki Türkiye manzaraları, güdümlü demokrasinin ürettiği meyvelerle nereye geldiğimizin kanıtıydı. Anarşi azıyordu. Ekonomi, halkı yoksullaştırmıştı. 12 Eylülün büyük savı, «Lider sultasından parlamentoyu ve partileri kurtarmak» eskiye oranla daha katmerli biçimde yerleşmişti. Halk iradesi bir yana atılmış, tarikatçılık almış yürümüş, laikliğin tüm ilkeleri ayaklar altında. Aydınlar yine perişan. Say say bitmiyor. 12 Eylül'ün 1990'da iler tutar yanı kalmamıştı.

Trabzon konuşması doğrudan Demirel'i mi hedef alıyordu? Demirel'e göre, hayır! 12 Eylül tartışmasına girmek istemiyordu ama, yıllardır beklediği fırsatı yakalamış, hem darbeciliğe, hem de 12 Eylüle yükleniyordu. Darbeye hükümetin «tavrı» sorulduğunda TÖ ve ANAP iktidarının kimliğini çiziyordu:

«Türkiye Cumhuriyeti hükümeti de müdahaleye cevaz veriyor. Bundan öncekilere veriyor da, bundan sonrakine vermiyor. Bundan öncekini (12 Eylülü) daha üç beş gün önce (23 Nisan törenlerinde Mecliste) alkışladılar. Hükümet başkanı alkışlıyor, TBMM Başkanı alkışlıyor. Hükümet, 12 Eylülün ürünü. Açız diye sokaklarda bağrılıyorsa bunun rapdedileceği yer 83 güdümlü rejimidir. Bu rejimi getiren de 12 Eylül 'işini' yapanlardır.»

Cumhurbaşkanı bu tür konuşmayı yaparken kafasının arkasındaki düşünce neydi, neden gerek görmüştü? Demirel «Bilemem» dedi, «O yorumları siz yapın»

Baransel, yaptığı açıklamada Trabzon konuşmasını yorumladı,

«Sayın Cumhurbaşkanımız, 12 Eylül askeri müdahalesine ilişkin sözlerinin amacını aşan bir yaklaşım içerisinde değerlendirildiğini düşünmektedirler. '12 Eylül öncesi gibi bir iç savaş ortamı doğarsa, yine bu durumdan ülkeyi Silahlı Kuvvetler kurtarır' şeklindeki sözlerini bu harekâtın haklılığını ve zorunluğunu vurgulamak için kullandıklarını belirtmektedirler» dedi.

Baransel'e göre, «son konuşma genel çerçevede değil, sadece bir boyutu ile değerlendirilmemeliydi.» Tersine yorumları Evren, «yadırgamıştı.»

Konuşmayı yadırgayanlar ise durmadı, siyasal girişimleri sürdürdü. Baransel'in ortamı yumuşatmaya çalışan açıklamasına karşın, Demirel 3 Mayısta Mecliste gündemdışı bir konuşma yaptı. Darbe ve darbeciliği tutanaklara geçirdi. İki gün önce basın toplantısında söylediklerini kısaltmış, anafikirleri daha vurucu hale getirmişti.

... Ve Kapalı Kapılar Ardındaki Hesaplaşma

Basın aracılığıyla süren tartışmanın Demirel'in Meclisteki konuşmasından sonra kapanacağı sanılıyordu.

3 Mayıstan sonraki günlerde «her şey siyah - beyaz olmaktan çıkacak, renklenecekti.»

Basın boş durmuyordu. Evren boş durmuyordu. Doğal olarak Demirel de...

İstanbul'a giden Evren, her gazeteden belirli isimleri çağırdı. Trabzon konuşmasının amacını anlattı. «Yeni bir darbeden» söz etmemişti. 12 Eylülün yoğun biçimde eleştiriye açılmasından sonra o günleri bir kez daha anımsatmak istemişti. Gazetecilerle yaptığı görüşmelerin «izleri» basında görüldü.

Hürriyet Gazetesi sahibi Erol Simavi, Genel Yayın Müdürü Çetin Emeç'le Ankara'da Evren'le görüşmüştü. Emeç bir yazı yayımladı.

Genel izlenim şuydu: Evren gazetecilere Trabzon konuşmasından çok, 12 Eylülü neden yaptıklarını açıklıyordu.

«Biz üstümüze düşeni yaptık, ama yetkimiz bu kadardı. Daha fazla yetki istedik, vermediler. 'Bir araya gelin,

bu işe çare bulun' dedik, gelmediler. Ne yapacaktık? Bıraksaydık da, memleket mi batsaydı?» demek istiyordu.

Açıklamaları arasında «darbeden» Demirel'i daha önce «haberdar» ettiği yer alıyordu.

«Ben Demirel'e haber gönderdim. Müdahale olacaktır. Hükümet olarak güvenoyu istesinler de, müdahale onların zamanında olmasın» demişti.

Önemli bir noktaydı. Genelkurmay başkanı, zamanın başbakanına darbeyi bildiriyor, hükümet ne istifa ediyor, ne güvenoyu alıyor ve ne de darbeci generalleri emekliye sevkediyor! Olacak şey değildi.

Evren bir görüşmemizde «darbe duyurumunu» bana da söylemişti. Demirel'e iki kişiyle haber göndermişti. Birinin adını verdi. DP dönemi bakanlarından Celâl Yardımcı'nın kardeşi Prof. Mehmet Yardımcı. Bir kokteyl partide karşılaştığı Yardımcı'ya şayet Dışişleri Bakanı Mecliste düşürülür ve hükümet çekilmezse... «Gerekeni yapacaklarını» anlatmıştı. Yardımcı, haberi Demirel'e götürmek için Evren'den izin almıştı.

İkinci haber, Dışişleri Bakanı Erkmen'den gelmişti. O sırada Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Haydar Saltık, «durumu» ustaca Erkmen'e iletmişti. Tarih, 6 Eylül 80'di.

Darbe haberlerini Demirel'e sordum, omuzlarını silkti. Yardımcı «gayri mesul ve partiyle ilişkisi olmayan» biriydi. Erkmen'den haber geldiğinde «artık çok geçti.»

Cumhurbaşkanı seçilemediği için Çağlayangil, vekâleten Çankaya'da idi. Darbeden bir iki ay önce Demirel'le Çağlayangil «durumu görüşmüşler»di. Çağlayangil «Emeklilik kararnamelerini getirin, imzalayayım» demiş, Demirel ise «Darbeyi daha öne alırız» diye karşı çıkmıştı. Daha sonraki bölümlerde göreceğiz, oysa sular Nisan 1980'de akmaya başlamıştı.

Evren ve dört kuvvet komutanı «işlerin düzelmeyeceği inancıyla» darbeye çoktan karar vermişlerdi.

Evren'in Duyurumlarına Demirel'den Yanıt

Bu kitaptaki kimi bölümler Cumhuriyet'te yayımlandı. Tabii, Evren'in bana söylediği «darbeyi Demirel'e duyurdu-

ğunu» içeren bilgiler de. Demirel, doğal hakkını kullandı ve «darbe duyurumlarına» yanıt verdi:

«Bazı yerlerde bazı sorulara muhatap oldum. Bu sorular genellikle yazdıklarınızın bu bölümlerinin gazetede yayımlandığı sırada çok iyi okunduğunu ve çok etkili olduğu kanaatini bana verdi. Yazdıklarınız içerisinde otantik bilgiler vardır ve nihayet bilgiyi verenlerin ismiyle söylenmiştir.

Benimki düzeltme yapmaktan ziyade yanlış anlaşılmış bir hususu düzeltmedir veya o hususlaki düşüncelerimi söylemektir. On senedir bu meseleleri konuşuyoruz. On senedir bu sual bana sorulmadı. Şöyle ki: Efendim siz, bu olayın, yani 12 Eylül müdahalesinin olacağını biliyordunuz, niye gereken tedbiri almadınız? Yazılanların içerisinde bu intibaı yaratacak bir iki husus var, onlardan bir tanesi güya Sayın Evren, Genelkurmay Başkanı iken bizim arkadaşlarımızdan Prof. Mehmet Yardımcı'ya bunu söylemişmiş de, Sayın Mehmet Yardımcı da gelmiş bana söylemişmiş... Ben de bunu önemsememişmişim!

Olay şudur: Aslına bakarsanız Türkiye'de müdahale 1960 sonrasında zaman zaman çok konuşuldu. Yani devirler oldu ki, eh artık askerler gelir, müdahale ederler. Bunu gerek 70'li yıllarda gerek 80'e yaklaşırken biz iktidar olalım olmayalım, çok dinledik durduk. Birçok kimse de 'duydun mu, biliyor musun, bana dediler ki' gibi Silahlı Kuvvetlerin çeşitli kademelerinden bize çeşitli lafları getirdi. Ben genellikle bu çeşit laflara çok fazla itibar etmedim. Çünkü, nihayet devletin işleyen bir düzeni vardı. İşleyen düzen içerisinde Genelkurmay Başkanı, Başbakana karşı sorumluydu. Bir Milli Güvenlik Kurulu vardı ve MGK, her ay muntazam toplantı yapmaktaydı. Her kimin ne söyleyeceği varsa, gelip orada söylüyordu. Ayrıca Genelkurmay Başkanı her hafta gelip beni görüyordu. Ne söyleyecekse gene bana söylüyordu.

Tabii birtakım sıkıntılarını bana söylemeyip de başkalarına söylemesi, bundan da başkalarının müdahale ihtimalini çıkarmasına ben itibar edemezdim. Genelkurmay Başkanı olarak Sayın Evren'in kimseye 'biz müdahale edeceğiz' diyebileceğini sanmıyorum. Yani müdahale gününe kadar her şeyi saklı gizli tutma mecburiyetindedir. Ama

bazı hususları müdahale ihtimali üzerine spekülasyon yapıp da sonradan 'biz demiştik' gibi lafların söylenebileceği de tabiidir. Ben Sayın Mehmet Yardımcı'yı çok severim. Dostumdur, yakınımdır. Bana da bir resepsiyondan sonra, Sayın Evren'i gördüğünü, Sayın Evren'in havasını pek beğenmediğini geldi söyledi. Ben bundan ne çıkaracaktım? Eğer Sayın Evren bir resepsiyonda Sayın Yardımcı'ya, 'Arkadaş, biz müdahale edeceğiz, ayağınızı denk alın, git bunu Demirel'e söyle' dediyse, böyle bir şeyin söyleneceğine benim ihtimal vermem mümkün değildir. Zaten bana intikal eden şekil de bu değildi. Sayın Yardımcı'nın bana gelip söylediğini, 'havayı beğenmedim' sözünü çok kimseden duymuşumdur. Ben ne yapacaktım ki, havasını düzeltmek için?

Biz, meşru bir hükümettik. Meclisin güvenine dayanıyorduk ve Türkiye'de anarşiyi durdurmak için her türlü gayretin içindeydik. Ama anarşiyi durdurun, diyorduk. Anarşiyi durdurmak isteyenlerin önüne de herhangi bir engel çıkarmıyorduk. Bu olayı da her hafta, her ay icap ettiğinde her gün konuşuyorduk. Ayda bir defa sıkıyönetim komutanlarını toplayıp konuşuyorduk. Benim oralardan almadığım havayı bir resepsiyonda birisi almış bana söylemişse, benim ona itimat değil, itibar etmemem benim olayı bildiğim halde tedbir almadığım anlamına gelmez. Olaylardan biri budur.

Diğeri ise, Sayın Erkmen üzerine bina edilen iştir. Sayın Erkmen 5 Eylül günü yapılan gensoru üzerine itimatsızlık oyuyla görevi bırakmıştır. Ve kendisi bundan fevkalade üzülmüştür. Efendim, hükümette dışişleri bakanı görevi bırakırsa, hükümet de görevi bırakması lazım diye kendisi bir kaide koymuştur aslında. Bir hükümette dışişleri bakanı görevi bırakırsa hükümet görev bırakır mı, bırakmaz mı tartışılabilir. Ama nihayet hükümetin görevi bırakıp bırakmaması partinin genel yönetim kuruluna aittir.

9 Eylül günü, kendisinin dahil olduğu partinin genel yönetim kurulunda on altı kişi konuştu. Herkes partinin hükümeti bırakmasının apolitik olacağı, yanlış olacağı ve hükümetin düşürülmesine kadar dayanılması gerektiğini ifade ettiler. Sayın Erkmen orada çıkıp, 'Ben yalnız kaldım' dedi. Sayın Erkmen orada çıkıp diyebilirdi ki,' 'Zaten bana

Haydar Saltık söyledi. Ayağınızı denk alın, biz bu işe müdahale edeceğiz' diyebilirdi. Demedi. Bana da gelip şu veya bu şekilde 'darbe geliyor, ayağımızı denk alalım' demedi. Mademki darbe geliyor gibi bir bilgiye sahipti, Haydar Saltık bunu kendisine söylemişti, kendisi de bir vaziyet almadı. Yani kendi durumuyla ilgili bir vaziyet almadı. Alanlar oldu. Yani darbe ihtimaline karşı istifa edenler, şunlar bunlar oldu. Ama o yapmadı bunu.

Nihayet bana gelip söylemiş olduğu şey, 'Bunların havası iyi gitmiyor' gibidir, bundan ibarettir. Bir intibadır. Bu intibadan kendisi darbe ihtimali çıkarsaydı kendisi bunu açıkça 'Siz bana sahip çıkmıyorsunuz, ama darbe geliyor' der, bunu partinin genel kuruluna söylerdi. Söylemesi gerekirdi, bana söylerdi. Bana da 'Aman darbe geliyor' gibi bir şey söylemedi.

Zaten öyle bir şey olsa, kendisi telaş içinde olurdu. 12 Eylül gelinceye kadar bir telaş içinde değildi doğrusu. 5 Eylüldeki oylamadan sonra bırakıp gitti. Geçen on yıl zarfında bu meseleyi her yerde, 'İşte beni korumadılar, beni feda ettiler' diye kullanmıştır. Anlatamadım ki, mesele seni korumak meselesi değil. Zaten ortalık o kadar iyi değil. Havası da iyi değil. Ama bizim o sırada yapacağımız bir şey yok. Bizim alacağımız bir tedbir yok. Nihayet bizim hükümeti bırakıp gitmemiz o darbeyi çabuklaştırır, darbenin faturasını bizim üzerimizde bırakırdı: Yani bunlar hükümeti bırakıp gittiler de ondan darbe oldu! Bu darbe öncesi düşüncem değildir, darbe sonrası düşüncemdir. Yani 'Niye bırakmadınız hükümeti?' diyenlere, bıraksaydık zaten adam darbeye hazırlanıyormuş, sonradan o görüldü, darbenin gerekçesi bizi, hükümeti bırakmamızı yapardı.

Başka sebepler güme gider, darbenin suçlusu biz olurduk. Bizim yapmak istediğimiz Türkiye'yi seçime götürmekti, götüremedik. Zaten ne olduysa Türkiye'nin seçime götürülememesinden olmuştur. Bunalım orta yerdedir, herkes biliyor bunalımın ne olduğunu.

Bir üçüncü şey de, güya biz Sayın Çağlayangil'le konuşmuşuz. 'Bunları emekli edelim' demişiz. 'Ama emekli etmek, darbeyi çabuklaştırır' demişiz. Olay öyle değildir. Ben merhum Fahri Korutürk'e uyarı mektubu veren generallerin emekli edilmesini götürmek istedim. Hepsini. Yal-

nız, düşündüm ki, Amiral Korutürk, 'Aman, bu işin içine beni karıştırmayalım' diyor. Zaten sonradan meydana çıkmıştır ki, Amiral Korutürk, eğer bir şey olursa ben de sizinle olurum gibi bir ifadeyi de kullanmıştır. Yani sizin yanınızda olurum. 'Şimdi yapmayın' demiştir. Ocakta söylediği laf budur, uyarı mektubuyla ilgili söylediği. Müdahale yapmayın, hava vaziyetleri düzgün değil, ben de sizinle olurum. Darbenin içinde olurum anlamında değil de 'Sizden ayrı olmam' anlamına gelen sözler etmiştir.

Kendisi, bana da söylemişti ki, 'Benim günüm sayılıdır. Ben bu meselelere çok karışmak istemiyorum'. Ben ne yapayım, günüm sayılıdır diyen cumhurbaşkanı ile neyi halledeceğim? O zaman emekli edemezsin.

Sayın Çağlayangil, 6 Nisanda göreve başladı. Uyarı mektubu 27 Aralıktır. Aradan yaklaşık üç ay geçmiştir. Üç ay sonra bunları emekli etmeye kalksak; işte o zaman Sayın Çağlayangil vekildir, ben parti başkanıyım, Sayın Çağlayangil benim partimden, 'İkisi bir araya geldiler kendi keyiflerine göre hareket ettiler, bunları emekli ettiler' gibi üzerinden zaman geçmiş bir olayın hıncını aldılar gibi bir duruma sokarız işi, bu, darbeyi çabuklaştırır. Yani nasılsa darbe olacak, bunları emekli etmeyelim, emekli edersek darbe çabuklaşır da, bu farklıdır. Dediğimiz, bunlardan hınç almayalım, bakalım gidebildiğimiz kadar gidelim. Emekli yaparsak darbe yaparlar değil, emekli etme fırsatının üzerinden zaman geçmiştir, bir rahatsızlık çıkarır, ona meydan vermeyelim biçimindedir o günlerdeki konuşmalar. O da, 'Efendim, bunlar darbeyi daha önceden biliyordu, tedbirini almadılar' gibi bir intibaı yaratacak cinsten bir bilgi değildir.

Bu üç olay, bizim darbeyi bildiğimiz halde tedbir almadığımız gibi birtakım yanlış intibaları zihinlerde yaratmamalıdır. Biz, darbeyi bilmiyorduk. Bir devlette genelkurmay başkanıyla kuvvet komutanları darbe yapmaya kalkarsa aslında o hükümetin yapabileceği çok fazla bir şey yoktur. Eğer Silahlı Kuvvetlerin içerisinden bazı subaylar bu darbeyi yapmaya kalkarsa komuta zincirine 'Bastırın' dersiniz. Ama komuta heyetini kiminle bastıracaksınız?

Aslında arkanızda Meclis yok. Meclis daha direnme koyamadı. 'Hadi kalkın gidin' dediği zaman, herkes kalkıp

gidiyor. Arkanızda halk da yoktur. Halk alkışlıyor bu çeşit şeyleri. Talihsizsiniz. Bugüne kadar olupgelen bu.

Aradan zaman geçmiş, şimdi bu işlere girişenleri cezalandırsaydınız deniliyor. Nasıl cezalandıracaktık? Cezalandıracak güç yok ki elimizde. Neyle cezalandıracaktık? Fiili durum meydana gelmiş.

Fiili durum meselesi de tarihte yeni değil. Padişahlara karşı bile fiili durum meydana getirilmiş. Bunun adı darbe. Darbelerin bir tek tedbiri var. Demokratik rejimleri ananeleriyle yerleştirmek ve halkı rejime sahip kılmak. Darbenin halk tarafından onaylandığı bir ülkede, sonra bana dönüp 'Sen bu darbeyi niye önlemedin?' denmesini de anlamak mümkün değil. Nitekim yüzde 92 ile anayasa çıkmıştır.»

Yeniden öykümüze dönebilir, 13 Mayıs 88 hesaplaşmasını kaldığı yerden sürdürebiliriz:

Evren, gazetecilere bir dosya gösteriyordu. Bunda kendisinin, sıkıyönetim komutanlarının ve Demirel'in konuşmâları vardı. Basına Demirel'in sıkıyönetim komutanlarına teşekkür ettiği yansımıştı. Bu davranışın anlamını Demirel açıkladı:

«Demek istiyor ki, 'Bakın, Demirel de devletin işlemediğini söylüyordu. Askere teşekkür ediyordu, bizim gibi konuşuyordu. Şimdi askeri suçluyor' şeklinde sözler söyleyip, 'Biz vazifemizi yaptık ama, başkası yapmadı' gibi bir intiba vermek istiyor ve benim şahadetime sığınıyor» dedi.

Yani?... Evren'in gazetecilerle yaptığı görüşmelerde, «Daha çok konu benim» diye ekledi.

Bu açıdan bakıldığında, hesaplaşma, Evren'le Demirel arasındaydı.

«Evren, Kıvranma İçinde»

Evren, gazetecilerle ilişkileri sürdürerek kamuoyunu yanına almaya çalışırken, «karşı cephe» de boş durmuyordu. Demirel'in de kendine özgü haber alma kaynakları vardı ve 12 Eylül hesaplaşmasına hazırlanıyordu.

«90'dan bakarken 80»i yazmak için Demirel'i ikinci kez gördüğünde «Çankaya hesaplaşması» birinci konuydu.

Ses alma aracı yine açıktı:

O günleri değerlendirdi Demirel, «Sayın Evren, bir kıvranmanın içerisindeydi. 'Ordu görev yapmamış diyorlar, doğru değildir. Yapmıştır. Kabahat bizim değil, politikacılarındır' gibi bir psikozun ve savın içerisindedir» dedi.

Elbette ad vermedi ama, «bir gazeteci ile Evren arasında geçen muhaverenin (konuşmanın) kendisine intikal ettiğini» söyledi.

Gazeteci ile Evren arasında geçen konuşmayı olduğu gibi aktardı:

Gazeteci: «Kanunları çıkaramadılar, diyorsunuz. Bu kanunları Demirel ve hükümeti sevketmedi mi?»

Evren: «Etti.»

Gazeteci: «Adalet Partisi Mecliste bunlara oy vermedi mi?»

Evren: «Verdi.»

Gazeteci: «Kimler vermedi?»

Evren: «Ecevit ve Erbakan.»

Gazeteci: «Siz onları suçlayacağınız yerde, Demirel'i suçluyorsunuz. Bu doğru mu? Demirel'i niye Zincirbozan'a gönderdiniz?»

Evren: «Ben istemedim ama, öbürleri istedi.»

Gazeteci: «Demirel'e çok haksız muamele yaptınız. Onun haleti ruhiyesini anlayışla karşılayın, hem bu tartışmayı uzun sürdürmeyin. Demirel'i alt edemezsiniz.»

Evren: «Bunu da biliyorum.»

«Hiram Abas'a da Söyledim»

13 Mayıs 1988 Cuma günü, Çankaya Köşküne çıktı.

«Oraya giderken yeterince bilgiyle mücehhezdi.»

Görünürde Evren - Demirel görüşmesi olağandı. Cumhurbaşkanı, liderlerle «mutat görüşmelerden» birini daha yapacaktı.

Demirel anlattı:

Saat 14.30'da, masasının başında beni ayakta karşıladı. Hal hatır sorduktan sonra, konuşmaya başladık.

Demirel: «Kongre yapacağım. Fevkalade hareketliyim.»

Evren: «Ben de onu düşündüm.»

Demirel: «Bu ziyaretin ona bir engeli yoktur.»

Evren doğrudan konuya girdi: «Sizinle Trabzon konuşması üzerinde durmak istiyorum» dedi ve sürdürdü: «Bu zamana kadar 12 Eylülü sizinle konuşmadım. Aslında bu konu üzerinde durmak da istemiyorum. Ancak, bize sataşma oldu. Onun için konuşmak mecburiyetinde kaldım. 'Darbe' meselesine gelince, ben böyle bir laf etmedim. Marcos'a ve Yunan albaylarına benzetilmemizden incindik.

'12 Eylül öncesinde sıkıyönetim görevini yapmadı. 12 Eylülden sonra cinayetler bıçak gibi kesildi' deniyor. Ben pek çok konuşmalarımda, demokrasiyi savundum.»

Evren'in önünde, «eski yazı ile yazılmış notlar vardı. O notlardan çeşitli konuşmalarına atıfta bulunarak pasajlar okudu.»

Ardından açıklamalara girişti:

«Silahlı Kuvvetlerin görevi, ülkeyi yönetmek değildir, dedim. Silahlı Kuvvetler mecbur bırakıldığı ve başkaca çıkar yol olmadığı için müdahale ediyor, dedim. Türk Silahlı Kuvvetleri demokrasiye âşıktır, dedim.

Siyasi haklar meselesinde de, ben, karşı bir tavır takınmadım. (MİT eski Müsteşar Yardımcısı) Hiram Abas ve (Genelkurmay özel kalem müdürlerinden emekli General) Orhan Kilercioğlu bana geldiler. Onlara da söyledim. Bu 12 Eylülü kaşımayalım. Kanatmayalım. 12 Eylülü tarihe bırakalım.»

Evren'i dinledikten sonra, Demirel konuştu:

«Tarih doğruyu yazmaz ki, Türkiye'de daha tarih doğruyu yazmadı» dedi. Evren'in yüzüne «gerekeni söyleme» fırsatını yakalamıştı:

«Çünkü Türkiye'de devirler kendilerinden evvelki devirler üzerine mürekkep dökerler. Devirler kendilerini, kendi icraatları ile ibra edecekleri yerde, bir evvelki devri kötüleyerek ibra etmeye çalışırlar. İstense de istenmese de 12 Eylül konuşulacaktır ki, doğrular ortaya çıksın ve tarih de görevini doğru yapabilsin. Böylece suçsuzlar suçlu, suçlular suçsuz olmaktan kurtulsun.

12 Eylül bir fiili durumdur. Bunu ortadan kaldırmak mümkün değildir. Bunu konuşmayalım, diyorsunuz. Yedi sene hep bu konuşuldu. Referandumda bu konuşuldu, seçimde bu konuşuldu. Siz bunu konuştunuz. Sizden sonra

bugünkü hükümet, 1980 öncesindeki siyasi iktidarları suçlayarak 12 Eylül istismarı yaptı. Şimdi 'konuşmayalım' diyorsunuz.»

Bir soluk aldı ve noktaladı:

«Onlara (hükümete) bir şey demediniz. Bize de savunma hakkı vermediniz. Biz olayın mağduruyuz ve mazlumuz.»

Artık içindekileri döküyordu:

«12 Eylül öncesinde kan dökülmesin diye nasıl çırpındığımıza siz şahitsiniz. Ama kan dökenler, döktürenler varken, suç bizim üzerimizde kaldı. Sanki biz anarşinin sebebi imişiz gibi bir durum hasıl oldu.

Konuşmayalım dediğiniz takdirde, hem ülke gerçekleri bilmeyecek, hem de biz bu faturanın altından nasıl kalkacağız? Konuşulma zarureti, kaşıma veya kanatmadan değil, bir nefis müdafasından doğuyor.

Bunun sebebi biz değiliz. Sizsiniz ve hükümettir.»

Sekiz yıldır beklemişti. İşte, o an gelmişti. Düşüncelerini, yıllardır içinde biriken duygu ve ıstırabı yansıtıyordu. Ses alma aracındaki cümle, «Bunları söyledikçe öyle rahatlıyordum ki» diyor.

Trabzon konuşmasına döndü:

«Trabzon konuşmanızda diyorsunuz ki, 'Eğer görev yapacak olanlar görevlerini yapmazsa ve ülkede vahim bir durum meydana gelirse, ordu ne yapsın? Bıraksın da devlet mi batsın? Böyle bir durum olursa, ordu yine gelir kurtarır.'

Bu beyanınızdaki yanlışlık şuradadır: Devlet her şeyi düşünmüş de, güvenliği mi düşünmemiş? Eğer ülkede vahim bir durum olma istidadı hasıl olursa, ne yapılacağı anayasanın 122. maddesinde mevcuttur. Hükümet sıkıyönetim ilan eder, görev Silahlı Kuvvetlerindir. Polis, jandarma, bütün güvenlik kuvvetleri, kolluk kuvvetleri, sıkıyönetimin emrine girer. Fitneyi tesirsiz hale getirirler ve mesele ortadan kalkar.»

Genel kuralı Trabzon konuşmasıyla bağladı:

«Böyle demeniz lazımdı. Halka 'Biz devleti öyle tanzim ettik ki, endişe etmeyin. Devlet her şeyin hakkından gele-

cek durumdadır. Bu sebeple müdahale veya darbe olmaz' demeliydiniz.

Halbuki siz, 'Görevler yapılmazsa Silahlı Kuvvetler ne yapsın?' diyorsunuz. Görevleri yapacak olan Silahlı Kuvvetlerdir. 'Görevler yapılmazsa' derken, kimi kastediyorsunuz? Başka güç yok ki... Silahlı Kuvvetlere sıkıyönetimde verilen görev, bekleme görevi değildir. Olayı ortadan kaldırma görevidir.»

Sıkıyönetimlerin görev yapmadığı yinelendiğinde Evren Paşa çok bozulur, eski siyasetçilerle eski siyasetlere yüklenirdi.

Demirel, Evren'in bu yanını biliyordu. Konuşmayı, «Sıkıyönetimin veya ordunun görev yapmadığının ifade edilmiş olmasından üzüntü duyduğunuzu söylediniz» diye sürdürdü:

«Denen şudur: 'Sıkıyönetim tesirli olmadı. Başarılı olmadı ve netice alamadı.' Uyarı mektubu denen mektubu verdiğiniz zaman ben size 'Bu neyin nesi?' diye sordum. Siz aynen şöyle dediniz: 'Sıkıyönetim başarılı olmadı.' Bu sırada sıkıyönetim 12. ayında idi.»

Demirel, öteden beri uyarı mektubunun bir ay önce kurulan AP hükümetine verilmesini yadırgardı. Evren, on iki aydır süren sıkıyönetimleri hem başarısız buluyor, hem de uyarı mektubuyla hükümete, demokratik kuruluşlara görev yapmıyorlar diye saldırıyordu. Sıkıyönetimler başarılı olmadıysa, başarısızlık yalnız hükümetlerin, demokratik kurumların değildi. Başarısızlıktan bir aylık hükümet neden sorumlu tutuluyordu? Sadece demokratik kurumlar, parlamento niçin suçlanıyordu?

«Sıkıyönetim başarılı olmadı.» Bu yüzden Evren'in sözünün altını çiziyor ve ekliyordu:

«Bana böyle dediğiniz sırada, sıkıyönetim on ikinci ayında idi. Bu söz sizindir» dedi.

Evren yanıtladı: «Evet, benimdir.»

(Ses alma aracı) Demirel'e sordu: «Evren kabul etti mi?»

Demirel, «Evet kabul etti» diyordu.

Evren hem kabul etmiş, hem de, «Hatta ben, başarılı olmadığı için kaldıralım dedim» diye konuşmuştu.

Konuşmanın tansiyonu daha sonra yükselecek, «12 Eylül hesaplaşması» başka alanlara sıçrayacaktı.

1980'den önce, terör ve anarşinin azdığı bir dönemde Evren, «başarılı olmayan sıkıyönetimlerin kaldırılmasını» istemişti. Acaba neden? Sıkıyönetimin ilanından on iki ay sonra «yetkisizlik» nedeni öne sürülecekti. Bir başka neden; sıkıyönetimdeki başarısızlığın TSK'nin halk indindeki «itibarını» zedelemesi olasılığıydı.

Demirel, sordu: «Kaldırsak, görevi kim yapacaktı?» ve ekledi:

«Devletin ikinci bir ordusu yok ki.. Mesele görevin yapılması ve sıkıyönetimin başarıya ulaşması idi. Biz görevi devraldığımız zaman, Türkiye yanıyordu. Sıkıyönetimin ilanının üzerinden 12 ay geçmişti. 'Uyarı mektubu' verdiğiniz zaman, bizim hükümetimiz 15 günlük bir hükümetti.

Sıkıyönetim yokken anarşi daha azdı. Sıkıyönetimle beraber anarşi arttı ve yayıldı. Buna başarı denilebilir mi?

Sıkıyönetim başarılı oldu da, kan niye dökülmeye devam etti? İkide bir 'Kanun çıkmadı, yetki yoktu' diyorsunuz. Sıkıyönetim 26 Aralık 1978 tarihinde ilan edilmişti. Sizin yetki talebiniz, kanun talebiniz, bunu ısrar ile talebiniz, 12 ay sonra, biz hükümet kurduktan sonradır.

Sıkıyönetim ilan edilirken, bu yetki taleplerinde niye bulunmadınız? O zaman şartlarınızı niye söylemediniz de; 12 ay sonra, biz hükümet olunca taleplerle ortaya çıktınız?

Kaldı ki, ben sizin bütün taleplerinizi yerine getirdim. İstediğiniz kanunların hepsini Şubat 1980'de Meclisten geçirttim.»

Evren, hemen karşı çıktı:

«Hayır» dedi. «Bizim istediğimiz kanunlar çıkmadı. Hatta sizin mektubunuz bile var.»

Demirel, «O, nisan sonunda, mayısta talep ettiğiniz ikinci grup kanunlar içindir. O kanunları çıkartmak için de bütün partilere mektup yazdım. Onları bir araya getirmeye çalıştım. Esasen, mevcut yetkileri kullanmadığınızdan şikâyet vardı. 'Yeni yetkilere ne lüzum var' diye itirazlar vardı» dedi, Evren susuyordu.

«İslenen cinayetti. Cinayet işleyenin yakasına yapış-

mak niye yeni yetki gerektiriyordu? Kaldı ki, biz size 'Şu adamları vurun' diye kararname bile verdik» diye sürdürdü Demirel ve sordu:

«Hem siz, 12 Eylülden sonra mevcut kanun ve yetkilere ne ekleyerek anarşiyi durdurdunuz?»

Evren'in bamteline basmıştı.

12 Eylül lideri, «Çok kanun çıkardık» dedi.

Ocak 1990'da, Evren bana, «Demirel durup durup, bizim 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununda sadece gözaltı süresini değiştirdiğimizi, başka bir değişiklik yapmadığımızı söyler.. İşte liste, tam on dört kez 1402 sayılı yasayı değiştirmişiz. Tarihleri, konularıyla burada yatıyor. Sıkıyönetim komutanlıklarından uygulamayla ilgili sakıncalar geldikçe değiştirdik» dedi.

Gözaltı süresini 60 günden daha aşağıya indirmeye gidecekleri sırada «batıdan baskı gelmiş», askeri yönetim, süre indirmeyi geri bırakmıştı. Avrupa baskısına karşı çıktıklarını söylerken sesi alayla titreşiyordu.

Evren ile Demirel arasındaki tartışmada «yetki ve yasa» birinci konuydu.

Evren: «Biz, Astık!»

13 Mayıs 88'deki Çankaya hesaplaşmasında bu «konu» yine canlıydı. Evren «Çok kanun çıkardık» deyince Demirel:

«Karakollarda tutuklama süresi ile 3 yıla kadar olan cezaların Yargıtay'a gitmeyeceği dışında önemsenecek bir şey yoktur. Bunları da sonra değiştirdiniz» dedi.

Bir soru daha yöneltti Evren'e: «Hem, anarşi konusunda ne yaptınız ki? Altı bin kişi öldürülmüştür. Bu altı bin kişinin katillerine, geçen sekiz sene zarfında ne yapılmıştır?»

Evren, sakin sesle: «Biz, astık!» dedi.

«Astığınız 26 kişidir» dedi Demirel: «Herhalde altı bin kişiyi 26 kişi öldürmedi. Hâlâ DİSK davası, hâlâ MHP davası, hâlâ davalar devam ediyor, sekiz yıldır. Ortada ibreti müessire yok.»

Durakladı, nefes aldı, «Size 'herkesi asın' diyen yok» dedi. Bir soru daha:

«Zaten şimdi kimseye bir şey yapamazsınız. Anarşinin nesini önlediniz?»

Oysa, 12 Eylülün başlıca hedefi anarşi ve terörü önlemek, ortadan kaldırmaktı. 12 Eylül günü —ne hikmetse— anarşi ve terör «kendiliğinden birdenbire durunca» eskeri yönetim «devleti yeni bir yapıya kavuşturma» hazırlıklarına girişmişti. (Daha sonraki bölümlerde anarşi ve terörün 1979'dan son günlere kadar encamını göreceğiz.)

Demirel, kendi açısından ipin ucunu yakalamıştı:

«Meclislerde 20 idam dosyası duruyor» dedi. 88'de. «Biz astık» diyen Evren, 1989'daki Batı Almanya gezisinde ve sonra, «idam cezasının kaldırılmasını» isteyecekti. 88'de sekiz yıldır davaların sürüp gittiği söyleniyor, 90'da Prof. Muammer Aksoy, terörün kurbanı oluyordu.

Evren, Marmaris'ten «Beş bin insan hayatını kaybetti, bir yere varabildiler mi?» diye sesleniyordu. Kuşkusuz terör Aksoy'un kapısına kadar gelebilmişti.

Financial Times gazetesi, 18 Nisan 1981'de, Evren'e sordu: «Ölüm cezasının yeniden uygulanması hususunda bazı Avrupalıların duyduğu endişeye niçin tepki gösteriyorsunuz?»

Yanıt şuydu: «Eğer bir adam 10 kişiyi öldürür ve ben de onu idam etmezsem, ne yapabilirim? Birinin başkalarını öldürme hakkına sahip olacağını ve hiç kimsenin de o kişiyi idam etmeye hakkı olmayacağını izah etmek bana güç geliyor.»

Hesaplaşma, Demirel'in konuşmasıyla sürüyordu:

«Nihat Erim'in katillerine ne yaptınız? Savarona'yı yakanlara ne yaptınız? 'Adliye işlemiyor, polis işlemiyor' diye şikâyet ediyordunuz. Biz de o sebeple sıkıyönetime gittik. 'Buyrun işletin' dedik. Önemli olan olay, 12 Eylül öncesinin bugün korku, istismar ve kötüleme vasıtası yapılması değil, bundan ders almaktır. Devleti işletecek tedbirleri bulmaktır.»

Bir vurgulama daha yaptı:

«Bu tedbirler yine yok ortada. Siz Trabzon tartışması yapacağınıza bu tedbirleri isteyin.»

Evren, «Zaten yine birtakım kıpırdanmalar var» derken; Demirel, «Üniversite fevkalade sıkıntıdadır» demişti.

Cumhurbaşkanı için can alıcı konulardan biriydi üniversite. «YÖK'ten mi şikâyet ediyorsunuz?» diye sordu:

«Hayır, ben bugünkü durumda üniversitenin içindeki gerilimden haber veriyorum. Üniversite, üniversite olma vasfını yitirmiştir. Tayinle gelmiş üniversite mensupları dışındakilerle konuşunuz. Size problemleri anlatacaklardır. Esasen üniversitelere verilen paralarla 29 üniversite kurulmaz. Bu paralarla üniversite olmaz. Sorun yalnızca para meselesi değildir. Üniversite güvensizdir ve hür değildir. Öyle hissediyorlar» dedi.

Evren: «Şikâyet Doğramacı'dan mı?»

(Banttaki ses): «Evren'in yıldızı!»

Demirel: «Bizim Doğramacı'dan bir şikâyetimiz yoktur. Doğramacı müstesna bir kimsedir. Ama topyekûn üniversite olayı, üzerinde durmaya değer bir olaydır. Devleti meşgul edecektir.»

Konu tekrar 12 Eylüle döndü. Demirel, «Anarşiyi önlemek için, 12 Eylülü yaptık, dediniz. Anarşistleri bir yana bıraktınız, siyaset ve siyasetçilerin üstüne geldiniz. 12 Eylül beyannamenizde 'Partileri kapatmayacağız' dediniz, 13 ay sonra partileri kapattınız. Niye kapattınız Adalet Partisini? Türkiye'nin çimentosu idi. Anarşi önlemekle ne alakası vardı?

Anarşiden sorumlu tuttuğunuz partileri mahkemeye verdiniz. Kadrolarına da iktidar verdiniz. Konya mitinginden sorumlu olan kişi (Keçeciler) bugün, iktidarın bir numaralı adamıdır. Neticede, 'anarşi önleme' bir kenarda kaldı. İktidarı bizim elimizden aldınız, başkalarına verdiniz.»

Hesaplaşmada Birinci Ara

Yazmayı durdurdu. 13 Mayıs 88 hesaplaşmasına kısa bir ara vermeyi yeğledi. Parti kapatma, «90'dan bakarken

80»in önde giden sorunuydu. Aydın kesimlerde hâlâ sindirilememişti.

Ocak 1990'da Evren'le yaptığı söyleşinin bir bölümünü anımsadı:

12 Eylülde Evren Paşa, partileri kapatmadıklarını, «faaliyetlerini durdurduklarını» açıklıyordu. Dört buçuk ay sonra siyasetçilere ve politikacılara karşı tutumu değişti, sertleşti. Konya'da 81'de yaptığı konuşmada «tencereyi pislettiklerini» söylüyordu. Aynı gün «müjde» veriyor, yeni anayasayla seçim ve partiler yasasının hazırlayacak olan Danışma Meclisinin açılış tarihini bildiriyordu.

Danışma Meclisinin açılmasından bir gün önce, «partiler kapatıldı» Neden?

Evren Paşa anlattı:

«Daha ilk günlerde, hatta 12 Eylülden hemen önce konu 'aramızda' tartışıldı. Bana 'Bunlar —partiler— rahat durmaz, kapatalım' dediler. 27 Mayıstan tecrübeler edindik. Partileri kapatmak iyi sonuçlar vermiyordu.

Karşı çıktım. Partiler kapatılmamalıydı. Hatta —adını vermem, yanımda oturan orgeneral— 'kapatalım' diye direnince sert sesle 'Hayır, kapatılmayacak' dedim. Kapatma kararı alınmadı.

Biz, partileri yine kapatmazdık. Onlardan, liderlerinden biraz 'anlayış' görseydik, biraz anlayışlı davransalardı, yine partileri kapatmazdık. Şûra toplandı, rahat durmadıkları dile getirildi. Kapatma önerisi yine ortaya geldi. Bir başka neden daha vardı: Danışma Meclisini açacaktık. Eğer partiler kapatılmasaydı, üyeler siyasal istikballeri için ya birine ya da ötekine kayacaktı.»

Evren - Demirel hesaplaşmasına döndü.

(13 Mayıstaki Çankaya'yı anlatan Demirel'in banttaki sesi «Bu konuşmayı yaparken ve yaptıktan sonra 10 yıl gençleştim» diyor.)

Sekiz yıl sonra, bir gün gelmiş, sekiz yıldır çevresiyle tartıştığı konuları Evren'e söyleyebiliyor, «Şimdi ben kırık toplamakla meşgulüm. Sizin parçaladığınızı ben bütünleştirmeye çalışıyorum» diyordu. Daha neler söylüyordu:

«Vatan diyen, millet diyen, huzur diyen, hak, hukuk diyen partim ve benim partililerimdi. Bu, cezalandırıldı. Şimdi ben, yeniden bu insanlara 'Böyle demeye devam edin'

deyince, onlar bana 'Diyelim ama, neticesi ceza oluyor. Niye diyelim' derlerse, ne yapayım? Görüyor musunuz bizim durumumuzu? Bize haksızlık yapılmıştır. Bunu izah etmek durumundayız. Maksadımız geçmişi kurcalamak değildir. Bunu izah etmezsek, kendimizi anlatamayız.»

Kenan Evren: «Danışma Meclisi kurulduğu zaman, oraya çengeller vaki oldu. (Ocak 90'daki söyleşimizde söylediklerini 83'de Demirel'e yineliyor.) Ben istemiyordum. Toplantı yaptık. Böyle karar çıktı.»

Demirel: «Büyük Türkiye Partisini niye kapattınız?»

Evren: «Herkes o tarafa aktı. İktidar olur, intikam alırsınız diye kapattık.»

Demirel: «Biz barışçıyız. Kimseden intikam almadık. Anlaşılan sizi tahrik etmişler. Ama, olan memlekete olmuştur.»

Hesaplaşmada İkinci Bir Ara

Demirel'e soru: «Ben 'hesaplaşma' diyorum 13 Mayısta Evren'le yaptığınız konuşmaya. Siz, konuşmaları açıklamak değil, olanbiteni aktarmak diye niteliyorsunuz. Evren Paşanın parti kapatma konusundaki açıklamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?»

«Asıl olan şu» diye yanıtladı Demirel:

«Şimdi artık, neyi sorarsanız, 'Ben istemiyordum, ama hakkından gelemedim' diyor. İyi mi?»

«Özellikle önemli konularda, kararlarda?»

«Evet, bugün 'Ben istemiyordum, böyle karar çıktı' diyor.»

«Nereden çıkmış bu kararlar?»

«Konseyden diyor.»

«Pişmanlık mı?»

«Evet, pişmanlık!»

Demirel açıkça, «Bugün nereye vardı?» demiyor ama, dokunduruyor.

23 Mayıs 1981'de Washington Post gazetesine Evren, şunu söylüyor:

«Aldığımız binlerce mektup ve izlenimlerimiz göster-

mektedir ki, halkımızın çoğunluğu, parlamenter demokrasiyi yozlaştıran ve işlemez hale getiren bu kişilerden bıkmıştır.»

Sekiz dokuz yıl sonra, «halkın bıktığı» siyasetçiler; Demirel'in partisi yüzde 25, Ecevit yüzde 9,5 oy alıyor!..

Hesaplaşma sahnelerini —Demirel— sürdürüyor:

«Doğru Yol Partisini —1983'te— niye seçime sokmadınız?»

Evren: «Koalisyon olurdu.»

Demirel: «Ne olurdu belli olmaz ama, işte ülkeyi de bugünkü hükümete teslim ettiniz. Memlekette milletin içine çıkamayan bir hükümet meydana geldi. Millet perişandır. İcraatlarınızın neticesi budur. Hem bize haksızlık ettiniz, hem de millete haksızlık ettiniz.»

Hesaplaşmada Üçüncü Ara

Ocak 1990'daki söyleşimizde Evren, aynı konularda açıklama yapıyor:

Soru: «Paşam, Büyük Türkiye Partisini kapattınız, arkasından İnönü'nün SODEP'ini vetolarla zor duruma soktunuz. O sırada yabancı basın şöyle yazıyordu: Sağda ve solda iktidara gelmesi olası iki partiyi, birini kapatarak, ötekini vetolarla seçime sokmayarak askerler 'güdümlü demokrasi'yi uygulama yolunu buldular.»

Evren'in açıklaması: «BTP, malum, Ali Esener'i bulmuşlar, emekli bir orgeneral. Bir günde 150 eski parlamenter kayıt yaptırıyor. Biz, çok parti istemiyorduk. O sırada bir yığın parti (14 yeni parti) kuruldu. Ulus'u parti kuramayacağını söyleyince, Sunalp'ı bu partiyi kurmakla görevlendirdik. İşte tam bu sırada Büyük Türkiye Partisi çıktı. Adı neydi, şimdi hatırlamıyorum... Bir başka sağ parti daha.

Baktık oylar dağılacak. Koalisyon gelecek. Biz ise asla koalisyon istemiyorduk. Koalisyonlardan bu memleket çok çekmişti.

Biz, bir dönem, beş yıl kurulan siyasi düzenin işlemesini istiyorduk.»

«Ama, TÖ size iki üç kez geldi, gitti. Sonra izin verdiniz ANAP'a. Söylentiye göre TÖ size '12 Eylülün sürgiti olabilecek tek partinin ANAP olduğunu ve eski siyasetçilerle ancak kendisinin uğraşabileceği güvencesini' vermiş?»

Evren: «Hayır, bakın bana geldi. Parti kurmak istediğini söyledi. Aramızda (MGK'da) görüştük. ANAP'a karşı, TÖ'ye karşı Konseyde tereddütler vardı. 12 Eylül hükümetinin başbakan yardımcısıydı. Sonra Ulusu severdi TÖ'yü. Belki ekonomik kararlarından dolayı. TÖ, hükümetten bir değil, iki kez istifa etti. Çağırdım kendisini. 'Sen politikaya atılacak mısın' diye sordum. TÖ, bana 'Hayır' dedi. 'Öyleyse git işine devam et' dedim. Durdurduk istifaları. Kadere bakın şimdi. Son olarak Maliye Bakanı Erdem'i biz görevden alınca, bunu öne sürerek istifasını verdi. Hükümeti kurarken TÖ'yü bize —biliyorsunuz— Turhan Feyzioğlu önermişti. Kafaoğlu ile bir araya getiremedik. O gelir, öteki istemez!

Bize böyle şeyler söylemedi. Parti kurmak istiyordu, anayasa yapmışız. Parti kurmak serbest!» (Ama herkese değil, dedim paşaya.)

«TÖ ile ilgili bir soru daha efendim: 'TÖ'nün Nakşibendi olduğunu o zaman bilmiyor muydunuz?»

Evren (kesin sesle): «Hayır!»

Siz Konuşun, Ben Konuşayım

Çankaya - 13 Mayıs 88:

Görüşmenin sonlarına geliyorduk.

Demirel, Evren'e «Bunları konuşursak niye maziyi karıştırmış oluruz? Konuşmazsak, millet gerçeği nasıl bilecek» dedi.

Evren, patladı: «Öyle ise, siz konuşun, ben konuşayım. Ben konuşayım, siz konuşun.»

Demirel, «Maksadım o değil», dedi ve açıkladı: Benim maksadım, 12 Eylüle takılıp kalmak da değil. Sizin yaptığınız gibi, 12 Eylülü Demokles'in kılıcı haline de getirmek değil. Benim maksadım işleyen devleti bulmaktır.»

Bir anımsatma ile başka önemde bir konuya girdi Demirel:

«Sizin günleriniz sayılıdır» dedi. «Hâlâ, işleyen devlet ve işleyen rejim için yapabileceğiniz şeyler vardır. Niye Fransız anayasasının 16. maddesi gibi bir maddeyi bu anayasaya koymadınız.»

Fransız anayasasındaki o madde, cumhurbaşkanlarına gerek gördüğünde Meclisi feshederek yeni seçime gidilmesine önayak olma yetkisi veriyordu.

Evren, «Düşündük ama, Meclisin feshedilmesi partili cumhurbaşkanları tarafından suiistimal edilir diye koymadık» dedi. 82 Anayasası bir partilinin cumhurbaşkanı seçilmesine olanak veriyordu. İlk yedi yıl, askerlerin cumhurbaşkanı açısından kaygıları yoktu. Nasılsa Evren, anayasa halkoylamasıyla birlikte seçilecekti. Partiler düzeninde «ilk beş yıllık kurulu düzen» ve cumhurbaşkanlarının yedi yıl sonra partilerden seçilmesi... Her şey «geçiş dönemi» diye adlandırdıkları, siyasette «güdümlü demokrasi» diye nitelenen sisteme göre ayarlanmış. Sonra? Buyursun TÖ, Çankaya'ya!.

12 Eylül Derken, Darbe Savunması

13 Mayıs görüşmesinin finalinde Demirel, Evren'e,

«Milli Müdafaa Caddesinin bir tarafında Meclis, öbür tarafında Genelkurmay... Meclis, acaba askerler ne zaman gelip bizi buradan çıkaracaklar, korkusu içinde... Genelkurmay, ne zaman şu Meclisi kapatsak, düşüncesi ve planı içinde...» dedi ve ekledi:

«Bu senaryo ortadan kalkmadıkça, devlet de işlemez, rejim de işlemez. Ordu, her ne sebeple olursa olsun, siyasete girince veya sokulunca, yıpranıyor. Bu, milletin aleyhinedir. Orduyu tümü ile siyasetin dışında, milletin emrinde tutmanın, milleti müdahale beklentisinden çıkarmanın şart olduğuna inanıyorum. O zaman rejim işler. Hükümetin yaptığı gibi, 12 Eylül istismar edilirse, sizin yaptığınız gibi '12 Eylülü savunuyoruz' derken, darbe savunması yapılırsa, rejim işlemez. Benim hassasiyetimin sebebi budur.»

Evren'e baktı ve «Umarım, sizi üzmedim» dedi.

Evren, «Yok, yok» diye karşıladı.

Demirel, «Bu konuları benimle görüşme ihtiyacı duyarsanız, ben hazırım» dedi...

Ve 13 Mayıs 1988 Cuma günü 14.30'da girdiği Çankaya Köşkünden 16.00 dolaylarında ayrıldı.

Rahatlamış, söylediğine göre «on yıl gençleşmişti.»

YA!...

1983... «Yeni» demokratik sürece damgasını vuran ve siyasal yaşamın yazgısını belirleyen yıldı. Bugün, karşılaştığımız bunalımların tohumu 1983'te atıldı.

16 Mayıs 1983'te partilere izin çıktı. Partilerin kurucu adaylarını veto etme görevini üstlenen Milli Güvenlik Konseyi, önce Büyük Türkiye Partisini kapattı. «Devlet partisi» diye namlanan, askeri yönetimin önayak olduğu MDP ile «Majestelerinin muhalefeti» Halkçı Partiye izin çıktı. Kimi kurucu adaylarını veto etti ama, genelde bu iki partinin üzerine «himaye kanatlarını» gerdi.

İnönü'nün SODEP'i vetolarla perişan edildi. «Birini kapatsalar, ötekini kurmaya azmetmiş» olan Demirel'in, BTP' den sonra kurduğu DYP'nin ve SODEP'in seçime girmesine —çeşitli nedenler yaratılarak— olanak tanınmadı.

İki parti, yedekte bir üçüncü küçük parti ile siyasal sistemi kurmaya çalışan askerler, bu arada, eski başbakan yardımcıları. TÖ'nün Anavatan Partisine siyaseti açtılar. Kimi kurucularını —az sayıda— veto ettiler, fakat yaşamasına ses çıkarmadılar.

MİT Bildirmemiş

Evren Paşaya 1990 Ocağının sonlarında soru:

«BTP'nin kapatılmasından sonra SODEP'e vetolar işlerken, ANAP'a izin veriliyor, kurucu üyelerine de fazla dokunulmuyor?»

Evren Paşa anlattı:

«Ben Konseydeki arkadaşlarla konuştuktan ve onların tereddütlerini öğrendikten sonra TÖ'ye, 'Bak' dedim, 'Kadroda MHP'li ve MSP'liler olmayacak'.. Çünkü, arkadaşlar TÖ'nün eski bir MSP'li olduğundan kaygılanıyorlardı. TÖ bana, 'O partiden ağabeyim nedeniyle aday oldum, sonra ilişkimi kestim' dedi. ANAP'a, MHP ve MSP'liler girmeyecekti.»

«Ama kadro, MHP ve MSP'lilerle doldu ve iktidara, 12 Eylül yönetiminin himayesinde geldiler.»

Geçmiş günleri kısa süre düşündükten sonra Evren Paşa, tamamlayıcı bilgi verdi:

«Vetolar yapılırken bize kişiler hakkında bilgi MİT'ten ve Emniyet Genel Müdürlüğünden geliyor, bunlara göre karar veriyorduk.

Oralardan pek çok ANAP kurucusu hakkında hiçbir bilgi gelmedi.»

İlginçti. «Bildiklerini» veto ediyorlar, ama ANAP kadrosuna giren kimileriyle ilgili «bilgiler» MİT'ten gelmiyordu!

«ABD'nin ANAP'ın kurulmasına ve seçime girmesine engel olunmamasını duyurduğu söyleniyor?»

«Yok böyle şeyler» dedi Evren Paşa. «Hatta General Haig gelmiş de ANAP'a dokunmayın demiş de... Hiçbiri doğru değil» diyordu.

Oysa, ABD'de yönetime yakınlığıyla tanınan kimi yayın organlarının TÖ'yü «himaye eden» yayınları ile ABD'nin Ankara'daki yetkililerinin Türk Dışişlerine TÖ'yü gözeten kimi notlar verdikleri biliniyordu ve kitaplara geçmişti.

1983'ün kimi anıları, ister istemez gölgelerden sıyrılıyordu:

Sinop - 17 Haziran 1983: «Çünkü bunların içinde öyle kişiler olabilir ki, onların milletvekili olarak gelmesi uygun düşmeyebilir.»

Adapazarı - 2 Temmuz 1983: «Şimdi de mantar çıkar gibi birçok parti çıkıyor. Bu partilerin bu kadar çok oluşu memlekete fayda değil, zarar getirir, dedik. İnadına şimdi mütemadiyen parti kurduruyorlar.»

Kütahya - 3 Temmuz 1983: «Parti kurma faaliyetleri başladıktan sonra, önüne gelenin 30 kişiyi toplayıp 'parti kurdum' demesi, inanınız, halkımızı rahatsız etmekte ve politikaya karşı duyduğu soğukluğu daha da ileri götürmektedir.»

Soma - 15 Temmuz 1983: «Son zamanlarda kurulan partilerin, biliyorsunuz, kurucularından bazılarını veto ediyoruz. Uygun değildir diyoruz. Bir partiyi de kapattık. Şimdi bazı çevreler, efendim Konsey sağı tutuyor, efendim

Konsey solu tutuyor diye bazı dedikodulu havadisler yayıyorlar. Bu gibileri size de gelip bazı şeyler söylemeye, fısıldamaya kalkarsa, sakın ola ki, inanmayınız. Onların hakiki çehrelerini iyi bilelim. Eğer biliyorsak o zaman doğruyu buluruz.»

Yozgat - 14 Ağustos 1983: «12 Eylül 1980 öncesindeki siyasi partilerin devamı mahiyetinde olacak siyasi partilere, ayrıca benzer tutum ve davranışlara girecek kişilerin yeni kurulacak demokrasimizi tekrar yozlaştırmalarına fırsat verilmeyecektir.» (Devlet ve MGK Başkanı Evren'i konuşmalarından.)

İnönü - Evren Konuşması

Erdal İnönü, yumuşak bir sesle,

«Bendeki intiba» diye başladı. «Sayın Evren'in bir defa bizi ciddiye almadığı idi. Benim böyle bir şey yapabileceğime, parti kurabileceğime inanmamış bir havası vardı.»

Bu sözleri sıralarken o günleri düşünüyordu. SODEP (1983 - Mayıs) kurulma aşamasındayken, Erdal İnönü, Çankaya Köşküne çıkmış, Evren'le ilk kez konuşmuştu:

«Evren'le SODEP kurulmadan önce bir konuşma olmadı, kurulduktan sonra... O zamanlar parti kuran herkes Sayın Evren'e gitmişti. Bazıları da kurmadan önce. (TÖ'yü söylüyordu.) Partiyi kurduktan sonra Sayın Evren'e bilgi vermek normal, dedik ve kurulduktan sonra parti, ilk iş olarak randevu istedim ve gittim.»

Evren Paşanın SODEP'e «kimi sakıncalar» sıralayarak olumsuz gözle baktığı yaygındı. «Aile adınız var, sizi siper yaparak aşırılar ve bölücüler partiye girer ve ele geçirir» dediği söyleniyordu:

«Yaptığımız konuşmada tam söylediğin gibi açık değildi» dedi İnönü:

«Bendeki intiba, Sayın Evren'in bir defa bizi ciddiye almadığı idi. Yani benim böyle bir şey yapabileceğime inanmamış bir havası vardı. Ondan sonra, dediğin gibi, çeşitli aşırı uçların, daha doğrusu benim ÖDTÜ'de rektörlüğümden kalan solu himaye etme intibaı...»

«Şu ünlü öykü... Böyle açıkça söyledi mi?»

«Öyle söylemedi ama...»

«İma etti?»

«İma etti. Yani ben o intibayı aldım. Şimdi tam hatırlamıyorum, ne söyledi ama, 'senden aşırı uçlar yararlanacak' intibaını aldım söylediklerinden. Şunu söyledi: 'Babanız, tarihi hizmetleri olmuş bir şahsiyet. O isimden yararlanabilecek insanlar olabilir ve onlar aşırılar olabilir.' Böyle imalar yaptı.

Aldığım intıba şu iki noktada toplanıyordu: I) Ciddiye almadı, böyle bir şey (parti kurmak) yapacağımıza inanmadı; 2) Sonunda aşırılar partiye hâkim olacaktı.

Bu açıdan, 'Yapmasan daha iyi olur' demeye getiriyordu. Başka bir şey söylemedi. Yapmayın, kurmayın filan demedi. Bırakın bu işi, demedi.»

«Veto edeceklerinden söz etti mi?»

«Hayır, söz etmedi. Gayet kibardı. 'Tabii, anayasaya göre, herkesin parti kurma hakkı var. Babanıza saygımız sonsuz. Sizin de adınız var' diyordu. İşte, bu hava içinde geçen bir konuşma.»

«Getirmeyi düşündükleri siyasal sisteme değindi mi? Çok parti kurulmasından yakınıyor muydu? Çok parti, ülkeyi koalisyona götürür gibi?»

«Konuşma kısaydı» dedi İnönü. «O kadar siyasi fikirlerini söylemedi. Havadan sudan konuşmakla geçti. Bir nezaket konuşması içinde aldığım intiba bunlardı.»

Ne var ki, Çankaya'daki konuşmadan sonra, amacı pekişmişti:

«Şöyle düşündüm: Biz partiyi kuruyoruz, bize yardımcı olmayacaklar. Ama biz devam edeceğiz. Kendi gücümüzle kendimizi göstereceğiz. Onun için o konuşma bana daha sıkı çalışma havası verdi.»

Oysa, İnönü «büyük soyadına» karşın, veto edilecekti!

«Vetolara başladıklarında hiçbir şey duymadım daha önce. Esrarengiz tamamen. Çok sonraları duyuyorum. Arada sırada basında da haberler çıkıyor, beş kişi, on kişi vetolanacak diye. Veto edileceğimiz yazılmadı ya da tahmin edilmedi. Son zamanlarda haberlerin fena olduğu duyuluyordu ama, genel beklenti birkaç kişi olacak. Öyle bir hava vardı kuruculardа, bana da geçiyordu.»

Gülüyordu İnönü: «Bu işe ciddi olarak, hizmet olarak girmiş insanlarız. Geçmişimizde de gocunulacak, saklanacak taraf yok. Dolayısıyla o zamanki devlet buyüklerimizin bizden korkmaları için bir neden yok! Sağlıklı demokrasi kurmak isteyenlerin arayıp da bulamadıkları insanlarız biz.»

«Öyle mi görüyordunuz?»

«Tabii, öyle görüyordum. Kendiliğimden ortaya çıkmışım. Bizi niye veto edecekler? Diyorduk ki, MİT'te filan, eski anlayışına göre bazı saplantılar vardır, onun için belki birkaç kişi yanlış tanıdıkları için, veto edilebilir.»

«Ya vetolar gelince?»

«Genel başkanlıkta otururken genel sekreter geldi ve yazıyı gösterdi. Yazıyı sonra, herkesle birlikte okuduk. MKY'yi çağırdık, genel sekreterin odasında toplandık.»

«Ve?»

«Görünce durumu 'Eh.. O zaman ben gidiyorum' dedim. 'Ama siz devam edin'. Genel başkanlığı bıraktım.»

«Peki veto neden?»

«Anladığım kadarıyla 'o senaryoya' (güdümlü demokrasi senaryosuna) uymadık. ANAP'tan birkaç kişiyi veto ettiler, bizden partinin büyük kısmını» dedi İnönü, amacı özetledi:

«*Maksatları bizim bırakmamızı sağlamaktı.*»

Zamanında bilinmeyen gerçeklere göre, İnönü, haklıydı:

İstanbul'da bulunan Metin Toker'e Köşkten gelen telefon, «Devlet başkanının görüşme isteğini» iletiyordu. Erdal beyin enistesiydi ve Evren'i 1971'den beri tanıyordu. 71'de batı savunması ve NATO üzerinde bir yazı dizisi hazırlarken, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un verdiği askeri uçakla Türkiye'deki bütün üsleri, garnizonları gezmiş, bu arada Trabzon'a uğramıştı.

Evren, Toker'i yemeğe almış, Genelkurmay başkanı olduğunda birkaç kez görüşmüşlerdi. Toker'in dostluğu daha çok Haydar Saltık Paşayla idi. Cumhurbaşkanı Evren ABD gezisini ertelerken Toker'le konuşmuştu. Toker'in Evren'le «teması sık değil, ama samimiydi.»

12 Eylülden sonraki görüşmelerde «Sizin gibi bilgili ve deneyimli kimselerden yararlanacağız» dediğini Toker şimdilerde anımsıyor.

Toker, 25 Mayıs 1983 Çarşamba günü 08.00 uçağı ile Ankara'ya geldi, karşılandı ve doğru Çankaya Köşküne gitti. Saat 10.00'da Evren, Toker'i kabul etti:

«Sizinle özel bir konuyu konuşmak ve fikrinizi almak istiyorum» dedi. Evren...

... Ve, Toker'e sordu.

«Erdal bey, SODEP'i kurmaktan cayar mı?»

Metin Toker, «Cayacak yaradılışta değildir. Böyle bir telkinde bulunmam, sebep de göremiyorum» diye yanıt verdi.

Devlet Başkanı, konuyu MGK'de görüştüklerini, «bazı endişeleri» olduğunu söyledikten sonra, «Erdal İnönü, iyi aile çocuğu, bilim adamı. Partiyi kurar ama, onu kullanırlar» diyordu.

Toker'in yanıtı sadeydi: «Politikacı olmak için 'iyi aile çocuğu' olmak diye bir şart yok!»

Fakat Evren direniyordu: «Aile isminden dolayı itibar sahibi bir insanı 'ifsat' ederler, paravana olarak kullanırlar. Arkasından iş çevirirler» deyince, Toker kayınbiraderiyle ilgili açıklamalar yapmak zorunda kaldı:

«Erdal İnönü'yü tanımıyorsunuz. Ayağı yerde başı yıldızlarda profesör tiplerinden değildir. Gayet kibar, saf görünür. Bahsettiğiniz kişileri —solcuları, bölücüleri— suya götürür, sudan getirir. İnandığını tatbik eder. İsmet Paşa 'Ailede en inatçı Erdal'dır. Düşüncelerini olduğu gibi söyleyen odur' derdi. Politikanın yabancısı değildir. Erdal İnönü'nün oyuna gelmesi bahis konusu değildir. Politikaya zorlama ile giriyor sanmayınız. Arkasından itilerek giriyor da sanmayınız. Erdal Beyi çağırıp konuşunuz. Ha sonra hata yapar yapmaz, o başka.»

Evren Paşa, «ÖDTÜ rektörlüğü sırasında bazı olayları» anımsattı. Toker «O hareketler İnönü'nün kandırılmış olmasından dolayı o şekli almadı. ODTÜ rektörünün böyle hareket etmesi gerektiğine inandığı için öyle hareket etti» dedi. Evren, bu açıklamalara karşın «Yani devam edecek mi?» diye sordu. Toker ise parti kurmaktan vazgeçmesini Erdal İnönü'ye «söylemeye ne niyeti ne de imkânı» olduğunu bildiriyordu. Yeni bir açıklama yapan Evren Paşa, «Tereddüt içindeyiz. MGK'de ikiye iki gibi. Hangisine katılayım» diyor, araştırmanın nedenini duyurmak istiyordu.

Toker, 12 Eylül liderine yine, İnönü'yle konuşmasını salık verdi. Anlaşılan, Erdal Beyin «işin peşini bırakması» için Toker'in aracılık yapması isteniliyordu. Toker durumu hemen kavramıştı:

«Çağırdınız, fikrimi soruyorsunuz. Demek bana inanıyorsunuz. Bana inananlara söylüyorum, anayasaya ben kefilim, diyorsunuz. Benim kefaletim de Erdal İnönü'nün oyuna gelmeyeceğidir» dedi.

Toker olayı anlattıktan sonra, 90'dan bakınca 80'i kısaca söyleştiler. O da «Bunalım aldılar, daha çok bunalım bırakarak gittiler» diyordu.

Evren'in Anlattığı

«Erdal İnönü ile vetodan önce konuştunuz. O konuşmada edindiği izlenimi Erdal Beye sordum, 'bizi ciddiye almıyorlardı' yanıtını verdi. Neydi o sıradaki gerekçe?»

Kenan Evren Paşa, —Ocak 90'da bir gün— hafif bir sesle, «ODTÜ olaylarıydı sebep» dedi ve gerekçeyle ilgili bilgiler verdi:

«ODTÜ olaylarından sonra askeri mahkemede dava açılmış ve nedense dosya sonra, birden sivil mahkemeye gitmiş. Asekri hâkimin bir raporu vardı. Sizde var mı dosya, rapor? (Hayır, yoktu.) Biz hâkimi de çağırdık, konuştuk. Biliyorsunuz yıl 1971, o sırada İsmet Paşa yaşıyor. Büyük bir adamın oğludur, davayı sivil mahkemelere bırakılması doğru olur telkin edilmiş. O da öyle yapmış.»

«İnönü'yü partiden vazgeçirmek için bazı temaslarınız olmuş.»

Toker'in adı geçmiyordu. Evren Paşa o görüşmeye hiç girmedi:

«Veto ettik» demekle yetindi. İnönü adını siper yaparak partiye... Evren, «Genel kanaat oydu. Erdal İnönü'yü kullanabilirler deniliyordu» dedi ve konu kapandı.

Konular birbirini kovalıyordu. Alman birinci kanal TV'si, ARD, 26 Haziran 83'te Peter Matzger'in sesiyle batı-

ya şunları duyuruyordu: «SODEP'in kurucu listesinden çıkarılan Genel Başkan Erdal İnönü'nün aslında generaller için ideal bir aday olması gerekirdi. Kısa zamanda büyük sempati toplaması, generallerin kurucu listesinin yarısını çizmelerinde önemli rol oynamış olabilir. İki partinin yüzde 10 barajını aşma şansı var. İl örgütlerini art ardına kuran TÖ, kendini Türkiye'nin Ludwig Erhard'ı görüyor. Anadolu'nun dini merkezlerinden Konya'da açılan il örgütü, dini bütün TÖ için özellikle önemli. Zira TÖ de İslam fundamentalistlerinin oyunu umuyor. Atatürk'ten 60 yıl sonra, bugün İslam gelişiyor. İmamın köy üzerinde nüfuzu var. Öte yandan generaller din derslerine yeniden izin verdi. *Generallerin dini çevrelere ödün vermek zorunda kaldıkları anlaşılıyor.*»

BBC'de geçenlerde ölen ünlü Yunan siyasetçi ve diplomat Averof konuşuyor: «Bazı siyaset adamları (1960'ta) haksız yere asıldılar. Bugünkü Türk hükümetinin savını biliyorum. Bu savlar bir iki gün ya da bir hafta için haklı görülebilir ama konuşma özgürlüğünün ve genelde insan haklarının kaldırılması onaylanamaz.» (O sırada Zincirbozan olayı patlamıştı.)

BBC'de Cooks, 24 Haziran 83'te Türkiye'de «geniş haber kaynakları» olan gazeteci *MC Kenzie*'ye soruyor: «SODEP'in vetolarıyla sağ oyların çoğunluğunu toplayacak gibi görünen BTP'nin geçen ay kapatılması arasında bağlantı kurulabilir mi?»

Yanıt: «İki olay arasında doğrudan bağlantı görüyorum. Gerçekten BTP diye bilinen sağ partinin engellenmesinden —kelime hafif, kabul edilen anayasaya rağmen kapatıldı— Demirel ve arkadaşları sürgüne gönderildi. Sonra çok kişi —askerin sola karşı benzer bir harekette bulunması gerektiğini— düşünmekteydi.»

Bir Anda Rejim Nasıl Biçim Değiştirir

Pembe Köşkün penceresinden dışarıya baktı. Kar yağdı yağacak! Anayasanın hazırlandığı günler, anılardan ge-

liyor. Toker —iyi niyetli pek çok kişi gibi— Evren'e Danışma Meclisinin kuruluş biçimine «itirazları» anlatmıştı. Önce yeni bir anayasa yazacak 15 kişi bulmak gerektiğini söylemiş. Hele Türkiye'de on beş anayasa bilir insan bulmanın güçlüğü bilindikten sonra, önce anayasadan anlayanların bulunmasını, sonra DM'nin kurulmasını önermiş. Üyelere uygulanan yöntem de bir garip. Muhtardan, savcıdan temiz kâğıdı isteniliyor, sonra veto ediliyor! «Aklı başında kim girmek isterdi bu Meclise?»

Askerlerin en büyük dertleri parlamento ile partileri «lider sultasından kurtarmaktı.» Bunu gerçekleştirmek için ikinci bir Meclis gerekmez miydi? Toker: «İkinci Mecliste liderlerin ağzına bakmayacak insanlar çoğunlukta olursa» o zaman «sultaya karşı» bir emniyet subapı sağlanacaktı.

Toker'in önerilerine benzer uyarılar basında, aydın çevrelerde de görülmüştü. Öne sürülen görüşlerin hiçbirine ilgi göstermediler. İyi niyetli girişimlere boş verdikleri Evren'e anımsatıldığında —13 Eylül 89'daki söyleşide— «Canım, o zaman her kafadan bir ses çıkıyordu» diyecekti.

Toker, «Kafalarına koymuşlardı. En cazibeli anayasa hukukçuları Orhan Aldıkaçtı idi. Hayatında bir tek anayasa metni yazmamıştı» diyor.

Evren Paşa, soruyu dinledi: «Büyük amacınız lider sultasına son vermekti. Oysa öyle bir anayasa, bir seçim ve partiler yasası yaptınız ki... Rejim tam anlamıyla lider sultasına geldi. Kimi uyarıları dinlemeyerek C. Senatosu gibi, ama varsa o kurumun hatalarını düzelterek neden bir ikinci meclise önayak olmadınız?»

Evren Paşa, Ocak 90'da hem soruyu yanıtladı, hem de ilginç bilgiler verdi. Açıklamaya başlarken bir noktaya karşı çıktı: «Bizim yaptığımız seçim yasası iyiydi» dedi. «Yüzde 10 baraj getirdik. Küçük partilerin Meclise girmesini engelleyerek, koalisyon ihtimalini ortadan kaldırdık.»

Evet ama, TÖ, bu «ihtimali» öne sürerek ANAP iktidarını sürekli kılmak için seçim yasasında on kez değişiklik yapmış, «lider sultasını» pekiştirmişti.

Seçim yasasıyla ilgili bir başka anıyı, yeri geldiği için aktarmak gerekiyor. DSP liderliğine seçildikten sonra Ecevit, Cumhurbaşkanı Evren'i ziyaret etti. Yıl 1987.

Ecevit, «Cumhurbaşkanını son gördüğünde seçim yasasından söz açmıştı. TÖ'ye fütursuz iktidar olanağı veren, cumhurbaşkanı olma tutkusunu bahşeden seçim yasası üzerinde Evren'in 'bir şeyler yapmasını' istemişti. Evren, koalisyon hükümetlerini 'hep korku unsuru' gibi topluma göstermiş ve sindirmişti. Ecevit 'Ne kötülük gördünüz koalisyonlardan?' diye sormuş, İsmet Paşalı koalisyon hükümetlerinin isyanları bastırdığını, CHP'nin MSP ile kurduğu koalisyonun Kıbrıs sorununun çözümüne ilk adımı attığını, bu arada kimi işler başardığını, sonunda iki partinin birbirinden uygarca ayrıldığını anlatmıştı.

Evren, 'Ya cephe hükümetleri' demiş, Ecevit, 'Ha, o başka' diye yanıtlamıştı.»

1990'da Evren Paşa «Danışma Meclisi kurulup toplantılara başlamadan önce 5 - 6 anayasa taslağı elimizdeydi. Bunları inceliyorduk, DM anayasayı hazırlarken biz de üzerindeydik» diye söze başladı:

«Emin Paksüt'ün anayasa taslağında eski Cumhuriyet Senatosu yerine bir 'Cumhuriyet Meclisi' vardı. 60 - 65 kişiden oluşacak, üyeler eski başbakanlar, cumhurbaşkanları, mesela yüksek yargı organlarından, anayasa eski başkanlarından oluşacaktı. Bu meclis, önüne gelen her yasayı incelemeyecekti. Sadece anayasa gibi, temel yasalar üzerinde görev yapacaktı.

Ben, bu Meclisin 60 - 65 kişiden oluşmasına karşıydım, üye sayısını fazla görüyordum. 'Bizimkilere' öneriyi götürdüm. Aralarında konuşup bana geldiler. Cumhuriyet Meclisinden yana olmadıklarını, böyle bir kuruluş istemediklerini bildirdiler.»

Eğer bu meclisi öteki MGK üyeleri kabul etseydi, Evren'e göre, «*Şimdi orada olacaklardı!*»

Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelikleri sona erince, dört eski MGK üyesinin açıkta kalmayacağını söylemek istiyordu.

«Ama şimdi lider sultasının Türkiye'yi nereye götürdüğü açıkça yazılıyor, halkın tepkisi çoşuyor.»

Evren, yanıt vermedi!

Evren yanıt vermedi, ama toplumu dinleyerek, geçen on yılı gözleyerek Türkiye'yi seslendiren parti liderleri 90' dan bakarken 80'leri —genel anlamda— «yitirilmiş yıllar» diye niteliediler.

İnönü, Meclisteki çalışma odasında on yılın siyasal değerlendirmesini yaparken «Demokraside... Hâlâ 80 öncesine dönmüş değiliz» diyordu. Geniş açılı bir değerlendirme yapıyor, darbeyle gelen on yıldan «Çıkarılacak ders, demokrasi içinde bunalımlardan çıkış yolunun aranmasıdır.» diyordu. «Bunalımlardan çıkmak için kuvvetli bir adam getirme hikâyelerine kapılmamak» gereğini vurguluyor, «kalıcı çözümlerin, ilerlemenin ancak demokrasi içinde» bulunacağına olan inancını yineliyordu.

90'dan 80'e şöyle bakıyordu İnönü:

«Büyük yanlış, 80'deki anarşik durumdan demokrasiden vazgeçmeden düzelmeyeceği yanılgısına saplanmak oldu. Bu yanılgı, arkasından 'demokrasiyle bu iş olmaz, güdümlü bir rejimle ancak olabilir' fikrini getirdi. 'Demokrasi şimdi moda, güdümlü demokrasiyle ancak düzeltebiliriz' yanılgısına saplanıldı.»

«Tabii, 80 - 83 arasında sisteme hatalı bakış, bugünkü noktaya gelmemize yol açtı?»

«Kuşkusuz» dedi İnönü, «çok zaman kaybettirdi. Yanlış ekonomi politikaların bu kadar süre yürütülebilmesini sağladı. Muhalefeti son derece etkisiz bıraktı. Çünkü, muhalefeti destekleyecek toplum kesimleri siyasetten uzaklaştırıldı. Siyasetten korkutuldu ve fiili baskılarla siyasete girmeleri engellendi.

Yani siyasete girmek isteyenler cezalandırıldı, sakıncalı insanlar yaratıldı. Oysa anayasal ve yasal düzenlemelerle 80 öncesi siyaset düzenimiz tamamen açıktı. Örneğin üniversitedeki insanlar siyasetle uğraşabiliyor, partilere giriyor. Sendikalar siyasetle ilgilenebiliyor, dernekler daha rahatlıkla fikirlerini söyleyebiliyorlardı.

O zamanlar bazı ifratlara kaçılmış olabilir. O çeşit demokrasi 1961 Anayasası ile bize yeni girmişti. Çoğulcu bir düzene geçmiştik. İfratlar başka türlü önlenmeliydi. Önleyeceğiz diye, daha sonra tamamiyle aksi, *ceberrut*, katı di-

siplinci bir rejime geçmek bu defa bilindiği, tarihte görüldüğü şekilde bizi demokrasiden uzak rejimlerin düştüğü hatalara düşürdü. Şimdi hâlâ, 80 öncesi demokratik açılışa kavuşmuş değiliz.»

Üniversitelerin ve sendikaların katkısı son derece az. Profesyonel mesleki kuruluşlar özellikle kişiler, siyasete yeni yeni yaklaşabiliyorlardı. İnönü, bu noktada, «Bütün bu zaman kaybı, 80'deki güçlükleri o zaman demokrasi içinde —bence— aşamamamızdan kaynaklandı. O yıllardaki sıkıntıyı demokrasi içinde aşamadık. *On yıllık süre sonunda, 78' lerdeki duruma gelmiş bir halimiz var*» dedi.

«Temenni» etmiyordu ama (İnönü bu yargıları 31 Ocak 90 günü söylüyordu. Terör İstanbul'daki kimi olaylardan Prof. Aksoy'a kadar uzanmamıştı), «Şurada burada terör hareketleri oluyor. Güneydoğudaki vahim terör olayları devam ediyor» diyordu. Hükümet âdeta zayıf bir koalisyon havasındaydı. Kültür planında yanlış yaklaşımlar egemendi. «Laiklik karşıtı eğilimler, iç politika amaçları için özendiriliyor»du. Örneklemelerden sonra,

«Bütün bunlar dönüp dolaşıp 80 öncesi döneme başka açılardan da yaklaştığımızı gösteriyor. Olaylar artarsa demokrasi içinde bunlardan nasıl geçeceğiz? Geçmek zorundayız ama, 80'de vermediğimiz sınavı, şimdi vermek zorunda kalacağız diye bir fikir zaman zaman hepimizin aklına geliyor, hem de on sene sonra» dedi.

Bu kez, sınavı demokrasi içinde verecektik. Tersi olursa «bu sefer, on, hatta yirmi yıl geriye gidecektik.» Telaşlandı birden,

«Onun için temenni etmiyorum, hatta söylememiş olayım» diyordu.

Geride kalan yılları yine yargılıyordu, «Ama geldiğimiz yerin, 10 sene sonra, demokrasiyi daha iyi yürüttüğümüz, özümsediğimiz, toplumsal bir yer olduğu söylenemez»di Partiler arası kıyasıya mücadelenin olmaması, telefon, elektrik konularındaki ilerlemeler bir açıdan son on yılın olumlu hanesine yazılabilirdi. Sorun siyasal ortamı irdelemeye gelince, «Büyük fütursuzlukla anayasa ihlal ediliyor, normal mali denetimler bile yapılamıyor»du.

Devlet görevlilerinin zimmetlerine para geçirip geçirmemeleri «demokrasi dışı» bir olaydı. Demokrasi dışındaki

rejimlerde bile bu mekanizma çalışıyordu. Denetim mekanizmaları devletimizde işlemiyordu, çünkü, devleti yönetenler de konuya «soğuk» bakıyor, engel oluyor, büyük bir dağınıklık mali yapıya da sirayet ediyordu. İnönü, «Bunlar 80 öncesi yoktu» dedi.

«Köşeyi dönme» felsefesi saptırmaya yönelmişti. On yıl sonunda siyasal yaşama toplumun katılması çok azdı. Bu da 82 Anayasasının getirdiği kısıtlamalardan kaynaklanıyordu. Getirilen engellemeler —bir anlamda— partiler arasında değil, ama parti içlerinde çekişmeler yaratmıştı.

«Ve» diye sürdürdü İnönü, «Bütün bu açılardan demokraside geriye gidiş görüldü. Hâlâ da 80 öncesine dönmüş değiliz. Yeni fikirler çıktı dünyada. İnsan haklarına saygı 80 öncesinde bu kadar yaygın değildi. Askeri müdahaleden sonra anarşi döneminin getirdiği örgütlerin, kargaşanın açığa çıkmasında kullanılan metodlar bütün dünyada tepkiler uyandırdı. Türkiye'de işkence yapılıyor intibaı dünyada yaygınlaştı. Hâlâ bu şaibeden kurtulmuş değiliz. Türkiye'de de tepki yaratması bir ilerleme sayılabilir. Ama çare bulamıyoruz. Oysa çözüm ekonomiden daha kolay, altı ayda çözülebilir.»

İnönü, «Özetle» diyordu, *«siyasi planda da, ekonomik planda da 80 - 90 arasının 70 - 80 arasından daha iyi olduğunu söylemek mümkün değil.»*

İnönü'ye göre, «çıkarılacak bir ders» vardı: «80'den önce bunalımları demokrasi içinde çözemedik. Partiler, kuruluşlar bunalımları demokrasiye sarılarak çözmeyi düşünmeliydiler. Bu öyküden çıkarılacak önemli ders ise, bence, budur. Demokrasi içinde ilerleme oluyor, demokrasiye sarılmamız şart.»

İnönü bir vurgulama daha yaptı: «Bunalımdan çıkmak için 'kuvvetli bir adam' getirme hikâyelerine kapılmadan»

2. DEĞERLENDİRME : DEMİREL

Ocak başlarında, bir gece yarısına doğru, ses alma aracına konuşan insan, 1980'de darbeden geçmiş, siyasetten

yasaklanmış, hapsedilmişti. Siyasal olayların son on yılına bakış açısı, elbette İnönü'den farklı olacıktı. Gerçekleri daha acımasızca irdeleyecekti.

«Şu anda ben» diye başladı Demirel, «1990'a girdiğimiz şu günlerde. 28 Haziran 1989'da Huber Köşkünde Sayın Evren'e söylediğim sözlerin üzerinden altı ay geçmesine rağmen, aynıyla vaki görüyorum.»

Küçük bir anımsatma: 28 Haziranda Huber Köşkünde Demirel, Evren'e, «Bu anayasayı yaptırdınız, kefil de oldunuz. Şimdi arkanızda bunalım bırakıp gidiyorsunuz» demişti.

Demirel, «Benim dediklerim aynıyla çıkmıştır ve olay, burada da kalmamıştır. Araya bir de AT müracatına verilen cevap girmiştir» dedi.

On yıl sonra, 90'da ne durumda olduğumuzu gösteren AT raporu «fevkalade önemli bir doküman»dı. «AT raporunda bizim sevmediğimiz, beğenmediğimiz, üzerinde mutabık kalmadığımız hususlar var» diyor ve sürdürüyordu:

«Sevelim sevmeyelim, raporda gerçekler var. 18 Aralık 89'da açıklanan rapor diyor ki: 'Sizin enflasyonunuz yüksektir. Gelir dağılımınız kötüdür. Sizin sosyal güvenlik şemsiyeniz kifayetsizdir. Sizin tarımınızın büyük sorunları vardır. Sanayinizin büyük sıkıntıları vardır.»

Demirel, «Bizim de deyip geldiğimiz bunlar» dedi: «Ne kadar partiye göre adam başına gayri safi gelir hesabı yapsanız, sizin satın alma gücünüz bizimkinin üçte bir altındadır. Binaenaleyh sizin şartlarınızın bize uyması mümkün değildir, diyorlar. Raporun eleştirisinin burada yapacak değilim. Ortada bir olay var, bir tespit var. 14 Nisan 1987'de Türkiye AT'a niçin başvurdu. Herhalde hangi tarihe kadar Türkiye ile müzakere yapılacağını öğrenmek için yapmadı. Müzakere yapıp AT'a girmek için yaptı. Nitekim o tarihte Türkiye'yi yönetenler, o günün hükümet başkanı övündü. 'AT'a müracaata cesaret edemediniz, ben ettim' gibi. Biz o zaman dedik ki; 'İyi ama, dur bakalım. Kapıyı çaldın, eşikte kalmayasın!' Evet, kapıyı çalan hükümet 1990'da eşikte kaldı. Gerekçe, bizim söyleyegeldiğimize —hatta Sayın Evren'e arkanda bıraktığın bunalımdır sözü— dediğimiz gerçeklerle tam bir paralellik vardır.»

«Siyaset Tıkalı»

«Size anlatmak istediğim şey, 1990'da Türkiye'de siyasetin tıkalı olduğudur» diyordu. 28 Haziran 89'da Huber Köşkündeki konuşmayla başlayan, Çankaya hesaplaşmaları ile süren günleri anlattıktan sonra sonuçlar çıkarıyordu: «Bu iktidar, uzlaşma çağrısı yapıyor»du. «Bu zamana kadar TÖ'nün ve siyasi iktidarın hangi sorunu halletmede muhalefet engel olmuştu. TÖ ile iktidar ise, 'Şu sorun ülke yararına şöyle çözülmelidir' demiş de buna engel olunmuş gibi bugün bir hava vermeye çalışıyor. Aksine, bu iktidar 'millet bana yetkiyi vermiştir. Ben cumhurbaşkanı da seçerim, hükümeti de kurarım. Meclis başkanı da seçerim. İstediğim yasayı da çıkarırım' demiştir. Bugün siyasi iktidarın dönüp dolaşıp uzlaşma arayalım demesinin tek sebebi vardır:

Arkasında halk olmayışının üstünü örtmektir! Diyecektir ki halka: 'Ben uzlaşma çağrısı yaptım, gelmediler. Gelselerdi, bunlar böyle olmazdı.'

Cevabı gayet kolay: Sorunları halletmede güçsüzlüğün söz konusu değil ki.. Buyur hallet.»

«Çoğunluk ellerinde?»

«Zaten hadise de o! Muhalefetin seni engelleme gücü yok. Neye rağmen, neden yok? Arkanda yüzde 15 halk desteği yok. Sen temsili sistemi dejenere etmişsin. Muhalefetin seni engelleyecek sayısı yok ve işte, 90'daki Türkiye'nin keşmekeşi budur. Bütün meseleler buradan çıkıp geliyor ve bu durum karşısında devlet başkanı 'Ben ne yapayım' diyor.»

26 Marttan hemen sonra 4 Nisanda Çankaya'da erken seçimi konuşmuşlar. Zaman geçmiş, seçime yatkın bir bildiri çıkarmasına karşın, Evren, sonuç alınmayınca «Ne yapabilirim?» diyor. Demirel, buna takılıyor. «Ne yapabilirdi?» Demirel, «Bir tavır takınmalıydı. O tavrı sadece görevi devrederken yaptı. Görevi bırakırken, o gün cumhurbaşkanlarını halk seçmelidir diye konuştu.»

«Cumhurbaşkanlarını halkın seçmesine önayak olmalıydı diyorsunuz?»

«Evet» dedi Demirel, «bence bunu söylemeliydi.»

«Ama Evren, ben de halk seçsin istiyorum diyor.»

«İstediğini söylemesi yetmezdi ki. Tavrını ortaya koyması gerekirdi. Yani? Bir hareket yapmalıydı. Bunalımlara gitmemek için bunu önermeliydi. Seyirci kalmış, böyle bir şeye yanaşmamıştır. Ağzını açmamıştır 9 Kasıma kadar. Şimdi burada bir noktaya geleceğim. 90 Türkiyesinin bir eksiği var. Bu eksik, Türkiye'de bunalımlara sebep olan yetkisizlik. 27 Mayıs 60 bunalımının sebebi, seçime gidilememesidir. Seçilmiş Meclis seçime gitmek istemedi. 12 Mart 71 muhtırasının sebebi de seçime gidilmeyişidir. Parlamento içinde bir bozulma olmuş, eğer seçime gidip o bozulmayı halka düzeltseydi, o muhtıra ile karşı karşıya kalınmazdı. O tarihte ben, seçime gitmek istemedim, seçime gidileceğinden emin olamadım. 12 Eylül 80 olayının altında yatan da seçime gidilemeyişidir. Anarşi durmuyor, cumhurbaşkanı seçilemiyor, gelin seçime gidelim diyoruz, olmuyor.

Türkiye anayasalarında, 1924, 61 ve 82 Anayasalarında her şey vardır, ama bu 'her şey' bunalımları önlemiyor. Demek ki bunalımı önleyecek bir şey yoktur, o da iki önemli unsurdur. Birincisi cumhurbaşkanını halkın seçmesidir. Diğeri seçimin yenilenmesini seçilmiş Meclisin değil, halk tarafından seçilen cumhurbaşkanının yapmasıdır. Karar ve takdir cumhurbaşkanına ait olmalıdır. Sayın Evren, her ikisinin de düşünüldüğünü, fakat anayasa yapılırken kabul ettiremediğini söylüyor.

O zaman on yıl sonra ne oluyor? 'Bunalım aldı, bunalım devretti.' Bir şeyi halletmemiş, bunalım devretmiştir. Ayrıca Türkiye'yi fukaralığa, yoksulluğa, işsizliğe, orta direği tamamen kaldırmaya götüren bir devir yaşanmıştır son on yılda.

Size, Sayın Evren'le yaptığımız görüşmeleri anlatırken yapmak istediğim orada neler konuştuğumu anlatmak değildir. Olayı ortaya koyarken Çankaya'da, daha önce her yerde konuştum aynı şeyleri. Sayın Evren'le de konuştum, bunu ifade etmek için söylüyorum.

O konuşmaları aktarırken şunu anlatmak istiyorum: Bugünün Türkiyesi sürpriz değildir. İki seneye yakın zamandır 'Aman bu noktaya gelmeyelim' diye anlattığımız Türkiye'dir ve bu akşam (TÖ'nün) resmi kabulü var, muhalefet Çankaya'da yok. 'Olmazsa olmasın' diyen bir zih-

niyet! Siyasi sorunlar bunlardı. Buraya gelinmemesini söyledim, Sayın Evren'e de, her yerdeki konuşmalarımda da. Birisinin müdahale etmesi lazımdı. Birinin bu noktaya gelinmemesi için bir tedbir...»

«Birisi yol açmalıydı?»

«Evet!»

«Burada bu gece sizinle tartıştığımız sorunların Çankaya zemininde tartışıldığını nakletmek istiyorum. Yukarıdaki konuşmaların bugünkü Türkiye'ye nasıl gelindiğine ışık tutacağına inanıyorum» diye sürdürdü Demirel.

Çankaya konuşmaları, Çankaya'da hesaplaşmayı içeren ikili görüşmeler... Aktardığı ilginç sahneleri, siyasal yorumları son birkaç cümleyle bağladı Demirel:

«Bunlarla neyi söylemek istiyorum: 90'dan 80'e Türkiye'ye baktığımız zaman görüntülerdir bunlar. Bir tablo üzerinde fırça izleri... Ama rastgele yerlerde söylenmiş, hatıra defteri gibi yazılmış değil, devletin başında oturan zata söylenmiş. Bugünkü durum söylenmiş...

... Ve zaman, bizi doğrulamış!» dedi.

3. DEĞERLENDİRME : ECEVİT

Ecevit, Bitlis sigarası içer, yıllardır bu alışkanlığından vazgeçmedi. Masasına geçti. Bir yanda yaşamının bir parçası, daktilo. Küçük bir çanta. Masanın üzerinde düzenle sıralanmış, notlar, kitaplar.

«90'dan baktı 80'lere» ve kendine özgü akıcı üslubuyla söylediklerini vurucu, kalıcı bir cümleyle kapadı,

«Gerek ekonomi bakımından gerek siyasal ve sosyal bakımdan 24 Ocak kararlarının ve *12 Eylül rejiminin getirdiği rejim ve düzen, 10 yıl dönümleri sona ererken her yönüyle iflas etmiş durumdadır*» dedi.

İstese ayrıntılara girebilir, saatler boyu belgeler, veriler üzerinde konuşabilirdi. Fakat çarpıcı biçimde geçen on yılı özetliyordu:

«12 Eylül askeri müdahalesinin ve müdahaleyle gelen rejimin, toplama huzur getirmediği; içerde kalıcı güvenlik sağlamadığı, terörün kaynaklarını kurutmak şöyle dur-

sun büsbütün beslediği, demokrasinin ve ulusal birliğin güvencesi olan laikliği güçlendirmek şöyle dursun, cumhuriyetin hiçbir döneminde görülmedik ölçüde yıprattığı, ekonomiyi çıkmaza sürüklediği ve Türkiye'yi dünyada yalnızlaştırıp güçsüzleştirdiği artık kesinlikte ortaya çıkmıştır.

Koalisyonları önlemek iddiasıyla yozlaştırılan seçim sisteminin ise, 12 Eylül rejiminden çıkışı zorlaştırdığı, ülkede uzlaşma ortamını engelleyip kutuplaşmayı ve çatışmayı körüklediği ve ulusal iradenin önünü de demokrasi yolunu da tıkadığı belli olmuştur.

Ulusal iradenin önü ve demokrasinin yolu bir an önce açılmalı ve 12 Eylül dönemi, artık, her yönüyle kapanmalıdır.

Türkiye'nin içerde ve dışarda ancak gerçek demokrasiyle ve demokrasinin de inanç özgürlüğünün de güvencesi olan laiklikle güçlenebileceğini düşünenler, 12 Eylül dönemini kapatmak ve dünyadaki gelişmelere de uygun yeni bir dönem açmak için gerekli uzlaşma ve dayanışma ortamını oluşturmak üzere ortak çaba göstermelidirler.»

Biraz daha geniş açıdan baktı geçmiş on yıla:

«24 Ocak 1980'de uygulanmaya başlayan model sosyal ve siyasal sonuçları bakımından artık Türkiye'de hemen herkesi tedirgin etmektedir» diye başladı:

«Başka vesilelerle de belirttiğim gibi, ben bir sosyaldemokrat olarak, elbette o modele temelinden karşıyım. Fakat başından beri, 1980 Ocak ayı sonlarından beri şunu vurguluyordum ki, o model kaçınılmaz olarak doğuracağı olumsuz sosyal, siyasal sonuçlara karşın, ekonomik bakımdan başarılı sonuçlar verebilirdi. Fakat Türkiye'de ekonomik bakımdan da çok başarısız olmuştur. Bunda da kusur, modelin kendisinden çok, modelin çok yozlaştırılarak, birçok noktalarda tersine çevrilerek uygulanışıdır.

Şöyle ki; ekonomik kararlar merkeziyetçilikten güya kurtarılacaktı. Fakat hiçbir dönemde görülmedik ölçüde merkezileşmiştir. Fiyatları baştaki birkaç kişi ve KİT'ler belirler hale gelmiştir.

Ayrıca, 24 Ocak kararlarının doğal sonucu olarak getirilen 12 Eylül rejiminin de siyasal gerçeklere ve ülke ger-

çeklerine, ayrıca çağımız dünyasının gerçeklerine hiç uymadığı bu on yıl içinde kesinlikle ortaya çıkmıştır.

Öyleki, bundan birkaç yıl önceye kadar kendisini 1982 Anayasasının kefili olarak gösteren eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren bile, cumhurbaşkanlığının son yılında bu anayasanın toplum gerçeklerine uymadığını ve birçok noktada değişmesi gerektiğini teslim eder hale gelmiştir.

Sayın TÖ, evvela, bu anayasanın gerçeklere uymadığını, işte bazı maddeleri ihlal edilirse bir şey çıkmaz, zarar gelmez diye ifade etmiştir kendi üslubu içerisinde.

Fakat aynı zamanda o da bu anayasanın temelinden değişmesi, daha doğrusu bu anayasa yerine başka bir anayasa hazırlanması gerektiğini kabul eder noktaya gelmiştir.

Bundan birkaç yıl önce Sayın Erdal İnönü, mademki anayasa yürürlüktedir, demokrasiye geçilmiştir, diyordu. Ama o da son yıllarda bu anayasa ile demokrasinin yürümeyeceğini itiraf eder noktaya gelmiştir.

1980 öncesinde bazı önde gelen sağ kesim politikacıları, o arada Sayın Demirel, 1961 Anayasasında köklü değişiklikler istiyorlardı, yıllarca bunun mücadelesini vermişlerdi ve tasarladıkları, özledikleri anayasa biraz abartılmış biçimde de olsa 12 Eylül rejiminin getirdiği anayasaya bir hayli benziyordu. Fakat şimdi Sayın Demirel dahil o kesimler de bu anayasaya karşı çıkmaktadır. Hatta bu anayasanın hazırlanmasına büyük katkıda bulunan Danışma Meclisi üyeleri, Danışma Meclisi Anayasa komisyonu üyeleri, başkanı, onlar da bu anayasanın, dolayısıyla rejim için bu anayasayla getirilen çerçevenin geçersizliğini, Türkiye ve dünya gerçeklerine uymadığını kabul etme noktasına gelmişlerdir.

Ayrıca, 12 Eylül rejiminin Türkiye'ye istikrar getirmediği görülmüştür. İstikrarsızlığın olumsuz sonuçları özellikle ekonomik yaşamda kendini hissettirmektedir. Birçok işadamı bu istikrarsızlık nedeniyle, başka nedenlerin yanı sıra o nedenle de yatırım yapamaz hale, sanayi yatırımları yapamaz hale gelmişlerdir. Çünkü bir yıl sonra, bir ay sonra, bir hafta sonra hangi kararların alınacağı veya şimdi yürürlükte bulunan hangi kararların hangilerinin geçerli olacağı belli değildir. Geleceği görememektedir işadamları.»

On yılı çizdi, sonuca geldi Ecevit:

«Siyasi yaşam bir türlü yerine oturmamıştır. Çünkü, çok yapay bir siyasal çerçeve oluşturulmuştur. Dolayısıyla gerek ekonomik bakımdan gerek siyasal ve sosyal bakımdan 24 Ocak kararlarının ve 12 Eylül rejiminin getirdiği rejim ve düzen, 10 yıl dönümleri sona ererken her yönüyle iflas etmiştir.»

BARANSEL; ÇANKAYA'YI VE EVREN'İ ANLATIYOR

«Ali Baransel'i tanımlarken neler söyleyebilir insan?»

Daktilonun tuşları beyaz kâğıda şunları yazdı: Nice olaylar bilir, habersizdir. Sır söylersin, unutur. Sorarsın; ölçer biçer, mantığını teraziler, öyle konuşur. Sorumluluğunun sınırını bilir. Nereye kadar konuşacağını, nerede susacağını. Yorulmak bilmez çalışkanlık, şaşmaz sağduyu, insanlara karşı içtenlik, olaylara bakış açısından art düşünceden yoksunluk. Bütün özellikler bir şemsiyenin altında toplanır:

«Güvenilir insan olmak!»

On altı yıl önce eve geldiğinde ince, uzun, yakışıklı ve gençti. On altı yıl sonra, hafif kilo almış, yine yakışıklı, ne var ki saçlarında beyazlar vardı yer yer.

Devlet başkanlarına özgü ağırlığın yoğunlaştığı Çankaya Köşkünde, tam on altı yıl aralıksız görev sürdürdükten sonra, Ali Baransel, Ocak 1990'da emekli oldu. Dinginliğin ve —giderek arayacağımız— ciddiyetin egemen olduğu Köşkten, sokağın dedikodulu ortamına, insanların ucuz yoldan harcandığı gürültülü yaşama birdenbire girdi.

Çankaya'da iki cumhurbaşkanına, iki cumhurbaşkanı vekiline hizmet vermişti. Köşk havasıyla on altı yıl bütünleşen Baransel, «içimizden biri» olunca bir ölçüde çekingendi. Bir ormanın derinliklerine birden dalmış gibi, bir ölçüde şaşırmıştı.

Evren'le birlikte başarıyla sürdürdüğü Çankaya sözcülüğünü bıraktı. Doğru yaptı. Tanıdığımız Baransel «Yeni Model» Çankaya ile uyum sağlayamazdı.

Nicelerini gördük. Birkaç yüz fazla satsın diye birlikte çalıştığı insanları yalan yanlış yansıtan kitaplar yazan niceleri geldi geçti. Baransel «kaideyi bozan istisna» olacaktı, oldu. Baransel kuşkusuz yüzlerce önemli olayın tanığı idi. Dengeli sağduyusu açıklamalarında etkili olacaktı.

Nitekim, oldu. On altı yılı konuşmamaya, hiç değilse uzunca bir süre susmaya kararlıydı. Ama on yıl önce verdiği bir söz vardı. Bir ölçüde «ilk kez» konuştu:

«Cumhurbaşkanlığının gazeteci kökenli ilk kadrolu basın danışmanı benim» diye başladı:

«Bu göreve 6. cumhurbaşkanı rahmetli Korutürk tarafından 14 Aralık 1974'te atandım. Kesintisiz 16 yıl çalıştım. Ben Sayın Evren'in adını ilk defa kendileri Trabzon'da Kolordu Komutanıyken duydum. O sırada TRT Haber Merkezinde görevliydim. 12 Eylülden 15 gün sonra Çankaya Köşkünde karşı karşıya geldim. Sayın Evren o dönemde Devlet Başkanı, MGK Başkanı ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerini birlikte yürütüyordu. Her görevi için ayrı birer basın sorumluları bulunuyordu.

Ben önceleri aktif olarak görev sunmadım. Ancak bir gezileri sırasında basın mensuplarıyla bazı sorunlar olmuş. O arada konuşmaları gazetelere ve TRT'ye eksik yansımış. Sayın Evren, bir Bakanlar Kurulu toplantısında bu durumu anlatmış. O sırada kabinede devlet bakanlığı görevini yürüten Prof. İlhan Öztrak 'Cumhurbaşkanlığı Köşkünde bu konuda deneyimli bir arkadaşımız var. Belki adını duymuşsunuzdur. Ali Baransel. Kendisinden çok yararlanacağınızı umuyorum' demiş. Bundan sonra Sayın Evren' in yurtiçi ve dışı gezilerine ben de katılmaya başladım. Bu hizmetim görev sürelerinin bitim tarihi olan 9 Kasım 89'a kadar sürdü.»

Baransel, Köşk - basın ilişkilerini uygar düzeye getiren insandı. Fakat 80-83 arası askeri dönemdi ve değişik bir havası vardı:

«Asker kökenli bir kişinin basınla ilişkileri doğal olarak sınırlı bir çerçevede kalıyor» diyordu Baransel. «Ben önceleri bunun zorluklarını yaşadım. Ancak Sayın Evren zamanın akışı içerisinde basının fonksiyonunu çok iyi değerlendirdi. Ben de karınca kararınca kendilerine yardımcı olmaya çalıştım. Kendilerine her sabah basında yer alan iç ve dış politikadaki gelişmeleri, hiçbir ayrım yapmadan bütün köşe yazarlarının değerlendirmelerine de değinerek sunardım. Bunları büyük bir dikkatle dinlerdi.»

Oysa Evren Paşa, sabahın ilk saatlerinde bütün gazeteleri okuyordu. Fakat Baransel'i dikkatle dinliyordu. Çün-

kü Baransel gazetelerin yazdıklarının yanı sıra o günle ilgili «yazılmamış bilgileri» de sunuyor, Evren'e dışarıya bakacağı bir pencere açıyordu.

«İlk zamanlar rahatsızlık duyduğu haber ve yorumlar olurdu. Zaman içerisinde bunlara engin bir hoşgörüyle yaklaştığını gözledim. Çankaya Köşkü ile basın arasında sağlıklı bir haber akışının oluşmasında bana daima destek ve katkı sağlamıştır. Daima açıklıktan yana bir tavır içinde olmuştur. Dışişleri Bakanlığı sözcülüğünden sonra cumhurbaşkanlığı sözcülüğü müessesesi ilk defa kendileri zamanında gerçekleşmiştir.»

Baransel, ilk kez Evren'le özel söyleşilerine değiniyor. 12 Eylülle ilgili izlenimler aktarıyordu:

«Sayın Evren 12 Eylül harekâtının halkımızın özlem ve istekleri doğrultusunda gerçekleştirildiğini savunur. 12 Eylülün tarihin şaşmaz kantarında mutlaka en iyi şekilde değerlendirileceğine inandığını vurgular. Bana bir sohbetimiz sırasında şunları söylemişti:

'12 Eylül harekâtını bir zorunluluk sonunda yaptık. Son ana kadar sabırla bekledik. 12 Eylüle yaklaşan günlerde, hangi konferans ya da toplantıya gitsek, etrafımızda bir çember oluşur ve toplumun çeşitli kesimlerinden insanlar bize, Türkiye uçurumun kenarına geldi, daha ne duruyorsunuz? Bu gidişata son vermezseniz, gelecek kuşaklar sizi lanetleyecek,' şeklinde yakınmalarda bulunurlardı. Âdeta bizi bunaltırlardı. Benim Genelkurmaydaki makam odama çeşitli kesimlerden insanlar gelir ve (Tabii Baransel söylemiyor, ama Evren söyleşilerimizde olayı ad vermeden anlatırdı. Makama gelenlerin çoğunluğu siyasal partilerdendi, hem de önde gidenleri), aynı doğrultuda konuşurlardı. Aynı havada çok sayıda mektup gelirdi. 12 Eylül harekâtının önce ezici bir onay gördüğü bir gerçektir. Sıkıyönetim geçerli olmaya ve bazı icraatlar yapılmaya başlayınca, yavaş yavaş çeşitli kesimlerden muhalefet başladı. Ben burada çelişkili bir durum olduğuna inanıyorum. Adı üstünde sıkıyönetim. Böyle bir ortamda demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla işlemesini beklemek hayalci bir yaklaşım olur.

Demokrasinin erdemine gerçekten yürekten inananlar, iş, askeri müdahale noktasına varmadan sorunlara çözüm-

ler bulabilmelidirler. Bu, olmuyor. Asker son çare olarak müdahaleye âdeta zorlanıyor. Birkaç kişisel tavır koymanın dışında kimseden ses çıkmıyor.»

Bu noktada Baransel, Evren Paşanın eleştirilere bakış açısını ve duygularını yansıtıyordu:

«Sayın Evren diyordu ki; aradan epey zaman geçiyor, bir de bakıyorsunuz sütre arkasına gizlenenler yavaş yavaş boy göstermeye başlıyorlar. Bir süper kahraman edasıyla dolaşıp demokrasinin faziletleri hakkında görüş ve düşünce belirtiyorlar. İnsanı insan yapan değerlerle bağdaşmayan böylesine tutum ve davranışların sahipleri hakkındaki hükmün, daima engin sağduyusuna inandığım halkımız tarafından en doğru şekilde verileceğine inanıyorum.

Kimi çevreler belirli zaman aralıklarıyla askerin demokrasiyi kesintiye uğratmasını kınayacaklarına, biraz da demokrasinin işleyişini kilitleyenlere, askeri darbeleri körükleyenlere ve her ortama akıl almaz bir biçimde uyan çeşitli unvan ve mesleklere sahip sözümona aydın geçinenlere de yüklenseler, herhalde ülke yararına en hayırlı işi yapmış olurlar.»

Doğru! Ne var ki, darbeyi kışkırtan sivillerin, politikacıların adları da açıklanmalı. Kamuoyunun süzgecinden ve şaşmaz yargısından bu kişiler geçmeli, bir bir elenmeli toplumdan. Maddi varlıkları sürsün, manevi yaşamları kahrolsun! Evren Paşa, niçin yardımcı olmuyor?

Baransel, Evren Paşadan duyduklarını aktarmayı sürdürdü:

«Kaldı ki, asker, kurulan tuzaklara düşmeden, oynanmak istenen oyunlara kapılmadan, en karışık durumlarda bile demokrasiye gönülden bağlılığını kanıtlamış, kısa zamanda sivil yönetime dönülmesini sağlamıştır. Herkes tarafından bilinmelidir ki, en büyük rütbelisinden en küçük rütbelisine kadar TSK mensuplarının en büyük özlemi, ülkede demokrasinin bütün kurumlarıyla işleyişini görmektir.»

Fakat Evren Paşa, 12 Eylülden bir süre sonra, siyaset ve siyasetçiye yüklenmişti. Ali Baransel, «Sayın Evren eski siyasilere ilişkin görüş ve düşüncülerini de şöyle açıklamıştı» dedi:

«Ben eski siyasilere karşı hiçbir zaman önyargılı yaklaşmadım. 12 Eylülden sonra liderler ve yakın çalışma arkadaşlarının dışında kalan politikacılardan yararlanmayı bile düşündük. Devlete hizmet vermiş kişilere saygı duymak gerekir. Bizim hiç kimseyle kişisel hesabımız olmamıştır. Her davranışımızda insancıl yaklaşımlarımızın izlerine rastlamak mümkündür.

12 Eylül sabahı liderleri evlerinden almak için gönderdiğimiz subayların yanında heyecanlanmasınlar diye onların yakınlarının bulundurulması bir anlam ifade etmelidir. Ancak üzülerek belirteyim ki, özellikle eski siyasilerin lider ve yönetici kadrolarından hiçbir zaman yardım görmedik. Daima bizi engelleyen bir tavır içerisinde oldular. Biz de belki de istemeye istemeye o dönemde bazı uygulamalara gitme durumunda kaldık.»

Evren'in Pişmanlık Duyduğu Olaylar

Baransel, «Sayın Evren kin ve ihtiras gibi duygulara sahip olmadığını, herkese iyilik yapması gerektiği vasiyetini babasından aldığını belirtir» dedi ve birden önemli bir noktaya değindi:

«Görev süresi boyunca pişmanlık duyduğu bazı olayları şöyle sıralar: a) Bazı eski siyasilerin Zincirbozan'a gönderilmeleri. Sayın Evren bu konu MGK toplantısında görüşüldüğü sırada böyle bir uygulamaya karşı olduğunu belirtir. Ancak çoğunluk eski görüşü savununca kendisi de o doğrultuda oy kullanır.

b) Mersin'de yaptığı bir konuşma sırasında eski siyasileri kastederek, 'Başlarına balyoz gibi inmeli' şeklindeki ifadesi, 'Eskilere rağbet olsaydı bit pazarına nur yağardı' gibi sözleri.»

Tabii, Baransel'in yanıtlaması olanaksız kimi meraklı sorular var. Örneğin, Evren Paşa yıllar sonra, hele bugünlerde TÖ'ye iktidar ve ikbal yollarını açtığı için pişmanlık duyuyor mu? 90'dan 80'e bakarken gözleri 1983'e takılıyor mu? Ya bugün? Anayasanın ihlal edildiği, lider sultasının başbakanlıktan Çankaya'ya taşındığı, halkın ekonomik ve mali sıkıntılar içinde kıvrandığı günlerde, geride kalan ama

bugünü yaratan yaptırımlardan pişmanlık duyuyor mu acaba?

Evren Paşanın «üzüntü duyduğu» günleri Baransel anlattı:

«Sayın Evren'in görev süresi boyunca üzüldüğü bazı durumlar da olmuştur. Bunları şöyle anlatır:

'TBMM'nin yeni yasama yılı açış konuşması için titiz bir hazırlık yapmıştım. Konuşmanın bir yerinde 'Her türlü sorunun yüce parlamento çatısı altında çözümlenmesi gerektiğine herkes inanmalıdır' şeklinde bir değerlendirmeyle parlamentoya olan güvenimi ve saygımı belirtmek istedim. Konuşmamı yapmak üzere başkanlık divanı kürsüsüne yürüdüğüm sırada, bazı parlamenterlerin ayağa kalkmayarak oturdukları yerde bana alaylı bir şekilde baktıklarını gördüm.

Bu durum beni fazlasıyla üzdü. Özellikle kordiplomatik localarında yabancı misyon şeflerinin de bulunması üzüntümü arttırmıştı. Nitekim ondan sonra bu tür açış konuşmalarından kaçındım.

Üzüldüğüm bir ikinci konu şudur: Görev süremin bitimine yakın Sayın Demirel ve Sayın İnönü'ye veda ziyaretlerinde bulundum. Ama onlar beni uğurlamaya gelmediler.'»

Sıkıntılı günler geçirdiği olmuş muydu?:

«Sayın Evren, cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında sıkıntılı günler geçirdiğini anlatır» dedi Baransel:

«Sayın Özal'la bu konuda aralarında geçen konuşmaları şimdiye kadar açıklamamışlardır. Marmaris'teki evinde bir sohbet sırasında konuyu bu noktaya getirdiğinde 'Ben görevimi yapmış insanların huzuru içerisindeyim. *Düşüncelerimi kendisine açık açık birkaç defa anlattım*' demekle yetindi.»

Baransel'in Evren dönemiyle ilgili açıklamaları bir yerde kesildi. Anılarla yüklüydü. Bunlar arasında «yıldızının parladığı an» değerli bir bölümdü. Rahmetli Korutürk ile tanışmasını anlatıyordu:

«Cumhuriyet Senatosunda Dışişleri bütçesi görüşülürken rahmetli Korutürk, kontenjan grubu başkanı olarak görüş açıklıyordu. O konuşmayı ben izledim, özetledim. Bu özet radyolarda, o sırada her akşam yayımlanan TBMM saatinde yer aldı. Rahmetli Korutürk programı dinlemiş.

Ertesi günü TRT'nin Meclisteki bürosuna gelerek özetleyenin kim olduğunu sormuş. Şimdi AA Genel Müdür Yardımcısı olan Sayın Ercan San, dosyaya bakmış, adımı vermiş. Korutürk beni tanımak istediğini söylemiş. Ertesi sabah rahmetli Korutürk büroya geldi. Kendimi tanıttım. Beni çok dikkatli bir şekilde süzdükten sonra (sevdiklerine hep öyle hitap ederdi, sonradan öğrenecektim) 'Azizim' dedi. 'Çok güzel özetlemişsiniz. Sanki ben önem verdiğim yerlerin altını kırmızı kalemle çizmiş ve bunlara yer verin demişim gibi konuşmamı iyi değerlendirmişsiniz. Tebrik ederim' dedi.

İlşkilerimiz bundan sonra da devam etti. Konuşmalarını hazırlarken yardımcı oluyordum. Âdeta bir özel kalem müdürü gibi hizmet veriyordum.

Zaman geçti, Korutürk cumhurbaşkanı seçildi. TRT Haber Merkezinde cumhurbaşkanlarının gezilerini genellikle başkan veya müdürlerin izlemesi bir gelenektir. Korutürk'ün Doğu Anadolu'ya yapacağı ilk resmi gezi sırasında Köşkten isimle beni istetmesi o sırada TRT koridorlarında oldukça yankı yaratmıştı. O geziden sonra birkaç geziye daha katıldım. Daha sonra dil öğrenimi için Federal Almanya'ya gittim.

Yurda döndüğümde Köşkten arandığımı söylediler. O zamanki Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Fuat Bayramoğlu tarafından kabul edildim. Sayın Bayramoğlu bana Korütürk'ün basın danışmanı olmam teklifini iletti. Benim için onur vesilesiydi. Memnuniyetle kabul ettim. Kendisiyle beş buçuk yıla yakın çalıştım.

Demokratik parlamenter sisteme yürekten bağlı bir insandı. Çok dürüsttü. Özellikle ilkelerine fazla önem verirdi. Protokol konusunda olağanüstü bir titizliğe sahipti.»

«Uyarı mektubu» ile ilgili gelişmeleri de anlattı Bayansel. Kısa, özlü. Bilinen bir öyküydü, ama bir yerde Korutürk'ün duygu ve görüşlerini yansıtan bilgiler verdi:

«(Korutürk) Mektubu açıklamadan önce Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarını odama davet ettim. Amacım hepsinin birlikte hareket edip etmediklerini saptamaktı. Kendilerine çeşitli sorular yönelttim. Aldığım cevaplar bu konuda hepsinin kararlı oldukları noktasındaydı. Yapacak bir şey yoktu. Ertesi günü mektubu ilgili kişilere (Başbakan Demirel ile ana muhalefet lideri Ecevit'e) ilettim.

Büyük bir kasırga esmişti. Parlamentonun seçtiği bir cumhurbaşkanı olarak başka bir tavır içinde olamazdım. Ben, demokrasi üzerinde esen fırtınayı yumuşatarak Meclise kanalize ettim.»

Dokuz ay sonra, darbe geldi!

«Biraz Hoşgörüsüzdüm»

Evren Paşaya döndü:

«Sayın Evren kendisinin 9 yıllık görev süresi boyunca önce 12 Eylül harekâtının lideri, Devlet Başkanı, MGK Başkanı ve Genelkurmay Başkanı olarak, daha sonra da sivil cumhurbaşkanı sıfatıyla değerlendirilmesi gerektiğini söyler» dedi. Ender söyleşilerden birinde 1980 - 83 arasında «sert» olduğu anımsatılınca «O zaman öyle gerekiyordu» demişti. Baransel'in sıraladığı evreler böylece; önce sert, sonra yumuşamaya başlayan, daha sonraları yumuşak Evrenleri yansıtıyordu.

«Bir gün devlet başkanlığı sırasındaki bazı uygulamalara sıcak bakılmadığını hatırlattığımda» dedi Baransel, Evren «şöyle dedi»:

«Sıkıyönetimin doğasından kaynaklanan bazı uygulamalar olmuştur. Her uygulamayla da benim aramda bağlantı kurulmamalı. Zaman zaman özeleştiride bulunduğumda, şunlar olsaydı, bunlar olmasaydı şeklinde düşünmüşümdür. Sıkıyönetim yasalarının gerekli doğrultusunda icraat yapmaktan başka çare yoktu. Ülke bir iç savaşın eşiğinden geri döndürülmeye çalışılıyordu. Ben de o dönemde belki biraz daha hoşgörüsüzdüm.

Ancak sivil cumhurbaşkanı seçildikten sonra, anayasa ve anayasanın bana verdiği görev ve yetkilerin sınırını aşmamaya büyük bir dikkat ve özen göstermeye çalıştım.»

Herhalde kimi olaylar Baransel'e çağrışımlar yaptırdı. Birden «tasarruf fikrine» eğilen bilgiler verdi Baransel:

«Sayın Evren tasarrufa büyük önem verirdi. Yurtiçi gezilerinde genellikle ekonomik olduğu için Orduevlerinde ve misafirhanelerde kalınmasını isterdi. Kendisinin ve yakın çevresinin yatak ve yemek ücretlerini mutlaka öderdi.

Mevsim kışsa, Çankaya Köşkünden bir seyahat için ayrıldığında kalorifer kazanını mutlaka söndürtürdü.

Elektrik tasarrufu konusunda olağanüstü bir titizliği vardı. Fazla ampulleri çıkarttı. Ya da düşük voltajlı ampüller kullanılmasını isterdi. Mütevazi bir malvarlığı vardı. Neyi var, neyi yok kamuoyuna mutlaka açıklardı. İstanbul'daki evinin kirasıyla 10 üniversite öğrencisini okuttu. Bunların hepsi mezun oldular. Yurtiçi ve yurtdışı gezilerinde kendisine verilen, aralarında çok değerli taşların bulunduğu toplam bir buçuk milyar Türk lirası değerindeki armağanları devlete bağışladı. Bana bir gün: 'Genelkurmay Başkanı olarak Pakistan'a yaptığım ziyaret sırasında eşime bir kolye armağan edilmişti. Rahmetli onu birkaç defa takmıştı. Bu kolyeyi de devlete verdim. Halbuki onun bende büyük hatırası vardı' dediğini hatırlıyorum.»

Ya nefret duygusu? Bir iki cümleyle açıkladı:

«Hangi ideolojiye sahip olursa olsun, düşüncesini mertçe dile getirenlere saygı duyduğunu belirtirdi. Esen rüzgârlara göre hareket edenlerden de nefret ettiğini söylerdi. Anılarında böylelerine isim isim değineceğini sanıyorum.»

Çağlayangil Anıları

Anıları İhsan Sabri Çağlayangil'e götürdü Baransel'i:

«Altı ay birlikte çalıştık. Hoşsohbet, sevecen, protokol kurallarına önem vermeyen bir kişiliğe sahipti. Kendisi görev süresi boyunca hiçbir zaman rahmetli Korutürk'ün makamında oturmadı. Cumhurbaşkanları genellikle özel kalem ya da yaver vasıtasıyla dışarıyla telefon bağlantısı kurarlar. Bu, Köşkte bir kuraldır. Ancak Sayın Çağlayangil, çoğu zaman bu kuralların dışında hareket etmiştir.

Telefon numaralarını çevirip kendisinin konuştuğuna çokça tanık oldum. Hatta bir defasında, öğle tatili sırasında bir iş için odasına girdiğimde kasaptan kedisine sakatat ısmarladığını duymuşumdur. Sayın Çağlayangil'le başımdan geçen en ilginç olay şudur:

27 Mayıs Hürrriyet ve Anayasa Bayramı dolayısıyla cumhurbaşkanlarının her yıl mesaj yayımlaması bir gelenek şeklinde sürüp gidiyordu. Bayrama üç gün kala hazırladığım mesajı huzura çıkıp Sayın Çağlayangil'e arz ettim. Önce gözlüklerinin üzerinde baktı, sonra 'Nedir

bu?' diye sordu. '27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı mesajı' dedim. 'Cumhurbaşkanı vekili olarak zatıâlinizin imzasıyla yayımlamamız gerekiyor.' Önünde bazı kararnameler vardı, çalışıyordu, kalemi bırakarak dikkatle yüzüme baktı ve 'Bunu yayımlamamız şart mı?' diye sordu.

Ben de 'Sayın Korutürk, aksatmadan bu mesajları yayımlamışlardır. Cumhurbaşkanı vekili olarak sizin de yayımlamanız herhalde doğru olur' dedim. Bunun üzerine bana şunları söyledi:

'Bak şimdi başıma gelenlere.. Kardeşim, 27 Mayıs beni mahkûm etti. Balmumcu'da uzun süre tutuklu kaldım. Çektiğimi bir ben, bir Allah bilir. Şimdi kalkıp beni mahkûm eden zihniyete övgüler mi düzeceğim. Ama anlaşılıyor ki, bir şeyler yapmak lazım. Sen şimdi o yazıyı bana bırak, ben üzerinde çalışayım' dedi.

Ertesi günü beni çağırttı, odaya girdiğimde mesajı uzattı. Üzerinde oldukça oynanmıştı. Temize çekip yayımlattırmam direktifini verdi.

Odama döndüm, metni daktilo ettirdim ve sonra dikkatle okudum.

Metinde 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramının anlam ve öneminden en ufak iz yoktu. Daha çok Atatürk inkılap ve ilkelerine yer verilmişti. Mesaj bu şekilde yayımlandı.

Ertesi günü huzura çıktığımda kıs kıs gülüyordu. Bana, 'Baransel, beni tanıyanlar hangi şartlar altında bu mesajı yayımlamak zorunda kaldığımı tahmin ederler' dedi.»

Çankaya Köşkünden cumhurbaşkanı vekili olarak bir de rahmetli Sırrı Atalay geçmişti. Baransel, «Mütevazi, sevecen, dostluğa önem verirdi» diye anlattı Atalay'ı. «İnsan ilişkilerinde çok başarılıydı. Kısa sürede Köşkteki en küçük memurdan, en üstdüzey yetkilisine kadar herkesin sevgi ve sempatisini kazanmıştı. Devlet adamlığında bulunması gereken özelliklere sahipti. Giyimine hiç özen göstermezdi» dedi.

Çağlayangil'in Köşk Söyleşileri

Eylül 80'e bakarken, sonradan değişime uğrayacak kimi saptamalar dikkati çekiyordu.

12 Eylül günü askerler, partilere ve siyasetçilere yumuşak bakıyor, daha doğrusu bu izlenimi veren davranış sergiliyorlardı. Partileri kapatmıyor, «faaliyetten men ediyorlardı.»

Hamzakoy'a gönderecekleri liderlerin sağlıklarıyla ilgiliydiler. «Heyecanlanmasınlar» diye, Hamzakoy'u «tebliğ eden» mektupları «yakın arkadaşlarıyla» göndermişlerdi. Oysa birden askerleri karşısında gören liderlerin korkudan düşüp ölmelerinden çekinmişlerdi.

Yönetime geçerken «deneyimli ve bilgili sivillerin» görüşlerinden yararlanacaklarını söylüyorlardı. Ülkeye hizmetleri geçen sivillerden yararlanacaklardı. Kuracakları hükümete partilerden üye almayı bile düşünüyorlardı. Oysa MGK üyeleri, başta Evren, 27 Mayıstaki hataların yinelenmemesine özen göstereceklerdi.

27 Mayısta Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'in Devlet Başkanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerinin yanı sıra hükümet başkanlığını da üstlenmesini hatalı buluyorlardı. Halkı doğrudan ilgilendirecek icraatın askerlerce yapılması, TSK'nin «itibarını» zedeleyebilirdi.

Tabii, sonradan her şey çok değişti. Darbenin beşinci ayına girildiğinde Evren Paşa, Konya'da sert bir nutuk söyledi. Sivil kanatla, partiler ve siyasetçilerle o gün köprüler atıldı. Eski siyasetçiler «tencereyi pisletmişti, yeniden pisletsinler diye yönetime tekrar getirilmeyeceklerdi.» Türkiye tencere, pisletenlerse siyasetçilerdi!

Deyim yeniydi, tuttu, ilgi çekti. Evren Paşanın bu deyimi Butto'yu asan, şeriat düzencisi, Pakistan Devlet Başkanı darbeci «biraderi» Ziya Ül Hak'tan öğrendiği söyleniyordu.

MGK, yönetime oturdukça, yavaş yavaş partilerden, partilerin önde gidenleriyle aralıklı sürdürdüğü ilişkilerden uzaklaşmaya başladı. Demirel'in askeri rejimle temas kurması olanaksızdı, Ecevit zaten yanaşmazdı. Fakat, askeri rejimle ilişki kurabilecek bir kişi vardı: İhsan Sabri Çağlayangil!

Genelkurmay Başkanı Evren'le cumhurbaşkanı vekili iken her hafta görüşmüştü. Bu ilişki, 12 Eylülden sonra sürdü ve gün geldi, kesildi.

«Tencereyi pislettiler» nutkunun üzerinden üç ay ka-

dar zaman geçmişti, 2 Nisan 1981 günü, Çankaya Köşkü, Evren Paşayla Çağlayangil arasında uzun ve ilginç bir konuşmaya sahne oldu.

Evren'e Yazılı

Evren Paşa ile Çağlayangil arasındaki bu görüşme, daha sonra olacakların ipuçlarını veriyordu.

2 Nisan 1981 gününü kâğıda döken Çağlayangil, görüşmenin başlangıcını şöyle anlatıyordu:

«Mutat nezaket sözlerinden ve eşinin rahatsızlığı üzerinde cereyan eden bir konuşmadan sonra, kendisine söylemeyi düşündüğüm konular üzerinde hazırlanmış metni 'Asayiş ve iç durumumuz hakkındaki görüşlerimizi de şöylece özetleyebilirim' paragrafına kadar akıldan söyledim. Sıra oraya gelince, 'Askeri Şûra toplantıları dolayısıyla belki vaktiniz olmaz da buluşamazsak diye düşüncelerimi yazıya dökmüştüm. İzin verirseniz oradan devam edeyim. Zaman tasarrufu olur' dedim. Cebimden kendisine hitaben yazılmış mektubu çıkararak o metni aynen tekrarlamak suretiyle konuşmayı tamamladım. Sonra mektubu cebime koydum. Bir ilave yaptım.»

Çağlayangil, «İsterseniz sözlerimi hatırlamaya yarar diye bu yazıyı size de bırakabilirim» dedi. Evren memnun olacağını söyledi. Mektubu verdi ve Çağlayangil'i baştan sona dikkatle dinleyen Evren, yanıtlarını sıraladı:

«Yurtdışı seyahatleriniz ve temaslarınız hiçbir kısıtlamaya tabi değildir. Arzu ettiğiniz yere gider, dilediğiniz kimselerle temas edersiniz. Sefarethanelerde misafir edilmeniz normaldir. Biz, bu hususu gerekenlere söyletiriz. Pek tabiidir ki, eski dostlarınızla da temas edersiniz. Onlar da sizi görmek isterler. Onlara, Türkiye'nin demokrasiye dönüş kararının kesinliğinden söz etmekte elbette yarar vardır» dedi. Fakat «iki önemli» noktayı özellikle anımsattı:

«Ancak, bunların *basında yer almasına izin vermezseniz iyi olur. Bir de bizi savunmak için sizi gönderdiğimiz gibi bir intibaın uyanmasını sakıncalı görürüm.*»

«Bunu her şeyden evvel ben arzu etmem. Böyle bir durum söz konusu olamaz» diyordu Çağlayangil. Ancak «savunmak için» cümlesine başka yönden yaklaşıyordu:

«12 Eylül harekâtının mağdurları tarafından verilecek bir demokrasiye dönüş teminatının, hükümet beyanlarından daha etkili olacağı kanaatindeyim.»

Evren, bu kez «Muhakkak» dedi. «Bizim söylediklerimizin teyidinde elbette ki yarar vardır. Söylemek istediğim bu konuda bir itirazımızın bulunmadığıdır. Söylediğiniz temasları bu seyahatinizde mi yapacaksınız?»

Çağlayangil, «Ben temaslara talip değilim. Sadece Mösyö Fanfani ve Mösyö Harmel'in davetlerine icabet etmeye söz verdim. Mevsim henüz erken. *Karlo Vuvary*'ye Mayıs ortasında gitmeyi düşünüyorum. Temaslarımı belki o zaman yaparım. Belki de bir kısmını şimdi, bir kısmını o zaman yaparım.»

Evren, «Nasıl arzu ederseniz» dedi. Ilımlı ilişkilerin kanıtı olan bu girişten sonra; Evren, Çağlayangil'in değindiği «konulara» geçti:

«Anarşi hakkında söylediklerinizi doğrudur. Yalnız içerdeki elebaşların pek çoğu yakalanmıştır. Dış tahriklerin direkt aracıları, yani terörün beyinleri ise, zaten yurtdışına kaçtılar. İçerdekileri birer birer ele geçiriyoruz. Sadece bazı eğitim müesseselerindeki mihraklara, mevcudiyetinden haberdar olmamıza rağmen, henüz el atamadık. Onları da temizleyeceğiz. Elde, fazla gözaltında ve tutuklu kalmasının bir sebebi de, davaların çok sanıklı olmasıdır. Mesela, bir APO'cu davasının iki binin üstünde sanığı var. Anarşinin etkili biçimde önlenmesine büyük önem atfediyoruz. Biraz zaman alması zaruridir.»

Evren'i konular üzerinde konuşmaya zorlayan öğeler, Çağlayangil'in cebinden çıkarıp devlet başkanına uzattığı mektuptaydı. Anarşi ve siyaset bölümünde Çağlayangil «görüşlerimizi özetleyeyim» diyordu:

«Anarşistlerin pek çoğunun bu devirde yakalanmış olması, ortalığı oldukça sakinleştirmiştir. Bununla beraber *normale dönüldüğünde, terörün tekrar canlanmayacağını şimdiden öne sürmek, fazla iyimserlik olur. Anarşinin gerçek mihraklarına, muharriklerine* (kışkırtıcılarına) *yeterince inilebildiğini gösterir emareler henüz ortada görünme-*

mektedir. Amacı, ayaklanma ve ayaklandırma olduğuna şüphe olmayan bu hareketin sadece kadro olarak üzerine gitmek, kökünü kazımaya yetmeyecektir.

Görebildiğimiz kadarıyla, mahkemeleriniz, işlerliğe henüz kavuşabilmiş değildir. Resmi beyanlara göre yirmi beş bini aşan gözaltılı ve tutuklu sanıklardan, şimdiye kadar cezaya çarptırılanların azlığı ve mahkemelerdeki gecikme ve tutukluk, bu görüşleri haklı çıkarmaktadır.

Özgürlük, tarafsızlık, yansızlık, denge gibi kavramların niteliği, kapsamı, sınırları üzerinde hâlâ kesin bir vuzuh ve bugünkü şartlara göre uygun bir mutabakat sağlanamamış olması da bu ortama eklenirse, anarşinin kökünü kazıma hedefi, daha doğrusu mecburiyeti gölgelenmektedir.»

Bu kanı, hatta yargılara karşı Evren, anarşi üzerinde durmuştu.

Sonra, «nezaket sınırları içinde» siyaset ve siyasetçi tartışması açılacaktı.

İhsan Sabri Çağlayangil'in Evren'e bıraktığı mektupta öne sürülenler, kuşkusuz Demirel'in görüşlerini kapsıyordu. Demirel ile Çağlayangil arasındaki sıkı işbirliği ve yakınlığı bilenler, başka türlü düşünemezlerdi. Çağlayangil'in mektubu, bir açıdan, Demirel'in görüşlerini dolaylı yoldan Evren'e ilettiği biçiminde yorumlanabilirdi.

Mektup, «Başarısız hükümetlerin çaresi vardır. Biri gider, bir gelir, felaket olmaz. Ama ordu, siyasete bulaşmanın ve iktidar olmanın kaçınılmaz erozyonuna bir kere kapılırsa, onun çaresi yoktur» diyordu. «Çünkü ordunun yedeği yoktur. Bunun içindir ki, aklı başında her politikacının bu devirde baş dileği, sizlerin başarıya ulaşmanızı istemek ve beklemektir. Siyasetçilerin 12 Eylül üzerinde değişik görüşleri olabilir. Ama inanın ki, Silahlı Kuvvetlerin millete olan beyan ve taahhütlerini başarıyla sonuçlandırarak bir an evvel görevlerine şerefle dönmelerini temenni etmeyen siyasetçi düşünülemez.»

Daha sonra bir vurgulama geliyordu: «Er veya geç, ama mutlaka demokrasiye dönüleceği düşünülürse, 'politikacıları, memleketin yeniden normale döndürülmesi gay-

retlerinin dışına itmenin veya onları geçmişin tek sorumlusu sayarak incitmenin yarar değil, zarar sayılması' gerekir.»

Bu mektup, Evren'in «Tencereyi pislettiler» demesinin üzerinden iki buçuk ay geçtikten sonra 12 Eylül liderine veriliyordu. Eski siyasetçilerin tümüyle «dışlanacağının» açıklanmasından sonraki gelişmeler dikkate alınarak yazılmıştı. Kimi belirtilere karşı, bir mesaj, bir önlem!

Çağlayangil, «Siyasetçilerle temaslarınız bıçak gibi kesildiği için, veya bize öyle göründüğü için, bu durumlar sizlere intikal ettirilememiş olabilir» diyor ve ekliyordu: «Biz, bu temas kopukluğunu, 12 Eylül hareketiyle, herhangi bir zümre veya şahıs arasında bağlantı varmış görünümünden kaçınma isteğine hamletmiştik. Böyle bir görüntünün Silahlı Kuvvetlerin olduğu kadar, siyasi heyetlerin de yararına olmayacağı görüşünü paylaştık. Zamanı gelir, bizim de katkımıza lüzum hissedilirse elbet gereği yapılır diye düşündük, sabırla bekledik. Hâlâ da o sabrın içindeyiz.»

Çağlayangil, «son gelen Avrupalı parlamanterlerle yaptığı konuşmaları» aktarıyor onların, «Telaş etmeyin, nasılsa demokrasiye döneceğiz, bize zaman tanıyın diyorsunuz, ama bizim için kötü örnek oluyorsunuz. Terör İtalya'da da var. Siz eğer 'demokrasi feda edilmeden anarşi bastırılamaz, bunun hakkından ancak askeri idare gelebilir' tezini savunursanız, İtalya dahil birçok NATO ülkesi sıkıntıya düşer» dediklerini söylüyordu.

Fransız milletvekilleri ise, «Böylesine intikal devrelerinin en büyük sıkıntısı bürokrasidir» demişlerdi. Bürokrasi el attığı konuları genişletip yaymaya, amacı, ayrıntıların içinde görünmez hale sokmaya her zaman ve her yerde hevesliydi. «Mükemmel yapalım derken, iyi yapmak imkânı da elden kaçırılırsa, yazık olur»du.

Çağlayangil, «12 Eylül günü vaki telefon görüşmesinde de belirttiği gibi, bu devrelerde zaman faktörünün değeri üzerinde» duracağını söyledi, bir isteği içerir gibi görünen cümleyle mektubu bağladı:

«Memleketin derdi de, devası da bizzat zatıâliniz tarafından 12 Eylülün ferdasında anlatıldı. Bunların gerçekleşmesine siyasetçilerin katkıda bulunmaya hazır olduklarından şüphe yoktur» diyordu.

Mektup metninde ve Çağlayangil'in söylediklerinde özetle bu öğeler vardı, ama sözcüğünü kaçırmadan izleyen Evren yanıtlamakta gecikmedi:

«Politikacıların hepsi bugünkü idarenin başarılı olmasını istiyor, dediniz. Eğer cümlenin başına, 'aklı başında politikacılar' ibaresini koymasaydınız, hemen itiraz edecektim. Aklı başında politikacı da o kadar fazla değil» dedi.

Örnekler vererek sözlerini sürdürdü:

«Biliyorsunuz, vaktiyle Ecevit, sizden aldığı ve bakan yaptığı parlamenterlerle kabine kurdu. Yürümedi. İş sarpa sarınca, Adalet Partililer bana geldiler; 'Görüyorsunuz kötüye gidiyoruz. Bu hükümet çekilsin. İki büyük partinin iştirakiyle geniş tabanlı bir hükümet kurulsun, biz razıyız' dediler.»

Vah parlamenterler vah, vah sivil, demokratik dünya isteyenler vah! Açmazdan çıkışı askerler aracılığıyla bulmaya çalışanlara bakınız!..

Evren, sonraki gelişmeleri de anlatıyordu:

«Halk Partisinin yetkilileriyle temas ettik. Ecevit, 'Ortada bir hükümet var, bizi düşürürlerse, o zaman düşünülür, şimdi niye çekilelim' demiş. Olmadı. Sonra o hükümet düşürüldü. (Ecevit hükümeti, düşürülmedi. Ekim 79 ara seçimlerinde CHP büyük oy kaybına uğrayınca istifa etti.) Ben, Sayın Korutürk'e 'Aman, Adalet Partisinin yine eskisi gibi, MSP ve MHP'li bir hükümet kurmasına meydan vermeyiniz. Ancak, iki büyük parti birleşirse, bugünkü şartların altından kalkılabilir' diye çok söyledim.

Korutürk, 'MSP ve MHP dışardan destekleyecekler, hükümet içinde olmayacaklar' dedi. Adalet Partisinin tek başına hükümeti (12 Eylüldeki son Demirel Hükümeti) kurmasını onayladı. Onun düşüncesi, bir an evvel hükümet buhranına son vermekti. Bu yolu tercih etti. Bu sefer Halk Partililer bana geldiler.»

Sanki Genelkurmay Başkanlığı demokratik rejimde «ara bulucu», sanki futbol hakemi...

Topu bir o alıyor, bir öteki. Maşallah!..

Evren, «Bu sefer Halk Partililer bana geldiler» dedi ve anlattı:

«Bu iş yürümüyor. Ecevit, başbakan olmak istemiyor.

İki parti bir tarafsızın başbakanlığında birleşsin, güçlü bir hükümet kurulsun' dediler. Ben de kendilerine; 'İnsaf edin, Onlar size başvurduğu zaman olmaz dediniz. Şimdi nasıl teklif edeceğiz? Aynı cevabı verirlerse ne diyeceğiz' dedim. Tekliflerini reddettim.»

Top, ortada kalmıştı. Evren sürdürdü:

12 Eylüle kadar çalışan hükümeti amaçlayarak, «Ama o hükümet de yürümedi» dedi. «Hakem» maçı tatil eden düdüğünü niçin çalmıştı? Onu da açıkladı:

«İşin sonunu hep beraber gördük. Sizin (cumhurbaşkanlığı) vekâlet sırasında gayretleriniz oldu. Çalıştınız, biz uyardık. Hiçbiri kâr etmedi. Eldeki anayasa ile işleri yürütemiyorduk. Bunu Demirel de söylüyordu. Fakat, anayasayı değiştirme zaruretini Ecevit kanadına bir türlü kabul ettiremedik. Hiçbir şey kâr etmedi.»

Bunları anlatırken Evren'in kuşkusuz varmak istediği «önemli bir nokta» vardı ve söyledi:

«Öyle öyle bugünkü duruma geldik. Şimdi herkes 'Normale dönelim, dönelim ama, yine her akşam, liderlerin biri inip öbürü televizyona çıkacaksa, bir Erbakan, bir Ecevit, bir Türkeş, bir o söyledi, bir bu söyledi, sürüp gidecekse, 12 Eylülü niçin yaptınız?' diyorlar. Bunlara hak vermemek mümkün mü?»

1982 Anayasasına giren siyasetçi yasağının ana ilkesini, o sırada, açıkladı:

«Bu itibarla liderler hakkında bir karara varmak zarureti doğuyor. Bu sadece benim fikrim değil, Komutanlar da böyle düşünüyor, Silahlı Kuvvetler de böyle düşünüyor, bütün kitle böyle düşünüyor» dedi ve askeri yönetimin üst kademesindeki yargıyı pekiştirdi:

«Bunun içindir ki, kararlıyız. Bu durumun geri gelmesine meydan vermeyeceğiz. Ama, bu iş çok zor. Bunu nasıl temin edeceğiz? Belki anayasaya bir madde koyacağız. Belki başka bir formül bulacağız. Fakat kıstas ne olacak? Bizim takdirlerimize mi kalacak? Sadece liderlere hasredilse olmayacak. Böylece yaşın yanında kuru da yanacak. Bir genel tedbir almak gerekecek.»

Nisan 1981'de bunları söyleyen Evren Paşa, anayasaya koydurduğu on yıllık siyasal yasağın kaldırılmasına 1987'de onayak olacaktı. O tarihte içerde ve dışarda görülmeyen

baskıya, 83'te parlamenter düzene geçildikten sonra, dayanamamıştı! 12 Eylülün koruduğu siyasal kurumlar başaşağı giderken, başta Demirel ve öteki liderlerin grafiği yükselmişti.

Evren, önemli bir duyurumda bulunduktan sonra «teselli edici» bir davranış sergiledi:

«Bundan fazla bir endişe de duymamak lazım. 27 Mayısta da böyle olmadı mı? Geride bıraktığımız devrin politikacıları da bir dönem uzak kalabilirler. Ama, sizin içinizde de, Halk Partisinin içinde de cidden kıymetli kimseler var. Onları da feda etmek de zor. Ne yapılacak, nasıl yapılacak? Bizi çok düşündürüyor. Bir yandan da kararlıyız. Bakalım ne olacak?» dedi.

Açıklamalarına göre, demokratik hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılarak bunalımlar çıkarılması, sade Türkiye'nin sorunu değil; dünyanın, özellikle Batı Avrupa'nın birçok devletlerinin derdi haline gelmişti. İngiltere, Amerika, İsviçre gibi birkaç ülkenin dışında; demokrasi, dejenere ediliyordu. «Baksanıza, Amerika'da bile Reagan'ı vurdular.»

«Ben Almanya'nın geleceğinden de endişe ediyorum» diyordu. «Bunlar ya komünizme ya Naziliğe yönelmenin tehlikesi içinde görünüyorlar. Demokratik rejimin iyi işletilmesi için mutlaka birtakım tedbirlere ihtiyaç olduğu anlaşılıyor.»

Bulunan önlemlerin sonucu ortada: TÖ ve kurduğu sulta!

82 - 83'leri Görmek İstiyorsanız

İkili görüşmenin bundan sonraki bölümü, 1982 - 83 yıllarında askerlerin alacağı önlemlerle siyasi kararların bir çeşit aynasıydı:

Çağlayangil: «Paşam, şahıslar üzerinde nasıl tedbir alınacak? Liderleri tasfiye etmek, şikayetçi olduğunuz durumları önleyecek mi? O liderler gider, başkaları gelir. Bu sefer onlar televizyonlarda her akşam tartışmalara başlarlar. Liderleri değiştirmek, fiilleri ortadan kaldırmak olmaz ki! Tartışma bitmez. Ayrıca seçme, seçilme, anayasa ile na-

sıl menolunacak? Cezaya çarpılmamış insanlara 'Siz bir devre seçilemeyeceksiniz, sabredin' demenin gerekçesi ne olacak? Eğer bunları anayasaya koyarsanız, öyle anayasa referanstan geçmez. (Geçti, hem de yüzde 92 oyla.)

'Kararlıyız' diyorsunuz, iyi ama, yolu nasıl olacak? Bunu iyi düşünmek lazım. Sonra politikacılar hakkında böyle bir karara varmış olsanız bile, bunu şimdiden niye ilan ediyorsunuz? Vakti gelince tartışmaya açardınız. Politikacıları şimdiden karşınıza almakta yarar var mı?»

Evren: «Bu gibi güçlüklerin olduğu doğrudur. Politikacıların seçilme meselesini şimdi ortaya niye attığımızı soruyorsunuz. Bizim zamanımızda da bürokside zorluklar çekiyoruz. Memurlar alışmış. 'İlerisi ya Demirel, ya Ecevit gelir, nasıl olsa iş siyasi partilere kalacak' diyorlar, iş gördüremiyoruz. Politikacılardan ümitlerini kessinler istedik.

Bu zorluklara karşı bizi teşvik eden, cesaret verenler de var. 'Halk sizi tamamen destekliyor, arzularınızı korkusuz gerçekleştirebilirsiniz' diyorlar.

Ben bunlara uysam veya Kaddafi yahut Saddam gibi olsam, hemen referanduma gidip 'kendimizi ortaya koymak yoluna' giderdik.»

Anlaşılan askerlerin çevresinde de «başka bir çember» oluşmuş, ateşi körüklüyor. Kuşku yok, büyük bölümü «askeri yönetimlerde görülen sivil» tiplerdi. Evren «bu tezahürlere kapılmadığını» söyledikten sonra,

«Eksik olmasınlar, Allah razı olsun millet destekliyor ama, halka güven olur mu?» dedi. Halka neden güvenilemeyeceğini örnekledi: «Beğendiği bir futbolcuyu stadyomda çılgınca alkışlar, kıyamet koparır. Ama aynı adam hele bir gol kaçırmaya görsün, basar yuhayı.»

Bu ara, Demirel'e de bir «mesaj». Sonraki yıllarda söyleşiler arasında Demirel'i suçlayacaktı:

«Bugün bile, parti faaliyetleri sürdürülüyor. Toplantılar, buluşmalar eksilmiyor. 'Siz istediğiniz kadar yasaklayın, başa çıkamazsınız' diyorlar. Bakalım ne yapacağız?» dedi. 81 sonlarında Dnışma Meclisi açılırken, Çağlayangil'e söylediği gerekçeleri öne sürerek «partileri kapattı.»

Çağlayangil: «Paşam! Bizden size, sizden bize lâf getirenlere kulak verilirse, birbirimize gireriz. Size şerefimle teminat veririm ki, bizim tarafımızda parti siyasi faaliyet-

leri yoktur. Demirel kendisini ziyarete gelenlerle hasbihal dışında hiçbir programlı çalışmaya girmez. Herhangi bir büroya gitmez. Konuşmaları da sabır ve intizar telkinleridir. Eğer arkadaş yemekleri, nikâh, düğün törenleri parti faaliyeti sayılıyorsa, o başka!»

Çağlayangil'in andiçerek verdiği güvenceye karşın Evren, kapalı dönemde Demirel'in politika yapmadığına hiçbir zaman inanmadı. Bir söyleşide «Ecevit açık oynadı, çıktı ortaya savaştı. Ama 'öteki'... Kapalı kapılar ardında» diyor, Demirel'in evinde politika yaptığını söylüyordu. Bu inancını yinelediği tarih, 13 Eylül 1989 idi.

Çağlayangil: (Sürdürdü) — «Ecevit göz önünde koca büro açtı. Harıl harıl siyasi yazılar yazıyor. Onu siyasi faaliyet saymıyorsunuz. Hiç ses çıkarmıyorsunuz. Aslında o dergi işi göstermeliktir. O matbaa Ecevit hesabına işleyen bir Halk Partisi merkezinden başka şey değildir.»

Evren: «Onları da biliyoruz. Arkadaşlar da bunun üzerinde durdular. Kapatılması veya Ecevit'in yazmaktan menedilmesi konuşuldu. Ben durumu incelettiriyorum. Derginin tiraji muntazaman düşüyor. 'Ecevit kendi kendini bitirecektir.' Arkadaşlara 'Bırakın yazsın, nasıl olsa bir hata yapacak, bir gaf yapacaktır. Kendi kaderini kendisi örecek. Bekleyelim' dedim.»

Ecevit'in «kaderini, askerler ördü» ve eski CHP liderinin hapishane günlüğü başladı; sağdaki bir partiyi kapatıp vurdular mı, soldaki bir partiyi hareket edemez hale sokuyorlardı. Büyük Türkiye Partisi kapatıldı, SODEP vetolarla seçime giremedi. Sağ ile sol arasında denge!

Çağlayangil: «Niye müsamaha ediyorsunuz?»

Evren: «'Efendim, parası yetmiyormuş. Geçim sıkıntısı varmış. O dergiden de para alıyormuş' dediler. Parası yoksa dergide yine görev alır. Mesul müdür olur, çalışır, yazı yazması şart mı? Ama yazıyor işte. Kendi kendisini ele verecektir.»

Konuşmanın akışı değişti. Çağlayangil, «eleştiriye gelmediğini» söyledi. Orduyu siyasete bulaştırmamalarını, her şeyin başında istikrar geldiğini, «o tedbirlerin alınmasına önem verilmesini» istedi. Evren, eski durumlar gelmesin diye gerekli tedbirleri almaya çalıştıklarını, bir gün evvel işi bitirmeye azimli» olduklarını anlattı.

Çağlayangil, bir deneme daha yaptı, «Bu gibi hallerde bünyeden gelen güçlükler, tehlikeler vardır. Aranızda ihtilaf çıkabilir. Altta kıpırdanmalar olabilir. Böyle durumlar var mı?» dedi.

Konuşmanın sonuna doğru, bir iki ilginç sahne daha.

Çağlayangil, MGK üyeleri arasında «ihtilaftan», Silahlı Kuvvetler «alt kademelerinde kıpırdanmalardan» söz edince Evren,

«Böyle rivayetleri her zaman çıkarıyorlar. Sizin de kulağınıza bazı laflar gelmiş olacak. Katiyyen böyle bir şey yok. Ne aramızda ihtilaf, ne kıpırdanma var» dedi.

Sonra, başlarda yadırganan, bir süre sonra olağan karşılanan kendine özgü açıklamalar yaptı:

«Yok, beni vurmuşlar, veya vuracaklarmış da, yaverim önüme geçmiş, siper olmuş, onu öldürmüşler, ben telaşla Harp Okuluna gelmişim. Orada da bir yüzbaşı tecavüze teşebbüs etmiş. Onu da öldürmüşler. Neler, neler.. Onun için ben her fırsatta açık açık bunları yalanlıyorum.»

Çağlayangil: «Yalanlamasanız daha iyi olacak. Ben bunların çoğunu duymamıştım. Sizin yerinizde olsam, bu konulara hiç değinmem. Ben bile sizi dinlerken 'Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Acaba bir şey mi var?' diye üzülüyorum. Hiç ağzınıza almasanız daha iyi.»

Evren: «Ama bu sefer, söylenenlere inanacaklar.»

Çağlayangil, «Sayın Paşam» dedi, «her şeyin başı istikrardır, kuvvetli hükümettir. İstikrar olunca çatlak sesler kesilir.»

«Doğru söylüyorsunuz» dedi Evren: «Bunun üzerinde çok duruyoruz. Seçimlerde ekseriyet sistemini getirmeyi bile düşünüyoruz. Ama memleket çapında belirli oranda oy alamayan siyasi partilerin Meclise üye sokmamalarında kararlıyız. Bakalım ne yapacağız?»

Çoğunluk sisteminden vazgeçtiler. Koalisyon olur korkusuyla «memleket çapında belirli oy alamayan partileri dışarda bırakmak» için yüzde 10 oy barajını getirdiler. Tabii, bütün buluşlar görünürde Danışma Meclisinin marifetiydi. Oysa 1981'de «vaziyet üç aşağı beş yukarı açığa kavuşmuştu.»

Çağlayangil'in Çankaya'ya yaptığı ziyarette genelde önemli konulara değinilmişti, ama bir başka önemli amacı olabilirdi. Evren'den ayrılırken Çağlayangil,

«Paşam, işiniz zor. İnanın ki, bütün kalbimizle başarılı olmanızın duacısıyız. Buna itimadınızı rica ederim. Son olarak siyasetçilerin durumunu yeni baştan gözden geçirmenizde yarar olduğunu hatırlatıyorum.»

Evren Paşa, ricadan çok uyarıyı anımsatan bu sözlerden bir, bir buçuk yıl sonra, 82 Anayasasına başta Demirel, bütün liderlere ve siyasal kadrolara on yıllık yasak koyacaktı!

«Zincirbozan'a davet edildiği» zaman, Çağlayangil yurtdışındaydı. Zürich'te oturdu, Evren Paşaya bir mektup daha yazdı ve gönderdi. Yurtdışında edindiği izlenimleri «rejim ve Türkiye açısından» pek iç açıcı bulmuyordu. Bir yerinde «genel görünüş, eski siyasi partilerin, eski kadroları ve zihniyetiyle canlanmasından kaygı duyulduğu intibaını veriyor. Böyle bir endişenin gerekçesini ve kaynağını tartışmak istemiyorum. Bunu bir realite olarak görüyorum. Yalnız şunu düşünüyorum, acaba, istesek bile, eski partileri aynen ihya etmek mümkün müdür? Adalet Partisinin savunduğu ana ilkelerin bugün için de geçerli olduğu görüldüğüne göre, 'endişenin fikirlerden ziyade şahıslardan geldiğine' hükmetmek gerekecektir» diyordu.

Darbe Tarihi Tartışmaları ve Sonuçları

Kuşkusuz tarih, 12 Eylül darbesine 3 Ocak 1980 günü açıklanan ordu uyarı mektubundan sonra karar verildiğini yazacak.

Resmi açıklamalar böyle söylüyor.

Ne var ki, «resmi» açıklamaların yanı sıra «gayri resmi» kimi bilgilerin değeri yok mu acaba?

Evren Paşanın 12 Eylül adına bugüne kadar yaptığı açıklamalar, askerlerin «işlerin düzeleceği umudunu taşıyarak, son güne kadar demokrasiye müdahale etmemeye» özen gösterdiklerini bildiriyor.

Sivil kesime göre, askerler 1979'da darbeye kararlıydı-

lar. Ancak darbeyi haklı kılacak ölçülerde «ortamın olgunlaşmasını» beklediler.

Sonradan sivilleşen yüksek rütbeli bazı askerlere göre, «darbenin 12 Eylüle kadar geciktirilmesi yüzlerce cinayete yol açtı, daha fazla kan döküldü.»

Herhangi bir yargıya varmadan, kimi saptamaları sıralamak gerekiyor:

Kimi görüşmelerden 1979'larda askerlerin «işlerin düzeleceği umuduna» fazla bel bağlamadıkları anlaşılıyor.

18 Kasım 1980'de, darbeden yaklaşık iki ay sonra, Evren Paşa, Birinci Ordu Komutanlığında yüksek rütbeli subaylarla konuşurken,

«*Biz, neyin ne zaman yapılacağını biliyorduk. Kendimizi sokak hareketlerine kaptırmadık. Kaptırsaydık yanlış kararlar alabilirdik.* Asıl zor olan karar vermektir. Karar verince icra kolaylaşır. *Karar zamanını iyi tayin etmek lazım geliyordu.* Zannediyorum ki *bu zamanı iyi tespit ettik*» diyordu.

Altı çizilerek üzerinde durulması gereken cümleler!

Şu açıdan:

90'dan bakarken 80'leri söyleşiyorduk. 1979'da başbakandı. «Daha 79'un temmuz ayında darbe kararı alındığı söyleniyor. Bu konuda yeni duyumsatmalar var. Ne dersiniz?» sorusunu, Ecevit durakmaksızın,

«En azından tasarlanmış» diye yanıtladı.

Ecevit'in hükümet olduğu sıralarda, kimi gelişmelerle girişimler olmuştu. Hükümette başbakan yardımcılığı verdiği Faruk Sükan, kimi arkadaşlarıyla Ecevit'e gelmiş, «müdahale olasılığından» kesin dille söz etmişti.

Ocak 90'da, olay anımsatılınca Ecevit,

«Darbe olacağını yüzüme söylediler» dedi.

Sükan'ı kabineden istifaya kadar götüren bu olayın bir başka sahnesi daha yaşanmıştı. Ecevit, «darbe kararı»nı Sükan ve arkadaşlarından öğrenince, yaz tatilini İstanbul'da geçirmekte olan Cumhurbaşkanı Korutürk'e «birlikte gitmelerini» önermişti. Sükan, öneriyi geri çevirince Ecevit, hemen uçağa atlamış, Florya'da bulunan Cumhurbaşkanını görmüş, gelen haberi aktarmıştı:

«Korutürk 'Ben burada otururken, yapamazlar' demişti.»

Ecevit, Korutürk'ün «Ve... 'Eğer yaparlarsa istifa ederim' diye eklediğini» söyledi.

Bu bilgiler askerlerin 1979'da darbeyi «en azından tasarladığını» değil, kararlı olduklarını, Evren Paşanın 18 Kasım 1980'de İstanbul'da Birinci Ordu Komutanlığında söylediği gibi «neyin ne zaman yapılacağını bildiklerini, kararın uygulama zamanını iyi tayin etmek» ile uğraştıklarını gösteriyordu.

Bir başka saptama: Süleyman Çağlar, 1980'den önce, Adalet Partisi Manisa Milletvekiliydi. Akhisar'lıydı. Genelkurmay Başkanı Evren Paşayla hemşehri idi. Ailece görüşürlerdi.

12 Ocak 1990 günü akşamüzeri Çağlar'ı aradı. Çağlar'la arasında geçen konuşmayı ses alma aracı saptadı:

«Bana söylendiğine göre, 1979'da müdahale olacağını Genel Başkanınız Demirel'e gidip söylemişsiniz?»

Çağlar: «Müdahale olacağını söyleyen o günkü Milli Savunma Bakanı idi.»

«Nasıl olur, 1979'da CHP hükümeti iktidardaydı?»

Çağlar: «Ha, şey, daha evvel.»

«1979'un Temmuz ayında. Demirel'i uyarmak amacıyla gidip söylemişsiniz?»

Çağlar: Yanlış. Sayın Kenan Paşadan gelmiş bazı şeyler vardı, gidip kendisine ilettim.»

«Kenan Paşa size neler söylemişti efendim?»

Çağlar: «Onları şimdi söyleyemem, Sayın Demirel bunların hepsini biliyor.»

«Ama kaynak siz olduğunuza göre size sormayı yeğledim. Şunu öğrenmeye çalışıyorum. CHP iktidarda, ordu rahatsız. Kenan Paşa aşağı yukarı size bir müdahale yapacaklarını duyumsatıyor?»

Çağlar: «Aşağı yukarı öyle.»

«Değil mi?»

Çağlar: «Tabii, tabii.»

«Şikâyetler neydi, tabii anarşi ve terör başta.»

Çağlar: Şikâyetler... O günkü hükümetle hiçbir yere varılamayacağına inanmış olmaları.»

«Onu söyledi. Böyle giderse müdahale kararı aldık dedi mi size?»

Çağlar: «Yok, yok... Öyle bir şey yok.»

«Ama size duyumsattı?»

Çağlar: «O günkü ortam içerisinde anarşik olayların

mevcut hükümetle hakkından gelinmesinin mümkün olmadığı kanaatine vardıklarını ifade etmek istediler. Üstat, bunları Süleyman Beyden öğrenin, hepsini biliyor. Tabii Kenan Paşanın izni olmadan bunları ayrıntılarıyla ifade etmem fevkalade ayıp olur. Bende kalması gereken hususlar var, ölünceye kadar söylemem bunları.»

«Anladığım şu: İşlerin yürümediğini ve 79'da da müdahaleye hazır oldukları gibi bir hava.»

Çağlar: «O manada bir şey yok!»

«Söyleyemeyeceğinizi değil, söyleyebildiklerinizi öğrenmeye çalışıyorum.»

14 Ocak 1990 gecesi, Çağlar'ın söylediklerini Demirel'e aktardı.

«Demirel'e sordum diye yazınız. Çağlar Temmuz 79'da bir gün geldi. Şuraya oturdu. Kenan Paşayla yaptığı görüşmeyi anlattı. Müdahaleye karar verdiklerini söyledi. Aşağı yukarı zamanını beklediklerini duyumsattı.»

Kenan Paşadan önemli bilgi geliyor, fakat AP Genel Başkanı «herhangi bir şey yapmıyordu?» Doğrusu yadırganacak bir durum. Demirel,

«Çağlar'ın söylediklerini ciddiye almadım. Zaten bu şekilde gelen darbe söylentilerinin veya darbe haberlerinin üzerinde konuşmayı hiç istemedim.

«Ciddiye alsa idiniz?»

«Mesele yapardım.»

Ne yapılabilirdi, sormadı.

Bir saptama daha: Uyarı mektubu açıklanmış. 4 Ocak 80 gecesi, Başbakan Demirel, Genelkurmay Başkanını «Konut'a davet» ediyor. «Bu mektup nereden çıktı» diye soruyor. Evren «sigara içip içemeyeceğini» sorup, bir tane yaktıktan sonra, «Biliyorsunuz, yurdu devamlı geziyoruz. Komutanlar, arkadaşlar çok rahatsız» diyor.

1980 öncesi olayları dürüst gözlemlerle «Sokaktaki Asker» kitabında anlatan, Adana sıkıyönetim komutanı —şimdi emekli— Korgeneral Nevzat Bölügiray şöyle yazıyor:

«Başta ben olmak üzere bütün personel, kamuoyu gibi olayı (uyarı mektubunu) gazetelerden öğreniyorduk. Ama mektubun tüm TSK adına verildiği söyleniyordu. Kuşkusuz

bu konuda bize bir şey sorulmamıştı ve mektup başkomutanın (Evren'in) kendi görüşleriydi. Bu nedenle herkes birbirine merakla 'Yukarda neler oluyor?' diye soruyor, gazete haberlerinin dışındaki gerçeği öğrenmek istiyordu... Bu nedenle, 12 Eylül sonrası yayımlanan bazı yayınlarda açıklandığı gibi alt kademenin yukardakilere baskısı kesinlikle söz konusu olamazdı.»

2 Nisan 1980'de Adana'ya gelen Evren Paşa, Bölügiray'a «darbeye karar verdiklerini» bildirmiş, Birinci Ordu Komutanı Üruğ'un «onayladığını» söylemiş, «Yönetime el koyduktan sonra en az 4-5 yıl işbaşında kalacağız, emeklilik yok» demişti. Müdahale 11 Temmuz 80'de yapılacaktı, haziran sonunda «Bayrak Planı» ulaştırılmıştı. Fakat 8 Temmuzda gelen yeni bir «emirle 'gerekçe gösterilmeden' plan» toplatılmış, darbe ertelenmişti. Neden ertelendiğini Ağustos 80'de sivil hükümetle yapılan son sıkıyönetim toplantısından sonra Evren, komutanlara «Yeni güvenoyu almış bir hükümete darbe yapmak uygun olmazdı» diye açıklayacaktı. Gerçekten, 2 Temmuz 80'de Demirel'in azınlık hükümetine Meclis güvenini bildirmişti.

Orgeneral Bedrettin Demirel'den bir saptama: İkinci Ordu Komutanı, 12 Eylülden Sonra Çankaya'da müşavirlik görevi yapan emekli Orgeneral Bedrettin Demirel, 5 Temmuz 1987'de —Milliyet'te— «darbenin olacağını ne kadar önceden biliyordunuz?» sorusunu «Hep konuşuyorduk. 12 Eylülün geç yapıldığına inanıyorum. Arkadaşlarımızın çoğu 'tam olgunlaşsın, millet tarafından tamamen tasvip edilsin' dediler. Bana kalsaydı, en az bir yıl önce yapardım. Bir yıl çok kan aktı» diye yanıtlamıştı. «Yakın hesap» diye Temmuz 1979'dan söz ediyordu.

«Bir yıl önce yapılmalıydı, bir yılda çok kan döküldü» cümlesi, hele 12 Eylülle bütünleşen bir orgeneralden gelince, darbe tarihiyle ilgili tartışmalar başka yönlere kayıyordu.

Temmuz 1979'da yapılsaydı, ölenlerin sayısı ne olurdu?

Temmuz 80'de gerçekleşseydi, cinayetlerin sayısı ne kadar azalırdı?

Darbenin geciktirildiği savları, bugün siyasal kulislerde bu soruları ve soruların aritmetik yanıtlarını canlı tutuyor.

1978 yılında, anarşik olaylarda ölenlerin toplam sayısı, 1168 idi.

Darbe, 12 Eylül yerine Temmuz 1979'da gerçekleşseydi, 2.674 kişi canını yitirmeyecekti.

Müdahale Nisan 80'de yapılsaydı, 12 Eylüle kadar geçen sürede 691 kişi ölmeyecekti.

Rakamlar, darbe tarihi tartışmalarını —ister istemez— çok çarpıcı hale getiriyordu.

1978 - 1979 ve 12 Eylül 80'e kadar önlenlerin sayısı 4.273.

Tartışmanın can alıcı noktası rakamlarda yatıyordu.

Ya, «Bayrak Planı»nı Alıp Giderlerse...

Yazı odasının penceresinden, uzakta deniz, Marmaris koyu mavi bir çizgi gibi görünüyordu. Yeşillikler arasında mavi gökyüzü açık, ısıtan güneş.

Armutalan'daki «Beyaz Ev», fotoğraflardaki kadar görkemli, büyük değildi. Alt katta, hemen girişte büyük bir salon, ikinci katta iki yatak, bir çalışma odası, kitaplık.

«Darbe tarihi» ile ilgili saptamaları, bunların doğurduğu kaygıları anlattı. Ecevit'in başından geçenler, Çağlar'ın Demirel'e duyurumu ve sonra Bedrettin Demirel'in ortaya koyduğu görüş... Kimi konuşmalardaki açık olmayan, ancak kimi saptamaları doğrular görünen sözler...

9 Nisan 1983'te «Daima sakin ve sabırlı olunmalıdır» demişti. «Biz de 12 Eylüle gelinceye kadar az mı sabrettik. Ama sonunda muradımıza erdik. Sabreden derviş, muradına ermiş.»

«Derviş» kimdi, kendisi mi? «Murat» neydi, Çankaya mı? O aralar, bu sözler çeşitli yorumlara yol açmıştı. Fakat «12 Eylüle gelinceye kadar az mı sabrettik» deyişinin altında acaba başka bir gerçek mi yatıyordu? Darbe kararının çok önceden alındığını mı dokunduruyordu?

Bedrettin Demirel adı geçince hafifçe yüzünü buruşturdu, hoşnutsuzluğunu sergiler gibiydi.

«Bedrettin Paşa, bir gün bana geldi» dedi Evren Paşa, «O sırada, biliyorsunuz, Akademi Komutanı idi. Bir gün bana geldi, 'Çok kan dökülüyor, buna müdahale etmek lazım' dedi. Ordunun müdahale etmesini istiyordu. Müdaha-

leye karar vermek o kadar kolay mıydı? Badrettin Paşaya böyle söyledim. O sıralarda karar filan yoktu.»

Temmuz 79'da hemşehrisi AP Milletvekili Süleyman Çağlar, Demirel'e gitmiş, Ecevit hükümetinin anarşi ve ülke sorunlarının üstesinden artık gelemeyeceğine (Evren'in) inandığını söylemiş.

«Çağlar, darbe kararı aldığınızı götürmediğini belirtiyor, ama Demirel, Çağlar'ın Temmuz 79'da darbeye karar verdiğinizi aktardığını söylüyor.»

Evren Paşa, Ecevit Hükümetiyle ilgili değerlendirmeyi başıyla onaylıyordu. «Yok canım» dedi. Darbe kararının Temmuz 1979'da alındığını yadsıyarak. «Bana o arada ve sonra AP'liler geliyordu» dedi.

«Örneğin Faik Türün, Sadettin Bilgiç'ten söz ediliyor?»

«Sadettin Bilgiç hiç gelmedi» dedi. «Kara Kuvvetleri Komutanlığına atandığım zaman yapılan törene de gelmedi. Sevmezdi. AP'liler ve o sırada içlerinde bakan olanlar —adlarını vermem— parlamenterler, 'Daha ne duruyorsunuz' diyorlardı bize. Fakat müdahale kararını vermek çok zordu. Öyle hemen alınacak bir karar değildi. Düşününüz, biz sonra ortaya atıldık ve ya herrü ya merrü, dedik. Başarılı olmasaydık, biz gidecek ve yerimize 'onlar' gelecekti... Komünistler alacaktı.»

Ana çizgileri bilinen ayrıntılara geçti Evren Paşa,

«Brüksel'den döndüm, Selimiye'de toplandık. Ülkenin o gün içinde bulunduğu koşulları görüştük. Bir iki kişi hariç, herkes bir uyarıda daha bulunmayı istedi ve karar verdik. Uyarı mektubu verildi, hiçbir şey değişmedi. İkinci kez Selimiye'de toplandık. Artık yapacak bir şey kalmamıştı. Müdahale edecektik.»

«Bölügiray, 2 Nisan 80'de Adana'ya gittiğinizde müdahale kararı aldığınızı duyurduğunuzu yazıyor?»

«Müdahale kararı aldıktan sonra, bunu, yurtiçindeki komutan arkadaşlara söylemek gerekiyordu. İkinci Selimiye kararından sonra ilk olarak Gölcük'e gittim ve orada komutana durumu anlattım.»

«Fakat, birden karar değişmişti. Temmuz 80'de yapılması kararlaştırılan darbenin uygulaması ile ilgili ayrıntıları gösteren Bayrak Planı toplatılmıştı. Gerekçe açıklanmamış, sonradan Demirel Hükümetinin Meclisten güvenoyu alması ertelemeye neden gösterilmişti?»

Evren, «Temmuz 80'de yapılacaktı müdahale. O sıradaki siyasal durumu biliyorsunuz. CHP ile MSP hükümeti düşürmekte birleşmişlerdi. Hükümet düşünce müdahale gelecekti. Biri gelip, biri gidecek. Sonradan (MSP'den söz edince gülüyor) Erbakan, yan çizdi. Hükümet, sanırım altı oy farkıyla güvenoyu aldı.»

Gözleri denize dalmıştı, ilginç bir bilgi verdi:

«Emin Paksüt bize 'güvenoyu alan hükümeti müdahaleyle düşürmenin içerde ve dışarda olumlu karşılanmayacağını' söyledi. Vazgeçildi.»

Sürdürdü: «4 Ağustos 1980'de şûra toplantısı yapıldı. Müdahalenin yapılmasında tam bir fikirbirliği vardı. Oysa, temmuzda dağıtılan müdahale planı komutanlardan toplanmamıştı.»

«Bölügiray, ertelemenin hemen arkasından planın bir emirle toplatıldığını yazıyor?»

Evren Paşa, «Yok, öyle değil» dedi:

«Biz 4 Ağustos 80 sırasında bazılarını emekliye sevketmiştik. Birden hatırıma geldi, 'Yahu' dedim, 'emekli olanlardan bazıları Bayrak Planını ya alıp giderse.' Hemen 'Toplayın' emrini verdik. Toplatıldı. Bazı komutanlar ordudan ayrılmıştı. Ama ayrılan arkadaşlardan hiçbiri müdahaleden ve plandan dışarıya söz etmedi. Müdahale tarihi olarak Temmuz 80'i tespit ettiğimizde, şunu da aramızda konuşmuştuk: Temmuzda müdahale olacak, ama ağustosta bazı komutanlar ordudan ayrılacak. O zaman ne yapacaktık? Haydar Paşa (Saltık) aramızdaydı o gün. 'Dondururuz' dedi, bir çözümdü.»

Bölügiray, Evren'den darbe tarihini öğrenirken «Kimse emekliliği aklına getirmesin» sözüne anlam verememişti. Evren, «Sokaktaki Asker» kitabını okumuş, o noktayı açıklıyordu. «İşte söylediğim nedenle kadroları dondurduğumuzu bildirmiştim» diyordu.

Uğurlu Rakam ve Darbe Tarihi

«12 Eylül müdahale tarihi ne zaman saptandı?»

Duraksamadı bile, gayet net sesle: «26 Ağustos 1988'de» dedi. «Evet, o gün» diye ekledi.

Büyük kararları etkileyen insancıl inançlardan birine değindi:

«Benim uğur sayım 7'dir. Ben müdahale günü 7 Eylül, diyordum. Tarih, bence buydu.»

«Ünlü Konya mitinginden bir gün sonra?»

«Yok, hayır! 5 Eylül de olabilirdi, 7 Eylül de. Fakat bugünler hafta arasına rastlıyordu. Çarşamba, perşembe galiba. Oysa müdahalenin hafta sonuna rastlamasında yararlar vardı. Halkın bankalara, yiyecek maddelerine hücum etmemesi için. 12 Eylül bu nedenle kararlaştırıldı.

Bir başka neden, Erbakan yurtdışındaydı. Ne zaman geleceğini bilmiyorduk. Dışarda kalırsa karıştıracak, kim bilir neler yapacaktı?

Karardan sonra Şahinkaya geldi. Resmi ziyaret için ABD'ye gideceğini, karar alındığına göre geziden vazgeçtiğini Amerikalılara bildireceğini söyledi. Ona 'Daha çok dikkati çeker. Git ve 11 Eylülde dön' dedim. Karım ameliyat olacak diyecek ve dönecekti.»

Şahinkaya'nın acele dönüşü, hiç ilgi çekmemişti! 12 Eylülde ABD'nin Ankara Büyükelçisi olan Spain, resmi ziyaret için ABD'ye giden, eşi ameliyat olacağı için acele dönen «bir yüksek rütbeli» subaydan söz etmiş, «Gönderdiğim subay Türk yüksek rütbelisinin evine gittiğinde ameliyat olacağı söylenen eşinin çay servisi yaptığını» anlatmıştı. Zaten, ABD'nin Türkiye'de olupbitenlerden haberi olmaması olanaksızdı.

Evren, «Yok Şahinkaya Amerika'ya gitmiş de, orada görüşmeler yapıp olumlu görüş almış da gibi şeyler yazıldı, söylendi daha sonra» diye eski sözlerini yineliyordu.

Kimi eklentiler yaptı: «Müdahaleden sonra ABD'den, İngiltere'den ve Almanya'dan destek gördük. Elçileri bana geldi. 'Biz askeri müdahalelere ve askeri rejime karşı ülkeleriz. Ama bu kez diyecek söz bulamıyoruz. Yapılacak bir iş kalmamıştı' dediler.»

«Müdahalenin geciktirilmesi ya da ertelenmesiyle cinayetlerin sayısı giderek artmış. Şayet Temmuz 1979'da veya Nisan 80'de, Temmuz 80'de darbeyi yapsaydınız ölenlerin sayısının kabarmayacağı rakamlarla önümüze konuluyor?»

«Bedrettin Paşa da böyle söylüyor, daha çok kan akmayacaktı, diyor» dedi. Darbeye karar vermenin «çok zor bir

iş» olduğunu yineleme amacıyla «Yani bu yüzden çok önemli bir kararı birdenbire mi alsaydık?» diye sordu.

Nasılsa tarih 12 Eylül üzerinde kesin yargısını günü gelince söyleyecekti. Evren Paşanın sorusuna yanıt vermedi.

Darbe Getiren Kararlar

Bülent Ecevit'e göre, 24 Ocak kararları 12 Eylül darbesini getirdi.

Erdal İnönü'ye göre, demokratik yaşam içinde anarşi ve teröre «birlikte» çare aranmalıydı. 24 Ocak kararlarından bu yana ekonomide ileriye değil, geriye gidiş vardı.

Süleyman Demirel'e göre, 24 Ocak kararları «başlangıçtı». Ülkenin bulamadığı yedi temel maddeyi sağlamaktı, sağladı. Askerleri yıldıran olay ekonomiydi. 24 Ocak kararlarıyla ekonomi rayına girince, yapmayı planladıkları darbeyi gerçekleştirmişlerdi.

TÖ ise, askeri dönemde ve iktidara geldikten sonra başka havalar atmıştı. Darbelerin «yegâne sebebi» ekonomik bozukluktu. 27 Mayısın, 12 Martın... Ya 12 Eylülün?

O gece, yine ses alma aracını açtı. 90'dan 80'lere bakarken ekonominin vardığı sonuçları Demirel'le konuşacaklardı. «Bir tanığım var» dedi Demirel. Önündeki yığından bir kâğıt aldı, okuyordu. Öteki, «Kimi yerleri Meclisten anımsıyorum» dedi. «Evet, ama sadece birkaç bölümünü» dedi Demirel. «Bu tanık ifadesi, 24 Ocaktan 12 Eylüle kadar geçen sürede ekonominin rayına oturduğunu kanıtlıyor» diye sürdürdü.

Okuduğu metin, «Türkiye'nin son ekonomik durumu ve 12 Eylül harekâtı sonrası alınacak tedbirler» başlığını taşıyordu. 12 Eylül günü 24 Ocak kararlarının avukatı, 1983'ten sonra savcı... Böyle bir kimliği saptayan «bir tanık» ifadesi:

> «Türkiye 70'li yıllarda siyasi istikrarsızlığın tesiri ve bunun yanında dünya ekonomisindeki köklü değişiklikler sonucunda ekonomik bir bunalıma doğru itilmiştir.
>
> 1974 yılında ham petrol fiyatlarının üç misli artışı, buna karşın hiçbir ekonomik tedbirin alınmayışı, Tür-

kiye'nin bünyesine uymayan koalisyon idareleri ekonomik bunalımı arttırmıştır.

1977 ikinci yarısından itibaren ve 1978-1979 yıllarında durumu süratle kötüleşmeye devam etmiştir. Aylık enflasyon hızı 1979 sonlarında yüzde 8 seviyesine yaklaşmıştır. (Yıllık yüzde 150'ye eşdeğer.) Enflasyon hızının artışı ile beraber yatırımlar azalmaya başlamış ve Türk ekonomisi artan işgücünü karşılayamaz hale gelmiştir. Karaborsa ve çift fiyatlar neticesinde haksız kazançlar ve devletin vergi kaybı büyük ölçeklerde artmıştır.

1979 Kasım seçimlerinden sonra kurulan koalisyonsuz azınlık hükümeti büyük çapta yeni ve çok ciddi tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bunlar alınmamış olsaydı, bugün Türkiye'nin tam bir ekonomik çöküntüye gideceği ve bunun da devleti tahrip edeceği gayet açıktır.

25 Ocak 1980'de ilan edilen ve Mayıs 1980'de ilavelerle genişletilen yeni ekonomik programın ara hedefleri ile ana hedefi şöylece özetlenebilir:

Ara Hedefler:

— Petrol bunalımının aşılması: Ekonominin düzene girmesinin ilk şartı sanayi, enerji, nakliye ve tarımda büyük sıkıntılara sebep olan petrol darboğazının ortadan kaldırılmasıdır. Mart 1980 sonundan itibaren bu sorun çözümlenmiştir.

— Çift fiyat ve karaborsanın önlenmesi: Bu ara hedefe de programın tatbikatından iki ay sonra varılmıştır.

— Yokluk ve darlıkların kaldırılması: Haziran 1980 sonunda büyük ölçüde giderilmiştir.

— Enflasyon hızının düşürülmesi: Nisan 1980'den itibaren enflasyonun aylık hızı düşürülerek Temmuz, Ağustos'da % 2'nin altına indirilmiştir.

— Tasarrufların arttırılması: Temmuz başından itibaren yurtiçi tasarruflarının arttırılması için bankacılık sistemine yeni esaslar getirilmiştir. Bu uygulama sonucu iki ay gibi kısa bir sürede bankalarda süratli bir mevduat artışı sağlanmıştır.

— Döviz transferleri: son üç yıldan beri yapılamayan veya uzun bekleyişle kısmen yapılabilen transferler

25 Ocaktan bu tarafa devamlı iyileşerek, halen günlük işlem durumuna yaklaşmıştır.

Gerçekleştirilmiş olan bu ara hedefler, sırasıyla ihracatın, üretimin ve yatırımın hızlandırılması için gerekli ortamın hazırlanmasının ön şartlarıdır.

Bu yeni ekonomik programın ulaşmak istediği ana hedef, Türkiye'nin kendi gücüyle ayakta duracak sıhhatli bir ekonomik bünyeye kavuşturulmasıdır. Bunu açıklayacak olursak, Türkiye'nin döviz gelirleri ile giderleri ve borçlarını karşılayacak seviyeye gelmesi en önemli mevzu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu işlerlik şartı yanında aynı önemde Türkiye'nin artan işgücüne yeni iş imkânları sağlayacak bir ekonomik büyümeyi görmekteyiz.

Yapılan incelemeler, bu hedefe varmak için ciddi ve devamlı gayretlerin en az 4-5 yıl süreyle uygulanmasının zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun temini için bu sürede Türkiye'nin döviz darboğazının genişletilmesi ve Türkiye'ye yapacağı gerekli hamleler için nefes alma süresinin kazandırılması mecburiyeti vardır. Bu da ancak gelecek beş yıla yığılmış bulunan borçların daha uzun ve ileri vadeye ertelenmesi ile iyi şartlı yeni krediler alınmasına bağlıdır.

Geçen 7 ay içerisinde bu hayati konuda çok büyük mesafe katedilmiştir.

Özetle;

— Gelecek üç yıl için, her yıl yaklaşık birer milyar dolar seviyesindeki borçlar uzun vadeye ertelenmiştir. Ayrıca ilgili devletlerden üç yılı meteakip iki yıla ait borçların ertelenmesi için de söz alınmıştır.

— OECD, Dünya Bankası, IMF ve Suudi Arabistan' dan 4 milyar doların üzerinde iyi şartlı kredi alınmıştır.

— Önümüzdeki yıl için takip ettiğimiz yeni ekonomik programın devamı halinde aynı şekilde kredilerin alınacağı vaadi alınmıştır.

Yukarıda kısaca açıklanan bu önemli operasyonun en önemli noktası: IMF ile yapılan anlaşmadır. Buna uyulması halinde bütün kredi ve borç erteleme anlaşmaları yürürlükte kalacaktır.»

12 Eylül sabahı, TÖ, Genelkurmaya çağrılınca —o sırada kalbindeki 'arıza' keşfedilmiş, ama by-pass olmamıştı— kim bilir yüreği nasıl çarpmıştı. Belki de 12 Martı izleyen günleri anımsamıştı. 12 Martta DPT'nin başındaydı. Bir farkla, Başbakanlık Müsteşarlığı üzerinde yoktu.

ABD'ye gitmek, Dünya Bankasında yeni bir işe yerleşmek için Esenboğa Havaalanına gelmiş, fakat «adı listede» olduğundan, uçağa binmesine izin verilmemişti.

Demirel, «Bana geldi. Gereken yerlere teşebbüsler yaptık, öylece gidebildi» demişti. TÖ ise, Dünya Bankasında çalışırken, 1983'ten sonra aldığı ekonomik önlemler veya benzerlerini «ağabeyi Demirel'e» mektuplarla bildirdiğini sonradan söyleyecekti.

«Ekonominin patronluğunu» Genelkurmayda üstleneceğini anlayınca sıkışan yüreği belki de rahatlamıştı. Adnan Başer Kafaoğlu'nu Maliye Bakanlığında istememiş, askerler, «tercih haklarını» kullanarak TÖ'yü baş köşeye getirmişlerdi.

Demirel'in tanığı TÖ idi. 12 Eylül günü askerlere verdiği ekonomik raporu, son AP Hükümetinin baş savunusu diye okuyor, aynen yazılmasını istiyordu.

Daha sonraları neler olacaktı? TÖ, kabineye girip girmeme izni aldığı «ağabeyini» aramayacak, hatta 1983'te iktidara geldikten sonra kutlamaya gelen Demirel'in kardeşlerine soğuk davranacaktı. Tehlikeyi sezecek, Demirel'in 1992'ye kadar yasaklı kalması için devletin bütün olanaklarını seferber edecekti. Bu sezgisinde yanılmayacaktı. Demirel, sağ oyları topladığı için dilediği kadar iktidarı sürdüreceğini sanan TÖ'ye 1987'den başlayarak her yıl darbeler vuracak; 26 Martta ise, TÖ'nün bitişini ilan eden yerel seçim sonuçlarına ulaşacaktı.

İnsanlar değişmekle kalmaz, reddi mirasta da bulunabilirlerdi...

İLK KARŞILAŞMANIN ÖYKÜSÜ

Evren : «Süleyman Bey Hiç Değişmemiş!»

Kenan Evren, pencereden dışarıya, gül bahçesine bakıyordu. Kapının açıldığını duydu, döndü ve Ali Baransel'e, «Süleyman bey hiç değişmemiş!» dedi. Demirel yanından ayrılalı ya üç ya beş dakika geçmişti. 12 Eylülden bu yana, yedi yıl 26 gün «zorunlu aradan» sonra 6 Ekim 1987' de ilk kez bir araya geliyorlardı.

«İlk karşılaşmanın» siyasal içeriğinin yanı sıra —tanıkların anlattığına göre— insancıl bir öyküsü vardı :

Olaya dıştan bakılırsa, herhangi bir olağanüstü durum göze çarpmıyordu. Bir partiye genel başkan seçilen, Cumhurbaşkanına bir nezaket ziyareti yapacaktı. Fakat yan yana gelecek olanlar 12 Eylülün bir numaraları ise, vaziyet değişirdi. O zaman darbeyi vuranla darbeyle gidenin buluşmalarında sadece siyasal içerik önem taşımazdı.

Görüşmeden önce Evren'in kimi kaygıları vardı. Demirel birdenbire 12 Eylül tartışması açarsa, olmadık yerde «kem bir sözle» sataşırsa... Tedirgindi!

Demirel, gergindi. Darbe, onu Hamzakoy'a, sonra Zincirbozan'a, 82'de başlayıp 92'ye kadar sürecek siyasal yasağa sürüklemişti. Hesabına göre, Evren'le bir daha karşılaşmayacaktı. Yasaklar 92'de sona ererken, Kasım 89'da Evren'in görevi bitmiş olacak, Köşkte de başka birisi olacaktı. Bu nedenle Evren'le bir araya gelmesi olasılığından söz açanlara kesin dille, «Dağa çıkarım daha iyi» demişti. Oysa yasaklar 87'de, vaktinden beş yıl önce kalktı. Demirel, DYP' ye lider seçildi. Görüşme isteminde bulundu.

Evren, «yeni lideri», 6 Ekim, 87'de bekliyordu. Görüşmenin, yeni bir «kapışmaya» dönüşmesini önlemeye yönelik çabalar dört gün boyunca sürdü. Köşke göre, olan olmuş, geçmiş geçmişti. Evren'in kimseye karşı olumsuz duyguları yoktu.

Demirel, Köşke gelişinde sıcak ilgiyi Baransel'de buldu. Ziyaretçilerin görüşme saatini bekledikleri köşede Baransel, kadife perdeyi gösterdi. Arkasında havuz vardı bir zamanlar. Erdal İnönü bu havuzda yüzerdi. «Demek bu havuzda yüzerdi» dedi Demirel. Nöbetçi yaver geldi, zamanıydı, koridoru geçtiler, kapı açıldı. Demirel başıyla hafif bir selam verdi, masasının önünde karşılayan Evren, gülümsedi. Yer gösterdi. Köşk fotoğrafçısı içeri girdi. Evren masasındaki bir resmi kaldırdı. Sonra tekrar yerine koydu:

«Ziya Ül-Hak geliyor. Onun fotoğrafı. Onun odasında benim büyük bir fotoğrafım var. Bunlardan daha iyi dost yok» dedi. «Biraderle» ilgili bir açıklama. Ama Demirel, bundan daha iyi dost yok diye anılan Ül-Hak'ın «Kıbrıs'ın bağımsızlığını onaylamadığını» söyledi. Evren, «Amerika baskı yaptı, 'Yardımı keseriz' tehdidini kullandı, o yüzden» diyordu.

Demirel, Köşke «yeni görevi gereği geldiğini» hemen söyledi. Belki de Evren'i rahatlatan cümle buydu. Günün olaylarına geçti. TÖ'nün baskın seçimine değindi, TRT'yi sabah akşam kullanacaktı, anayasadaki «eşitlik» ilkesini bozacaktı. Üstelik önseçimi kaldırmış, partilerin kargaşa içine düşmesine yol açmış, Cumhurbaşkanı da bu yasayı onaylamıştı. SHP bu sırada Anayasa Mahkemesine gitmişti. Evren merak ediyordu, mahkeme yasayı bozarsa kaç günde yenisi hazırlanırdı? Demirel «bir hafta» dedi. Sonra genel konulara geçti. Avrupa —aldığı bilgilere göre— «Müslüman Türkiye'yi dışlamak» istiyordu. Savunma stratejilerindeki bu değişikliğin yanı sıra «yılda bin dolar gelir seviyesindeki Türkiye'ye, Ortak Pazar kapısını açmayacak, çok bekletecekti.»

Evren, söylenenleri onaylayan davranışta bulunmuyor, hükümete ne yan tutuyor ne de söylenen gerçeklere katılıyordu. «Düşüncelerini ilgililere aktaracaktı.» Eh, «kabule teşekkür, hoşça kalınız» dedi Demirel.

Çıktı. Baransel bekliyordu. İçinden «Zaman gelecek, 12 Eylülü tartışacağız» diye geçirirken, Baransel'e «iyi bir konuşma oldu» dedi.

Baransel, sonra Evren'in yanına girdi. Bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Bir ara pencereden gül bahçesine baktı, döndü:

«Süleyman Bey hiç değişmemiş!» dedi.

10 Yılın Ekonomik Değerlendirmeleri

Şubat 1980'de, hükümet başkanı 24 Ocak kararlarını açıklaması için TÖ'yü, sıkıyönetim komutanları toplantısına gönderdi. Kuşkusuz TÖ, 12 Eylül günü verdiği raporun aynısını o toplantıda askerlere anlatacak, 24 Ocak kararlarını savunacaktı.

Demirel, daha sonra gazetecilere, «Biz, ekonomik kararları açıklasın diye askerlere gönderdik, meğer TÖ, o gün bizim altımızı oyuyor, bu kararların altında kendisinin olduğunu anlatıyormuş» diyecekti.

Askerler tarafından ekonominin başına getirilirken TÖ, 12 Eylülden sonraki olası durumu raporunda anlatıyor, önlemler sıralıyordu. Bankalardan para çekilmesi, mal ve madde stoku, fiyat artışları ve karaborsanın hortlaması gibi «başlangıçta bazı menfi tesirler» olabileceğini söylemiş, darbeyle gelecek bu sürecin «geçici» olacağını bildirmişti.

25 Ocak 80'den beri uygulanan yeni ekonomik programın «dış mali çevrelerden büyük destek gördüğünü» ifade eden TÖ, programın uygulanmasına devam edileceğine dair güvence verilmesini «fevkalade önemli» gördüğünü bildirmişti. Grevler ve lokavtlar sona erdirilirse, bunun yanı sıra üretim ve ihracat ciddi ölçekte artacaktı. «Türkiye 4-5 yılda düzlüğe çıkacaktı.»

Demirel, «Çıkmadı» dedi ve görüşlerini sıraladı:

«1980'de Türkiye'nin adam başına 1.200 dolar geliri var. 1990'da dolardaki aşınma nazarı dikkate alınırsa —ki bugün doların gerçek değeri Türk lirası olarak bin lira kadar aşağıdadır— 1990'daki adam başına gayri safi hasıla ile 1980'deki aynıdır. Binaenaleyh Türkiye, on yıl zarfında yerinde saymış!

Türkiye on yılı kaybetmiş. Türkiye'de orta sınıf diye bir şey kalmamış. Çünkü, on yıl önce gayri safi milli hasıladan çiftçiler ve köylüler yüzde 30 civarında pay alırken, bu, on yıl içinde yüzde 15'lere düşmüş.

On yıl önce çalışanlar, işçiler, memurlar gayri safi milli hasıladan yüzde 37 pay alırken, bu da, yüzde 15'lere düşmüş. Köylüler ve işçiler on yıl önce 65 civarında gayri safi milli hasıladan pay alırken, 1990'larda pay, yüzde 30'ların altına düşmüş.

Biraz açalım: 90'dan 80'e bakıyoruz. 90 nedir, onu saptıyoruz. 1990, resmi rakamlara göre yüzde 70 enflasyon. Oysa mutfaktaki enflasyon yüzde 100. Resmi rakamlara göre sıfıra yaklaşan bir kalkınma. Resmi rakamlara göre yüzde 22 işsizlik. Resmi rakamlara göre, gayri safi milli hasıladan yüzde 10'unu iç ve dış borçların faizine ödeyen bir Türkiye. Elli milyar (TÖ, 9 şubat 90 günü 35 milyar dolarda direniyordu), dış borç. 45 trilyon iç borç. 90 tablosu bu!

80 tablosuna baktığımız zaman 13 milyar dolar dış borç, iki trilyon civarında iç borç. Nihayet 80 liralardaki dolar, gelmiş 2.500 liraya. Hem de resmi kur olarak. Aslında 3.500 lira gerçek kur.

Ve pek çok övünmeler ki, aslı faslı yok. İhracat patladı derler, 1970'teki ihracat 582 milyon dolar. 80'deki üç milyar dolar. Beş misli fark var. Bu hesaba göre, 90'daki ihracatın 15 milyar dolar olması lazım. 12 milyar dolar civarında kalacak. Öyleyse, böyle bir hükümet olmasa, yaptıklarıyla böyle övünen olmasa, hiçbir şey olmasa, Türkiye'nin 70 - 80 trendi devam etse, bugün övündüklerinin 3 milyar dolar fazla ihracat olması lazım.

Elektrik durumu da öyledir, ama övünürler. 1970'teki elektrik 8 milyar kilovatsaat. 80'de 24 milyar kilovatsaat. Üç defa katlanmıştır. Bu hesaba göre, 90'da 24'ün üç katı, 72 milyar kilovatsaat üretim olması gerekiyor. 90'da olabildiği ancak 57 milyar. Yani aynı trendi muhafaza etse, 10 - 15 milyar kilovatsaat daha fazla olması lazım. Kaldı ki 100 milyar kilovatsaat olmalıydı. 2000 yılında 250 milyar elektrik kullanmamız gerekirken bu durumda 125 milyarı geçmez. 1990'a geldiğimizde refah devleti büyük ölçüde zedelenmiş, eğitim, sağlık hizmetleri çok önemli şekilde zedelenmiş, yaralanmış. Bölgeler arası kalkınmamışlık farkları o kadar artmış ki, bu, AT raporunda da var. Göç olmaya devam etmiş. Şehirler, tarım alanından gelen gayrı muntazam göçle büyümeye devam etmiş... Sanayide üretim durmuş bir Türkiye ile karşı karşıyayız.

İşte, Sayın Evren'e 'Arkanızda bunalım bırakıyorsunuz' dediğim zaman evvela siyasidir. Siyaseten çarpık bir rejim. Halkın yüzde 15'inin dahi tutmadığı bir siyasi heyetin seçtiği bir cumhurbaşkanı, o siyasi heyetin güvenine dayanan bir hükümet ve o siyasi heyetin yasama ve icrai tasarrufları, işte Türkiye!»

İnönü'ye Göre Ekonomi

«Bazı ekonomik göstergeler» dedi İnönü, üç sayfa açtı önüne ve rakamları sıralamaya başladı. İnönü'nün irdelemeleri, 80 - 90 çizgisini aşıyor, 70 - 80 ve 80 - 90 arasındaki iki on yılı kapsıyordu.

«Gayri safi yurtiçi hasıladaki milli gelir artışları» :

«1971'de 122.313 milyar lira, 80'de 188.522 ve 1989'da 282.628 milyar» dedi ve «71 - 80 arasında yüzde 54,1, ama 1989'da yüzde 49,9. Demek ki düşme var. Milli gelir artışı da özellikle son yıllarda düştü. 1980'de yüzde 3,6 iken 1989'da yüzde 1,1.»

Gayri safi yurtiçi hasılanın dağılışını yine rakamlarla dile getirdi:

«Tarımda; 1971 29.6, 1980'de 24.0 ve 1989'da 20.0.

Sanayide: 20.2, 1980'de 21.6 ve 1989'da 25,5.

Hizmetlerde: 50,2 1971'de, 54,4 1980'de, 54,6 1989'da.»

İnönü, 90'dan 80'e bakarken, sanki bir fizik problemi çözüyordu:

«Gelelim övündükleri ihracat artışına» dedi: «1971 - 1979 döneminde ihracat artışı, 3,3 kat. Türk lirasının değer kaybı üç kat.

1979 - 1989 döneminde ihracat artışı 4,1 kat» dedi ve:

«Türk lirasının bu son dönemde değer kaybı, tam 52 kat» diye ekledi.

Şu beğenilmeyen 80 öncesi on yılı, neredeyse İnönü savunacaktı. Rakamlara göre, 70 - 80 döneminin, son on yıldan parlak geçtiğini söylüyordu.

«Bir de kişi başına dolar olarak gelire bakalım» dedi İnönü:

«1981'de 1.282 dolar. 1989'da 1.285 dolar» dedi.

Yerimizde sayıyorduk!

Ya ücretler? «Altın cinsinden asgari ücret» hesaplaması yaptı:

«1970'te 4.0 cumhuriyet altını. 1981'de 0,6 (tabii enflasyon etkisini göstermiş, hale 1989'da 0,5 cumhuriyet altını.»

Altın cinsinden ortalama ücretlere geçti:

«1970'te 7,6 cumhuriyet altını, 1981'de 0,9 ve 1989'da 0,7»

Maşallahı var, övünüler kendini gösteriyordu!

«Buyrun» der gibi, İnönü asgari ücreti ve ortalama memur maaşını altına vurdu:

«Asgari ücret» dedi: «1970'te 27,4 gram altın değerinde. 1981'de 3,7 ve 1989'da 3,1 gram altın... Bir de ortalama memur maaşına bakalım. 1970'te 103,4 gram altın karşılığında, 1981'de 9,1 ve 1988'de 5,8 gram altın.»

İşsizliği çarpıcı iki rakamla söyleyiverdi:

«1980'de yüzde 15... 1989'da yüzde 22. Bunların hepsi resmi rakamlar» diyordu.

Dış borçları yine resmi rakamlardan duyurdu:

«1981'de 12.5 milyar dolar. Gayri safi milli hasılaya göre yüzde 30.. 1988'de (hay Allah 1989'u almamışız buraya) 38 milyar dolar. Gayri safi milli hasılada yüzde 57!... Bu rakamlara döviz tevdiat hesapları gibi döviz yükümlülükleri dahil değil» dedi.

Gelir dağılımında yine çarpıcı iki rakamla yetindi:

«Üstdüzey yüzde 20, milli gelirden payı yüzde 57, en alt yüzde 20, milli gelirden payı, yüzde 4.»

Gülümsüyor, dünü söylüyor, bugünle dalga geçiyordu:

«Hele enflasyon» dedi. Mal meydandaydı, ama İnönü, «Son yıllarda yüzde 70'lerde 'müzminleşti'» diyordu.

Vergi gelirleri de 80 öncesine göre aşağıya inmişti:

İnönü, «1979'da yüzde 19, 1988'de yüzde 14. Bir de gelirlerin maaş, ücret, tarım ve sermaye arasındaki bölüşümüne bakalım» dedi ve rakamlar verdi:

«Tarım: 1970'te yüzde olarak 31, 1980'de 23,87 ve 1988'de yüzde 17.80.

Maaş ve ücretler'de: 31.15 1970'te, 26,66 1980'de ve 15,20 1988'de.

Bakalım sermayeye şimdi: 1970'te yüzde 37,77 ve 1980'de 49,47...»

Durdu,

«1988'de yüzde 67... Sermaye gelir bölüşümünde arslan payı son dönemde almış, rakamlar da öyle söylüyor» dedi.

Kısa bir özet verdi:

«Yatırımların hızı düştü. Bankalar, şirketler iflas etti. Sanayileşme durdu.»

Tabii halkın fakirleştiğini söylemesine gerek yoktu.

Her şey ortadaydı...

Ecevit, Nereden ve Nasıl Bakıyor

«Model nasıl yozlaştırılmıştır?» diye soruyordu Ecevit:

«Bir kerre ekonomide hakça ve sağlıklı bir yarışma ortamı, rekabet ortamı sağlanamamıştır. Tam tersine, ekonomide, büyükler kayırılırken küçükler ezilmiştir.

Dışsatım, üretim aşamasından değil, pazarlama aşamasında, yani kaynakta değil, muslukta desteklenmiştir ve o yüzden, kaynak kurumuş, sanayileşme durmuştur. Bunun sonucu olarak, dışsatım da geçen yıldan beri gerilemeye başlamıştır» diyordu.

Ecevit ile ekonominin geçmişiyle ilgili söyleşinin tarihi, 20 Ocak 1990'dı.

Ecevit, ekonomiyle ilgili açıklamalarını sürdürüyordu:

«Sanayi yatırımlarını devlet yapmayacak, özel sektör yapsın denilmiştir; fakat kaynaklar, devletçiliğin en koyu dönemlerinde bile görülmedik ölçüde kamu kesimine akıtılmış, sanayici kaynak darlığıyla karşı karşıya bırakılmıştır. Kamu kesimine akıtılan kaynaklarsa çok savrukça kullanılmıştır. Merkezi planlama etkisizleştirilmiştir ama, ekonomik kararlar hiçbir dönemde görülmedik ölçüde merkezileştirilip keyfileştirilmiştir.

Fiyatlar güya serbest pazar ekonomisi kuralları içinde belirlenecekti. Oysa tüm KİT'lerin fiyatlarını iktidar belirlemekte ve KİT fiyatları bir tür adaletsiz vergiye dönüşmektedir.

24 Ocak kararlarının ardından ben, devletin aşırı ölçüde özelleştirileceğinden duyduğum kaygıyı belirtiyordum; uygulamada ise, devlet, özelleştirmenin de ötesinde, 'Özallaştırılmış'tır. Yani devlet yerini almaya kalkışmıştır.»

Bu ara, siyasal konuyu kara mizaha dönüştürmekteki ustalığını gösterdi:

«Geçen gün Sayın TÖ, Amerikan 'Time' dergisine (ABD'ne gitmeden önce) verdiği bir paralı demeçte, 'Benim damarımda ekonomi var' demiş.

Sayın TÖ'nün damarını bilmem ama ekonominin damarında ciddi tıkanıklık var. İnsan damarındaki tıkanıklık, zamanında teşhis edilirse; *'by-passla'* giderilebiliyor. Ekonominin damarındaki tıkanıklığı gidermek için de bir *'by-pass'* ameliyatı gerekli

Bu hem ekonomiye, hem de demokrasiye işlerlik kazandıracak bir *'by - pass'* olmalıdır.

Bu *'by - pass'* ameliyatı ise, hastanede veya Houston'da değil, Türkiye'de ve sandıkta yapılacaktır.»

Ecevit, 24 Ocak 80 kararlarına, bir sosyaldemokrat olarak, daha ilk günlerden beri karşı çıktığını anımsattı. «Bu kararların, ekonomide zamanla bazı olumlu sonuçları görülse bile, sosyal ve siyasal sonuçlarının çok ağır olacağına inanıyordum ve ekonomiyi düzlüğe çıkarabilmek için o kadar ağır bedellere gerek olmadığı düşüncesindeydim» dedi. 24 Ocak kararlarından sonraki günlere değindi:

«Zamanın başbakanının bazı sözleri de beni o açıdan kaygılandırıyordu. Örneğin, bu kararlar için 'başka yapacak şey yoktur' diyordu. Daha sonraları da Sayın TÖ de aynı anlama gelen sözler söyleyecek, 'Bu kararların alternatifi yoktur' diyecekti. Oysa çok partili demokratik rejim, bir alternatifler, seçenekler rejimiydi. Demokrasi 'tek yol' cu zihniyetle bağdaşamazdı.

Yine zamanın başbakanı, 'Bu kararların siyasetle ilgisi yoktur, siyasi yönü yoktur' diyordu. Bu sözlerden de Türkiye'nin bir zoraki 'depolitizasyon' dönemine sürüklenmek istendiği kaygısını duyuyordum ve 20 Şubat 1980 günü bu kaygımı şu sözlerle dile getiriyordum:

'Eğer bu sav, akla mantığa gerçeklere temelinden aykırı olan bu sav, sık sık yinelenecek olursa, bunun demokratik açıdan şöyle bir tehlikesi ortaya çıkar: Günün birinde bazı kimseler, bazı çevreler, 'Mademki Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu sorunların siyasal yönü yokmuş, mademki bu sorunlara getirilen önlemlerin, çözümlerin siyasetle ilgisi yokmuş, o halde bu sorunları çözmek için siyasete de gerek yok, siyasal partilere de gerek yok, siyaset adamlarına da gerek yok, siyasal haklara ve özgürlüklere de gerek yok' diyebilirler.

24 Ocak kararlarından yedi buçuk ay sonra, Meclis kapatıldı, ardından partiler de kapatıldı, tüm siyasal haklar ve özgürlükler kısıldı ve demokrasi uzun bir tatile girdi.»

Bu modelin başka türlü uygulanamayacağını, daha sonraki yıllarda, kendi başbakanlık döneminde TÖ'nün de sık sık söylediğini anımsatacaktı:

«Eğer 12 Eylülün getirdiği rejim olmasa biz bu ekonomik politikaları uygulayamazdık.»

Uyguladı. Demokrasi yarım yamalak. Yüzde 70'lerde gezinen enflasyon ve yüzde 22 işsizlik.

Çankaya'da rahat!

Evren'de Değişim mi?

1983 genel seçimlerinden sonra Evren Paşanın rejime bakış açısı daha yumuşamış, daha esnek, daha demokrat mıydı?

90'dan bakarken 80'lerde Evren Paşanın siyasal yaşamını iki döneme ayırıyorlardı. 80 - 83 arasında «zorunlu» olarak sertti. 1983'ten sonra, yeni konumu gereği yumuşamış, daha demokrat bir çizgi göstermişti.

Ne var ki, 1985 yılı, Evren'in 83'ten sonra daha esnek olduğunu irdeleyen görüşleri doğrulamıyordu.

«Hafızai beşer» zayıf. 1985'te, parlamenter demokrasiye yarım yamalak geçildiğinin ikinci yılında, büyük kentlerde hâlâ sıkıyönetim sürüyordu. 1 Eylül 1985'te Meclisi açış konuşması zorlukla yol alan demokrasiye bakış açısının eski yıllarda donup kaldığını sergileyecek içerikteydi.

1983'e kadar geçen dönemde Evren, «eski siyasetçilere» söz hakkı tanımayan sert bir tutum izlemiş, anayasaya on yıllık yasak koymuş, yasaklı demokrasi daha ilk günden tepkilere neden olmuştu.

Demokratik rejime geçildiğinin iddia edildiği 1983'ten sonra «fiilen siyaset» yapmaları olanaksız olanların yeri geldiğinde, en azından «nefis müdafaasına» zorlandıklarında konuşmaları doğaldı.

Yeni günlere esnek baktığı öne sürülen Evren Paşanın bu oluşmalara artık sert tepki göstermeyeceğinin sanıldığı bir sırada, 1 Eylülde Mecliste yaptığı «sert konuşma», eleştirisel kıpırdanmaları sert yanıtlara dönüştürdü.

Evren Paşa, hem de Meclis kürsüsünden, «Gün geçmiyor ki, demokratik parlamenter sistemin işleyiş ve yapı-

sına ilişkin çeşitli görüş ve değerlendirmelere tanık olmayalım» diyor ve sonra tepkiler yaratacak irdelemelere girişiyordu:

«Bu sistemle yönetilen milletler, sistemin bazı kaidelerini esas almışlar, bunun yanında ülkelerinin özelliklerinden doğan, örneğin din, örf ve âdetler ve 'geçmişten alınan acı dersler gibi ilkeleri de' dikkate almak zorunda kalmışlardır.

Kişi ve kuruluşlar, bulundukları konuma, parlamento içinde olup olmadıklarına ya da Türkiye'de komünist bir partinin bulunup bulunmadığına göre, demokratik parlamenter sistemi var veya yok saymaya kalkışırlarsa bu yaklaşım inandırıcılıktan uzak olur.

'Susan Türkiye' yerine 'Konuşan Türkiye' mantığının bu ülkeye nelere mal olduğunu hepimiz biliyoruz. Kaldı ki bugün susması gerekenler bile her gün konuşmaktadırlar.

Kendilerinin susmalarına veya konuşmalarına göre, rejimi değerlendirenleri, sokaklarda oluk gibi kan akıtılır ve demokrasi göz göre göre katledilirken, iktidar ve muhalefet olarak sistemi esenliğe kavuşturma yerine, akıl almaz bir tutumla her gün birbirlerini karalayıp inatlaşanları ve dolayısıyla şer güçlere cesaret verenleri, aziz milletimiz de herhalde o eşsiz sağduyusu ile mutlaka gerektiği şekilde değerlendirmektedir.»

Evren, aynı bölümde, «Bugün Türkiye'de, birçok demokratik ülkede kâğıt üzerinde kalan özgürlükler rahatça kullanılmaktadır. Basın sıkıyönetime rağmen hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan sesini rahatça duyurabilmektedir» diyordu.

Meclis kürsüsünden söyledikleri, 1983'ten önceki nutuklarına çok benziyordu. Hemen hemen aynı görüşleri demokratik rejim içinde yineliyordu. Evren, basından —tabii TÖ'den— büyük ölçüde destek gördü. Siyasal yasağa —her kime uygulanırsa uygulansın— karşı çıkan Cumhuriyet, belki bir iki dergi dışında hemen her çevrede Evren'in sözleri olumlu yankılar yaptı.

TV, konuşmayı aynen yayımladı. 2 ve 3 Eylül günleri yorumlar sürüyordu. 5 Eylül günü, Fethiye iskelesinde bir adamın elinde Cumhuriyet'i gördü. Bir gün önce yazılı bir açıklama yapan Demirel'in tepkisi manşetteydi.

Başkente döndüğünde ilginç kimi bilgiler aldı.

Evren Paşa, «sıkıyönetime rağmen basının hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan sesini rahatça duyurduğunu» söylemişti. Oysa, Demirel'in açıklaması dağıtıldıktan sonra, Cumhuriyet Genel Yayın Müdürü Hasan Cemal'e «öteki gazete yönetimlerinden» telefonlar gelmiş, açıklamayı yayımlayıp yayımlamayacağı sorulmuştu: «Cumhuriyet, yayımlayacaktı.»

Evren Paşa, «hiçbir kısıtlama olmadığından» söz ediyordu ama, basında hâlâ duraksamalar, eski korkular, sıkıyönetimden gelecek olası kapatma kararının ürkekliği yaşanıyordu.

Hatta, kimi gazete yöneticileri Çankaya Köşkünü aramış, Demirel'in yanıtı konusunda Evren'in «görüşünü almaya» çalışmışlardı.

Sıkıyönetim dilerse «yasaklı» Demirel'in açıklamasına izin vermezdi. Fakat köprülerin altından hayli sular akmış, Genelkurmay Başkanı Üruğ'un yönetimindeki silahlı Kuvvetlerde «yeni döneme bakış» değişikliğe uğramıştı.

Üruğ'a göre, «Sayın Evren ile eski dört kuvvet komutanı 'artık siyasetin içinde' idi. Ordunun siyasetle ilgisi yoktu.»

Basına göre, Evren'in hedefi Demirel'di.

Mademki, basın Evren'in «şahsını hedef aldığını» yazıyordu, öyleyse karşı bir açıklama yapma hakkına sahipti;

«Anlaşıldığına göre Türkiye'de 'susması lazım gelenler' vardır, 'konuşması lazım gelenler' vardır. Halbuki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kanunları, TC vatandaşlarını 'susması lazım gelenler' ve 'konuşması lazım gelenler' diye bir bölmeye tabi tutmuyor» diye başlıyordu Demirel:

«Kanunlara göre bazı kişiler her şeyi söylemek ve yapmakta serbest, bazı kişiler ise, hiçbir şey yapamaz veya söyleyemez durumunda değildir. Anayasanın 10. maddesine göre, kanun önünde herkes eşittir. Bugünkü rejimde yasaklar vardır. Herkes için vardır. Bazı kişiler için vardır. Ama herkese her şey serbest, bazı kişilere her şey yasak değildir. Basın, Sayın Evren'in beyanından; 'bazı kişilere her şey serbest, bazı kişilere her şey yasak'mış gibi bir mana çıkarmıştır... 12 Eylül 80 öncesinde, anarşi ve terörün sebebi olarak gösterilmemizi de kabullenmiyorum...

Hep beraber yaşanmış (Daha sonra 80 öncesinde sorumlular arasında bizzat Genelkurmay Başkanı Evren'in de olduğunu söyleyecekti.), hep beraber görev yapılmış bir dönemin şartları herkesçe malumken, suç ve suçluları bir yana bırakıp, tartışılmasını kendilerinin yasakladığı bir konuyu ortaya atmanın anlamını bulmakta güçlük çekiyorum...»

Açıklamanın sonunda bir meydan okuma havası vardı: «Şayet ülkeyi idare edenler, bugün bazı konuların tartışılması taraftarı iseler, tek taraflı beyan ve ithamlar yerine, yasakları kaldırarak, serbest zeminlerde ve milletin gözü önünde ve milletin hakemliğinde, bunun yapılmasını içlerine sindirmelidirler» diyordu.

Siyaset yapma ihtirasından bir gün olsun vazgeçmeyen Demirel için, «1980 öncesini mutlaka tartışıp partisini ve tabii başta kendisini, suçlamalardan arındırması» gerekiyordu.

Özellikle büyük kentlerde oy alamamasındaki temel nedeni, 1980 öncesine dönük suçlamalarda buluyordu. «Fatura üzerimize çıktı. Mutlaka bu konular tartışılmalı suçlular, sorumlular (tabii Evren'i içeriyordu) ve olaylar ortaya çıkmalı» diyordu. Evren'le bir an önce hesaplaşmayı bu nedenle «çok arzu» ediyor, her fırsatta, hangi zeminde olursa olsun, tartışma açmaya çalışıyordu.

Bitmeyen Senfoni

Terör ve anarşi, 12 Eylülün ilk ve son hedefiydi.

90'dan 80'lere bakarken, terör ve anarşide geçirilen evrelerin sayfalarını açmanın zamanı gelmişti.

12 Eylülün verdiği söz: «Anarşi kazınacak»tı!

Kazınacaktı, çünkü 12 Eylülden itibaren Evren Paşa, çeşitli zamanlarda ulusa söz vermişti.

17 Kasım 1980'de İzmir Gazeteciler Cemiyetini ziyaretinde,

«İlk sözümüz neyse, son sözümüz de o olacaktır. Anarşi ile mücadelemiz devam edecek ve anarşi son nefesine kadar kazınacaktır.»

18 Kasım 1980'de, bu kez İstanbul Gazeteciler Cemiyetinde,

«Anarşiyi temizlemekte kesin kararlıyız. Anarşi ile mücadele konusunda yolun sonuna gelindiğini söyleyebilirim» diyordu.

1981 yılında «kazıyacağız» sözü yumuşuyordu.

12 Nisan 1981'de *Time* dergisine Evren Paşa şöyle demişti:

«Türkiye'de yönetimi sivil idareye devretmeden önce terörizmin kökünü tamamen kurutacağımızı iddia etmiyoruz. Eminim ki, bu sorun, seçilecek parlementoyu da uğraştıracaktır. Temennimiz yüzde 90 ile 95 nispetinde muvaffak olabilmektir.»

18 Nisan 1981'de Financial Times gazetesine,

«Terörizm ile mücadelede yüzde 80 ile 90 başarılı olduğumuz gibi ülkede huzur ve asayişi de yüzde 80 - 90 nispetinde tesis edebilmiş bulunuyoruz» diyordu.

18 Eylül 1983'te Tokat'ta yaptığı konuşmada, «... Türkiye'de bu olayların çok azalmasından ve biraz evvel verdiğim rakamların yok denebilecek bir durum göstermesinden...» söz ediyordu.

«İlk ve son hedefe» ne ölçüde varmışlardı, 80'den 90'lara, 90'dan 80'lere soru buydu, tartışılan buydu, tartışılacak olan da buydu!

12 Eylülün asla gerçekleşemeyen «kökünü kazıyacağız vaadini» geçelim. Terör ve anarşiyle «mücadelede yüzde 90 - 95 başarı» savı da askıda.

Darbeden iki ay beş gün sonra İzmir'de, iki ay altı gün sonra basına yaptığı resmi açıklamayı ne yapacağız?

«İlk sözümüz neyse, son sözümüz de o olacaktır. Anarşi ile mücadelemiz devam edecek ve anarşi son nefesine kadar kazınacaktır» cümleleri şöyle yazılsa, bugün gerçeği daha çok yansıtacaktı:

«İlk sözümüz neyse, son sözümüz öyle olmayacaktır. Anarşi ile mücadelemiz devam edecek ve anarşi son nefesine kadar asla kazınamayacaktır!»

90'dan 80'e uzanan imza değişmeyecekti.

Saptamalara Bir Yerden Başlamak

Terörün kökü kazınamamıştı. 1985'te —fırsat buldukça yineleyeceği— «bir özür» aradığı söylenebilir.

Tartışmalara yol açan konuşmasında, «Terör olayları artık, dünyanın birçok ülkesini rahatsız eden boyutlara ulaşmıştır... Ancak, terör hareketlerine karışmış kişiler yurtdışında siyasi mülteci olarak kabul edildikleri ve hatta itibar gördükleri sürece, bu belanın ortadan kalkmasının mümkün olmayacağını açıkça belirtmek isterim» dedi.

Parlamento, sendikalar, dernekler kapatılmış, liderler Hamzakoy'a sürülmüş, Bayrak Planında «belanın asıl müsebbiblerinin» yurtdışına kaçmalarını engelleyecek önlemler neden unutulmuştu?

Saptamalara bir noktadan başlamak gerekiyordu:

Sıkıyönetim komutanlıklarının 31 Mart 1983'e kadar yargı faaliyetleri o tarihte resmen açıklandı:

«Sıkıyönetim ilanından 31 Mart 1983 tarihine kadarki geçen süre içerisinde sıkıyönetim askeri savcılıklarına 60.900 dosya gelmiştir.

Bu dosyalardan: 7679'u halen askeri savcılıklarda işlemde bulunmaktadır. Diğerleri hakkında çeşitli kararlar verilmiştir. Bu süre içerisinde sıkıyönetim askeri mahkemelerine 41.899 dosya gelmiştir.

Bu dosyalardan: 10.952'si hakkında beraat kararı, 14.194'ü hakkında çeşitli kararlar verilmiştir. 4939 dosya halen mahkemelerde bulunmaktadır. 31 Mart 1983 tarihine göre; gözaltı, tutuklu, hükümlü durumu:

1402 Sayılı Yasa kapsamına giren suçlardan ötürü 650 kişi gözaltında, 12.307 kişi tutuklu, 7200 kişi hükümlü, gözetim veya cezaevlerinde bulunmaktadır.

Sıkıyönetim ilanından 31 Mart 83 tarihine kadar geçen süre içinde mahkûmiyetlerine karar verilenlerin ceza sürelerine göre miktarları:

5 seneye kadar mahkûm olan hükümlü miktarı 28.524,

5 - 10 seneye kadar mahkûm olan hükümlü miktarı 2.418,

10 - 20 seneye kadar mahkûm olan hükümlü miktarı ise 1.017..

20 seneden fazla süreye mahkûm olan hükümlü miktarı 433, ömür boyu hapse mahkûm olan hükümlü miktarı 141, idam cezasına mahkûm olanların miktarı 117.

İdam cezalarının 23'ü infaz edilmiştir. Diğerlerinin işlemleri devam etmektedir.

4. Kolordu ve sıkıyönetim komutanlığı 4 numaralı askeri mahkemesinde 31 Mart 1983 tarihine kadar 'kaçakçılık suçundan' yargılanarak mahkûmiyetlerine karar verilenlerin ceza sürelerine göre miktarları:

İki kişi, beş seneye kadar, 18 kişi 5 - 10 seneye kadar, 17 kişi 10 - 20 seneye kadar, iki kişi 20 seneden fazla süre. On kişi ömür boyu hapse mahkûm.

Tarihsel Bir Çelişki Hangi Anlama Gelir?

Ecevit Hükümeti, 79 ara seçimlerinde CHP'nin ağır yenilgisinden sonra «gitti». Milli Güvenlik Kurulunun 16 Ağustos 1979'da, Ecevit Hükümetiyle yaptığı toplantıdan sonra, bir bildiri yayımlandı:

Bildiride «MGK bu toplantısında, sıkıyönetim uygulanan bölgelerle sıkıyönetim dışı bölgelerde, son iki aylık dönem içindeki asayiş durumunun genel bir değerlendirmesini yapmış ve şu sonuçlara varmıştır:

— Yasadışı eylemlerde genel bir azalma olduğu, silahlı çatışma olaylarında bir duraklama dönemine girildiği gözlenmektedir.

— Bölücülük olayları hissedilir derece kontrol altına alınmıştır. Ve halk, bu cereyanlara karşı devletin yanında açıktan yer almaktadır.

— Kaçakçılıkla mücadele daha etkili olmaya başlamıştır.

— Güvenlik kuvvetlerinin yaptığı operasyonların başarısı giderek artmaktadır ve ölümle veya yaralanma ile sonuçlanan bireysel saldırıları yer yer sürdürenler, artan devlet etkinliği dolayısıyla kısa sürede saptanarak yakalanmaktadır» deniliyordu.

MGK ile Ecevit Hükümetinin giderayak yaptığı son toplantıdan sonra da, hemen hemen aynı içerikte bir bildiri çıkarıldı. Bunda da «alınan önlemlerin çok başarılı olduğu... etkin önlemlerin sürdürüleceği» açıklanıyordu.

Demek ki sivillerle askerlerin ortak yargıları vardı. Devlet etkinliğini göstermiş, yani sıkıyönetimler başarılı olmuş, yasadışı eylemlerle bölücülük genelde «azalmıştı.»

Şimdi bir tanığı huzurunuza çağıralım.

Tanığın adı ve soyadı: Nevzat Bölügiray.

1979'daki görevi: Adana ve çevresi sıkıyönetim komutanı.

Rütbesi: Korgeneral.

12 Eylül dönemindeki görevi: İki buçuk yıl Genelkurmay Sıkıyönetimler Koordinasyon Dairesi Başkanı.

Bugünkü durumu: Emekli.

Kimliği belirlenen tanığın ('Sokaktaki Asker' adlı yapıtın'dan):

«Milli Güvenlik Kurulunun, 22 Ekim 1979 toplantısından sonra açıklanan bildirisinde, alınan önlemlerin çok başarılı olduğu, etkin önlemlerin sürdürüleceği, 14 Ekim ara seçimlerinin çok başarılı geçtiği vb. açıklanıyordu.

Çevreme bakıyorum. Acaba bizim göremediğimiz başarılı önlemler mi vardı?»

Ecevit gitti, Demirel Hükümeti geldi.

MGK'nin Ağustos 79 bildirisinde yargı organlarının davaları süratle sonuçlandırmak için büyük çaba gösterdiğinden halkın yardımı sonucu anarşi ve tedhişin kökenine inilmesi yolunda olumlu adımlar atıldığından inandırıcı biçimde söz edildikten ve yüreklere su serpen bu bildirinin üzerinden bir ay geçtikten sonra, MGK bu kez Demirel Hükümeti ile toplandı.

MGK, 21 Kasım 1979'da «gelişen iç olayların genel bir değerlendirmesini yaparak bazı sonuçlara» varmıştı:

«Ülkemizde anarşinin çok büyük boyutlara ulaştığı, cinayetler, yangınlar, sabotajlar ve soygunların biribirini takip ettiği, cumhuriyet tarihinde görülmemiş olayların vukubulduğu, toplum huzurunun olağanüstü bir şekilde bozulduğu bir gerçektir. Nerden gelirse gelsin, devlet her türlü tehdidi bertaraf edecek kudret ve azme sahiptir. Anarşinin, terörün, bölücülüğün, yıkıcılığın, tesirsiz hale getirilmesi şarttır.»

Ağustos ve Ekim 79 bildirisinin tersine, Kasım 79 açıklaması «Türkiye'nin yangın alanı» olduğunu halka duyuruyordu.

79'da sıkıyönetim komutanlığını sürdüren asker tanık Nevzat Bölügiray'ın ifadesi («Sokaktaki Asker» kitabı, sayfa: 249):

«Ecevit'in katıldığı MGK'den bir ay sonra, bu kez Demirel'in katıldığı toplantı sonunda yapılan açıklamada,

anarşinin çok büyük boyutlara ulaştığı, görülmemiş olayların olduğu ve toplumun huzurunun olağanüstü bozulduğu anlatılıyordu.

İşte bu tanı doğruydu. Ancak, benim hayretle gözlediğim ise, anarşi aynı şiddetle sürüp gittiği halde, bu tanının önceki aylarda özellikle Ekim 79 toplantısında yapılmayışıydı. Hatta, o toplantı sonunda yayımlanan açıklamada 'Alınan önlemlerin çok başarılı olduğu' belirtilmiyor muydu? Anarşi ve terör bir ayda mı tırmanmıştı? Yooo! Hep vardı. Azalarak çoğalarak hep sürüyordu. Ben bu çelişkiyi anlamadım» diyordu.

Bölügiray sadece askerlerin değil, o günden bugüne herkesin yinelediğini soruyordu:

«Hem de, MGK'ye katılan komutanlar, değişen başbakanlara göre tutum değiştirmeyeceklerine göre bu çelişki neden ileri geliyordu acaba?»

Evet, neden?

Değişmeyen

1978'den 1988'lere kadar terör ve anarşinin boyutları, Zonguldak Milletvekili *Köksal Toptan'ın* yazılı soru önergesine, İçişleri Bakanı Mustafa Kalemli'nin verdiği «resmi» yanıtlarda yatıyordu.

ANAP iktidarı açıklıyordu:

1) — Anarşi ve terör hareketlerinde; 12 Eylül 1980 tarihine kadar, 1978 - 1979 ve 1980 yıllarında Türkiye'de 2473 kişi cinayete kurban gitmiştir. Bunlardan 238 kişi, güvenlik görevlisidir. Bu cinayetler yasadışı sağ, sol ve bölücü örgüt mensupları tarafından işlenmiştir.

7340 olayın faili meçhuldür.

2) — 12 Eylül 80 tarihi ile 31 Aralık 83 tarihi arasında; anarşi ve terör sayılabilecek 2205 olay meydana gelmiştir. Bu olaylarda 533 kişi hayatını kaybetmiştir. 69'u güvenlik görevlisidir. 394 olay faili meçhüldür.

3) — 1 Ocak 1984'ten 31 Aralık 1987'ye kadar; anarşi ve terör sayılabilecek 1813 olay meydana gelmiştir. Bu olaylarda 1011 kişi hayatını kaybetmiştir. 441'i güvenlik görevlisidir. 1282 olayın faaili meçhuldür.» Şimdi dikkat:

«a) — 12 Eylül 1980 tarihine kadar, (1978 - 79 - 80), b) — 12 Eylül 1980 - 1983 tarihleri arasında, c) — 1 Ocak 1984 - 31 Aralık 87 arasındaki anarşi ve terör nitelikli sabotaj olaylarının istatistiği tutulmamıştır.»

Terörle savaşan devlete bakınız! ANAP Hükümetinin resmi açıklamaları sürüyor:

«12 Eylül 1980'e kadar üç yılda 145 anarşi ve terör nitelikli soygun olayı olmuştur. 12 Eylül 80 - 1983 arasında 7 anarşi ve terör nitelikli soygun olayı olmuştur. İki olay faili meçhuldür. 1 Ocak 1984 ile 31 Aralık 1987 tarihleri arasında, 57 anarşi ve terör nitelikli soygun olayı olmuştur. 49 olay faaili meçhuldür.

12 Eylül 1980'e kadar üç yılda 216 anarşi ve terör suçlusu cezaevlerinden firar etmiştir. Yedisi yakalanmıştır. 1 Ocak 1984 ile 31 Aralık 1987 arasında 19 anarşi ve terör suçlusu firar etmiş, on biri yakalanmıştır.

12 Eylüle kadar anarşi ve terör, bölücülük ve yıkıcılık hareketlerini teşvik, tertip eden ve eylemlerini yöneten bölücü ve yıkıcı kesimden 12, sol kesimden 47, sağ kesimden 4 örgüt olarak toplam 63 örgüt faaliyette bulunmuştur.»

Şimdi ikinci bir dikkat:

«12 Eylül 1980 tarihine kadar yakalanmayan sanık miktarı kesinlikle bilinmemekle beraber, *günümüze kadar* bölücü örgütlerden 2871, sol örgütlerden 3822, sağ örgütlerden 235, irticai örgütlerden 23, örgütü bilinmeyenlerden ise 2437 kişi olmak üzere *toplam 9388 kişi aranmaktadır.*»

ANAP Hükümetinin resmi yanıtlarını sürdürelim:

«Örgütlü olarak 26 gruptan oluşan şebekelerin, 12 Eylül 1980 tarihine kadar ve o tarihten sonra, Türkiye'ye silah soktukları tespit edilmiştir. Toplu silah ve mühimmat kaçakçılığı ile münferit olaylardan toplam 7650 sanık, 1510 uzun namlulu silah, 18891 tabanca ve 7.216.246 mermiyle yakalanarak adli mercilere sevkedilmişlerdir.»

Sonuca bakalım: «12 Eylül sonrasında güvenlik kuvvetlerimizin kontrol ve denetiminden kurtulan aşırı odaklara mensup militanlardan bir kısmı Avrupa'ya kaçarken, bir kısmı da Ortadoğuda barınabilecekleri ülke ve kamplara sığınmışlardır... Terör ile mücadelede alınan müspet sonuçlara rağmen, yurtdışına kaçabilen yıkıcı unsurlar dış

mihrakların da destek ve teşvikinden istifa ederek, milli bütünlüğümüz ve rejimimize karşı faaliyetlerini 'kesintisiz' sürdürebilmek için her türlü fırsat ve imkânı değerlendirmektedirler.»

ANAP yanıtı, «...Mücadele devletimiz tarafından kanuni sınırlar içerisinde yılmadan sürdürülmektedir ve sürdürülecektir» diye noktalanıyor. Amin!

17 - 18 Kasım 1980 günleri Evren Paşa terör ve anarşinin kökünü kazıyacaklarını söylemişti. 2 Ocak 1990'da Yeni Asır gazetesinin «Sizin başbakanlığınızda asker, anarşi ve terörle mücadelede verdiğiniz emri uyguladı mı?» sorusuna,

Demirel, «Hayır. Verdiğim emirleri yerine getirmediler» diyordu.

Ecevit ise «Hayır, yapmadılar. Onlar Mustafa Muğlalı kompleksi altındaydılar» diye yanıt veriyorlardı.

Evren Paşadan açıklama beklemek hakkımız değil mi?

Kapatılamayan Yara

Bir yara, on bir yıldır işliyor.

On bir yıldır aynı sözleri, demeçleri, kesin kararlılık ifade eden resmi açıklamaları dinliyor Türkiye.

Sonuç: Yok!

18 Ağustos 1989 Cuma günü, gazeteler manşetlerinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın Güneydoğuyla ilgili demecini yayımladılar:

Orgeneral Torumtay, «Silah çeken düşmandır» diyordu. PKK, terörist, eşkıya tanımlamalarından sonra, «düşman» ilan edilmişti.

Torumtay, «Biz de» diyordu: «Çeşitli alanlarda uzun vadeli önlemlerimiz ve projelerimiz yanında, öncelikle silaha karşı silah kullanmak zorundayız. Milli varlığımıza ve bütünlüğümüze silah çeken ve onun yanında bilerek ve isteyerek yer alan ve destekleyen kimseleri düşman kabul etmek ve ona göre gerekli tedbirleri almaktan başka seçenek bulunmuyor.»

Ne var ki, TÖ ve hükümetleri, 1983'ten beri güneydoğu olaylarını terör sınırları içinde görmedi. Hatta, «küçümseyen» demeçler verdi. 1984'te ilk darbe geldiğinde, TÖ, kıyı kentlerinden birinde denize giriyordu.

Sanki, güneydoğudaki olaylarda ölenler Türkiye sınırları içinde yaşamıyor, kanlı olaylar Türkiye sınırları dışında gelişip serpiliyordu. 1983'te ülkeye huzur ve sükünu getirdiğini söyleyerek övünmeye başlayan TÖ, başlarda silahlı kıpırdanmayla başa çıkacağını sanıyordu. Hatta böyle bir başarı kazanırsa her dalda olduğu gibi, bu olayda da adını altın harflerle yazdıracağı umuduna kapılmıştı. Oysa TÖ, 1989 sona ererken güneydoğu bölgesine yaptığı bir geziyi zırhlı araçlar, zırhlı kürsülerle geçiştirecek, arabası iller arası yollarda dayanılmaz hızla koşacak ve bölge sınırları dışına kaçmaya çalışacaktı.

On bir yıldır güneydoğu olayları sürüyor. On bir yıl önce Genelkurmay Başkanı olan Evren Paşa, Çankaya'da görev süresini tamamlarken olaylar boyutlanıyordu.

Torumtay'ın demeci değişik tepkilere, yankılara yol açtı.

İnönü, Torumtay'la tartışmaya girmenin söz konusu olmayacağını söyledi, «En başta görevini yapması gereken, sorumluluğu taşıyan hükümettir, başbakandır. Son günlerde olaylar şehirlerde kendini göstermeye başladı. 12 Eylül öncesi hatırlatılmaya başlandı» dedi.

Demirel, «Yeni bir şey değil» dedi Torumtay'ın sözlerine:

«Genelkurmay Başkanı 1979'da da açıklama yaptı, benzer şeyler söyledi. 'Olayın kökünü kazırız' demek başka şeydir, on bir senedir olayları izlemek başka şeydir. 'Bunların hakkından geliriz' diyerek siyaset yapmak geçerliliğini kaybetmiştir» diye konuştu.

ANAP'lı Özsoy'un demeci, —tabii yukardan gelen etkilerle— doğrusu hayli eğlenceli bir değerlendirmeydi: «Doğudaki olaylar, son ekonomik kararlara karşı olan odakların gösterdikleri tepkiler, açlık grevleri, sivil cumhurbaşkanını önlemeye yönelik provokasyonlardır» diyordu.

Türkiye'de ne olursa, TÖ'nün Çankaya idealini önlemeye, engellemeye çalışan kışkırtmalardı! Bu görüşlerle güneydoğunun olaylardan arınması, elbet olanaksızdı.

Rakamlara bakınca, iç açıcı bir tablo ortaya çıkmıyordu:

«1 Ocak 1984'ten 31 Aralık 1987 tarihine kadar, bölgede 1011 kişi hayatını yitirmişti. Bunların 441'i güvenlik görevlisiydi. 1282 olayın faili meçhuldu. 1813 olay meydana gelmişti.

19 Temmuz 87'den 1 Kasım 1989'a kadar, 519 kişi öldü. 193'ü güvenlik mensubu. 326 vatandaş yaşamını yitirdi.

15 Ağustos 1984'ten Kasım 89'a kadar 53 köy korucusu, 10 muhtar, 15 öğretmen öldürüldü. PKK'dan 502 kişi.»

Rakamlara karşın, devlet ne diyordu?

21 Kasım 1989'da bütçe komisyonunda İçişleri Bakanı, «Ülkemiz, asayiş yönünden, bölgenin en huzurlu ülkelerden biri halindedir» diye konuşuyordu.

Devleti yönetenlerin demeçlerinden bir tutam:

«Bu olaylar, İran ile Irak arasındaki savaş yüzünden devam ediyor. Bölgesel nitelikte. Türkiye, güçlü bir ülke haline geldiği zaman, kendi kendine hallolur. Büyütecek bir hadise değildir. Eşkıyaya gereken cevap verilecektir.» (13 Mart 1987)

«Türkiye güçlüdür. Hepsinin kökü kazınacaktır. Bunlara yurtiçinde, yurtdışında yardım edenlerden, hesap soracağız.» (17 Kasım 1989)

Bu sözlerin sahibi hangi devlet yöneticisiydi, aramaya soruşturmaya gerek yoktu.

Bu arada Siirt Valisi, «okulları açayım da, öğretmenimi PKK'ya hedef mi yapayım?» diye demeç veriyor, Mardin Valisi «193 okulumuz eğitim ve öğretime açılamamıştır» diyordu.

Çankaya tepelerinde asker - sivil yetkililer «huzur ve sükûn» içinde yaşarken güneydoğuda insanlar ölüyordu.

Olayın adı «başkaydı», yetkililere göre, kesinlikle terör değildi, anarşi değildi.

Ya neydi? Düşman!

Düşman temizlenemez miydi?

Temizlenirdi. Ama «uzun vadede!»

90'dan 80'lere bakarken on bir yıllık rakamlar, resmi demeçler güneydoğuda bu tabloyu sergiliyordu.

Neler Yaptık?
Neler Yapamadık ki...

Evren Paşa, 2 Temmuz 1983'te Bolu'da konuştu:

— Hükümet programında yer alan faaliyetlerin de sonuçları alınmış veya alınmaktadır. Yalnız şu kadarını belirtmek isterim ki... İdarede yıllarca yapılmak istenip de, başarılamayan pek çok konuya el atılmış ve bunların çoğu da sonuçlandırılmıştır...»

12 Eylülün üçüncü yıldönümünde radyo ve TV'de konuştu:

«Yapamadıklarımıza gelince: Bizler ilk günden beri daima doğruyu dile getirdik. Bu husus bizim karakter yapımızın özünü oluşturur. Bütün olumlu gelişmelerin yanında, henüz başarılamayan konular da bulunmaktadır. (Bunlar) ...İşsizliğin önlenmesi, kökü tam kazınamayan rüşvet, bürokrasinin azaltılması ve trafik anarşisi...»

Bir belgenin sayfalarını aralayalım, Evren Paşanın yukarıdaki sözlerinin ışığında gerçekleri arayalım.

Belgenin sayfalarını araladı.

Altıncı sayfada gözüne çarpan «Temel Öneriler İle İlgili Aksaklıklar» bölümünü okudu:

«Yayımlanan Temel Önerilerin her biri; 12 Eylül öncesi ve sonrasında (Devletin ve Anayasal düzenin korunması ve kurtarılması) için anarşi ve teröre karşı gerçek bir savaşım vermiş olan sıkıyönetim komutanlıklarının uygulama ve deneyimleri ile saptanmış, anarşi ve terörün önlenmesine ilişkin ve birçoğu da hükümet programında yer almış *önleyici, kalıcı ve yasal önlemleri* içermektedir.

Demokratik parlamenter rejime geçişle birlikte, anarşi ve terörün yeniden güçlenmesinin önlenmesinde, bu önerilerin gecikmeksizin gerçekleştirilmesinin ve sorumlu kuruluşlarda uygulama alışkanlıklarının kazanılmasının büyük yarar sağlayacağı açıktır.

Sıkıyönetim komutanlıklarınca bugüne kadar 216 temel öneri yapılmış, bunlardan 86'sı gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleşme oranı yüzde 40 olup, ayrıntılı bilgiler EK - A'da açıklanmıştır.

Ancak, yapılan incelemede 12 Eylülden bu yana üzerinde hiç çalışılmamış temel önerilerin olduğu saptanmış bulunmaktadır.

Yine, temel önerilere verilen bazı yanıtlarda 'işlemde' veya ..... yasa tasarısında ele alındı gibi yalın sözcüklerle yetinilmiştir. Öneri bir yasa tasarısında ele alınmış ise, bu tasarı verilen yanıta eklenerek Genelkurmay Başkanlığına da gönderilmelidir.

Bazı yanıtlarda ise; 'yasa konusu olduğu', 'Anayasa değişikliğini gerektirdiği' gibi nedenlerle 'işlem yapılamayacağı' yolunda *pasif eğilimler* izlenmektedir.

Temel önerilerin her biri yasal yetersizliklerin yol açtığı acı deneyimlerden kaynaklanmıştır.

12 Eylül öncesi bu yasal yetersizlikler ve adalet hizmetlerinin ağır işlemesi, devlet güçlerinin caydırıcılığını ortadan kaldırmış, etkinliklerini azaltmış, dolayısıyla terörün tırmanışını bir bakıma kolaylaştırmıştır.

Öneri, bir gereksinim ise, ilgili bakanlık tarafından *yasa veya anayasa değişikliği ile ilgili çalışmaların zaman kaybedilmeden yapılması* esas alınmalıdır. Yasaların uygulanabilirlikleri olmadıkça, düzenin de sağlıklı olmayacağı bir gerçektir.»

«Temel önerilerin durumu»nu inceleyen bölüme geçmeden önce, yazmayı bıraktı ve şöyle bir düşündü:

Önündeki belge «*22 - 24 Mart 1982 tarihlerinde yapılan sıkıyönetim koordinasyon tonplantısı*» sonuçlarını içeren rapordu.

«*Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanlığınca*» *18 Mayıs 1982* tarihinde yazılmıştı.

Parlamento, siyaset, siyaset adamları, siyaset adamlarının bürokrasiyi etkilemeleri... Hiçbiri yoktu! Sivil kesime egemen «mutlak iktidar» 12 Eylül askeri rejimindeydi.

12 Eylül rejimi; başladığı gün ve onu izleyen yıllarda parlamentonun yasa çıkarmadığından, siyaset ve siyaset adamlarının birbiriyle uğraşmaktan ülkenin gereksindiği düzenlemeleri yapamadığından, bürokrasinin siyasal etkilerle iş göremediğinden yakındı.

Yakınmanın ötesinde, suçladı!

Fakat bu belge, icrayı, yasamayı elinde tutan askeri yönetimin «mutlak iktidarına» karşın, «12 Eylülden sonra üze-

rinde hiç çalışılmamış temel önerilerden «söz ediyordu.» Temel önerilere «yasa konusu veya anayasa değişikliği gerektirdiği» gibi gerekçelerle karşı çıkıldığını saptıyordu. «Pasif eğilimlerden» söz ediyordu.

12 Eylülden önce parlamento vardı. Partiler, hükümetler, muhalefet, anayasa düzeni, hukuk devleti vardı.

Sivil - asker her kesime egemen olan, demir yumruğunu hissettiren askeri rejim, kendi döneminde işlerin tam anlamıyla yürümediğinden bu denli yakınıyorsa...

... Askerlerin gereksindiği 1980 öncesi önlemleri, demokratik rejimin egemen olduğu bir ülkede, hükümetler ve parlemento «en kısa zamanda» nasıl alabilirdi? Dayatma ve *(D)* gününü bekleme yerine, eksik yanları olsa da hükümetlerin ve parlamentonun sağladığı önlemlere güvenlik güçlerinin yardımcı olması gerekmiyor muydu?

Sorulardaki amaç; bir dönemi savunmak ya da öteki bir dönemi karalamak değil. Sadece ve sadece *insafa çağrıda* bulunmak!

Sayfalar Açıldıkça

Sekizinci sayfayı açtı: «Sıkıyönetim komutanlıklarınca yapılan kamu kuruluşlarına yönelik denetlemelerde görülen aksaklıklar» :

«Sıkıyönetim komutanlıklarınca kamu kuruluşlarında yapılan denetlemelerde, 12 Eylül öncesine oranla büyük farklılık görülmekle birlikte, özellikle *son zamanlarda görevli personelde disiplin ve sorumluluk yönünden giderek zayıflamaların olduğu izlenmektedir.* Kamu kesiminde görülen bu durumun düzeltilmesi için gerekli etkin önlemler alınmalı, ihmali görülen sorumlular hakkında yasal işlemler yapılmalıdır.

Genelde, kamu kuruluşlarının denetlemeye alışık olmadıkları, denetleme ile teftiş arasındaki farkı ayıramadıkları gözlenmektedir. Her kuruluşun; kayıtlarından bakım ve temizliğine kadar her şeyi ile denetlenmesini sağlamak üzere, ilgili bakanlıklar ve mülki amirlerce saptanmış standart denetleme formları yoktur. Bu noksanlığı gidermek amacıyla; Genelkurmay Başkanlığınca, sıkıyönetim komu-

tanlıklarının görüşleri de alınarak, örnek denetleme formları hazırlanmıştır.»

Yukardaki yargıları doğrulamak için rapora alınan bir örnek, dokuzuncu sayfadan:

«Donanma ve sıkıyönetim komutanlığının Sakarya YSE Müdürlüğünün denetlenmesinde saptadığı aksaklıkları yerinde incelemek üzere Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığınca gönderilen iki murakıp V.Ç'in YSE Müdürünün odasında içki içerken görülmesi üzerine durumun, adı geçen bakanlığa bildirilmesi sonucu, bakanlıkça verilen yanıtta 'Bu olayın doğruluğunun saptanamadığı' bildirilmiştir. Görüldüğü gibi, bildirim ve incelemede çelişkiler vardır.»

12 Eylülden önce depolardan patlayıcı maddeler çıkarıldığı, gereken önlemlerin alınmadığı uzun süre yazıldı, söylendi. Rapora bakarsak:

«Sıkıyönetim komutanlıklarınca yapılan *denetlemelerde patlayıcı maddelerin depolanmasında saptanan aksaklıklar* detayları ile ilgili bakanlığa gönderilmekle beraber bazı önemli hususlar aşağıya çıkarılmıştır: a) Depolarda ilk yardım malzemesi yoktur. b) Sabotajlara karşı bilgi ve *paratöner* sistemleri, bekçilerin silah taşıma ve tesis işletme ruhsatları eksiktir.»

Bir Başkası:

«Vatandaşlıktan çıkarma işlemleri ile ilgili olarak yayımlanan emre karşın, yurtdışından geri verilmesi veya vatandaşlıktan çıkarılması istenen kişilerle ilgili evrakın tamamlanmasında gecikmeler olmaktadır. *Bugüne kadar 99'u bu dönemde olmak üzere toplam 188 kişi hakkında, 403 sayılı yasa hükümlerinin uygulanması istemine karşın, bunlardan yalnızca bir kişinin yurda girişinde yakalanması mümkün olabilmiş, diğerleri hakkında ise henüz bir sonuç alınamamıştır.*

Söz konusu gecikmeler ve geri verme istekleri ile ilgili işlemlerin son güne bırakılması, dolayısıyla 'karşı devletin' olumsuz gerekçeler ileri sürmesine fırsat verilmektedir.

*Yurtdışında olup, Türkiye aleyhinde yıkıcı faaliyette bulunmaktan aranan*ların listelerini isteyen *Türkiye'deki ilgili yabancı devlet temsilcilerine bu listelerin verilmediği saptanmıştır.*»

Ne zaman? Askeri dönemde! Oysa Evren Paşa, öteki devletlerin arananları «himaye ettiğini» durmadan yineledi, hatta 1985'teki Meclis açış konuşmasında bir kez daha vurguladı. Genelkurmaya göre, «yabancı devlet temsilcileri istemiş», ama «verilmediği» saptanmıştı.

Somut bir örnek veriliyor: «Türkiye'deki Alman Ataşesinin 4. Kolordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı ile yaptığı görüşmede Dışişleri Bakanlığından, Türk hükümetine yardımcı olmak amacıyla, Almanya'da bulunan sakıncalı ve aranan kişilerin isimlerinin, kendilerine verilmesini istediği, ancak alamadığını belirttiği öğrenilmiştir. Yine, geri alınması istenen kişilerle ilgili Alman makamlarına verilmek üzere Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanlığına gönderilmesi istenen listeler: *Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Adalet Bakanlıkları ile MİT Müsteşarlığı tarafından geç ve eksik gönderilmiştir.*»

Evren Paşanın başarıdan söz ettiği bir konuda, raporda şu satırlar yer alıyor:

«Şikâyet ve ihbarların büyük çoğunluğunu yolsuzluk konuları oluşturmaktadır. Nisan 1981'den 15 Mart 1982'ye kadar geçen on bir aylık sürede *Genelkurmay Başkanlığına 29 önemli yolsuzluk olayı ulaşmış, bunlardan yalnızca 'dördü' sonuçlandırılmıştır.*» Ya şu «zihniyet»:

«...Sıkıyönetim Komutanlıklarınca eğitim ve öğretim kuruluşlarında yapılan denetlemelerde görülen aksaklıklar aşağıya çıkarılmıştır: a) Daha önceden boykota katılmış, hüküm giymiş ve *aftan yararlanarak göreve dönmüş öğretmenlere yasal işlem yapılamadığı* anlaşılmaktadır. Bu gibi öğretmenlerin etkinlik sağlamalarına engel olmak üzere, hiç değilse yönetici kadrolarda bulundurulmamasında yarar görülmektedir. Bazı il kütüphanelerinde bölücü, ideolojik ve politik yayınların bulunduğu öğrenilmiştir. Gerek il kütüphanelerinde, gerekse okul kitaplıklarında bu tür yayınların bulundurulması önlenmeli ve bulunduran sorumlular hakkında yasal işlem yapılmalıdır.»

«Evrak düzenlenirken, kişi ile ilgili suç olarak, sağcı, solcu, şeriatçı gibi tanımların kullanıldığı görülmektedir. Suçun kapsamına girdiği yasanın ilgili maddeleri yazılmalı ve *özellikle geri istenen kişinin adi suçlu olduğu vurgulanmalıdır.*»

Sayfa 2: «*Aksaklıklar*»

«*Bundan önce yapılan Sıkıyönetim Koordinasyon toplantılarına ait sonuç raporlarının ilgili kısımlarının bakanlıkların alt kademelerine, özellikle valilere ulaştırılmaması sonucu, önceki toplantılarda dile getirilen aksaklıkların devam ettiği görülmüştür.*»

Askeri rejimde, bütün yurtta sıkıyönetimin sürdüğü dönemde!

Ardından şöyle bir yargı geliyor:

«*Henüz yönetim fonksiyonlarını çalıştıracak bir sistem kurulamadığı müşahade edilmektedir.*»

Demek «idare çalışmıyor». Söylenenlere göre, siviller zamanında çalıştırılmıyordu!

12 Eylül 1980'den 18 Mayıs 1982'ye kadar geçen süre:

Tam yirmi bir ay. Altı yüz otuz gün!

Evren Paşanın 2 Temmuz 1983'te Bolu'da söyledikleri kulaklarda çınlıyor:

«... İdarede yıllarca yapılmak istenip de, başarılamayan pek çok konuya el atılmış ve bunlardan çoğu da sonuçlandırılmıştır...»

Ne var ki «idarede» (Rapor sayfa: 3):

«Valiler tarafından sıkıyönetim komutanlıklarının başkanlığında yapılan bölge sıkıyönetim koordinasyon toplantılarında *alınan kararların ve isteklerin durumları ile ilgili bilgilerin*: a) *Bir kısım valilerce bakanlıklara gönderilmediği*, b) *Gönderilenlerin ise bakanlıklarda bakan katına ulaştırılmayarak, genel müdür düzeyinde bırakıldığı ve işlem görmediği*, c) Bazı valilerin, isteklerin ilgili makamlara ulaştırılmasında sıkıyönetim kanalının kullanılmasını beklemeleri gibi benzeri nedenlerle, söz konusu toplantılarda *saptanan isteklerin karşılanmasında veya aksaklıkların giderilmesinde gecikmelerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.*»

(Sayfa: 5): «Birçok defalar belirtilmiş olmasına rağmen hâlâ *sıkıyönetim komutanlıklarınca bakanlıklara gönderilen resmi evrakın yetkisiz kişilerin eline geçtiği öğrenilmektedir.*»

(Sayfa: 4): «Bazı bakanlıkların, adreslerine gönderilen evrakı, kendilerine ait olmadıkları gerekçesiyle işleme almamalarına karşın ilgisi olan bakanlığa da aktarmadıkları görülmüştür. Bazı bakanlıkların, sıkıyönetim kapsamın-

da olup prensip niteliği taşıyan konularda Genelkurmay Başkanlığının görüşlerini almadan genelge yayımladıkları görülmüştür.»

Şimdi gelelim, 12 Eylül yönetiminin başarılı Başbakan Yardımcısı TÖ'ye! EK-A'da «Temel önerilerin durumu» yazılıyor. Sayfa: A-6. «Duyarlı il ve ilçeler ile ilgili temel önerilerin durumu»:

«(Devlet Bakanlığı Sn. TÖ'ye ait 8 numaralı temel öneri)

Anarşi ve terörün 12 Eylül öncesinde kolaylıkla tırmandığı, devletin etkinliğini yitirdiği ve 12 Eylül sonrasında bir bakıma devlet güçlerince yeniden kazanılmış olan *duyarlı il ve ilçelerimizin sorunları henüz giderilmemiştir.* Geri kalmış bölgelerimizde, henüz zorunlu kamu hizmetlerinin bile gerçekleştirilemediği saptanmıştır. Sekiz on haneden oluşan mezra ve komların her birine kamu hizmeti götürmek bir sorun olurken, bu yerlerde güvenliğin sağlanması da, ayrı ve önemli bir sorun olmuştur. 12 Eylül öncesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki teröristlerin bu tür yerleri (bugün de) barınak olarak kullandıkları... teröristlerin egemenliğine (bugün de) geçtiği ve halkın can güvenliği endişesi ile (bugün de) göçe zorlandığı bilinmektedir. Duyarlı il ve ilçeler ile ilgili olarak saptanan öneriler ve mezra ve kom gibi dağınık yerleşim sorunları incelenirken anarşi ve terör öncelikle (ama nerede?) göz önüne alınmalıdır. 'Merkezi yerlerde pilot köyler seçilerek, halkın buralara göçe özendirilmesi'... Toplantıda DPT temsilcisinden alınan bilgilerden de anlaşıldığı gibi, bu *öneriler bugüne kadar bir çözüme kavuşturulmuş değildir.*»

1985'ten sonra «bazı uygulamalar» yapıldı. Ne var ki, 1982'de Başbakan Yardımcısı TÖ'yü Genelkurmay Koordinasyon Başkanlığı eleştiriyordu:

(Sayfa: A-II) «(Devlet Bakanlığı Sn. TÖ)... *Sıkıyönetim komutanlıklarınca yapılan denetimlerde, devlet kadroları ve kamu kuruluşlarından militanların henüz temizlenmediği* —20 sayılı öneri—, bunların büyük bölümünün sinerek yeni dönemi bekledikleri *anlaşılmaktadır.* Militan kadroların, Atatürkçü görünüme bürünerek yeni kadrolar oluşturmaya çalıştıkları, partizan düşünceli geniş bir kitlenin gelecek dönemi bekledikleri ve bu paralelde bürokratik engelleme eğiliminde oldukları değerlendirilmektedir.»

12 Eylülden yirmi bir ay sonra, Genelkurmay Koordinasyon Başkanlığına göre «*sonuç*»:

«Genelde yapılan bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi, bazı *çok önemli temel önerilerde henüz somut bir sonuca ulaşılmış değildir. İçinde bulunduğumuz geçiş döneminde bu önerilerin ivedilikle gerçekleştirilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir.*»

Raporun 2. sayfasında «önceki toplantıda dile getirilen aksaklıkların devam ettiği» yazıldığına göre, 18 Mayıs 1982'den sonraki günlerde de «yapılan değerlendirmelerin, buyrulan temel önerilerin» nereye vardığını öngörmek herhalde fazla zor olmayacak.

..... Sondan Bir Önceki Nokta

Söyleyeceklerimiz sona ererken, 90'dan 80'leri şöyle tanımlayabilir miyiz?

«Kar, izleri örtemedi.»

Hele nereden nereye vardığımızın izlerini sürenler yaşadıkça, bir sorunun ancak bir *doğru* yanıtı olabilir:

Bunalımdan bunalıma!...

Ve... İşte yeni bunalımların izleri...

BİTMEYEN BUNALIM 1990 «ZİRVESİ» VE RESMİ TUTANAKLAR

31 Ocak 90'da Prof. Muammer Aksoy vuruldu. Olayın toplumdaki izleri silinmeden, 7 Mart 90'da gazeteci-yazar Çetin Emeç, öldürüldü.

Emeç'in öldürülmesi bardağı taşıran damla oldu. Güneydoğudaki terör, artık büyük kentlere elini uzatmıştı. Toplumun zinde güçleri ayağa kalktı. Terör olayları ve güneydoğu, Türkiye'nin demokratik varlığını tehdit ediyordu.

1980'de «kökünü kazıyacağız» diye yola çıkmıştık. Az gittik, uz gittik, bir de döndük arkamıza ki, terör ve bölücülük yine aynı dirilikte, aynı kararlılıkla kurbanlarına acımıyordu.

Cinayetin, siyasal boyutlanmalara dönüşmesi kaçınılamazdı. Türkiye'yi bir yıla yakındır halkta desteğini yitirmiş bir iktidar yönetiyor, bununla kalmıyor, Türkiye'nin «birliğini ve bütünlüğünü» korumak ve kollamakla görevli bir makama, uyarıları dikkate almayarak, TÖ'yü seçiyordu. Ülke bir yıldır, iktidar boşluğu içinde çalkalanıyordu.

Üstüne üstelik TÖ, başbakanlığa «çöp kaldırmaya mecali» olmayan birini, Yıldırım Akbulut'u atıyordu. Hükümet, ülkenin hemen hiçbir sorununun üstesinden gelecek nitelikte değildi. Daha ilk günden görünen bu gerçeği herkes söylüyor, ama TÖ «yukarda» direniyordu.

Basın, teröre karşı bir «muhatap» arıyordu. İstanbul Gazeteciler Cemiyetinde yapılan toplantıda, bir yürüyüş yapılması ve basını yansıtan bir mektubun hazırlanması kararlaştı. Kime verilecekti mektup? Sonunda, Millet Meclisi Başkanlığına verilmesi, partilerin terör üzerinde birleşmeleri isteğinin duyurulması kararlaştırıldı. Gazeteciler, Ankara'da toplandı ve Meclise yürüdüler. Hazırladıkları metni, Meclis Başkanı Kaya Erdem'e verdiler.

Her şeyin olağan yürüdüğünü, anarşi ve terörün «basın tarafından yanlış, abartmalı biçimde» yansıtıldığını söyleyen TÖ, basının davranışına fena halde tutuldu. Çevresi, TÖ'nün «aralarından on kişiyi seçip Çankaya'ya niçin gelmediklerini» söyleyerek «alınganlığını» dışavurduğunu yansıtıyordu.

Köşk bir yana, basın hükümete gitmeyi de düşünmemişti. Varlığı ile yokluğu hemen her gün tartışılan bir hükümete karşı bu vaziyeti alıyorsa, basın Köşke niçin gitsindi?

Fakat, basının davranışı şu gerçeği vurguladı: Halkın çoğunluğu gibi, basın da ne Çankaya'yı, ne de hükümeti tanıyordu. Daha doğrusu, aynı kafayı sürdüren iki kurumdan teröre karşı ciddi bir hareket beklemediğini anlatıyor, Türkiye'de baştan sona bir «iktidar boşluğu» olduğu yolundaki yargıları pekiştiriyordu.

İktidar boşluğu, Meclis Başkanı Kaya Erdem'in bir çıkışıyla daha anlam kazandı, daha somutlaştı ve hem TÖ'nün, hem de Akbulut'un «dışlandığı» gerçeğini kesinleştirdi.

12 Mart 1990 Pazartesi günü, Meclis Başkanı Kaya Erdem'in çağrısına uyarak Mecliste grubu bulunan üç partinin başkanları bir araya gelirken, TÖ dışında hemen hiç kimse iktidar boşluğu var mıdır yok mudur, tartışmıyordu. Bilinen gerçek, artık resmi bir toplantıyla kanıtlanmıştı.

Üç parti liderinin yaptıkları toplantı, «bunalımdan bunalıma» sürüklenen Türkiye'nin 1990 yılının ilk aylarında hangi açmazların içinde bulunduğunu bütün öğeleriyle ortaya koyuyordu.

Bu kitapta, 1980 ile 1990 arasında hangi siyasal aşamalardan geçtiğimiz anlatıldı. 1980'de Türkiye'yi içine yuvarlandığı bunalımdan arındırmak için iktidara el koyanların, 1990'a kadar hesap vermeye nasıl zorlandıkları ayrıntılarıyla aktarıldı.

1980'de Türkiye'de yönetime el koyanlarla on yıl boyunca yapılan tartışmaların, Çankaya'daki hesaplaşmaların içeriğinde yatan önemli öğe, «terör» idi. Çünkü terör, 12 Eylülün haklı tek dayanağı idi.

Oysa, 12 Mart 1990 günü yapılan zirve toplantısı, bu haklı nedenin ne kadar boşa çıktığını bir kez daha görüşüyor, terör ve PKK ile bölücülüğün ülkeyi yeniden sardığını tartışıyordu.

«Zirve toplantısı»nın resmi tutanakları, bu nedenle, bu kitabın sonlarında bütünüyle yer almalıydı. Şimdi, 12 Mart 1990 zirve toplantısının resmi tutanaklarını okumanın sırasıydı. İşte, aşağıda, «bunalımdan bunalıma» uzanan Türkiye'nin Mart 1990 tablosu :

TBBM BAŞKANI İSMET KAYA ERDEM — Arzu ederseniz konuşmalara başlayalım. Ben, karşılıklı konuşulmasını arzu ediyorum.

ERDAL İNÖNÜ — İzin verirseniz önce ben konuşayım.

TBMM BAŞKANI İSMET KAYA ERDEM — Tabiî, buyurun.

ERDAL İNÖNÜ — Bizi böyle bir toplantıda bir araya getirdikleri için Sayın Meclis Başkanına teşekkür ederim.

Biraz evvel basın mensuplarının bildirisini okudum. Basın mensubu arkadaşların, sonunda Meclise gelmeleri ve bizden bir istekte bulunmaları, dediğiniz şekilde, bu toplantının bir etkeni oldu. Ancak, açıkça görüyoruz ki, bu toplantıyı dikkatle izleyenler, sadece, bir mensuplarını kurban vermiş olan basın emekçileri değildir; bütün kamuoyu bu toplantıya büyük bir ilgi gösteriyor, büyük bir dikkatle, bu kaygılarını önleyecek bir çıkış yolu diye bakıyor. Bunun niye böyle olduğu, şüphesiz kolaylıkla anlaşılabilir. Son haftalardaki terör olayları, geçmişi hatırlatan bir manzara ortaya koydu : Bir emekli albay, bir polis memuru; arkasından, tanınmış bir hukukçu bilim adamı siyasetçi, yine tanınmış bir yazar olan büyük bir gazetenin yöneticisi, beraberinde şoförü... Bunlar, arka arkaya cinayetlere kurban gittiler. Bu cinayetler profesyonelce işlenmiştir; kişisel bir mesele, beş - altı kişi için aynı zamanda olamaz. Failler bulunamadı. Herkesin şüpheleri var; ama şüphe etmek de yetmiyor. Bu olayların arkasında yoğun bir karanlık var.

Şimdi, başka ülkelerde de böyle karanlık cinayetler şüphesiz oluyor, bizde de oluyor; yalnız, bir fark var : Başka ülkelerde terör olayları diye bilinen olaylar, genellikle bilinen örgütlere mal ediliyor. İşte, ülkenin bulanması için uğraşan örgütler var; bizde PKK, İngiltere'de IRA, Güney Amerika'da Topamaroların bu işi yaptıkları biliniyor. Bunların amacı belli, tipleri belli... Bir savaş hali devam ettiği için, kamuoyu, güvenliğin ötesinde, büyük ölçüde paniğe kapılmıyor.

Bizdeki görünüm onlardan farklı. Bir defa, «Örgüt var herhalde» diyoruz ama, bir karanlık var. Doğu ve Güneydoğu'da PKK'nın ve başka örgütlerin içinde bulunduğu, ülkenin bütün-

lüğüne yönelik hareket var; o da bunun bir parçası; ama onun ötesinde bir karanlık var ve tabiî; bu karanlığı daha da korkutucu hale getiren, geçmişte yaşadığımız ve sonunda demokrasiye ara vermekle yaşanan bir törer dönemi... Acaba aynı şey mi oluyor diye hemen herkesin aklına geliyor. Şimdi, bunlara karşı alacağımız tedbirleri herkes düşünüyor. Bu terör hareketini yapanlar tek bir örgüt müdür, birden fazla örgüt müdür, bilinmiyor. Bunların kim oldukları üzerinde bizim bilgimiz yok; umarım Sayın Hükümetin vardır ve bize şimdi açıklarlar.

Ancak, herkesin ittifak ettiği nokta, bu terörün, demokrasimize karşı bir hareket olduğu, ülkenin yüksek çıkarlarına karşı bir hareket olduğu, halkın mutluluğuna karşı bir hareket olduğu, dolayısıyla buna karşı hep birlikte vaziyet almamız gerektiğidir. Şunu da biliyoruz ki, terör, amacına ulaşamayacak, yani demokrasiye Türkiye'de ara verilmeyecek; laik, demokratik, sosyal hukuk devleti olarak Türkiye Cumhuriyeti, yaşamaya devam edecek; ülkenin bütünlüğünü de koruyacağız, bunları da biliyoruz. Bu konularda benim şahsen tereddütüm yok.

Şimdi, bu karanlıktan ve bu kaygı ortamından ülkeyi bir an önce kurtarmalıyız. Masum insanlar öldürülüyor; bunu önlemeliyiz, bunu durdurmalıyız. Bir defa, ilk yapılması gereken şey, bu cinayetleri işleyenlerin ve arkasındaki örgütlerin bulunması. Bunu yapacak olan, elbet Hükümet. Güvenlik güçlerinin ellerindeki istihbaratlara dayanarak, bir an önce bu failleri bulmalarını bekliyoruz. Bunu muhalefet olarak istiyoruz ve kamuoyunun da bunu beklediğini görüyoruz. Kamuoyu bunu o kadar ciddiyetle, kaygıyla bekliyor ki, geçen gün İstanbul'da katıldığım cenaze töreninde, saygın insanlar, Hükümete, ve muhalefet olarak bize bile, «Bunları önleyin, çare bulun» diye, açıkça eleştiriyorlar. Biz, muhalefet olarak nasıl çare bulacağız, bu işleri yapanları nasıl bulacağız? Bunları bulacak olan Hükümettir, güvenlik güçleridir; ama bir an önce bulunmaları yolunda güven verilmemesi, halkımızda bugün kaygı ve korku havası yaratıyor. Onun için, ilk önemli mesele bu işleri yapanların bulunması ise, ikinci önemli mesele de terörün caydırılmasıdır.

Terör hareketine karışanlar ne bekliyorlar? Burada söyleyebileceğimiz, demokrasiye ara vermek, demokrasiyi yorumlamak, düzenlemek, bir şekilde iktidara ortak olmak.

Şiddet hareketleriyle iktidarı değiştirmek gibi, Türkiye'deki demokratik düzeni değiştirmek isteyenleri bundan caydırmak, bunlara karışanların bu yolla bir yere varamayacaklarını bir an önce göstermek gerekir. Masum insanların ölümünü engellemenin bence önemli çaresi bu. Çünkü, bu işleri yapanlar yakalanamıyorlarsa, bu yolda sonuç alacaklarına güvenerek, yarın başka insanları öldürebilirler; bir yazar, bir gazeteci ve bir hukukçu; yarın, Allah korusun, başka kesimlerden insanlar seçeceklerdir. Bundan yararlanabilmeleri, bundan sonuç aldıkları ölçüde olacaklardır. Onun için, bu işe girenlerin, bu işten bir yere varamayacaklarını, demokrasiye ara veremeyeceklerini, bunun anlamsız, kimseye yarar sağlamayacak bir yol olduğunu bunlara göstermeliyiz. Ancak, yazık ki, 1980'de bunu gösteremedik ve o zaman bunu gösterememiş olmamız, onlara cesaret veriyor; ama bu defa göstermeliyiz ve bunda gecikmemeliyiz. Biz muhalefet olarak, gerek toplantıya gelirken, gerek Türkiye Büyük Millet Meclisindeki oturumlarda, daha Albay'ın öldürülmesinden itibaren söylediğimiz şey, Hükümetin bu failleri bulmalarını beklediğimizdir. Bu konuda Hükümete yardımcı olmaya hazırız. Eksik ne ise; yasal bir eksik mi var, bir demeç eksiği mi var; bunu yapmaya hazırız. Zaten, yasal eksik için, bugün Anavatan Partisinin —çoğunluğu var— muhalefete ihtiyacı yok; ama bunun ötesinde, ülkede, partiler arasında çatışma var, tartışma bitmiyor, onun için terörle uğraşmıyor Hükümet gibi bir hava doğmasına karşıyız. Teröre karşı Hükümetin alacağı önlemlerde Hükümeti desteklemeye hazırız. Şüphesiz, burada dikkat etmemiz gereken bir nokta var; demokrasi içinde terörü önleyeceğiz ve demokrasiyi daha etkin hale getirerek, demokratikleşme yolunu daha da açarak, terörü, sonuçsuz, amaçsız, anlamsız hale getirmek... Yol budur. Onun için, Hükümet, terörü ortadan kaldıracağım diye, demokrasiye engel getirecek önlemleri veyahut demokrasiye engel getirecek yolları çare diye getirmeyecektir. Bunlar bir çare değildir. Bütün Batı demokrasilerinin yaptığı, belirli örgütlerin veya yeni çıkan örgütlerin cinayetlerinin karşısında, demokrasiye daha sıkı sarılmak, ama güvenlik güçlerini etkin çalıştırmaktır; bunu demek istiyorum. İnsan haklarına saygı, demokratik geleneklere saygı çerçevesi içinde bugün Türkiye'de terör hareketleriyle uğraşmak için yasal düzenleme çok geniştir. 1980 müdahalesinden sonra getirilen birçok yasal düzenleme, Anayasanın kendisi, güvenlik güçlerine geniş olanak sağlıyor. Bu yetmiyor, başka

bir yasa istiyorlarsa, onu da konuşuruz; ama ben orada bir eksik olduğunu sanmıyorum.

Buna mukabil, başka değerlendirmelerimiz var. Bu yasal olanaklar içinde güvenlik güçlerinin etkinliğinin son yıllarda azaldığı kanaatine vardım. Bunun bir nedeni, bu kanaatimin bir dayanağı, Meclisin kapalı oturumlarında, itiraf etmek gerekir ki, güvenlik görevlilerinin, İçişleri Bakanlığı mensuplarının bu konuları yakından izledikleri ve kısa zamanda bir çare getirecekleri izlenimini edinemiyoruz. Bize verilen bilgiler, basında çıkan bilgilerden çok farklı değil. Bu örgütlerin yakında neler yapacakları hakkında bir istihbaratları olduğu izlenimini edinmiyoruz. Nitekim, son hareketler karşısında, hiçbir haberimiz, hiçbir bilgimiz yok. Bunları yapanların kim olduğu yönünde İçişleri Bakanlığının önemli bir eksikliği olduğunu görüyoruz. Sormak istiyorum: İstihbarat açısından Hükümetin bir güçlüğü mü vardır? Son yıllarda terör hareketlerine karışan örgütler, karışabilecekler; bundan sonra çıkabilecekler, yani doğmuş olan, doğmakta olan olaylar hakkında bilgi eksikliği mi vardır? Böyle bir kaygım olduğunu açıkça söyleyeyim.

Öte yandan, gördüğüm kadarıyla, muhalefet partileri, bugün 1980 öncesi veya daha önceki dönemlere göre, Hükümetin, Türkiye'de terör olaylarını, terör hareketlerini önlemesi için yardımcı olmaya hazır olduklarını söylüyorlar; kamuoyunda birbirimizle tartışmıyoruz. Dolayısıyla, Hükümetin elinde büyük imkânlar var.

Şimdi, terörün caydırılmasına dönüyorum. Caydırma konusu, terör yoluyla ülkede istikrarın bozulmasından bir şey çıkmayacağı, istikrarın bozulmayacağı kanaati, öbür ülkelerde, terör hareketlerinin sonuçsuz kalmasına neden olan temel yardımcı etken oluyor. Örneklerini görüyoruz dünyada... Örneğin İtalya'da bir süre önce eski başbakanların öldürülmesine kadar giden terör olayları yaşandı; ama bunlar, toplumun demokrasiye sahip çıkmasıyla, muhalefetin desteklemesiyle, sonuçsuz kaldı ve bütün yapanlar yakalanmasa bile, sonunda bu hareket bitti. Başka Batı ülkelerinde de, mesela Almanya'da zaman zaman cinayetler oluyor, ama bunlar münferit olaylar halinde kalıyor; yapanlar yakalanıyor; toplumda bir kaygı olmuyor ve toplumun istikrarı bozulmuyor.

Terörün yapısına baktığımızda, amacın, gayesi belirsiz, faili belirsiz cinayetlerle toplumu sarsmak ve bir istikrarsızlık

yaratmak ve bu istikrarsızlık sonunda, «Halimiz ne olacak? Nereye gidiyoruz? Evden çıktığımız günün akşamı eve sağlam dönebilecek miyiz; çocuğumuz okuldan sağ gelecek mi?...» türünden korkuları yaratarak, sonunda da, «Bu iş demokrasiyle olmuyor, bu düzende olmuyor; başka türlü bir rejim gereklidir. Kim gelirse gelsin, bizi kurtarsın, razıyız» havasına götürmek olduğu görülüyor. Yani, terörün gelişmesi için, ülkede istikrarın bozulması, gittikçe daha fazla bozulması, bence, terörü destekleyen ortamın özelliğidir. O halde, ülkede istikrarı artırmak ve terörü caydırmak için, toplum olarak yapmamız gereken şey konusunda, tabiî, belirli görüşlerimiz var; bunları daha sonra açarım; ama şimdi özet olarak söylemek istediğim ve Sayın Başbakandan cevaplarını beklediğim, görüşlerini almak istediğim özellikle bu nokta var; yani, «Bir terör hareketi karşısındayız.» Bunu kabul ediyorlar mı? Kimin yaptığını bilmiyoruz; ancak, böyle bir hareket var. O nedenle, böyle bir toplantının çok yararlı olacağı konusu kamuoyunca da kabul edilmektedir. O da, bu toplantıdan sonra, teröre caydırıcılığımızın artmış olması, bunu sağlayacak bir şeyler yapmamız veya yapmakta olduğumuzu göstermemiz... İşte bu konuda Sayın Hükümet Başkanının, Başbakanın, Sayın Anavatan Partisi Grup Başkanının bize söyleyeceklerini dinlemek isterim. Terörü caydırmak için neler düşünüyorlar ve bugüne kadar işlenmiş olan cinayetlerin faillerinin bulunması hususundaki umutları nedir? Bizden bekledikleri nedir? Şüphe yok ki, en büyük iyi niyetlerle geldik; teröre karşı, ülkedeki bütün siyasal güçlerin birliğini gösteriyoruz; ama sorumluluk, Sayın Anavatan Partisi, İktidar Partisi Başkanındadır. Onun, sorumlu insan olarak neler yapacağını duymak istiyoruz ve bunu duyduktan sonra, izin verirseniz, tekrar görüşlerimi söylemeye devam edeceğim.

Saygılarımı sunarım teşekkür ederim.

SÜLEYMAN DEMİREL — Sayın İnönü'nün başladığı konuya ben devam edeyim. Tabiî ki, ne kadar çok konuşulsa, ne kadar çok şey söylense, çok farklı şeyler söylemek mümkün değil. Olay bir tane... Görüntü itibariyle olaya girmeden önce, bu toplantıdan beklenenler üzerinde durmak isterim. Bizim toplumumuz, genellikle, kimin, nereden sorumlu olduğuyla ilgili değil. Sayın Başkanın ifade ettiği gibi, demokrasinin en büyük müessesesi Meclistir. Meclis buna çare bulsun. «Bu Meclisin işi değildir» denip, işin içinden çıkamazsınız. Beklentilere,

«Herkes, Türkiye'de kimin vazifesinin ne olduğunu bilse...» şeklinde de cevap veremeyiz. Binaenaleyh, bizatihi bu toplantının siyaseti bakımından da bu müesseseye zarar vermeyecek biçimde bu toplantıyı dışarıya aksettirmek lazım. Dışarıda, «Toplandılar da ne oldu yani? Beyhude bir toplantı, boş bir toplantı; hani çare? Adamları buldular mı?» gibi beklentiler vardır; ama hemen şunu söyleyeyim: Bu fevkalade yararlı bir toplantıdır. Her vesileyle ifade ediyoruz ki, geçen kırk sene zarfında Türkiye'de büyük meseleler karşısında hep birlik olmuşuzdur; ama terör olayı Türkiye'de çok iyi anlatılmadı, terör olayı çok yanlış da kullanıldı ve terör olayı, aslında, bizatihi siyasî iktidarı kötülemek için kullanıldı, siyasî iktidar olmak için kullanıldı; bu sebeple de bunu anlatmak zordur vatandaşa. Dün olduğu gibi, bugün de vatandaş evinden çıkamıyorsa, demokrasiyi, rejimi, hürriyeti anlatmakta sıkıntı çekeriz. Binaenaleyh, mesele sadece panik meselesi değil. Üç adam, beş kurşun atacak, ülkenin insanlarını öldürecek... Bunların amacı, hiç suçu olmayan masum insanları öldürmek, onları ortadan kaldırmak değil; ülkede bir panik yaratmaktır. Bu paniği yaratanlar, genellikle Türkiye'de kendileri için bir iktidar mücadelesinde değillerdir; çünkü Türkiye'de bu paniği yaratanların, bu panik neticesinde Türkiye'de iktidar olmaları mümkün değildir. Bu paniği yaratanların en önemli hedefi, devleti yıpratmaktır. Bir defa, halkta bir alarm, bir panik meydana geldi mi, devletin idarî makamlarında, idarede ve güvenlik kuvvetlerinde görev yapanlar «bu rejim değişecek» beklentisi içine girdi mi, bu netice alınıyor. Çünkü, tecrübeyle sabittir ki, Türkiye'de bunlar olmuştur. Yani, sokakta bu çeşit işler olmuş, daha sonra cinayetler olmuş, iktidarlar değişmiş, yerine yenileri gelmiş; ama canla başla bu işleri önleyelim diye hizmet yapanlara, çok kötü muamele yapmışlar; âdeta, bu hizmeti yaptıklarından dolayı, analarından emdikleri sütü haram etmişlerdir. Benim korkum şudur: Bugünkü Türkiye'de, geçen kırk senede olmadığı kadar, bu mesele üzerinde şu anda beraberlik vardır. «Hangimiz konuşsak, aynı şeyleri konuşacağız» dediğimiz zaman, bu, beraberlik ifadesidir; bunun değeri çok iyi bilinmeli; hem ülkeyi yönetenler tarafından, hem halk tarafından bilinmeli. Başka çeşit konuşmalar, yani siyasî eleştiriler, bu beraberliğin olmadığı anlamını da almamalı. Aslında, bu eleştiriler olmasa, daha çok ortam meydana gelir. Türkiye'yi yönetenler

—her kimse— başka şeyleri de, bunların beraberinde takdirle karşılamalı, başka şeydeki farklılıkları da rejimin gereği saymalıdır. Üzerinde dikkatle durmak istediğim şudur: 1980 olayı üzerinden on sene geçmiştir geçmemiştir; bu on sene içinde Türkiye'de çok dalgalanma oldu; yalnız, tecrübe de kazandık. Yani siyasî kişi tecrübe kazandı; güvenlik kuvvetleri tecrübe kazandı; idare, halk tecrübe kazandı; eğitim müesseseleri tecrübe kazandı; hep beraber tecrübe kazandık. Bu tecrübelerimizin sonucunda geldiğimiz, vardığımız yer şudur: «İşte, bu rejimle olmuyor.» Dışarıdan gelip bize dediler ki, «Ne demokrasisi? Sizin demokrasiniz işlemiyor ki...» Binaenaleyh, demokrasinin yerine ikame edilen bir ara rejimde, rejimin iflasını, «Sizin demokrasiniz işlemiyordu ki»ye bağladılar. Binaenaleyh, bu olayın en önemli tarafı, bence, «Sizin demokrasiniz işlemiyordu ki»ye varmamalıdır. Olayın başındayız; ama, bu, olayın hafif bir olay olduğu anlamına gelmez. Olay fevkalade ciddîdir ve devam edecektir. Benim bir istihbaratım yok, ben sadece hissiyatımı, insiyakî hissedişlerimi söylüyorum. Bu olay devam edecektir ve yarın, yani önümüzdeki günler zarfında —Allah göstermesin— Türkiye çok daha büyük olaylarla karşı karşıya kalabilecektir. Nitekim, Muammer Aksoy'u vurdukları zaman konuşulmaya başlandı: «Şimdi sıra gazetecide, ondan sonra siyasetçide». «2000'e Doğru» Mecmuası bunları açıkça yazdı; orada sıralar verilmiş, isimler verilmiş.

Bu çeşit ciddî olaylarla karşı karşıya kalmak, her geçen gün bizim devletimizi ve demokrasimizi zarara uğratır; güçlendirmez. Bugünkü olayların 1980 öncesindeki olaylardan hiçbir farkı yoktur. Hiç kimse yanlış teşhis koymasın. Bunlar önemli şeylerdir. Bunların menşeine girdiğiniz zaman, menşeinde de aynı şeyler çıkacaktır. Binaenaleyh, «o başka, bu başka» demenin, olayı hafifletmenin bir manası yok.

Şimdi, Türkiye, kanaatimce terör olaylarıyla karşı karşıyadır. Olay ciddîdir. Peki, anladım, ama yapılacak iş ne? Evvela bunun etrafını çizmek lazımdır; aksi takdirde bir yere varamayız. Peki, bu olaylara karşı, bu olayları yapanları arayıp bulacaklara ve olayların yeniden olmasını önleyeceklere, bu ülkenin güvenlik ve istihbarat teşkilatına cesaret vermek lazım. Cesareti, basınıyla, siyasetçisiyle, üniversitesiyle, toplumun bütününün, bu olaylar karşısında dikilmesi verir.

Ben şahsen, güvenlik kuvvetlerinin, yani devletin kanun, nizam hâkimiyetini tesis eden, can güvenliğini sağlayan güven-

lik kuvvetlerinin fonksiyonunu, kısa vade içinde en önemli tedbir sayıyorum ve bu arada şunu da ifade edeyim: Devletin istihbarat birimleri vardır, çok iyi yetişmiş istihbaratçıları vardır ve bu çeşit olayların çok iyi uzmanları vardır; devletin içinde, bu olaylar daha olmadan veya bir tanesi olunca, bunun ne olduğunu bilebilecek fevkalade değerli arkadaşlar vardır.

Bu kadar iyi yetişmiş elemanlar, gerek güvenlik kuvvetleri içinde, gerek istihbarat teşkilatı içinde görevdeyseler ve gerçekten bu şeylerin önlenmesi için olan görevlerdeyseler, sanıyorum ki, devlet fevkalade mücehhezdir bu olaylar karşısında.

Şimdi, olay geçmişte kalan izleriyle korkutucudur; ama bugünkü haliyle de korkutucu hale gelmemesi, geçmişte elde edilen tecrübenin ürünüdür.

Yapılacak iş, iyi istihbarat almak, güvenlik kuvvetlerini cesaretle bu işlerin üzerine göndermektir. Eğer hâlâ —iş olup bittikten sonra— «Güvenlik kuvvetlerinin eğitimi noksan, tahsisatı noksan, teçhizatı noksan» diyorsak, buna üzülürüz; ama varsayalım ki, güvenlik kuvvetlerimizin her şeyi vardır da, yetkisi noksansa, bunun söz konusu olmaması lazımdır. Yine diyoruz ki —bu haliyle neden oluyor falanı bir kenara bırakıyorum— birinci iş, bu tetiği çeken elleri kırmaktır. Bunu yapmadığımız sürece, ondan sonrakini yapamayız. Evvela, işlenmiş cinayetlerin failleri en kısa zamanda bulunmalı ve işlenmiş cinayetlerin muhakemeleri en kısa zamanda —hukuk içinde kalınarak— bitirilmeli ve bu işleri yapmayı tasarlayanların da eli kolu kırılmalıdır. Bu işleri şöyle geçiştiremeyiz efendim: «Kim yapıyor, kim yaptırıyor, biz bunları bilmiyoruz» demek, bence, devlet için ayıptır. Ben bunu bugün söylemiyorum; bunu 1979'un Kasım ayında da söyledim. İlgililere sordum, «Biz bunları bilmiyoruz» dediler; ayıp olduğunu söyledim. Bileceksiniz, bulacaksınız..

Sonra, bence, sebebi genişletilerek, bunları âdeta merkez haline getirmenin de yararı yoktur. Bu hangi sebepten oluyor? Hangi sebepten olursa olsun, ama oluyor. Sebep, bunlara haklılık kazandıracak değildir; cinayeti ortadan kaldırmayacaktır ki. En pragmatik yol, bunları yapanların, yaptıranların üstüne varmak ve en kısa zamanda bunları tesirsiz hale getirmektir.

Şimdi bu görev kimindir? Bu görev devletindir. Bu görev mutlaka demokrasi içinde yapılmalıdır. «Devlet» dediğimiz za-

man, devletin içine, Türkiye'de demokratik hayatın vazgeçilmez müesseseleri olan siyasî partiler de dahildir. Ben de Hükümete diyorum ki, bu, olayı hep beraber çözümleyeceğiz demek değildir. Çünkü, partiler bir araya gelip, yarın, bunu yapanları bulacak değil; bu, güçsüzlük demektir. Bunun kanunlar önünde de görevlisi Hükümettir. Bence, burada meçhul bir durum yok. Bize düşen neyse, bizden ne isteniyorsa, biz bunu vermeye hazırız. Bugün eksik bir kanun olduğunu sanmıyorum; varsa, Hükümet getirsin, yapalım. Zaten Hükümetin elinde kanun gücünde kararname çıkarma yetkisi de var, bunları çarçabuk yapabilecek durumu da var. Devlet Güvenlik Mahkemeleri var; 1402 değiştirilmiş, fevkalade mücehhez... Yani bütün bunlara rağmen, hâlâ hukuk eksiğiniz varsa, hukukun boş bıraktığı yerler varsa, bu işi hukuk içinde önlemek için eksikler varsa, bunları hiç vakit geçirmeden Hükümet Meclise getirsin, gayet kolaylıkla çıkartalım. Hükümetin başka işleriyle hiç mutabık değilim; ama bu meselelerde Türkiye'yi yönetenlere, devlete tam destek vermek kararındayız. Sadece bizden ne istediğinizi bilelim. Bu toplantılar aslında kamuoyuna, «Toplanıyorlar, dağılıyorlar, ondan sonra bir daha toplanıyorlar, dağılıyorlar, bir netice çıkmıyor» gibi bir netice veriyorsa, halkı toparlamakta büyük sıkıntılar çekeriz. Para lazımsa para, silah lazımsa silah... Yani, «lazımları» Hükümet, Meclisten istemekte kesin cesur davranmalıdır. Kendi çoğunluğu vardır; ama, «çoğunluğum var» demek, Meclisin kendisinden ibaret olduğu demek değildir. Kamuoyu önünde aranan konsensüsse, konsensüs var bu toplantıda. Bu toplantıda konsensüs olduğu, millete iletilmeli. Gayet iyi niyetle bunu söylüyoruz. Bu olay yatıştırılmazsa, önümüzdeki zaman içinde çok büyük sıkıntılar içine girer Türkiye. Geçmişte bu çeşit olaylarla karşılaştığımızda da iyi niyet serdedildi; bu yetmiyor, aksiyon gerek, yani katillerin ellerinin mutlaka kırılması lazım; toplum da ondan anlıyor, toplumun morali de ancak bu şekilde yükseltilebilir. Üç - dört olay, toplumun moralini tahrip etmiştir. Toplum yine, «Bu, demokrasiyle olmuyor» diyecek durumda değildir. Yani, demokrasi, bu ellerin kırılmasına mani değil ki... Ama maalesef, ülkemizde ilk hedef olacak şey, siyasetçiler, Meclis ve netice itibariyle rejimdir. O zaman, oraya varmayalım, derim.

Teşekkür ederim.

YILDIRIM AKBULUT — Böyle mühim bir konuda bizi bir araya getirmiş olmanızdan dolayı, size teşekkür ediyorum. Ben meseleye sizlerden farklı baktığımı söyleyemem; ama küçümsüyor da değilim. Bu gibi hareketlerin demokrasiyi inkıtaa uğratacağına, demokrasiyi zaafa uğratacağına inanmıyorum; ama olayı küçümsemiyorum. Çünkü, terör, sizlerin de değindiği gibi, bu boyutta olmasa bile, buna benzer şekillerde dünyanın hemen hemen her tarafında var. Bunları bir mazeret olarak da söylemiyorum, «orada var, bizde de olsun» demiyorum; ama birkaç olay meydana geldi diye, zühulen, demokrasinin tehlikeye düştüğü paniğine kapılmamak gerekir. Çünkü, bir arada bulunmamızın en büyük faydası bana göre budur. Demokrasi, vazgeçemeyeceğimiz bir idare tarzıdır. Hangi şekilde olursa olsun, ortadan kaldırılamayacak ve Türkiye'de devam edecektir. Hareket tarzı, inanış tarzı bu olduğuna göre, mühim olan, bu hareketlerin önlenebilmesi ve faillerinin yakalanabilmesidir. Bu hususta şu anda bizim muhalefet partilerinden isteyeceğimiz pek mühim şeyler yok. İsteyeceğimiz —zaten bunu biz istemeden de kendileri veriyor ve söylüyorlar— şuydu: Bu işin karşısında olduklarını ifade etmeleridir. Terör olaylarını kim meydana getiriyorsa, kim icra ediyorsa, hangi taraftan olurlarsa olsunlar, onun karşısında olduğumuzun belirtilmesinde büyük yarar vardır. Tabiî, her şeyin kanunlar çerçevesinde olması lazım geldiğine ben inanıyorum; ama gözden kaçan bir husus var: Kanunların ihlal edildiği ahvalde, bunun demokrasi için yapıldığı savunmasına geçiliyor. Bu geçmişte de böyle oluyordu; emsalleri var. Hukukun üstünlüğü savunulmuş olmasına rağmen, hukuk ihlal edildiğinde, bilerek veya bilmeyerek, hukuku ihlal edenler değil, buna, yani ihlale mani olanlar —ki, genellikle emniyet güçleri— sanki bir suçluymuş gibi gösterilmekte. Bunlar bir kasta makrun olarak yapılıyor demiyorum; ama Türkiye'deki görünümü, tatbikatı böyledir. Meseia, hepimizin hatırlayabileceği bir örnek İstanbul'da cereyan eden talebe hareketleridir. Basın - Yayın Yüksek Okulunda ve Yıldız Üniversitesinde tutuklamalar da olmuştur; ama, buna, üniversitenin de izni alınmak suretiyle müdahale etmek isteyen polis, türlü vesilelerle kötü kişi olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Sadece bu olaylar değil, buna benzer tüm olaylarda emniyet güçleri, halk indinde, kanunları tatbik eden insanlar olarak değil, bir başka gözle bakılan insanlar haline getirilmiştir. Ne de-

nilmiştir? Ben bunu saymaya gerek görmüyorum; ama «vahşi polis» denmiştir, «satılmış polis» denmiştir, velhasıl, küçük göstermek için ne lazım gelirse yapılmıştır. Şimdi yapılıyor mu? Siyasî partileri söylemiyorum, siyasî partilerimizden böyle bir değerlendirme olmuyor; ama maalesef söylemek durumundayım, basında yapılıyor.

Tabiî maksadım, basını eleştirmek değil, bir meseleyi ortaya koymaktır. Şu anda da diyorum ki, mutlaka, bu cinayetleri işleyenlerin failleri bulunmalıdır. Kim bulacak bu failleri? Bizim emniyet güçlerimiz bulacak. Emniyet güçlerimizi nasıl tanıtıyoruz kamuoyuna? Böyle mühim bir görevi ifa eden kişiler değil, âdeta demokrasinin gelişmesine mani olan bir müessese olarak tanıtıyoruz, bu mesajı, bu imajı veriyoruz... Ama, böyle günlerde, mutlaka failler yakalanmalıdır diyoruz. Yakalayacak olanlar da bunlar. O halde, bunları —kanunlar çerçevesinde— cesaretlendirmemiz lazım. Ben, kanunsuz hareket etsinler diye katiyen bir istekte bulunmuyorum. Kanunları uyguladıkları takdirde, «onlar görevini yerine getiriyor, kanunlar uygulanıyor» denilebilmelidir, destek görmelidirler. İşte, İstanbul'daki son olaylarda görevini ifa ederken bir polis memuru şehit oldu; ama bir görevi ifa etti ve o görevin ifasından da hepimiz memnun olduk, bütün millet de memnun oldu. Benim birinci istediğim —ki, istemeye gerek yok, zaten siz onu veriyorsunuz ve söylüyorsunuz— emniyet güçlerine destek olmaktır, manen destek olmaktır. Tabiî, şu anda diğer noksanlıkları söz konusu değil; ama biz, bu noksanlıkları zuhur ettiğinde, Hükümet olarak karşılamaya muktediriz. Araç, gereç, silah, vasıta konusunda şu anda hissetmiyorum; ama ileride temenni etmiyorum— terörle mücadele etmek için bazı önlemlerin alınması lazım gelirse, onu da sizlere getirir, Meclise getirir, desteğinizi bekleriz. Bu ne olabilir? Terörle mücadelede gözaltı sürelerinin belki biraz uzun tutulmasında zaruret vardır. Çünkü ancak uzun bir müddet sorgulama yapmak suretiyle bu terörün menşeine, mebdeine inmek mümkün oluyor. Bu teröristler eğitilmiş kişiler, pek kolay da çözülmezler; ama bilgiyi ancak onlardan almak mümkün. Elbet sair delillerle de sonuca ulaşmak gerekir; ama bilgiyi de onlardan almak lazım. Bu müddet kısa tutulduğunda, neticeye pek ulaşılamıyor. Belki ileride —sadece terör nedeniyle— bu müddetler hakkında bir kanun tasarısı getiririz,

bu mümkün olabilir; ama şu anda da ona ihtiyaç hissetmiyoruz.

Ben sözlerimin başında söyledim, bu olayları basite irca etmiyorum; ama bu olayları, demokrasiyi ortadan kaldıracak olaylar olarak da düşünmüyorum, demokrasimiz herhalde yaşayacaktır. Bu morali, bu iradeyi, bizim, kamuoyuna vermemizde büyük yarar vardır. Bu toplantının en büyük faydasının bu olacağına inanıyorum.

«Terör örgütlerini bilmiyorum» demek, pek doğru değil. Belki bu son olayları kimlerin gerçekleştirdiğini bilmiyor olabiliriz; ama mevcut terör örgütleri, emniyet güçleri tarafından biliniyor, takip ediliyor; fakat şu son olayların faillerinin hangi örgütlerle ilgili olduğu hakkında henüz bir bilgi elde edilmiş değil. Bu, tabiî, elde edilemeyecek demek de değil; fakat yüzde yüz, mutlaka elde edilir de demek istemiyorum. Çünkü, halihazır —1980'den gelen— faili meçhul aşağı yukarı yirmi - yirmibeş olay var; ama bu da bir gerçek; bunların hangi örgüt tarafından yapıldığı bilinmekle beraber, faillerinin meçhul olduğu veya yakalanamadığı da bir gerçek. Buna rağmen, emniyet güçlerinin bu işlerin üstesinden gelemeyeceğini, bir eğitimsizlik içinde olduğunu veyahut bu performansta olmadığını söylemek de, pek gerçekçi değil. Emniyet güçleri içerisinde, yetişmiş elemanlarımız vardır, bu işte tecrübe kazanmış insanlarımız vardır. Ayrıca, istihbarata önem vermiş olmamızın işareti olarak da, 1985 senesinde poliste de istihbarat birimleri kurduk. Yanlış hatırımda kalmadıysa, sadece poliste şimdi 1300 - 1400 civarında istihbarat elemanı var. Tabiî, bunlar eğitilmek suretiyle görev yapıyorlar. Bu teşkilatı yeniden 1985 veya 1986'da kurduk. İstihbaratı elbette MİT de yapmakta; bu gibi olaylarda MİT'in istihbaratından da istifade edilmekte. Uzun müddettir söylenir, «iki teşkilat birbiriyle anlaşamıyor, birbirine bilgi vermiyor» denirse de, bu, bir rekabet olarak telakki edilmeli; ama, hizmeti aksattığı noktasında hemfikir değilim. Onlar kendi aralarında bir görevi yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

Ben, netice olarak, böyle bir toplantıdan duyduğum memnuniyeti ifade ediyorum ve şu toplantıda, teröre —zaten söylemeye gerek yok— karşı olduğumuzu, terörün demokrasiyi ortadan kaldıracak bir eylem tarzı olmadığını veyahut herhangi bir eylem tarzının demokrasiyi ortadan kaldıracağına inanma-

dığımızı, tamemen bunu dışladığımızı ifade etmenin büyük yararı olacağına inanıyorum.

BAŞKAN — Teşekkür ederim.

Şimdi, buradaki konuşmalardan şunu anlayabilir miyiz: Terör, birliğimize ve demokrasimize yenilmiş bir hareket olmasına rağmen, demokrasimize sahip çıkılacağı ve hiçbir surette zarar verilemeyeceği anlamında, bütün partilerimizin hemfikir olduğu tarzında bir görüş ortaya çıkıyor; yani bunun üzerinde mutabakat sağlanmış oluyor.

Bir tek nüans —ki çok ciddî bir konudur— bu devam edecekse, eski tecrübelerimize göre, bunun yöneleceği yer, demokrasimizdir şeklindedir; fakat buna rağmen, demokrasiye bir şey yapılamayacağı konusunda hemfikirler. Fakat, ben sizin fikirlerinizi tam olarak...

YILDIRIM AKBULUT — Şöyle demek istiyorum: Bu terör olayları cereyan ettiği takdirde dahi, hiç kimse aklına getirmemelidir ki, bu, demokrasinin inkıtaına neden olur veyahut demokratik düzen, o hareketlerden bir değişikliğe uğrar...

BAŞKAN — Biz partiler olarak bu hareketlere karşı demokrasimize sahip çıkacağız...

YILDIRIM AKBULUT — Yani, teröristler, «Bizim hareketimiz, Türkiye'de demokrasi üzerinde herhangi bir düşünce tarzını gündeme getirir» diye bir sonuca ulaşamazlar ve biz halk olarak, millet olarak bu şekilde bir düşünce içerisinde olamayız.

ERDAL İNÖNÜ — Burada daha açıklık kazandırmak için bir şey sorabilir miyim Sayın Başkan? Bu söylediğinizi tabiî kabul ediyoruz. Peki, teröristler niye bu olayları yapıyorlar? Bu konudaki görüşleriniz nedir?

YILDIRIM AKBULUT — Efendim, bu hususta görüşlerim belki değişik olacak; ama Türkiye'de bu istikrarın bozulması bazılarının menfaatınadır. Türkiye'nin jeopolitik durumu, jeostratejik durumu, uzun süreden beri Türkiye üzerinde oynanan oyunlar, gerek içte, gerek dışta desteklenmek suretiyle bu olaylar yapılmaktadır. Belki bunlar, «demokrasi ortadan kalksın, diktatörlük rejimi veya herhangi bir rejim tahakkuk etsin» diyebilirler, ama herhalde şu ihtimal yoktur: Bu fiili gerçekleştirenler, gelip iktidar olalım diye düşünemezler.

Ayrıca, bir bölücülük hareketini cereyan ettirmek veyahut bölücülük hareketini gündeme getirmek isteyenler olabilir.

Bunlar, Türkiye'nin bütünlüğüne, bölünmezliğine karşı yapılmış olan hareketlerdir. Biz nasıl ki bu hareketlerin karşısında olduğumuzu belirtiyoruz ve ihtimal vermiyoruz, demokrasi için de aynı şekilde düşünülmeli ve bu düşünce, hâkim olarak vatandaşlarımıza da benimsetilmeli. Yani, yarın herhangi bir şekilde kimse düşünmemeli ki, acaba demokrasi bu gibi sebeplerle tekrar inkıtaa uğratılır mı? Ben katiyen böyle bir şeye inanmıyorum, olmaması lazım geldiğinin üstünde duruyorum ve olamayacağını söylüyorum.

SÜLEYMAN DEMİREL — Evet, Sayın Akbulut'un söylediği şey bir varsayım tabiî. Aslında, bu olaylar devam ederse, demokrasi, tehlikeye girer, girmez; o ikinci planda. Bu olaylar devam ederse, bu rejimle bu olayları ortadan kaldırabilecek miyiz; anlatmakta müşkülat çekeriz. Kamuoyuna moral verelim, ama «korkmayın» dememizle de kamuoyunun iradesi durmaz. Bu adamlar öldürmeye devam ediyorsa, her öldürülen kişi, Türkiye'de rejimden bir şey götürecektir.. Hele, bunların failleri de bulunamıyorsa, o zaman biz, demokrasiyi savunmada fevkalade müşkülat çekeriz. Geçmişte çektik, yine de çekeriz. Devletin birinci görevi, can ve mal güvenliğidir. Gayet açıklıkla söylüyorum: Ben inanıyorum ki, demokrasiyi Türkiye'den hiçbir şey götüremez. Güzel bir inanç. Yalnız, bu sadece bizim inancımızla kaim değil. Halk ne düşünecektir? Söylüyoruz, halk henüz anarşi korkusunu atmamış ki... Bu, halkın zihnine çok iyi işlemiş. Yeniden aynı şeyler başladıysa, Türkiye'de halkın rejime olan inancını muhafaza etmekte güçlük çekilir. Korkmakla hiçbir yere varamayız. Onun için diyorum ki, yol yakınken, kim yapıyorsa, kim yaptırıyorsa, onu bulun; o zaman halkın moralini yüksek tutarız, konuşmakla tutamayız. Bir yerden sonra, ne sizin, ne bizim söylediklerimizi halk dinlemez. Böyle bir durum rejimi eskitir, sizi de eskitir, müesseseleri de eskitir. Biz onun için, işin vahametine dikkat çekmek istiyoruz. Derseniz ki, «terör devam ettiği takdirde demokrasiye bir zararı olmaz» bundan şu anlam çıkar: Bunun söyleniş tarzı dahi yanlıştır; «varsın devam etsin» anlamı çıkar.

YILDIRIM AKBULUT — Hayır, ben öyle demiyorum.

SÜLEYMAN DEMİREL — Söyleniş tarzı dahi yanlıştır. Söyleniş şekli, bizim bu işi demokrasi içinde önleyeceğimiz, demokrasinin gücü ve kudreti, demokratik otorite ve demokratik yargı ile bu işin hakkından gelineceğidir. Yalnız, bunu iki defa,

üç, dört, beş defa söyleriz; hakkından gelinmediği görülmeye devam edildiği sürece, bunu, sonra söyleyemez hale geliriz. Benim işaret etmek istediğim nokta bu.

Bir diğeri de şu: Bakın, 1983 Hükümet Programınızda anarşiye karşı söylediğiniz şeyler var. Deniliyor ki: «Son yirmibeş yıllık tecrübeler göstermiştir ki, devlet otoritesinin zayıflatılması, ülke ekonomisinin kötüye gitmesi, huzur ve güvenin bozulmasında ana sebepleri teşkil etmiştir.»

Bu, sizin teşhisiniz. Eğer bugün bu olaylar oluyorsa, ben bu olayların köklerine falan inmek istemiyorum; ama, herhalde, bu olaylar devlet otoritesine güç katıyor değil. Onun için, meseleyi derinleştirmeden bu işin tedbirini bulun, çaresini bulun, Nasıl bulunacaksa... Siz de diyorsunuz ki: «Bizim hiçbir şeye ihtiyacımız yok; kanun var, silah var, adam var...»

Öyle ise, bulun çaresini demek, hem milletin, hem Meclisin, hem bizim, sizden isteyeceğimiz şeydir. Çünkü, biz diyoruz ki, bizden isteyeceğiniz bir şey varsa, biz bunu yapmaya amadeyiz. Yani, işaret etmek istediğim şey, Hükümet olarak, olaya, «paniğe kapılmayın, bir şey olmaz» gibi bakarsanız, çok şey olur; bir süre sonra, kabul edemeyeceğiniz birtakım terslikler çıkar. Maksadım, kimseyi korkutmak falan da değil. Ben geriye de bakmıyorum, ileriye bakıyorum ve Türkiye'de demokrasiyi biz kendimiz ayakta tutacağız; ama evvela, demokrasinin bir numaralı düşmanı olan terörü ortadan kaldırarak tutacağız. Türkiye terörle yirmi senedir uğraşıyor. Yirmi sene içerisinde aldığımız tedbirler niye bu işin kökünü kazımadı? Yüzlerce beyanat verildi, «Bu işin kökü kazındı» diye. Bakıyorsunuz, ülkenin bir köşesinde bir savaş, büyük şehirlere sıçramış terör... Bence, siyasî iktidar olarak uykularınız kaçmalıdır ve bugün fevkalade vahim olmasa bile, vahimdir bana göre. Şiran Kozağacı Karakolunda öldürülmüş olan askerleri kimin öldürdüğünü biliyor muyuz? Bilmiyoruz. Yedi kişi geldi, bir tanesi yakalandı, altısı kayıp. Yani, buna benzer çok hadise olur Türkiye'de ve büyük şehirlere sıçraması fevkalade korkutucudur. Bu bir görüş. Bu adamlar nerede yetiştiriliyor, Bekaa'da mı, Suriye'de mi, Almanya'da mı yetiştiriliyor? Yani, orada yetiştirilen bu adamları, devletin isim isim bilmesi gerekir. Bunları bize söylemeyebilirsiniz; ama bize, «Biz bu işin altından kalkacağız, endişe etmeyin» dersiniz.

Bakınız, şu basın bildirisinin içinde söylenen şeyleri üç - beş defa daha söylettiremezsiniz. Zaten devlete, demokrasiye olan inançsızlık dalga dalga yayılıyor; ama bizim dışımızda inançsızlık... Demokrasi düşmanlığından doğan bir inançsızlık değil, moralden doğan bir inançsızlık yayılıyor ve kamuoyunu ayakta tutmakta bu kadar ezik bir kamuoyunu ayakta ve tam moralli tutmakta hiç süphesiz tek şart var: Bu olayların failleri bir an evvel yakalanmalı.

ERDAL İNÖNÜ — Sayın Demirel, benim söyleyeceklerimi söyledi.

Sayın Başbakanı dikkatle dinledim. Demokrasinin hiçbir şekilde tehlikeye girmeyeceğine ben de inanıyorum. Ancak, sorum üzerine Sayın Başbakan da açıkladı; bunlar ülke bütünlüğüne yönelmişlerdir, dışardan kaynaklanıyorlar, karışıklık çıkarmak istiyorlar. Hangi açıdan bakarsanız bakın, ülkenin manzarasını bozup, demokrasiyi tehlikeye atacak maksat peşindeler. Bu noktada bizim geçmişimiz var, sabıkamız var. Bunu yapmak isteyen bir hareket olduğu belli.

Sayın Başbakan derse ki, «biz ne yaptığımızı biliyoruz» Biz, buna karşı bir şey söyleyemeyiz; ama iyi niyetle konuşuyoruz, destek vaat ediyoruz.

Sayın Başbakan bize, «Güvenlik güçlerine cesaretsizlik getirecek demeçler vermeyin; öyle şeyler yapmıyorsunuz ama, bundan sonra da yapmayın» dedi. Nitekim, hatırlarsınız, daha geçenlerde Parlamento grubunda öğrenci olaylarından söz ettiğimde, «Mesele, polisin üniversiteye girip girmemesi değil; düşünce özgürlüğüne saygılı mıdır, değil midir meselesidir. Elbette, bir yerde olay varsa, polis oraya girer» dedim. Dolayısıyla, bizim, güvenlik güçlerini hareketsiz bırakmak gibi bir anlayışımız yok. Basının yazdığına da bu açıdan cesaret kırıcı şekilde bakılmamalı. Her olayın sonunda, basının yazdığı «Polis vahşice davrandı» şeklindedir. Bu bir klişedir. Birkaç sefer Amerika'da Kolombiya Üniversitesinde olay oldu, «Polisin hayvanca davranışı» diye büyük yazılar çıktı; ama bunlara kimse aldırmıyor. Biliyorsunuz ki, polis herkesi iter kalkar sonunda huzur gelir, bundan kimse rahatsız olmaz ve demokrasi zarar görmez. Çünkü, herkes bilir ki, demokrasi yaşıyor ve fikir özgürlüğü var; ama bir vukuat varsa, polis gider, bundan bir şey çıkmaz. «Basın bunu eleştiriyor diye, polis görevini yapamıyor» yaklaşımı, gerçeğe uygun olmaz. Polis, görevini yapa-

caktır. Aslında, muhalefet, kendisinden beklenmeyen şeyleri de söylüyor, cesaret vermek için. Olay, orada aksak değil; ama görüyorum ki, mesela Sayın Başbakanın, bize yaptığı açıklamalarda, son olaylar üzerinde yeterli derecede dikkatle durulduğu veya durmayanların üzerine gidildiği inancını bana verecek bir sözü yok. İstanbul'da Çetin Emeç'in öldürülmesi olayını basında gördük, cenazede anlattılar bize: İşte, bir araba gasp edilmiş, arabanın sahibi arkalarından koşmuş, hatta kavga etmiş, yüzünde yara izi var, polise haber vermiş. Sonra ertesi sabah bu araba oraya giderek vaziyet almış, şoför çıkmış, şoförle konuşmuşlar, ondan sonra Çetin Emeç'i öldürmüşler, sonra şoförü de öldürmüşler ve kaybolmuşlar. Giderlerken, polis karakolunun yanında arabayı bırakmışlar. Böyle bir olay üzerinde polis yetkililerinin bir tanesi, «evet, hata ettik, bulmalıydık arabayı» dedi.

Şimdi Sayın Başbakandan şunu duymak isterim: Böyle bir olay hakkında, polis, olayın üzerine gidiyor mu veya gitmediği zaman, «Siz bir hata yaptınız» diye, onların üzerine giderek, görevini yapmayanları değiştiriyor, daha iyi yapacakları getiriyor musunuz? Böyle bir güven veriyor mu bize? Böyle bir güveni henüz Sayın Başbakandan almış değilim; ama almışsa veya aldırmışsa, sorumlusu Sayın Başbakandır. Benim bu güveni alıp almamam önemli değil; ama içtenlikle söylüyorum, iyi niyetle söylüyorum, bu şekilde, «Demokrasiye bir şey olmayacaktır, herkes görevini yapıyor» demekle mesele bitmiyor; kamuoyunun bizden beklediği başka şeyler var. İstanbul'daki olayların üzerine güvenlik güçlerinin yeteri kadar gitmediği yaygın bir kanaattır. Bu konuda Sayın Başbakan ne yapmayı düşünüyor? Bir olay oldu ve failleri yakalandı, memnun oldum. Şehit olan polisimize rahmet diliyorum; ama öbür olaylar, olduğu gibi duruyor ve asıl korkutan, bunlar. Bu olayların failleri bulunamıyor; bulunması için bundan sonra nasıl daha iyi istihbarat sağlanacak? Sayın Başbakanı dinlerken, bu konuda bana herhangi bir güven gelmiş değil. Dolayısıyla, bu konularda bize bir şey söyleyebilirler mi? Bunları duymak isterim. Söyleyemiyorlarsa, o zaman daha zor bir durumda olduğumuzu görüyorum. İstikrarı sağlamak için öbür düşüncelerimizi de dile getirmek isterim; ama önce Sayın Başbakanımızı dinlersek iyi olur.

YILDIRIM AKBULUT — Şimdi efendim, tabiî burada güvenlik güçlerinin şu hadisede, bu hadisede kusuru var, kabahati

var veya şurada başarılı, burada başarısız diye konuşmamız, toplantıdan beklenen sonucu vermez düşüncesindeyim. Mühim olan, emniyet güçlerinin, bu ve buna benzer olayların üstesinden gelip gelemeyeceğidir. Bu hadisede başarısız gibi görünen emniyet güçleri, bir gün sonraki operasyonda başarılı olmuşlardır. Hadiseden hadiseye eğer bir değerlendirme yapmaya kalkarsak, belki müspet veyahut gerçekçi bir sonuca varamayız; ama ben şunu rahatlıkla söylüyorum ki, gerek Güneydoğu'da olsun, gerek şimdi zuhur eden olaylarda olsun, emniyetimiz, bu işlerin üstesinden gelebilecek bilgi, tecrübe ve yeteneğe sahiptir. Bir teşkilatı, bir günkü olayda yeteneksiz, ikinci günkü olayda yetenekli addetmek, bizi doğru bir neticeye götürmez; genel olarak bakmak lazım; meseleye hâkim oluyorlar mı, olaylara vaziyet edebiliyorlar mı? Değerlendirmeyi buna göre, yapmak lazım. Onun için, Çetin Emeç olayında ne gibi mesafe alındığı veya Muammer Aksoy olayında ne gibi mesafe alındığı gibi suallere cevap aramaktansa, genel olarak emniyet güçlerinin durumu nedir, buna bir cevap aramak lazımdır. Eğer siz, «İstanbul teşkilatı bu işlerin üstesinden gelemiyor, bendeki kanaat budur» diyorsanız, böyle bir değerlendirme tarafınızdan yapılmış olabilir. Kaldı ki, emniyet teşkilatı, ilgili bakanlık, Hükümetimiz, bu gibi olaylarda, yeteneği olmayanları veyahut ihmali bulunanları elbette ki takip eder; elbette ki, daha yeteneklileri, daha bu işler üzerine gidebilecek olanları, bu işlerde bilgi ve tecrübesi olanları getirir. Konu, bana göre, bu şekilde değerlendirilmelidir.

Olaylar demokrasiyi hedef almışsa bile, ben diyorum ki, demokrasiyi inkıtaa uğratacak sonuca ulaşamazlar. Yani, Türk toplumu ve tüm demokratik müesseseler —partiler de dahil olmak üzere— terör sonucu, demokrasiden fedakârlık edemezler. Bu bir inanıştır ve inanışın da ötesinde, geçirmiş olduğumuz birtakım tecrübelerin sonucu olarak ortaya attığımız bir görüştür. Çünkü, müesseseler artık demokrasiye sahiptir, vatandaş da sahiptir. Benim biraz evvel söylediklerim, emniyet güçlerinin cesaretlendirilmesi yönündedir. Şimdi sizin yapmış olduğunuz benzetmeye Türkiye'de katılmak pek kolay değil. Türkiye'de polis uzun senelerden beri bu görevi bihakkın yerine getirmesin diye çok tazyik altında kalmıştır. Yapılacak işlerin hukuk çerçevesi içinde olması lazım geldiğine inanıyorum; ama Türkiye'de hukuk çerçevesinde hareket edenler bırakılır

da, kanuna karşı gelenler müdafaa ediliyormuş gibi bir ortam yaratılırsa, bu insanların, görevlerini bihakkın yerine getirmelerinde zorluklar olur diyorum; ama, buna rağmen getirmeyecekler mi? Getirecekler. Buna rağmen bunlarda bir yılgınlık olur mu? Olmamalı ve tabiî, emniyet güçleri kendi aralarında da bu hedefe gidebilecek bir biçimde birlik içinde olmalıdırlar. Geçmişte hükümetler tarafından, kendileri tarafından yapılmasa bile, kamuoyunda şöyle bir inanış vardı: —Belki o da tehlikeliydi— Polis dahi kendi içinde suçlu takibinde bulunuyordu. Şimdi bunlar söz konusu değil, buna da fırsat verilmiyor ve vatandaşımızın da bu şekilde polise bakmasında yarar vardır. O bakış açısını elbette ki bizler de sağlayacağız; ama, polisi şu veyahut bu şekilde görevini yapmada cesaretlendiremiyorsak, neticeye iyi ulaşabilir mi, ulaşamaz mı diye konuyu ortaya attım. Yoksa, sizlerden bir şey istemiyoruz dememizin sebebi şu: Bir şey istemiyoruz değil, çok şey istiyoruz. Burada bir araya gelişimizin nedeni de, bir defa, emniyet güçleri için manevî destek istiyoruz; varsa, sizin de görüşlerinizi almak istiyoruz.

Biz 15 gün evvel bir gizli toplantı yaptık. Zaten o toplantının nedeni de, almış olduğumuz tedbirlerin kifayetsiz yönleri varsa, bunların nelerden ibaret olduğunu sizlerden öğrenmekti. Mesela, denilebilir mi ki, «Siz şöyle bir tedbir de alsanız daha yararlı olur, şu şekilde hareket etseniz daha faydalı olur...»? Tabiî, biz bunları öğrenmek suretiyle icraatımızı gerçekleştiririz. O zaman denmez ki, hayır efendim, sizin bilgilerinize, sizin görüşlerinize ihtiyacımız yoktur. Hiç bu anlayış içinde değilim. Hatta, olaylara vermiş olduğumuz ehemmiyet nedeniyle, varsa böyle yapabileceğimiz bir şey, yapalım; ama, derseniz ki, «bu sizin göreviniz»; buna da bir diyeceğimiz yok; bu, bizim görevimiz. Bizim almış olduğumuz tedbirler de malumdur ve ben yine de diyorum ki, iş geliyor, emniyet güçlerinde toplanıyor. Emniyet güçlerimiz, bu işin üstesinden gelebilecek bilgi ve yeteneğe sahiptir; ama, «Terör olayları devam ediyor, bunun arkasından demokrasi tahribe uğrar, demokrasi tahrip olur» dersek, işte teröristin maksadını zaten hep birlikte kabul etmiş oluyoruz. Ben bunu demek istiyorum. Yani, terörist de, vatandaş da bilmelidir ki, bu terör olaylarını güvenlik kuvvetleri önleyebilecek güçtedir. Devam etmiş olması, demokrasi üzerinde herhangi bir değişikliğe veyahut başka bir rejimin gel-

mesine neden olamaz. Bu düşünce bir kere her kesimde hâkim olmalı.

ERDAL İNÖNÜ — Kendi kendine hâkim olmaz Sayın Başbakan, bir şeyler yapmak gerekir.

YILDIRIM AKBULUT — Bakın, bizde de —demin söylediğiniz— diğer ülkelerde de terör olayları oluyor tabiî, mahiyetleri değişiktir; bunu mazeret olarak söylemediğimi de belirttim; ama, oluyor.

ERDAL İNÖNÜ — Ama, belli bir farkımız var bizim; ben de onu anlatmaya çalıştım. Başka ülkelerde olan terör olaylarının amacı belli; bizde olanın amacı belli değil. Sayın Demirel, «Devleti felç etmektir» dedi; tamam, bu temel amaç. Bu yeter mi? Yani, devleti felç etmek için uğraşıyorlar... Bu sağlam bir yaklaşım değil. Onlar uğraşıyorlar, devlet de, bir şey yapamayacaklarını söylüyor; ama gittikçe, görüyoruz ki, devletin etkinliği azalıyor. Yoksa, söylemekle biz bunun üstesinden gelemeyiz.

Bir konuya daha değinmek istiyorum: Polis içinde herhangi bir ayrılık olmadığı konusuna memnunlukla teşekkür etmek istiyorum. Bu, bana başka bir şey hatırlattı: Halka, «Terör olayları hangi siyasal görüşlere bağlı olursa olsun, üzerine, aynı güçle, aynı dikkatle gidiyoruz» konusunda bir anlayış, bir inanç, tamamen verilmiş değil.

Bazı yetersiz konuşmalar yapılıyor; kapalı oturumlarda yapıldı, açık oturumlarda da yapıldı. Sanki aşırı soldan gelenler üzerine dikkatle gidiyoruz, sağdan gelen yok... Gelse gideriz... Böyle bir hava yaratılması gayet yanlış bir yaklaşımdır. Nereden geldiğinin önemi yok. Terör üzerine gideceğimizin, ortadan kaldıracağımızın güvencesini de vermeliyiz; polis de bunu vermeli. Bu da önemli bir etkendir; ama tekrar konuya dönersem: Sadece sözle bunun üstesinden gelemeyiz. Örneğin, bu toplantıdan sonra bütün söyleyeceğimiz, «Terore karşı birlik olduk, terör artık gidecektir» olursa, bununla kalırsak, çok korkarım ki, bu toplantılara devam etmek zorunda kalırız; çünkü, bununla terör önlenemez. Terörü caydırmak için bir şeyler yapmalıyız, istikrarı artırmak için bir şeyler yapmalıyız, terörü önlemek için tedbirler almalıyız. Sözle bunları yapamayız.

YILDIRIM AKBULUT — Bakınız, tabiî bu noktalara gelince, biraz evvel söylediğim husus üzerinde durmak istiyorum. Bizim, «Sola daha dikkatli davranıyoruz veya takip ediyoruz, sağ-

dan herhangi bir şey gelmiyor; onun için de üzerine gidilmiyor» şeklinde ve bu manayı çıkarabilecek bir beyanatımızın olduğunu sanmıyorum. Aksine, defaatle, hangi taraftan gelirse gelsin, bunun karşısında olduğumu söyledim ve söylemeye de devam ediyorum. «Bazı şeyler sözle olmaz» diyorsunuz; ama, sözle de olacağı kanaatindeyim. Burada, bana göre, önemli olan, en doğru şekil, kimin tarafından yapılırsa yapılsın, bunun karşısında olduğumuzdur ve bunu ben muhtelif konuşmalarımda da söyledim.

Şimdi ikinci konuya geliyorum: «Bu, sözle olmaz» diyorsunuz, icraatla olur... Tabiî. İcraat da hükümetin. Elbette ki, biz icraatımızla, bütün güvenlik güçlerimizin gayretiyle bunu önlemeye çalışacağız, önleyeceğiz; ama, konuyu sırf bu noktaya getirirseniz, «Peki, Meclis olarak yapılacak iş nedir?» sorusu ortaya çıkar.

Şimdi, biz, Mecliste grubu olan liderler olarak, başkanlar olarak toplandık ve toplantıdan memnunuz. Meclisin yapacağı iş varsa, bunu yapma konusunda da yardımcı olacağınızı ifade ettiniz. Ben de, şu anda, hukuk çerçevesinde düşündüğümüz kanunî bir tedbir olmadığını söylüyorum. Eğer olursa, biraz evvel de söyledim, belki terörle ilgili olarak gözaltına alma sürelerinin uzatılması olur; onu da henüz gündeme getirmedik. Getirirsek, desteğinizi isteyeceğiz. Geriye, Meclis olarak ne yapmak kalır, yani Meclis olarak yapılacak iş nedir? Faillerin yakalanması hükümete aittir, tamam; ama Meclis olarak biz ne yapacağız?

ERDAL İNÖNÜ — Terörü caydırma yolunda bir şey yapabiliriz...

YILDIRIM AKBULUT — İşte, onu nasıl yapacağız? Bu işlerin karşısında olduğumuzu belirtmeliyiz. Benim fikrim bu. Varsa sizinkini de alacağım tabiî. Emniyet güçlerimizin, görevlerinin başında olduğunu ifade etmeliyiz. Bazı olaylarda emniyet güçlerini suçluymuş gibi... Bunu yapıyorsunuz da demiyorum, hiç kimseye serzenişim yok, öyle de demiyorum; ama, «Meclis olarak yapılacak şey nedir?» konusunu ortaya koyalım. Düşüncem, Meclis olarak, bütün grubu olan partilerin liderleri, emniyet güçlerini yüreklendirecek davranışlarda bulunmalı —zaten bulunuyorlar— bunu dile getirmeli ve emniyet güçlerine cesaret vermelidir. Bizim, Meclis olarak, muhalefet olarak, Hükümete, «alacağımız tedbirlerle ilgili olarak» söyleyeceğimiz bir şey

varsa, söyleyin; ama siz diyorsanız ki, «Bu sizin işinizdir»; doğrudur; elbette bizim işimiz; ama bizim işimizden öte, devletin işi olduğu söylendi ki, katılırım. Sadece partilerin işi değil, demokratik diğer kuruluşların da işidir, sendikaların da işidir, üniversitelerin de işidir, muhalefetin de işidir; tamam. Bu konuşmamızdan çıkartılacak bir netice varsa, ortaya çıkartalım; ama, acilen bu failler yakalanmalıdır... Doğru, yakalanmalıdır, devlet bunları yakalamak için çaba içerisindedir. Yani, iş bu noktada düğümleniyorsa, Meclis olarak ne yapacağız?...

ERDAL İNÖNÜ — Meclis olarak yapacağımız şey vardır. Bana soruyorsanız, söyleyeyim. Terör, bir tehlike olarak, bugün bir vakıa olarak karşımızda. Bunu kabul ettikten sonra, ilk mesele, Hükümetin güvenlik güçlerinin, bu işleri yapanları bulması, bunları meydana çıkarmasıdır.

İkinci mesele, bu işlere girişenleri caydırmak, demokrasiye hiç ara verilmeyecek ortamı Türkiye'de kurmak... Terör nasıl gelişiyor? Devletin işleyişini bozarak, herkesi başka çözümler aramaya götürerek. Yani, istikrarı bozarak. O halde, istikrarı güçlendirecek yollara girilmeli. Demokraside istikrar nasıl güçlenir? Tabiî, halk desteğiyle güçlenir. Halk, Türkiye'de demokrasiyi koruyacak bir güç olduğunu bilmeli ve halkın bu yolda, seçmiş olduğu ve bundan sonra seçeceği insanları desteklemesine olanak verilmeli. Daha evvel Türkiye'de istikrarın bozulduğu bir gerçek; ekonomide bunu görüyoruz, siyasette görüyoruz. Meclis olarak elbette bu konu üzerinde durulabilir; ülkede istikrar daha fazla bozulmadan, güçlendirme yolunda, Meclis ne yapabilir, bu konu gayet rahatlıkla konuşulabilir, sonuca da varılır, gereği de yapılır. İsterseniz, bu konuyu, Meclis-te ayrıca görüşelim, bir genel görüşme yapalım. Orada herkes fikrini açıklıkla söyler ve bir sonuca da varılır. Çünkü, bugün bilinen bir olay var Türkiye'de: 26 Mart seçimlerinden sonra istikrarın bozulmuş olması inkâr edilemez. Gerçekten budur. Bunu, partimin çıkarları için söylemiş olduğumu düşünebilirsiniz; ama, öyle söylemiyorum; mantık silsilesi içinden bu çıkıyor.

Terör, halkı güçsüz, demokrasiyi güçsüz bırakarak olur. Öyleyse, yapılacak şey, halkı güçlendirmektir; bunun da yolu halka gitmektir. Yani, demokrasilerde bunun yolu, seçimdir. Bu yola giderek, belirli bir süre sonunda seçime gidileceği güvencesini vermek, kamuoyunu, demokrasi etrafında büyük bir güce sahip kılmak demektir ve bu da terörü elbette caydırır.

Çünkü, terörün amacı ortadan kaldırılıyor. Terörün amacı, ülkede istikrarı ortadan kaldırmaktır. Bu, Meclisin yapması gereken şeylerin başında gelir; ama, bunu da, Meclis, kendisi konuşarak yapar. Onun için, «Meclis ne yapabilir?» sorusunun cevabı şu: İstikrarı korumak için Meclis konuşsun... Biz burada konuşuyoruz; bu yetmez. Bir genel görüşmede, Mecliste görüşelim. Meclis, sahip çıktığını göstersin. Teröre karşı çıkmanın yolu, ülkede istikrarı, demokrasi içinde pekiştirmektir; bunu kamuoyuna söylemek, bunun gereğini yapmaktır. Meclisin ne yapabileceği bence gayet açık. Güvenlik güçlerinin yapacağı başka. Onlar, yapanları bulacaklar; ama, caydırma önemli. Batı demokrasilerinde karanlık terör planları yürümüyor; çünkü orada demokrasi güçlü, demokrasiyi halk desteğiyle koruyorlar. Bizim talihsizliğimiz, eskiden bu olmadı, şimdi de olmayacak kanaati halkta belirli bir karamsarlığı doğuruyor. Onun için, konunun Meclise gelmesi çok anlamlıdır. Çünkü, demokrasiyi pekiştirecek olan, halkı yeniden devreye sokacak ve terör eylemcilerine karşı çıkartacak olan, Meclisin kararıdır, davranışıdır. Benim görüşüm bu.

SÜLEYMAN DEMİREL — Şu toplantı aslında, bir cinayet üzerine, basın temsilcilerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına müracaatlarından doğuyor. Basın temsilcileri, aslında, Türkiye'de anarşinin, terörün önlenmesinin tek sorumlusu, Hükümeti saysalar, oraya giderlerdi. Hükümete gitmeyişleri manidardır. Esasen, anarşi ve terör olaylarının önlenmesinin siyasî sorumlusu da Hükümettir; güvenlik kuvvetleri değildir. Güvenlik kuvvetlerinin nasıl kullanılacağı olayı, siyasi bir olaydır. Yani, hadiseler tevali etmiş, bir yere gelmiş ve Türkiye'nin —fevkalade önemli olması lazım gelen— basın temsilcileri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına gelip, «Karanlık güçlerin Türkiye'yi sürüklemek istedikleri süreci önlemenin bir tek yolunun, terörle etkili bir mücadele olduğunu» belirtmişler ve «Ülkenin tek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin, terörün önlenmesinde ve arkasındaki karanlık güçlerin ortaya çıkarılmasında üstlenmek zorunda olduğu görevi yerine getirmesi için çağrıda bulunuyoruz» demişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisine bu şekilde bakan, sadece basın mensupları değildir. Türkiye'de mademki Türkiye Büyük Millet Meclisi, demokrasinin kalbidir; öyleyse, başında da söyledim, Türkiye Büyük Millet Meclisi ne güne duruyor? Binaena-

leyh, biz burada toplandık, «Bu işin sorumlusu Hükümetimiz» dedik, dağıldık. Bu, mesele değil. Dışarısı —basın dahil— bu Meclisin içerisinde bulunan herkesi, muhalefet - iktidar, hatta her milletvekilini sorumlu tutuyor ve etkin bir mücadele istiyor. Etkin bir mücadele yapıldığı kanaatinde olsa, «etkin bir mücadele» demez; etkin olmayan mücadele kanaatinde ki, böyle diyor; zaten, olaylar da öyle gösteriyor.

«Biz mücadele ediyoruz, netice alamıyoruz»; o başka mesele. Etkinliğin ölçüsünü, netice almakta görüyor, dışarısı. Bu mücadelede etkinlik şartı konulmadığı sürece, kamuoyunun rejime olan bağlılığı zaafa uğrayacaktır. Uğramaması lazım; ben de öyle düşünüyorum. Neden uğramaması lazım?

Bu dediğimiz olaylar başka ülkelerde de oluyor. Başka ülkelerde rejimin değişmesine sebep olmuş hiçbir olay yok. Bizim ülkemizde olmuş; bizim ülkemizde olduğu zaman, rejim değişikliği geliyor; halkın kafasındaki bu. Rejim, teröristin eline geçmiyor; ama, devletin başka güçleri, «bu rejimle yürümüyor» deyip, meselenin üzerine geliyorlar. «Gelmesinler, gitmesinler» demek kolaydır ve hepimiz buna inanıyor, hepimiz böyle düşünmek istiyoruz. Bütün olay, bu işlerin içerisine devletin başka güçlerinin gelmemesine; rejimin, halktan destek görmesine bağlıdır. Halk bu desteği vermeye nasıl devam eder? Başka ülkelerde bu olaylar oluyor, o ülkeyi yönetenler, bunların yakasına yapışıyor, bir makul zaman süresi içerisinde yapışıyor ve onların burnunu sürtüyor ve demokrasinin gücüyle bu olayları bastırabiliyor. Henüz Türkiye bunu yapamamıştır. Türkiye daha demokrasinin gücüyle, demokratik sisteme karşı gelen bu çeşit olayları bastıramamıştır. Efendim, «demokrasiye güvenin...» Her zaman söyledik, adam neye güvensin? «Sokağa çıkamıyorum» diyecek. Demokrasiye güvenen adam sokağa çıkamıyor. Bunu yapamadığımız sürece, «Demokrasiye güven» demekle işin içinden çıkamayız.

Bir de efendim, «Bu işler rejimi yıpratır; terör sonunda Türkiye'de rejim çöker» şeklinde ifadede bulunmuyorum. Bu, teröristin işini kolaylaştırır. Bu şekilde ifadede bulunmuyorum; ama diyorum ki, ne kadar bu ifadede bulunsak da, bulunmasak da, neticesi oraya varır. «Rejime hep beraber sahibiz, bu çeşit olayların da mutlaka hakkından geleceğiz» diyelim de, dediğimiz lafın hakkını verelim ve bunun hakkından geldiğimizi de gösterelim.

Türkiye'de faili meçhul cinayetler 25 - 30 değil, daha fazla, çok çok kişi de hapishanelerden kaçmıştır. Türkiye aslında anarşi belasının —anarşiyi bastırdık avunmasıyla— bir hesabını yapamamıştır, muhasebesini yapamamıştır. Bugünkü olayda, «Türkiye Büyük Millet Meclisine düşen görev nedir?» denildi. Türkiye Büyük Millet Meclisine düşen görev, bunun siyasî sorumlusunu sıkıştırmaktır, «bulun bu adamları» demektir. «Bizim güvenlik kuvvetlerimizin kâfi tahkikatı var, buluruz...» Bu, çok güzel beyan, bunu çok büyük sempatiyle karşılıyorum. Yalnız, makul zaman içinde, bu beyan, hedefini bulmazsa, bundan sonra bu beyanları yapma imkânı olmaz.

Şimdi siz yine Hükümet programınıza koymuşsunuz, diyorsunuz ki; «Huzur ve güveni sarsan olayların başında anarşi ve terör gelmektedir.»

Bugün Türkiye teröre muhataptır. Yani daha kaç kişi ölsün ki, «terör var» diyelim? Terör vardır. Adam geliyor, hiçbir şeyle alakası olmayan, şahsî husumetle alakası olmayan birisini öldürüyor... Yarın kimi öldüreceği meçhul. Niye?... Demek ki, bu kimseler, «Yarın acaba kim öldürülür?» meçhulünden hareketle, herkeste panik yaratmaya çalışıyorlar. Sadece Türkiye bunun altından kalkamamıştır. Türkiye bunun altından Parlamentoyu kapatarak kalkmaya çalışmış, neticede de kalkamamıştır.

Program devam ediyor, diyor ki; «Huzur ve güveni sarsan olayların başında anarşi ve terör gelmektedir. Anarşi ve terör basit bir zabıta olayı değildir.»

Bu, sizin programınız. Neymiş?... «Anarşi ve terörün önlenebilmesi, huzur ve güvenin sağlam ve kalıcı temellere oturtulmasına, siyasî, iktisadî politikaların bir bütünlük içinde uygulanmasına, birbirleriyle ahenkli ve dengeli yürütülmesine bağlıdır.»

Şimdi, Türkiye, gayet tabiî, siyasî olguyu tartışıyor, bir seneden beri tartışıyor; Türkiye, bir iktidar boşluğunu tartışıyor. Bu tartışmalar, teröre yardımcı olsun diye yapılmıyor ki... Bir gerçek var ortada. Bu gerçeği, Türkiye Büyük Millet Meclisi veya Türkiye benimseyip de, ona göre bir tedbir almadığı sürece, devleti işletmede sıkıntı içine girebilirsiniz; halka itimat verme de bitebilir. Onun içindir ki, üç kişi bir araya gelince, bunların fikri ne ise, zikri de odur —dervişin fikri ne ise, zikrinin de o olduğu gibi— yine seçim dediler, demek için de söylemiyorum;

bunu söylememek için de kendimi çok tuttum, açık söyleyeyim: ama Türkiye'de bu işle mücadelenin, arkasında halkın desteğini bilen ve bulan bir hükümetle çok daha kolay yapılabileceği, çok daha kolay verilebileceği kanaatindeyim. Olaya Türkiye'nin böyle yaklaşması lazımdır. Bunu tayin, Meclisindir. İşte, onun için Meclise gelmişlerdir. Meclise niçin geliyor adam? Bu işin, Hükümetin işi olduğunu bilmiyor mu? Biliyor ama, onu aşarak Meclise geliyor. Meclise, seçim istemeye de gelmiyor, «Köklü tedbir alın» diyor. Tedbir, bence, iktidarı güçlendirmektir. «Acaba bugün ne olur, yarın ne olur?» endişesiyle devleti işletemezsiniz. Mesele, «Yarın, öbür gün, ondan sonraki gün inşallah bunların failleri bulunur» meselesidir; bunu söylemek istedim. Halka gidelim derim.

YILDIRIM AKBULUT — Şimdi, bu konuşmalarımda sakın bir parti mülahazası yapıyorum zannetmeyin; ama, tabiî bazı soruların cevabını tarihte aramakta fayda vardır. Konu ister istemez seçime geliyor, destek konusuna geliyor. Terör olayları oluyor ve bir umutsuzluk veyahut bulanık dönem başlıyor; öyle telakki ediliyor. Kim telakki ediyor? Kuruluşlar, gazeteciler cemiyeti veya mensupları telakki ediyor ve Meclise «çare bulun» diyor ve bunu bilerek de yapıyor. Biraz evvel de konuştuk; Meclisin bulacağı çare ne olabilir? «Çare, ancak seçim olur» deniyor, yanlış anlamadıysam. «Veya kanunla olur» deniyor. Kanunları konuştuk.

«Grupların liderleri bir araya gelsinler, beyanat versinler veyahut görüşmelerini açıklasınlar, terörün karşısında olduklarını belirtsinler, ona da iştirak ediyorum, ama bunlar pek mühim değildir, bekleneni vermez.» Sayın İnönü böyle ifade ediyor, Sayın Demirel de buna katılıyor. Bunları mealen söylüyorum, yanlışlarım varsa düzeltirim.

«Ülkede bir terör olayı cereyan ettiğinde, seçim yapılırsa, bir değişiklik olursa, bu önlenir» gibi bir hareket tarzı, bir düşünce tarzı var. Ben buna hiç iştirak etmiyorum. Parti mülahazasıyla falan söylemiyorum; çünkü Türkiye bunu yaşadı, hepimiz bunu yaşadık. Ben şu anda tarihini, sayısını, gazetesini falan bilemem, ama bunlar hep çıkartılabilir: 1980 öncesinde, Adalet Partisi İktidardayken —benim bunu anlatmama hiç gerek yok ama— Cumhuriyet Halk Partisi diyordu ki; «Siz gidin, anarşi ve terör bitecek.» Bu propaganda mı diyelim, bu inanış

mı diyelim; ama her ne idiyse, bir ara bunlar muvaffak oldu ve ne olduysa oldu, —belki onlar da böyle inanmış olabilirler— iktidar değişti, Cumhuriyet Halk Partisi geldi; ama, terör bitmedi, aynı şiddetle —belki de daha fazla— devam etti.

Şimdi, teşhisi iyi koymak lazım. Hepimiz de söylüyoruz, yine de inanarak söylüyoruz· Müesseseler çalışmalıdır, müesseselere itibar edilmelidir ve bu itibarı herkes savunmalıdır. Bir problem yaratalım demiyorum; ama, bu işin Hükümet tarafından önleneceğini bilen Gazeteciler Cemiyeti, Meclise gelmiş, Meclis neyi kararlaştıracaksa... Hükümetten bir şey istenecekse, Hükümete gelinmeliydi evvela. Hükümete gelinmedi. Bu, şöyle veya böyle yorumlanabilir; ama Hükümete gelinmeliydi. Ortada meşru bir Meclis ve meşru bir Hükümet varken, hiç kimse bunun meşruluğundan şüpheye düşüp, başka yollar seçmemelidir. Benim hukuk anlayışım, demokratik anlayışım budur. Benzetmem belki çok rijit olacak ama, ileride, bundan üç - beş sene sonra, yirmi sene sonra aynı olaylar cereyan ettiğinde, bir grup kalkıp Meclise geldiğinde, yeniden seçim mi gündeme gelecek? Çözüm tarzı eğer burada aranıyorsa, işte o zaman —yanlış mı telaffuz ediyorum, yanlış söylemek de istemiyorum— terör bu noktada hedefine ulaşmış demektir. Belli bir süre içinde yapılması lazım gelen seçim konusu, bu gibi olaylarda sürekli gündeme getirilecekse, o zaman ülkede nasıl istikrar sağlanacak? Bu, benim samimî düşüncemdir. Bir kere —tabiî bu noktalara hiç gelmek istemezdim— şu hareket tarzındaki maksatları —bakın, bunu da söylüyorum— Hükümeti aşmaksa, maksat şurada konuştuğumuz iş ise, yani seçim işiyse, —demokratik inanışta olanlar için— bu doğru bir hareket değildir; demokrasi açısından doğru bir hareket değildir. Tabiî, herkes, her hareketi yapmakta serbest, buna bir şey dediğimiz yok; ama benim demokratik anlayışıma aykırıdır. Siz şimdi Hükümeti tanımayabilirsiniz veya tanıyabilirsiniz; Türkiye, sadece bir grubun idaresi altında, bir kesimin idaresi altında veyahut onun görüşü altında değildir; ama, bir millî irade hâkimiyeti var, bir meşru Hükümet, bir meşru Meclis var. Şimdi, biz böyle yorumlamış da değiliz; ama bundan, «Biz bunu tanımıyoruz» sonucu çıkıyorsa, bu hiç de demokratik bir davranış değil. «Hükümet bulamadı bu işin çaresini, Meclis bulsun...»

Meclis yüce makam, buna hiçbir diyeceğimiz yok; ama kuvvetler ayrılığı da Anayasaya konmuş. Meclisin yapacağı iş-

ler de var. Zaman zaman da savunmuyor muyuz, Meclis her şey değil; Anayasa Mahkemesi kurulmuş... Meclisin, Anayasa Mahkemesinin ve icranın, Anayasada belirli fonksiyonları var ve bu belirli fonksiyonları istemek gerekmez mi? Bu işi bilen insanlar tarafından bu fonksiyonların yerine getirilmesi beklenilmemeli midir? Bu fonksiyonlar birbirine karıştırılmalı mıdır? O zaman bu hadiseyi de belki haklı görebiliriz; ben hiç haklı görmüyorum. Öyle hadiseler olur ki, Meclis, hiç de kendi fonksiyonu olmayan, görevi olmayan konularla görevlendirilir. Ama, Anayasa ayırmış; Meclis her şey değil. Bu sözlerimle, Meclisin yüceliği hakkında bir tereddüdüm olduğu manası da katiyen çıkarılmamalıdır. Meclisin tasarruflarını —bir bakıma— denetleme görevini yerine getirmek üzere Anayasa Mahkemesi kurulmuş ve hepimiz de savunuyoruz; «Niye Anayasa Mahkemesi var?» falan da demiyoruz ve ondan ayrı bir fonksiyonu olan, icra var.

Şimdi, bunu, sadece bugünkü olay için düşünmeyin; bunu yarın için de düşünmek lazım; öbür gün için, üç - beş sene sonrası için de düşünmek lazım. O zaman ben bu fikre hiç iştirak etmiyorum. Şu bakımdan inanmanızı istiyorum ki, benim itirazım, seçim meselesiyle ilgili değil. Üzerinde durduğum konuyu, demokratik müesseselerin köklü bir biçimde çalışabilmesi için, kök salabilmesi için söylüyorum; hiç seçimle falan alakası yok. Yarın aynı şeyi bir başka vesileyle gündeme getirmek mümkün olur. O takdirde, Türkiye ne zaman istikrara kavuşacak?... Aramamız lazım gelen bir şey de budur. Nedir istikrar? Siz müesseseleri tanımazsanız, müesseselerin fonksiyonlarını çizemezseniz ve bunların aşılması yollarını açarsanız, bu müesseseleri nasıl çalıştıracaksınız? Bugün bana, yarın size, öbürgün öbürüne... Nasıl kökleşecek bu iş? Sizin dediğiniz konu ayrı: Meclis oturur, çaresini arar; ama bugünkü toplantının maksadı bu değil. Terör —her vatandaş gibi— saygıdeğer bir vatandaşımızı, bir arkadaşımızı alıyor. Bunlar da, demokrasi vesaire hareketleriyle bir seçimi gündeme getiriyor... Eğer getiriyorsa —ki, ben katiyen bunun gündeme gelmesinden yana değilim, yani gündeme gelsin istemiyorum— ayrı bir platformda gelsin; ama burada bu vesile olursa, yarın herhangi bir şekilde bu olayla karşılaşan bir idare, hükümet, aynı problemi mi konuşacak, aynı şeyleri mi konuşacak? İstikrarı nasıl sağlayacağız? Benim şahsî inanışlarım bunlardır. Hiç seçimle falan alakası yok. Müesseseler çalışmalı, herkes Anayasa çerçe-

vesinde —hiç öyle keyfi falan da değil, hiç kimse bir lütufta falan da bulunmasın— o müesseselere riayet etmelidir ve biz de bu riayeti sağlamakla mükellefiz. Benim düşüncelerim bunlar.

SÜLEYMAN DEMİREL — Bir şey sorabilir miyim? Gayet dikkatle, bu toplantının birinci maksadının güncel olduğunu, Türkiye'nin teröre sürüklendiğini, terörün büyük şehirlere sıçradığını, bunun çaresinin bulunması lazım geldiğini ifade ettim; ama bakın, tedbirler istiyorsanız, tedbiri o söylediğim şeylerden ayıramazsınız. Toplantının maksadı derken, seçimin öne alınması, yenilenmesi değildir diyebilirsiniz. Yalnız, eğer seçimin yenilenmesi, bu olayla ilgili olarak, tedbir olarak ortaya geliyorsa, bunu söylemezseniz noksan olur. Ben şahsen, bir büyük tedbiri, kamuoyunun rızasını, kamuoyunun iradesini devletin arkasına almasında, yenilemekte görürüm. Benim şahsî fikrim budur. «Bir başka zeminde görüşelim» diyen varsa, bir başka zeminde de görüşürüz. «Bunu Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşelim...» Orada da görüşürüz, genel görüşmede de görüşürüz; ama umarım ki, bu olaylar bizim korktuğumuz gibi gelişmez. Biz felaket tellalı falan da değiliz; ama, 1980'de milletimiz seçime gitseydi, 1960'ta gitseydi, askerî darbe gelmezdi, 1971'de yine olmazdı. Seçim nihayet bir - iki sene sonra gidilecek bir müessese olduğuna göre, bunun Anayasada müddetinin yazılmış olması bir şey ifade etmiyor; ama halkın temayülleri seçimi zarurî kıldığı vakit buna gidilmezse, ister istemez ihtilal gündeme gelir. Bunun şahsınızla, partinizle bir alakası yok. Ortada bir durum var; bunu ister görürsünüz, ister görmezsiniz. Eğer siz, «Ne yapılacaksa söyleyin» diyorsanız, o zaman, «Türkiye'yi seçime götürelim» diyoruz. Belki yine siz gelirsiniz iktidara; ama halk iradesini yenileyen devleti çalıştırmak güç olmaz. Yollardan biri budur. Hakikaten, Türkiye Büyük Millet Meclisine bu müracaat gelmişse, Hükümeti falan atlayarak bu müracaat gelmişse, seçim istemek için gelmiştir. Bu durum dahi, hangi duruma girdiğimizi gösteriyor. Bu çeşit müracaatlar Türkiye Büyük Millet Meclisine gelmeye devam edebilir, sadece bu konuda değildir...

BAŞKAN — Tabiî, basın, hazırladığı deklarasyonu Türkiye Büyük Millet Meclisine vermiştir; Meclisten bir şeyler istemiştir. Hakikaten, Sayın Demirel de söyledi; «Siz yanlış yere geldiniz, gidin» dersek yanlış olur kanaatindeyim. Onun için siz-

leri bir araya getirdim. Burada ne denebilir? Sizlerin konuşmalarından benim çıkardığım, demokrasiyi hiçbir görüşün etkileyemeyeceği, demokrasinin içinde bunların yürüyeceği, terör ve diğerlerinin buna bir etki yapamayacağı görünümü, fikri var. Bizim demokrasiye sahip çıkıp, demokrasi içinde bütün sorunları halledeceğimiz imajını vatandaşa şu toplantı neticesinde vermemiz lazım.

Birincisi, belki denebilir ki, «Terörle mücadelede, partilerin her türlü desteği Hükümetin yanındadır.» Desteklediklerini söylediler zaten. Bunun ötesinde —şu inancımı da belirteyim ki— siyasî partilerimizin tartıştıkları, erken seçimden tutun, Seçim Kanunu, Anayasada değişiklik, İçtüzük değişikliği gibi problemlerin demokratik bir sistem içerisinde halledilebileceği ortaya konur. Tabiî biz ilk toplantıyı yapmış olduk; ama benim şahsî kanaatim, —bir imkân olursa, nöbetleşe, belirli ölçülerle, üçünüz aranızda konuşmak suretiyle— «İleride bu sorunların halledilebileceği ve bu sorunlara demokratik atmosfer içinde çözüm bulunacağı» deyip, şu toplantı neticesinde bir şeyler söylemek lazım. Yani, biz şimdi liderler olarak toplandık, sonra da neticede, «Bunun, Meclisin görevi olmadığı anlaşılmıştır, Hükümetin işidir» diye açıklama yapıldığı takdirde çok yanlış olur. Bu bakımdan, benim kanaatim böyle. Bir kere üçünüz de aynı şeyi söylediniz: «Biz, demokrasinin hiçbir surette sıkıntıya uğratılamayacağı inancındayız...» Daha güzel ifadeler kullanılabilir. «... Bütün partiler elbirliğiyle bunu korumaya kararlıdır...» Zaten terörle alakalı konuda yapılan genel görüşmede de çok güzel ifadeler var.

İkincisi, «Terör konusu Hükümetin işidir. Bu konuda partilerin her türlü desteği Hükümetin yanındadır...» Bu söylenir. Bunun ötesinde, bir genel görüşme yapıldı; acaba Meclis araştırması bir fayda sağlar mı? Ben diğer konuların da, yani erken seçimden tutun, Seçim Kanunu, Anayasadaki bazı değişiklikler, insan haklarıyla alakalı konular, İçtüzük, Meclisin denetim konuları, sözlü sorular konularının da partiler arasında görüşülmesinden yanayım. Ben bu konularda hakikaten çok geniş bir çalışma yaptırıyorum, bilahara arz edeceğim. Görüyorsunuz ki, sözlü soru müessesesi bizde tıkanmış vaziyette. Parlamenterlerin çalışmalarına işlerlik kazandırmak bakımından birtakım sorunlar var. Ben bu sorunları, üç partinin yetkililerinin, devrevî olarak toplanmaları suretiyle halledilebileceği ve bu toplantıların devam edeceğini vermenin yararlı olacağı ka-

naatindeyim. Buna ilave olabilecek düşünceniz varsa, bunu da koyarak bir açıklama yapılmasının faydalı olacağı kanaatindeyim.

SÜLEYMAN DEMİREL — Ben, Sayın Başkanın sözüne katılırım. Bu deklarasyon, buranın havasını yansıtan bir deklarasyon olmalı. Buranın havası bence şudur: «Üç siyasî partinin grup başkanları terör karşısında bir birlik, beraberlik içerisinde olduklarını» açıklamışlardır.

İkincisi, «Devletin terörle mücadeleyi etkin bir şekilde yapıp neticeye ulaştırmasında da kararlılıklarını ve terörle mücadelede devletin yanında olduklarını» da açıklamışlardır. Binaenaleyh, «Bu esaslar dairesinde, halkımızın, demokrasinin her şart altında ayakta tutulacağı inancını muhafaza etmesini, bundan en ufak şüpheye kapılmamasını, insan haklarına dayalı, hürriyetçi demokrasinin ebediyete kadar devam edeceği inancı içinde olduklarını» açıklamışlardır.

Bunlar deklarasyona yazılabilir.

BAŞKAN — Acaba şuna ne dersiniz... Birtakım sorunlar var. Bunları çok uzun zamandır bir araya gelip konuşamıyoruz. Konuları görüşme imkânımız sağlanmalıdır. Bir araya gelir, kahve içer, tartışırsınız. Toplantıyı, bir gün Sayın Erdal İnönü tanzim eder, ikinizi çağırır, belirli saat oturur, müşterek yapılacak konularda konuşursunuz, diğer gün Sayın Demirel, sonra siz...

Bu şekilde bir toplantının Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunların halledilmesi için yapılabileceğine dair bir maddeyi bu deklarasyona koymamızda fayda olmaz mı, iyi olmaz mı?

SÜLEYMAN DEMİREL — Yanlış olur, hayır, yanlış olur. Ancemaat idare olur, yani üçü bir araya gelip, devleti yönetmeye başlıyorlar olur. Bu çeşit ihtiyaçlar doğarsa, o zaman yapmak lazım. Bence belki dördüncü şey olarak da şu konulabilir; şimdi düşüncelerimi söylüyorum, ilave veya çıkarma yapılabilir: «Nihayet muhalefet partileri, Türkiye'de büyük tedbirin seçim olduğunu beyan ettiler. İktidar partisi de buna gerek olmadığını» söyledi. Bunu da koyabilirsiniz. Bunun duyulmaması mümkün değil çünkü.

ERDAL İNÖNÜ — «Demokrasiyi korumakta devletin yanında olduklarını, Hükümetin bu konuda istekleri varsa, bunları Meclise getirmesini, esasen sorumluluğun Hükümette olduğunu» söylediler. Anavatan Partisi Başkanı da, «Hükümetin bu sorumluluğu yerine getireceğini» söyledi. Bunun ötesinde, Mec-

lisin düşüncesi olarak, «Meclisin ele alacağı önemli tedbir olarak, istikrarı halkın desteğiyle sağlayacak bir seçimin yararını söylediğimizi; ama iktidar partisi başkanının bu konuya böyle bakmadığını» söylemekte yarar var. Bize soracaklar... Demokrasiyi korumada beraberiz, «Hükümet, bu yolda her şeyi yapmaya hazır olduğunu, yapacağını» söyledi. Biz de ilave olarak, «Meclisin ele alabileceği ek ve önemli önlem olarak terörü caydırıcı önlem olarak halkın desteğinin seçimle ortaya konulmasının yararını ve gereğini» belirttik. Buna da samimiyetle inanıyoruz.

YILDIRIM AKBULUT — Bunu kim söyleyecek?

ERDAL İNÖNÜ — Sayın Başkan söyleyecek.

YILDIRIM AKBULUT — O şekilde olması daha doğru olur gibi. Yoksa, buradan çıkan herkes konuşulanları anlatacaksa anlatır, ona bir şey demiyorum; ama bir kere bu toplantının bidayetinde, neticesinde ben, «Hükümet Başkanı, bu işleri önleyeceğim falan diyerek, sanki bir açıklama lüzumunu hissetti» intibaını... Yani, siz bana sormuşsunuz da, ben de böyle söylemiş değilim. Ben de size söylüyorum, yapılacak şey nedir? Siz de seçim olarak gündeme getiriyorsunuz. Ben de diyorum ki, bu toplantının maksadı seçim değildir. Yani, seçimi konuşmak için gelmedik buraya; bilmem anlatabiliyor muyum? Eğer Meclis Başkanı «Seçimi konuşturacağım» diyorsa, biz bunun usule uygun olduğunu kabul etmiyoruz; ben etmiyorum. Biz burada niçin toplandık? Terörü Meclis olarak nasıl önleyeceğiz?

Açtık, Hükümet olarak görüşlerimizi söyledik ve arkasından da, «Tamam, bizim tedbirlerimiz bunlar, bizim hareket tarzımız bu» dedik. Sizden bir şey istememiz gerekiyorsa, zaten yapıyorsunuz, herhangi bir şikâyetimiz yok, itirazımız yok; ama, bu toplantı vesilesiyle biz vatandaşa terörün karşısında olduğumuzu söyleyelim ve yine de diyorum ki, sizler bizim noksan olan tedbirlerimiz neyse, varsa o tedbirler, onları dinleyelim, yerine getirmeye çalışalım; ama seçim olarak bunu görmüyoruz. Biz bu görüşte değiliz ve bunun cevabını ben biraz evvel anlattım. Buna inanmadığım için söylüyorum.

Şimdi burada maksadımızı iyi tespit etmemiz lazım. Eğer iki şeyi deklarasyon olarak kabul ediyorsanız, onlara itirazım yok. «Üçüncü olarak seçimi söyledik. İktidar partisi kabul etmedi...» Bakın şimdi, konuşulmaması lazım gelen yerde niçin seçimi kabul eder veyahut etmez duruma düşeyim?

ERDAL İNÖNÜ — Sayın Başbakan, bunu konuşmadık mı? Siz sordunuz, ben cevap verdim. Sayın Meclis Başkanının burada bunu söylemesinde bir mahzur görmüyorum. O söylemeyecekse biz söyleyeceğiz. Sizin kendi görüşünüze göre kabul etmediğinizi de söyleyecek Sayın Başkan.

YILDIRIM AKBULUT — Sanki bu iş gündeminde var da... Böyle bir şey yok ki gündemde.

SÜLEYMAN DEMİREL — Gündem, açık bir gündem aslında.

YILDIRIM AKBULUT — Ama, terörün önlenmesi görüşmesiyle seçimin birbirine bağlanması yanlış olur. Birisi bağlıyorsa, buna diyecek bir şeyimiz olmaz, siz yanlış bağlıyorsunuz; ama ben de iştirak etmiyorum.

YASİN BOZKURT (ANAP Grup Başkanvekili) — Sayın Demirel'in başlangıçtaki üç maddelik önerisi, sanıyorum bu konunun ciddiyetini fevkalade ifade eden bir öneriydi, bunlar yazılabilir.

BAŞKAN — Hayır, şu da olabilir; herkes ayrı ayrı açıklamada bulunabilir.

SÜLEYMAN DEMİREL — Hayır, buradan elimizi kolumuzu sallayarak çıkamayız. Türkiye için varız. Bir yerde Türkiye hepimizi aşar. Mademki bir araya geldik, bu çok önemli görüşmeden kamuoyu bir şeyler bekliyor. Kamuoyuna söyleyeceğimiz şey, beraberlik; «Terörün karşısında beraberiz» diyeceğiz. Kamuoyunun buna ihtiyacı var. Terörün karşısında devletin yanındayız ve nihayet, bizden ne istenirse, Türkiye Büyük Millet Meclisinden ne istenirse, onu yapmaya amadeyiz. Bunu söyleyeceğiz. Bunun altına diğer şeyi yazmamızı istemiyorsanız, bunu herkes ayrı ayrı söylesin.

BAŞKAN — Acaba bir de, «Terörün önlenmesinin Hükümetin görevi olduğunu» koyalım mı?

SÜLEYMAN DEMİREL — Bunu koyarsanız, bence zaafı telif olur. Şöyle olur: Buraya gelmişler, «Niye geldiniz buraya» gibi olur. Bu belli zaten, açık, onun görevidir. Bunu söylemekle, Meclis, terörün mücadelesini üstüne alıyor veya üstünden atıyor değil; ama Hükümet sorumlu da, Meclis sorumsuz mu?... Meclis de sorumlu, herkes, bütün müesseseler sorumlu. Tabiî, tatbikatından Hükümet sorumlu. Biz size soruyoruz: Bunu nasıl yapacaksınız? «Bunu yapamazsanız sıkıntıya gireriz» diyoruz. Bunların hepsi tedbir. Siz de, «Eksiğimizi söyleyin» diyor-

sunuz. Biz de, «Bulun bunları kardeşim ve cezalandırın» diyoruz; ama üç maddelik bir şey söylememiz lazım.

BAŞKAN — O zaman, kısa bir yazı haline getirebilir miyiz?...

SÜLEYMAN DEMİREL — Hasan Fehmi Bey yazdı zaten, oradan yazılabilir. Psikolojik bir savaştır, kamuoyuna bir enjeksiyon vermek lazım.

BAŞKAN — Bir de şunu söylememizde yarar var: Sorulduğu zaman, bunun gereğinin yapıldığını, bu konunun bizim yönümüzden bittiğini, bu toplantıların devam etmeyeceğini ifade edelim.

(Deklarasyon metni kaleme alındı)

BAŞKAN— Çok teşekkür ederim.

HESAPLAŞMANIN SON SAHNELERİ

Evren Paşa'nın yanına girerken, son on yılın siyasal öykülerine nasıl baktığını, kimileri üzerinde ne düşündüğünü aşağı yukarı biliyordum.

Çankaya hesaplaşmalarının doruk noktası, 13 Mayıs 1988'de yaşandı. Evren'le Demirel, ilk kez karşı karşıya 12 Eylülü, darbeyi, getirip götürdüklerini tartışmışlardı. O hesaplaşma gazetede yayımlandı.

Bir iki gün sonra Ali Baransel, «Paşanın yazdıklarımı özenle izlediğini» söyledi. Fakat, Evren Paşa, 13 Mayıs hesaplaşmasının Demirel adına abartıldığı görüşündeydi.

Abartma?.. Doğrusu, kaynağı ben olamazdım. Demirel'e gitmiş, Çankaya hesaplaşmalarını anlatmasını rica etmiştim. DYP lideri dosyalarını açmış, günü gününe sekreterine yazdırdığı «görüşme özetini» bütün ayrıntılarıyla bana okumuş, ses alma aracına almıştım. Anlatımlarını sürdürürken kimi yerde duygularını ortaya koyuyordu. «İçini döktükçe rahatladığını, on yaş gençleştiğini» söylüyordu. Bunlar kişisel duygulardı, fakat olayları kuruluktan çıkaracak, insancıl satırlardı.

Evren Paşa, 11 Mart 1990 Pazar günü Ankara'ya geldi, Gazi Orduevine yerleşti. Altı gün «kimi temaslar» yaptı. TÖ'ye gitti, «iade-i ziyarette» bulundu. Genelkurmay Başkanı Torumtay'ı kabul etti, Genelkurmayı, —Torumtay'ın açıklamasına göre— «eski karargâhını» ziyaret etti. Meclis Başkanı Kaya Erdem, telefonla aramış, «Siz gelmeden ben ziyaret edeyim» demiş, bir sabah Gazi Orduevine gelmişti.

Kuşkusuz bu arada, bizlerin saptayamadığı kimi kişilerle görüşmeler yapmıştı. Zaten ortalık sisliydi. TÖ, «yukarda» oturuyor, ona karşı muhalefet partileri, halk çoğunluğu ve basın hemen her gün konumunu yadsıyacak «dire-

nişler» sergiliyordu. Enflasyon inmiyor, sosyal patlamalar bir geliyor, bir gidiyordu. TÖ, yıllarca huzur ve refah getirdiğini söylemiş durmuştu. Üstüne üstlük terör yine vurmaya başlamış, iki aydın insan, Aksoy ile Çetin Emeç, öldürülmüşiü.

Türkiye, aşama aşama 26 Mart 1989'dan bu yana «iktidar boşluğunun» içine yuvarlanmıştı. Herkes gerçeği görüyor, ne var ki, Köşk ve yukardan yönettiği hükümet gerçeklere gözlerini kapıyordu.

Bu ortam içinde, Evren Paşanın yeniden başkentte görünmesi, dizi ziyaretleri siyasal kulislerde —haklı olarak— «ilgi» ile karşılandı.

Fakat hiç kimse ziyaretlere bir «teşhis» koyamıyordu.

Baransel, Evren Paşanın benimle 17 Mart 1990 Cumartesi günü, saat 11.00'de görüşeceğini bildirdi.

Gittik.

Kabul odasının orta yerinde beni karşıladı, içtenlikle elimi sıktı, yer gösterdi, oturduk. Başkent temaslarına değindik. «Öyle siyasal bir yönü ve siyasal içeriği» olmadığını söylüyordu.

Daha sonra Evren, 13 Mayıs hesaplaşmasına girdi. Yayımlanan görüşme metninin sanki hep Demirel konuşmuş, suçlamış, Evren ise susmuş gibi bir hava yansıtmasını sindirememişti. Nitekim «O görüşmeden sadece sanki o konuşmuş, ben dinlemişim, hiçbir şey söylememişim gibi bir vaziyet doğuyor» dedi. Kalktı, üç dört yaprak kâğıt getirdi. Günlük notlarıydı ve 13 Mayıs konuşmasını Evren Paşa da günü gününe yazmıştı.

O tür kâğıtların yabancısı değildim. Evren Paşa, kimi görüşmelerimizde çıplak gerçeği anlattığını kanıtlamak, olanbiteni olduğu gibi yansıtabilmek için zaman zaman «hatıra defterinden sayfalar» okurdu.

Evren Paşa, «Herhalde Süleyman bey kafadan anlatmış» diye sordu. «Hayır» dedim. Demirel de —özel deyimiyle *proseverbalini*— görüşmeden hemen sonra sekreterine yazdırdığı görüşme metnini aynen okumuştu.

Evren, anı notlarından o günü okumaya başladı:

«Önce Erdal beyle konuştum. O günlerde Erdal bey doğu gezilerinde dileyenin ana dili Kürtçeyi konuşabileceğini söylüyordu. Sakıncalarını anlattım, örnekler verdim. Bakın Belçika'da Flamanlarla Valonlar. Erdal bey hapishanede olanlar için af çıkarılmasını istiyordu. Azılı anarşistler dışında hapishanelerde kalan yoktu. 1974'de af çıkardık da ne oldu? Affedilenler anarşi örgütlerine yine girdiler, üstelik bugün küçük ceza yiyenlerin hemen hepsi tahliye edildi. Bugün hapishanelerde 20 yıl ve daha yukarı hüküm yiyenler yatıyor. Çıkanlar da örgütlere giriyor, bugün tekrar anarşi ve terörde kıpırdanma var.

Erdal beye, o günlerin tartışma konusu haline gelen Trabzon konuşmamdan da söz ettim. O konuşmada, ülke yine bir badirenin içine düşerse, bundan kurtaracak gücün yine Silahlı Kuvvetler olacağını belirttiğimi anlattım. Yeni bir darbeyle ilgili değildi o konuşmam, söyledim.

Sonra Süleyman bey geldi, saygılıydı, gülümseyerek geldi. Kendine Trabzon'daki 12 Eylülle ilgili konuşmaya kadar hiçbir konuşma yapmadığımı, yapmamaya özen gösterdiğimi söyledim. Yasakların kaklmasından önce 12 Eylüle bazı eleştiriler, sataşmalar olmasına rağmen üzerinde fazla durmadığımı söyledim.

Trabzon'da 12 Eylüle yönelik konuşmalar yapılmamasını, vatandaşın sanki yeni bir şeyler varmış gibi korktuğunu da ifade ettim. Ama siz, siyasal haklar referandumundan sonra 12 Eylüle çattınız, uzun zaman sustum. Tahammül gücümün sonuna kadar dayandım. Trabzon konuşmasında ben, ülkenin 1980 öncesi durumlara düşmesi halinde, ülkeyi bu badireden kurtaracak yine Silahlı Kuvvetlerdir, dedim.

Bakınız, eğer siz böyle devam ederseniz, ben de karşılık vermeyi sürdürürüm. Bundan kim kaybeder? Ben siyasetçi değilim, halk, anayasayı yüzde 92 ile kabul etti, sonunda kaybeden kim olur?

12 Eylül öncesi sıkıyönetim vardı, olayları bastıramıyordu, diyorsunuz. 12 Eylülle birlikte anarşi ve terörün bıçak gibi kesildiğini söylüyor ve sıkıyönetimleri suçluyorsunuz şimdi. Sıkıyönetim komutanlarıyla yapılan toplantılarda siz komutanlara teşekkür ettiniz. Hem de iki kez. Nisan ve haziran sıkıyönetim toplantılarında. O zaman sıkıyönetim komutanlıkları görevlerini yapıyorlardı da, sonradan mı görev yapamadıkları ortaya çıktı?

Sıkıyönetim komutanlarına yetkiler veren 1402, bir türlü değiştirilemedi. Haziranda geldiniz ve 'Benden bu kanunların çıkarılmasını istemeyiniz' dediniz.»

Bir saptama yaptım, «Ama Demirel, buna karşı size çıkaramayacağı yasaların sizden gelen ikinci parti paket olduğunu söylemiş» dedim. Evren sürdürdü :

«1402'de, 1976'dan beri hiçbir değişiklik yapılmadı. Niye yapmadınız? Bizi Marcos'a, Yunanistan'da darbe yapan albaylara benzetiyorsunuz. Böyle konuşmaya, davranmaya devam ederseniz ben de 12 Eylülü anlatmayı sürdürürüm. Bunu istemiyorum, kaşımayalım diyorum. Kaldı ki, 12 Eylül milletin tam desteğini gördü, referandum sonucu açık.

12 Eylül darbesi bir güce dayanmıyordu. 27 Mayıs, CHP'nin desteğindeydi. Ben darbe taraflısı değilim. Ordu, en iyi idarenin, faziletli rejimin demokrasi olduğuna inanmıştır. Siz, bunları, bu konuşmaları bir yana atarak Cumhurbaşkanı darbeye yan tutuyor diyorsunuz.

Bunun üzerine Süleyman Demirel, Trabzon konuşmamdan sonra Millet Meclisinde yaptığı konuşmanın bir aynısını bana söyledi, o kadar. Bana darbe olmamasını söylememi istediğini belirtti. Bu arada aramızda bazı konularda münakaşalar geçti.

Bana 'Büyük Türkiye Partisini kapattınız, DYP'yi seçime sokmadınız' dedi. Demirel'e BTP'ye AP'lileri doldurdunuz. Biz üç partiye müsaade edecektik. Çok parti olmamasını, hiç değilse 'geçiş döneminde' hatta sadece iki parti olmasını istiyorduk. Bir iktidar partisi gelsin istiyorduk. Bir de solda bir parti. Çok partiyle koalisyon dönemi açılabilirdi.»

Evren, bir yandan notlarını okuyor, arada metin dışı kimi başka değinmeler yapıyordu. «Eğer Ulusu parti kurmakta başarılı olsaydı, herhalde 'Bu' (TÖ'yü söylüyor olabilirdi) gelmez, Ulusu iktidar olurdu. Ulusu zaten baştan parti kurmayı istemiyordu, sonradan vazgeçti. Biz sağın güçlü olduğunu, iktidarın buradan çıkacağını biliyorduk. Oylar bölünürse tek bir parti iktidara gelemeyecekti, bunu istemiyorduk. 'Biz, bir partinin iktidara gelmesini istedik'. BTP gelirse anayasayı değiştirebilirdi» diyordu.

Evren'e, «Fakat, BTP'nin iktidara gelirse 'intikam alacağını' Demirel'e söylemişsiniz» dedim. Evren doğruladı, «Evet, söyledim» dedi.

Evren sürdürdü: «12 Eylülden evvel darbeye karar verdiğimizde sizin iktidarda olmamanızı çok istedik. (Güldü o sırada. '12 Mart, bir de ikincisi, hep Süleyman beyi darbeler buluyor' diye düşündük diyordu) Güvensizlik oyu alan bakanlar gidiyor, hükümet kalıyor. Hükümet güvenoyuna gitse ve alamasa *'bizim işimiz kolaylaşacaktı'* dedim.»

Evren, İçişleri Bakanı Gülcigil'in tam düşürülecekken, istifa ettiğini, Dışişleri Bakanına güvensizlik işleminin başladığını söylüyordu. Oysa sadece Erkmen, güvensizlikle düşürülmüş ve istifa etmişti. Evren'e göre, «Erkmen, hükümetten çekildikten sonra, kendisine gelmişti. 'Çok' üzgündü.»

Darbeyi «Duyumsatma»

Konuşmanın akışı, sonunda «darbeyi daha önceden Demirel'e duyumsattığı» yolundaki bilgilere geldi. Ortadaki olaya bakılarak Demirel'e darbeyi «bildirdi, söyledi» diyemiyordu insan, ancak Evren'in «dolaylı yoldan 'duyurumda' bulunduğundan» söz edebiliyor. Evren, duyumsatmayı bir kez daha yineledi:

«Sanırım Hollanda sefaretinde bir kabuldeydik. Prof. Mehmet Yardımcı'ya bakanlar hakkında gensoru önergeleri verildiğini, birer birer indirileceklerini, Dışişleri Bakanı düşürülürse hükümet güvenoyu istesin, hükümet düşerse 'bizim işimiz kolaylaşır' dedim. Yardımcı, bunu Demirel'e söyleyeyim mi, diye sordu. Ona, tabii söylediklerimi Süleyman beye söyleyiniz, dedim. Haber yolladım, belki Demirel'e ulaşmadı.

Dediğim gibi, ikinci bir kez Süleyman beyin zamanında darbe olmasın istiyorduk.

Mayıs 88 konuşması bir saat on dakika sürdü. Sonunda Demirel, ayrılırken yine mültefitti, kapıda döndü 'Sizi üzdüm mü?' dedi. 'Hayır, üzülmedim' dedim. Ona 'İçimi dökmek fırsatını verdiniz' dedim,

Süleyman bey AP için vatan, millet, bayrak diyen partiyi kapattınız, diyordu. Bizi cezalandırdınız. Baktık ki, bir iki değil, on dört sağ parti çıkmış. Yüksek Askeri Şûra toplandı, orada bulunan bütün komutanların hepsi, Başbakan

Bülent Ulusu dahil hepsi, partilerin kapatılmasını istedi. İttifakla karar alındı, kapatıldı.»

Evren, Ulusu'yu partiyi kurmaktan kimin vazgeçirdiğine değindi. «Süleyman beyin etkisi» olduğunu anlatıyordu. Kurmaması için haber göndermiş Ulusu'ya (Burada bir gazete patronunun ismine ve faaliyetlerine kısaca değindi).

Bunalım Aldı, Bunalım Bıraktı

«Çankaya hesaplaşmalarının» önemli bir içeriği, bir sonucu vardı. Son yılı politika içinde geçiren bütün liderler, «Evren'in 80'de bunalım aldığını, 90'da giderken geride bunalım bıraktığında» birleşmişlerdi.

Yakın tarihin değerlendirilmesinde önemli bir suçlamaydı. Evren'e ciddi, genelde tutarlı görünen bu irdelemeye ne diyeceğini sordum. Hazırdı, hemen yanıt verdi. Bugün sergilenen manzarayı karşı suçlamayı amaçlayarak anlattı:

«Kendilerinin hiç mi kabahati yok?» dedi. Şöyle konuştu:

«Cumhurbaşkanı olarak son yedi yılda benim konumum belli, ne yapacaktım ben? Üstelik insaf ile bakılsın. 1983'te biz iktidarı sivillere bırakırken hiçbir partiye nasip olmayan bir ülke devrettik. Güven havası doğmuş, anarşi ve terör durmuş, enflasyon yüzde 25 dolaylarında, dış krediler açılmış.»

İktidar ve parti adı söylemiyordu ama, 1990'daki manzarayı «1983'ten sonra gelen siyasetçilerin» yarattığını dokunduruyordu. Fakat bir önemli nokta vardı. «Siz, 1983'te siyasal sistemi öyle yapmasaydınız, seçimlere girecek partileri kısıtlamayıp, kendinize göre düzenlemeseydiniz, bu iktidar gelmez, bu sonuçlara ulaşmazdık» dedim.

Evren, «1986'ya kadar bir şey olmuyor» dedikten sonra, ekledi: «Sonra yavaş yavaş ekonominin gerekleri yerine getirilmiyor. Savurganlık başlıyor ve sonunda da bugünkü manzara doğuyor. Cumhurbaşkanı ne yapsın, Başbakan değil ki... TÖ'yü başımıza getirdi, diyorlar. TÖ'yü biz nereden tanıyacaktık? Başbakanlık müsteşarlığına, üstelik DPT müsteşarlığına Süleyman bey niye getirdi? 1960 ihtilali olma-

saydı, Süleyman bey lider olabilir miydi? Her ihtilalden sonra yeni bir lider çıkıyor. Size demiş ki 'tarih doğru yazmaz'. (Evet, ama bana değil, Evren'e söylemişti Demirel. Dediği şuydu: 'Gelenler geçmişin üzerine mürekkep dökerler')

Hiç böyle şey olur mu? O da kötülüyor. Tarihe değil de Süleyman Demirel'e mi inanacağız? Ne denirse densin, tarih doğruyu yazacaktır. Biz olayların içindeyiz, yaşadık, belki hissiyiz. Ama gelecek kuşaklar tarihi mutlaka doğru yazacaklardır.»

Aracı mı, Peki Ama Ne?

Yeri geliyor, başka konulara atlanıyordu. Evren, «Bana yasakların kalkmasından çok önce, daha 1986'larda haberler geldi» diye başladı:

«Biri Hiram Abas'tan. Bana doğrudan değil, birine (Ad söylemedi, o sırada MİT müsteşarlığına girmek isteyen Abas, Evren'in damadı Erkan Gürvit'le sık sık görüşüyordu, ola ki, onu söylemiş olsun.) Abas, Süleyman beyin Evren'i sevdiğini, ama siyaset adamı olarak darbeyi yapanla ilgili olumlu sözler söylemesinin kendi kamuoyu açısından doğru olmadığını, yasakların benim dönemimde kaldırılmasının iyi olacağını ifade etmiş. Bir de Genelkurmay eski özel kalem müdürlerinden —Semih Sancar döneminde— emekli general Orhan Kilercioğlu, üç kez geldi. O, doğrudan Süleyman beyi aktarıyordu. Biz, sonra arkadaşlarla oturduk, konuştuk. Yasakların sürmesinde anlam kalmamıştı. Kaldırılsın dedik ve ilk önce ben istedim yasakların kalkmasını.»

Evren Paşa, siyaset yazan bir gazeteciyle konuşurken ses alma aracının çalışmasını —nedense— istemiyordu. Sadece dinliyor, kimi yerde ana başlıkları not edebiliyordum. Sonra, söylenenleri sıcağı sıcağına kâğıda döküyordum.

Evren Paşa ile bir saat konuştuk. «Çankaya hesaplaşması»na ışık tutacak, madalyonun öteki yüzünü aydınlatacak bilgiler vermişti. Doğrusu, içtendi.

Geçmişte ve yeri geldiğinde, gelirse bugünlerde de yazdığım, yazacağım eleştirilere bir kez olsun değinmiyordu. 1985'te herkes suspus olmuş, sıkıyönetim korkusuyla kalıp-

laşmış sütunlardan başlarını özgür havaya çıkaramazken. Cumhuriyet büyük bir cesaretle, yazdığım Ku-De-Ta kitabını yayımlamıştı. O sıralar Evren Paşa, kitaba hiddetlenmişti. Ne var ki, zaman geçti, Evren Paşa benimle yine görüştü. Dikkati çeken yan şuydu: O kitaplardan eleştirisel yazılardan hiç söz etmemiş, ufacık bir dokundurma yapmamıştı.

Hatta, Ocak 1990'da Marmaris'te bu kitaba malzeme olacak bilgileri almak için kendisini gördüğümde, «Cüneyt Arcayürek Açıklıyor» dizi kitapların 9. ve 10. ciltlerini okuduğunu, doğru yargılar bulduğunu söylemişti. O kitaplarda bir yerde «Şayet Evren Paşa kabul edip sorduklarıma yanıt verseydi, kitaplarda o görüşler de yer alacaktı» benzeri bir ifade kullanmışım, onu da anımsadı, söyledi.

Aradığımız, gerçekti. Olayları doğrudan yaşayanların açıklamalarını vermek, bir yerde ivedi görevimiz değil miydi?

Evren Paşa'nın Mart 1990'da, Ankara Gazi Orduevinde verdiği bilgilerde siyasal açıdan önemli noktalar vardı. Görüşmeyi yansıtan bilgiler, doğrusu Demirel'in daha önce okuduğumuz anlatımlarıyla çelişmiyordu. Fakat Evren Paşa, «darbeyi daha önceden» Demirel'e duyumsattığını yineliyordu. O günün başbakanına doğrudan söyledi diyemiyorduk, ama ikinci elden darbenin geleceğini duyumsattığını söyleyebiliyorduk.

Bu kez, 13 Mayıs'taki görüşmede de «duyumsatmayı» belirtiyordu. Daha önemlisi başka bir vurgulamaydı: «Demirel Hükümeti, 1980'in Eylül başlarında güvenoyu isteyip düşerse» Silahlı Kuvvetlerin «işini kolaylaştıracağını» duyurmuştu. Tabii, bu istek bugün, yalın mantık karşısında garipsenebilirdi.

Ordu, darbe yapmaya karar vermiş, vazgeçmeyecekti. Ama Demirel, 12 Marttan sonra bir ikinci kez darbeyle indirilmesin diye güvensizlikle düşmeli, «darbe yapsın diye Silahlı Kuvvetlere yardımcı» olmalıydı!

Darbeye, yardımcı olmak? Ama, sonra?... Demirel, kulağına gelen bu isteğe uysaydı, zaman geçecek, bir gün gelecek ve «Şapkayı alıp kaçtı» diye suçlanacaktı. 12 Martta

ordu muhtıra verdiğinde istifa etmişti. Bir süre sonra siyaset, Demirel'i «Korktu ve kaçtı» diye suçlamıştı.

Evren Paşa'dan ayrılıyordum. Ayaktaydık, tam çıkarken bana «Amacım polemik yapmak değil» dedi. Yazacaklarımı bir siyasal çatışmaya dönüştürmemi istemiyordu. Zaten böyle bir niyetim yoktu.

18 Mart 1990 Pazar günü, görüşmeyi —konuyla ilgili çerçevede tutarak— yazdım ve Cumhuriyet'e verdim. Pazartesi günü gazetenin manşeti şöyleydi:

«Eski Cumhurbaşkanı, 'Bunalım aldı, bunalım bıraktı' suçlamalarını yanıtladı: Evren'den Özal'a eleştiri»

İkinci başlıkta ise, Türkiye'de işlerin 1986'dan sonra —TÖ döneminde— giderek yozlaştığını söyleyen satırlar yer alıyordu.

«Tarih, Evren'in Söylediği Gibi Yazılırsa»

19 Mart Pazartesi sabahı, telefon çaldı, Demirel:

«Amacım polemik yapmak değil, ama Sayın Evren'in size söylediklerine yanıt vermem gerekiyor» dedi.

Beklemiyor değildik. Siyasetçi doğası, manşeti ve yazının içeriğini gördükten sonra, harekete geçerdi ve işte, geçiyordu. Öne sürülecek haklı bir neden yoktu elimizde, doğal yanıt hakkını kullanmak istiyordu. Öğleden sonra, Demirel'in yanıtı geldi:

«Sayın Evren'in Sayın Arcayürek ile vâki görüşmesi ile ilgili olarak, bazı hususların aydınlatılmasına ihtiyaç görüyorum.

Maksadım, bir polemik açmak değildir. Sadece aydınlatmadır.

Türkiye, şartlar içerisinde 1980-1987 yıllarında hep tek taraflı kötüleme yapılmış, zihinler yıkanmıştır. Bir Anayasa'nın dahi, üzerinde konuşulmasına müsaade olunmamış, 'biz kefiliz, biz söylüyoruz ya!... Biz söyledikten sonra geriye, konuşulacak ne kalır?...' şeklinde bir davranışla, referanduma gidilmiştir.

Politika, politikacı, Meclis, demokrasi, hür düzenin bütün kurumları kötülenmiştir.

'Anarşi' korkusu, yaygın hale getirilmiş ve halkın ağzını açması dahi, 'anarşi' sayılabilmiş, halk, politikadan uzaklaştırılmıştır.

Korku, ara rejimin bekçisi ve dayanağı yapılmış, daha sonraki, 'güdümlü' veyahut 'ısmarlama' siyasi iktidar da, aynı malzemeyi kullanmıştır.

Bir ülkede hür ortam yoksa, acaba gerçekler nasıl ortaya çıkacak ve tarih nasıl doğru yazacaktır?..

Korkunun hâkimiyetini silmek kolay olmuyor.

Zihinlerin kilitli olduğu bir ülkede, tarih, acaba nasıl doğru yazacak?..

Henüz Türkiye, yakın tarihini bilmiyor veya doğru bilmiyor. Bunun karşısına çıkabileceğini sanmıyorum.

12 Eylül Beyannamesi; 'Anayasa ve Seçim Kanunu ile Partiler Kanunu ve bunlara paralel düzenlemeleri müteakip, insan hak ve hürriyetlerine saygılı, ferdin ve toplumun huzur, güven ve refahına önem veren, özgürlükçü, demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetime ülke idaresinin devredileceğini' taahhüt ediyor.

Ne yapılmıştır?

3 parti seçime müsaade edilmiş, 3 parti, dışarıda bırakılmıştır.

- Bunun neresi demokratik?
- Veya bunun neresi hukuk kuralına uygun?
- Bunun neresi özgürlükçü?

Böyle bir seçime 'SEÇİM' demek mümkün değildir.

Ülke idaresi, devredilmemiş, üstlenilmiştir. Bunun için müdahalecilerin emrinde veya istikâmetinde bir siyasi iktidar aranmış ve bulunmuştur.

'1983 seçimleri serbest bir seçim olmadığına göre, bundan biz sorumlu değiliz' demek mümkün değildir.

'Bunun neticesinden de biz sorumlu değiliz' demek mümkün değildir.

1990 Türkiyesi'ne sıçrayarak gelinmemiştir. 1983'den geçerek gelinmiştir.

Yine 12 Eylül Beyannamesi;

'Partilerin kapatılmadığını, siyasi faaliyetlerin durduğunu, seçimlerden önce, yeterince, partilerin faaliyete geçmesine müsaade edileceğini' taahhüt ediyor.

15 Ekim 1981'de yani, 13 ay sonra partiler, sorgusuz, sualsiz kapatılmıştır.

Taahhüt edilen nedir?

Yapılan nedir?

Aynı beyannamede;

'Parlamento üyeleri, siyasi faaliyetlerden dolayı suçlanmayacak ve yeni yönetime karşı suç teşkil edecek tutum ve davranışlarda bulunmadıkları sürece, haklarında herhangi bir işlem yapılmayacak' denmektedir.

Yapılan nedir?

6 ay sonra siyasetçiler suçlanmış ve çeşitli yasaklara çarptırılmıştır.

Türkiye'de anarşi önlenmesi, devletin yeniden işler hale getirilmesi, maksadı ile girişildiği iddia edilen 12 Eylül hareketi, iktidarın, milletin hür iradesi ile getirdiği ellerden alınıp, milletin iradesinin baskı ve güdüme tâbi tutulması neticesi ortaya çıkan ellere verilmesi ile sonuçlanmıştır.

Olay budur?

Bu olayın bu şekilde gelişmesi ise, tabii ki, 12 Eylül idaresinin işidir, sorumluluğu da kendilerine aittir.

Ne olmuştur?

Bakınız 1990'daki Türkiye'nin hâline!...

— 10 senedir devam eden pahalılık, halkı canından bezdirmiştir.

— İşsizler ordusu, nerede ise katlanmıştır.

— Gelir dağılımı, bir facia hâlindedir.

— Devlet; dışarıda 50 milyar dolar, içeride 45 trilyon TL. borca sokulmuştur.

— Bölgeler arasında gelişmişlik farkları, büyük çapta açılmıştır.

— Dışarıda, Türkiye'nin hukuku korunamamıştır.

— Güneydoğu'da yine kan dökülmeye devam etmiş, pek çok masum insan; kadın, çoluk-çocuk, genç-ihtiyar denilmeden katledilmiş ve cumhuriyet tarihinin en yüksek sayıda güvenlik mensubu şehidi verilmiştir.

— Sağlık hizmetleri,

Eğitim hizmetleri

Devleti 'sosyal devlet' olmaktan çıkarmış, 'orta sınıf' kalmamıştır.

— Sanayileşme durmuştur.

1990'da Türkiye kendi haline bırakılmış olsa idi, kalkınmada gelèceği yer, bundan daha iyi olurdu.

— 1980'de adam başına gelir 1200 dolar civarında, 1990' da yine bu seviyededir.

— On sene kaybolmuştur.

1989'da % 70 enflasyon, % 0 büyüme.

Herhalde bu, övünülecek netice değildir!...

'Türkiye'nin on senesinin ne olduğunu' arayanlar, bu neticeye geleceklerdir.

'Neden' olduğunu arayanlar ise, sebep olarak, 1983 güdümlü rejimini ve bu rejimin mimarlarını bulacaklardır.

Evvela; siyasi partiler niçin kapatılmıştır? Yeniden siyasi parti kurulacağına göre ve bunu da bu ülkenin insanları yapacağına göre, dışarıdan adam ithal edilmeyeceğine göre, bir tek sebep olur, halk, öncesinde yanılmıştır. Eğer, gerekçe bu ise, sonrasında yanılmayacağına nasıl inandırılacaktır.

Sayın Evren'in 'biz güdümlü rejim yapmadık' demesi, mümkün değildir.

'Parti kurmak serbesttir, izine tabi değildir' diye Anayasa yapacaksınız, sonra 'Veto Müessesesini' çalıştırıp, referandumdan geçip, kendi Anayasanızı, kendiniz ihlal edeceksiniz. 'Parti kapatmak, Anayasa Mahkemesinin işidir' diye Anayasa maddesi koyup, referandumdan geçireceksiniz, sonra da dönüp, Büyük Türkiye Partisini kapattığınızı kendiniz ikrar edeceksiniz.

Parti kurulmasını kontrol altına alacaksınız, kurulmuş partiyi kapatacaksınız,

Her Türk vatandaşının hakkı olan 'parti kurma' gayretleri sonunda meydana gelen 6 partiden 3'ünü seçime sokacaksınız, 3'ünü dışlayacaksınız, seçime sokmayacaksınız.

Sonra, seçime soktuklarınızın adaylarını da 'tasvip ve tasdik etme' suretiyle de neticede siz tespit edeceksiniz, sonra da çıkan neticeden de 'biz sorumlu değiliz' diyeceksiniz, 'biz güdümlü rejim yapmadık' diyeceksiniz.

'1983 sonrasına biz karışmayız' diyeceksiniz.

Bunu anlatmakta müşkülât çekersiniz.

Tarih sizin söylediğiniz gibi yazılırsa Sayın Evren, yanlış yazılır.

İşte, bizim söylemek istediğimiz buydu.

'Biz, 1983'de iyi bir Türkiye bıraktık' diyorsunuz. 'Bunu 1990'a kadar olan hükümet bozdu' diyorsunuz.

Ama siz, 1983'de sadece bir Türkiye değil, böyle bir hükümetli, güdümlü rejimli bir Türkiye bıraktınız.

'Yaptığımız yanlış olsa idi, Anayasa % 92 oy almazdı' demek de doğru değildir. Zira, halkın o gün, hür iradesi ile hareket etmesi mümkün değildi.

Halkın o gün, hür iradesi ile hareket ettiğini iddia edebilir misiniz?...

Siyasi yasakların, millete vurulmuş 'kelepçe' olduğunu, bunun insan hakları ile bağdaşmayacağını, milletin hükümranlık haklarını zedelediğini her zeminde söyledim.

Ne Hiram Abas'ı, ne Orhan Kilercioğlu'nu, ne de başka birisini Sayın Evren'e göndermedim.

Esasen bu yasaklar, milletin kararı ile değil de, Sayın Evren'in veya Sayın Özal'ın arzusu ile ortadan kalksa idi, siyaset'e devam etmezdim. Bunu, Meclis kürsüsünden söyledim.

Dışişleri Bakanı, 5 Eylül 1980 günü, güvensizlik oyuna muhatap oldu ve istifa etti.

12 Eylül günü, yani bir hafta sonra müdahale oldu.

Bana haber gönderilmiş, 'Hükümet istifa ederse, işleri kolaylaşırmış' denilmiş.

Hangi işleri kolaylaşırdı acaba?...

Benim, Hükümet Başkanı olarak, 'müdahaleyi kolaylaştırmak' diye bir görevim yok.

'Demirel'in müdahale olacağından haberi vardı, gereken tedbiri almadı' şeklinde bir istismar, bugünlerde yapılıyor.

Olaydan on sene sonra, bu bir yeni durumdur.

Neye dayanılıyor?

Hollanda Sefaretinde, Sayın Orgeneral Kenan Evren, —ki, kendisi, o gün devletin Genelkurmay Başkanıdır— Sayın Profesör Mehmet Yardımcı'ya —ki, kendisi, benim saygıdeğer bir arkadaşımdır ve o gün, siyasi bir fonksiyonu yoktur— bunu demiş.

Yer Hollanda Sefareti.

Haber gönderen: Genelkurmay Başkanı.

Haber gönderilen: Başbakan.

Haberi getiren: Adalet Partisinin eski bir milletvekili.

Benim böyle bir senaryodan, 'ihtilal yapılacağı' neticesini çıkarıp, ona göre 'tedbir almadığım' söylenecekse

bu, çok gayrı ciddi olur. Herhalde, böyle bir konunun konuşulacağı yer Hollanda Sefaretindeki kokteyl değildir.

— Milli Güvenlik Kurulu vardır,

— Hükümet vardır,

— Sıkıyönetim komutanları toplantısı vardır,

Nihayet, Genelkurmay Başkanı Başbakana karşı sorumludur. Her zaman, kendisine karşı sorumludur.

Cumhurbaşkanı Vekili vardır.

Herhalde böyle bir konunun konuşulacağı yer, bir sefaretteki kokteyl olamaz.

Benim, böyle bir habere itibar etmemem; devlet anlayışımın neticesidir.

Hem, getirilen haber nedir?

'Hükümet istifa ederse, işleri kolaylaşırmış.'

Herhalde, hükümetin istifasını Sayın Yardımcı aracılığı ile, bir kokteylde benden talep etmek, olacak iş değildir.

Hükümet Genelkurmay Başkanının istifasını talep eder de, Genelkurmay Başkanı, hükümetin istifasını talep edemez.

Ama, denilebilir ki, 'pek çok şey altüst olmuştur.'

Biz, ne kadar altüst olursa olsun, son ana kadar, görevimizi meşrutiyet çizgisi içinde anlamaya ve yapmaya devam etmişizdir.

'Sıkıyönetim komutanlarına teşekkür ettiğim' doğrudur. Çünkü ben, 'devletin yegâne meşru gücünün, kendi güvenlik kuvvetleri olduğunu ve anarşi belasını, hukukun içinde kalarak, aşmamız gerektiğini' hep savundum.

Bunu yapacak olanları ve yapanları teşvik etmek, benim hükümet başkanı olarak görevimdi.

Ama söylediğim, sadece bundan ibaret değildir. Görevlerin yapılmasını istedim. Görevler yapıldı ise, 12 Eylül niye gerekmiştir?

Sıkıyönetim başarılı oldu ise, müdahalenin gerekçesi nedir?

Ben, hizmet yapanlara hep, minnettarım.

Esas sorun, hizmetin yapılamayacak kadar zor olduğundan doğmuyor.

Daha sonra yapılan açıklamalar gösteriyor ki, Sayın Evren, aylarca önce, müdahaleye karar vermiş. Hâl böyle

olunca, hizmetin yapılabilmesi, imkânsızlaşıyor. Zira, hizmet yapılabilirse, müdahale gerekçesi ortadan kalkacaktır.

Türkiye, bu 'kördüğümü' çözmelidir.

'13 Eylül günü duran kan, 11 Eylül günü niye dökülüyordu?' sorusuna, Türkiye mutlaka bir cevap bulmalıdır.

Sıkıyönetimde görev almış değerli bir komutanın neşrettiği bir kitapta görüyoruz ki, 'müdahale, ta... Nisanda kendilerine söylenmiş...'

Yine, bugün ebediyete intikal etmiş diğer bir komutanın ifadesinden anlıyoruz ki, 'müdahaleye bir sene önce karar verilmiş, sadece olgunlaşması beklenmiş.'

O komutan, 'bir senede çok kan aktı, yazık oldu' demektedir.

Biz ise, 'hukukun içinde, kanun ve nizam hâkimiyetini sağlayalım; huzuru, güveni hâkim kılalım' diye çırpınırken, bunu yapmakla görevli komutan, 'devlete el koymaya' karar vermiş, bunun yapılmamasını bekler duruma gelmiş.

İşte tarihin araştırması ve aydınlığa çıkarması gereken husus budur!...

Herkesin, bu durumun aydınlanmasına yardımcı olacağını umarım.

1983'de gerçek rakiplerinden mahrum olarak, yaratılmış şartlar içerisinde iktidarı ellerine geçirenler, 1987'de Seçim Kanunu'nu 11 defa değiştirerek, devleti seçime sokarak, devletin nüfuzunu kullanarak, TRT'yi kullanarak, devletin imkânlarını kullanarak, dünyanın hiçbir yerinde olmayan, % 36.5 oyla, % 65 sandalye almayı başardılar.

Buna da 'Seçim' demek mümkün değildir.

1990'ın tablosu bizatihi bir bunalımdır.

Bir ülkenin başında, arkasında halk desteği % 20'yi bulmayan insanlar oturuyorsa, başkaca bunalım aramağa acaba gerek var mıdır?

Devletin ve hükümetin, hakkı olmayan insanlar tarafından işgali, bunalım değilse, bunalım nedir?

'Biz, üç parti istedik, biz bir partiyi (Büyük Türkiye Partisi) Anayasayı değiştirir diye kapattık' diyenler, bugünkü reijmin de mimarı olduklarını kabul etmiş olurlar.

Büyük Türkiye Partisi Anayasayı şayet kendilerinin dediği gibi değiştirebilseydi, bunu nasıl yapacaktı? Herhalde

müdahalede bulunanların yaptığı gibi silah gücü ile değil, milletin oyu ile yapacaktı. Üstelik Anayasa değişikliği, üçte iki gibi büyük bir çoğunluk gerektirir.

Demek ki, Büyük Türkiye Partisinin bu büyük çoğunluğu sağlayacağı bilinerek ve itiraf edilerek saf dışı bırakılması, milletin bertaraf edilişinin, devre dışı bırakılışının ikrarı, kabulü değil de nedir?

Milleti, bu ikrarlarında olduğu gibi devre dışı bırakıp, ısmarlama bir rejim projesi yapan ve bunu uygulayanlar, kurdukları bu ısmarlama rejimin, sonuçlarını reddedemezler. Bu reddi miras olur. Oysa miras, bir bütündür. İcraatın bir kısmına sahip çıkıp, bir kısmını reddetmek mümkün değildir.

Bugünkü rejime, 'bunalım değil' demek, milletin reddi, 'bizi alakadar etmez' demek ise, mirasın reddidir.»

TÖ İÇİN TALİHSİZ BİR MART AYI

TÖ'nün talihsiz bir mart ayı yaşadığı söylenebiliridi. Terör tırmanışa geçince, basın, ne hükümete ne de Köşke gitmişti. Çareyi TBMM'de aramış «bütün siyasal partilerin bir araya gelmesini» istemiş, 12 Mart 90'daki «zirve» gerçekleşmişti. TÖ, dışlanmıştı.

Kulise yansımayan kimi başka gelişmeler ise, TÖ'nün ikinci bir olayla «bunaldığını» gösteriyordu, Evren Paşa'nın Çankaya'da üç kez TÖ'yü «Cumhurbaşkanlığından vazgeçirmek için» harcadığı çabayı hem de yedinci cumhurbaşkanının günlüğünden aktarmıştık. Kamuoyu, hadi muhalefet Çankaya'da TÖ'yü görmek istemiyor, anladık. Ama 12 Eylül lideri daha görevdeyken Köşke çıkmasını «sakıncalı» buluyorsa, ortada ülkeyi bunalıma sürüklemeye yönelik «ciddi bir olay» var, diye düşünüyordu.

Köşk çevresi, TÖ'nün Evren'in günlüğünün yayımlanmasına «fena halde bozuk» olduğunu yansıttı. TÖ, Evren'in günlüğüne karşı çıkamıyor, «yalan» diyemiyordu. Çünkü, TÖ'ye yaptığı «uyarıları yansıtan bilgileri» Evren Paşa, benim açıklamalarımdan sonra kendini ziyaret eden bir başka gazeteciye doğrulamıştı.

TÖ, sıkıntıdaydı ve bir fırsat bekliyordu. O fırsatı Evren'in son Ankara gezisinde yakaldığını sandı. Evren Paşa, Köşke çıkmış, TÖ ile yarım saat kadar başbaşa görüştükten sonra yukarı katta yemek yemişti. Birkaç gün geçti geçmedi. 18 Mart 1990'da büyük gazetemiz Hürriyet'te Ertuğrul Özkök, «Evren'in Ankara ziyaretinde neler konuşuldu?» başlıklı bir yazı yayımladı. Şöyle diyordu:

«Bundan bir süre önce basında 'Evren'in Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasına karşı çıktığı, ama Özal'ın bunu dinlemeyerek adaylığını açıkladığı' yolunda haberler çıkmıştı.

Görüşme sırasında Evren'in, bu haberlere açıklık getirdiği söyleniyor. Evren, 'Ben size, aday olursanız, partide ve

başbakanlıkta bir boşluk ortaya çıkabilir. Bu boşluğu doldurabilecek misiniz, bunu kastetmiştim. Ama görüyorum bu yanlış aksettirilmiş' diyor.

Böylece bu mesele kapanıyor.»

Hayır, bu «mesele kapanmıyor». Köşkten esen rüzgârlar, *Özkök*'ü Çankaya'da olanlara TÖ'nün «işin içinden sıyrılmak» için yarattığı yeni düzenlemeyi yazdırıyor. Oysa, olaydaki gerçek şu:

Bu satırların yazarı Ocak 1990'da —isterlerse saat ve günü söyleyebilir— Evren Paşayla Marmaris'te yaptığı konuşmanın tam içeriğini bir kez daha anlatabilir. Evren Paşa, TÖ'yü tam üç kez cumhurbaşkanı olmaması için uyardığını anlattı. Hem de: «Günlüğünden o günleri aynen okuyarak!»

Bir gazeteci için yapılacak nedir? Yazılanlar yalan ise, TÖ'den esenleri değil, bizzat Evren Paşaya «günlüğünü» yalanlatmak. Para ise para, araç ise araç... Bir zahmet, Marmaris'e teşrif ederler ve gereken yanıtı alarak lüks bürolardaki masalarının başlarına dönerler. Bu kadar basit.

Yok eğer, TÖ'nün dediğine uygun adım atmaksa muradları, o da kendi bilecekleri gazetecilik biçimi.

Evren Paşa'nın «TÖ'yü eleştirdiğini» içeren son haber yayımlanınca, yeni bilgiler geldi:

TÖ, gazeteyi gördüğü sabah (19 Mart 1990 Pazartesi) «Beni Evren'le karşı karşıya bırakmak istiyorlar» demişti. Kulisten gelen bu habere bakılırsa TÖ, gerçekten «sıkışmıştı». Muhalefeti, halkı umursamıyordu, ama Evren Paşadan gelecek eleştirilerin, uyarıların kamuoyuna yansımasına sinirleniyordu.

Yapacağı basit bir iş vardı ki, anımsamıyordu herhalde: Gazeteci dostları aracılığıyla gerçekleri saptırmaya yöneleceği yerde, büyükelçi sıfatlı basın sözcüsünü konuşturur, Evren Paşanın uyarıyla eleştirilerinin tümüyle yalan olduğunu açıklayabilirdi.

Kendi deyimiyle: Hodri meydan!

Özkök'ün talihsiz yazısının yayımından bir gün önce Evren Paşa ile konuşurken bana sorum üzerine «Köşkteki son yarım saatlik görüşmede 'günün siyasal olayları' üzerinde durulmadığını» söyledi. Hatta, «İmkân da yoktu. Çünkü TÖ, yarım saat boyunca seçimlerde halkın bilgisayarla oy vereceğini gösteren sistemi uzun uzadıya anlattı» dedi.

Köşkteki son buluşma, anıldığı veya anlatıldığı gibi «siyasal içerikten yoksun»du.

KİTABI BAĞLARKEN

Durum şuydu:

12 Mart terör zirvesinden sonra, güneydoğudaki ayrılıkçı hareket birden hız kazandı. Bu kez olaylarda farklılık görülüyordu. Yıllardır etkilisi yetkilisi, devletin büyüğü küçüğü bütün yöneticilerinin övgüyle söz ettikleri bir «dayanak» elden çıkmış gibiydi.

Güneydoğu sınır şeridinde, Nusaybin'de, Cizre'de halk, devletin yanında yer almıyor, tersine devlete karşı eyleme geçiyordu. İlk önce dükkânların kepenkleri indirildi, sonra sokağa taşan kalabalıklar «Özgür Kürdistan» sloganlarıyla yürüyüşe geçtiler.

Güvenlik kuvvetlerine taşla saldırıldı, ateş açıldı. Karşılık verildi, yaralananlar ve ölenler vardı. Hükümet, olayların PKK kışkırtmasından kaynaklandığını öne sürüyordu. PKK'dan «buyruk gelmiş», kepenkler indirilmişti.

Hükümetin ve güvenlik güçlerinin bu savı, başka bir gerçeği sergiliyordu. Şayet yöredeki halk, devletin can ve malını koruyacağından kuşku duymasa PKK'nın buyruklarına niçin boyun eğsindi? Bölgede araştırmalar yaparak Ankara'ya gelen *Newsweek* muhabiri, siyasetçilere «Güneydoğu'da halkın devletten koptuğu» izlenimi aldığını söylüyordu.

Art ardına gelen olaylar, ABD'li gazetecinin gözlemini doğrular nitelikteydi. Varlığı ile yokluğu bilinmeyen hükümetin, bölgede etkili önlemler alabileceğine kimse inanmıyordu. Halkın devletten kopar hale gelmesi, güneydoğunun Milli Misak sınırlarından koparılacağı kuşkusunu pekiştirmeye başlamıştı.

Halk, basın, muhalefet partileri ülkenin bütünlüğü üzerine titrer hale gelmişti.

Ankara'da durum:

12 Mart terör zirvesine soğuk bakan, hatta Başbakan Akbulut'u böyle bir toplantıya katılarak ANAP iktidarının gücüne gölge düşürdüğü için «azarlayan» —Sabah gazetesi «fırça yedi» demişti— TÖ, 14 Mart günü basında görüldü. Bir derneği kabulünde «Terör olaylarının abartıldığı açık seçik cümlelerle» ifade ediyordu.

Güneydoğuda devlete karşı hareketler sürüyordu.

Bununla da yetinmedi. 26 Mart 90 günü terörün ve Güneydoğu'nun abartıldığını yineledi. Bu sırada «birlik ve beraberlik» rüzgârı, ülkenin bütünlüğüne yönelen eylemlere karşı devletin harekete geçmesi istemleri giderek sertleşiyordu.

27 Mart Salı günü, muhalefet partileri gruplarında konuşan İnönü ile Demirel, ilk kez, «ülkenin bölünme tehlikesiyle karşı karşıya» bulunduğunu söylüyordu. O sırada başka gelişmeler oluyordu, basın farkında değildi.

Bir hafta önce parlamentodaki üç partiden ikişer milletvekilinin katılımıyla altı kişilik bir heyet güneydoğuya gitmiş, incelemeler yaparak dönmüştü. Heyetten, TÖ'nün yaver-i haslarından Adnan Kahveci ile SHP'den Mehmet Can, İstanbul'da bulunan Meclis Başkanı Erdem'i aramışlar, «Bölgede vaziyetin 'vahim' olduğunu, derhal liderleri toplantıya çağırmasını» istemişlerdi.

Bu istek, 12 Mart zirvesini sağlayan basın isteğine benzemiyordu. Erdem, Ankara'ya döndü. Heyeti MGK ile, liderlerle konuşturdu. «İsterlerse bir kez de TÖ'ye gitmelerini» salık verdi. İnönü, heyetin TÖ'ye gitmesine hemen evet dedi. Demirel, «daha sonra yanlış anlaşılabileceğini» öne sürerek izin verdi.

28 Mart 90'da, Çankaya'da MGK toplantısı başlamadan önce, «ulusal sorunlar söz konusu olunca TÖ'ye bir heyetle gidilmesinin doğru olacağını» grubunda söyleyen İnönü'nün konuşmasıyla uyandık. Demek ki, ulusal sorunlar söz konusu olunca, TÖ çağrıda bulunacak, beş aydır el sıkmayan, TÖ ile yanyana gelmemek için fellik fellik kaçan, görmezlikten gelen Erdal İnönü,» tıpış tıpış Köşkün yolunu» tutacaktı.

O sabah, İnönü'ye açık seçik sordum, «Evet, giderim» dedi. «Başka bir Cumhurbaşkanı yoktu ki.» Hükümet de

yoktu. «Öyleyse» diyordu. Demirel de üç aşağı beş yukarı aynı sözleri söyledi.

Bizde şaşkınlık uyandıran bu demeçleri o sabah haberleştirirken, Aralık 1989'daki demeçlerine bir göz attık. İnönü, ulusal sorunları bahane ederek TÖ'nün yapacağı çağrıları «kişisel propaganda» diye niteleyip red edeceğini bildirmişti. Demirel keza! Ya şimdi? Gideceklerdi.

Haberi yazdık, yorumladık. Aynı gün, 28 Mart saat 19.30'da TÖ'nün güneydoğu olayları, ulusal bütünlük adına liderleri toplantıya çağırdığı açıklandı.

Çankaya hesaplaşmaları, Çankaya sorunu yepyeni bir aşamaya giriyordu.

TÖ'nün istediği oluyordu. Çünkü, Aralık ayı başlarında tam bir hafta TÖ'nün kendini reddeden muhalefeti ulusal sorunları bahane ederek çevresinde toplayabileceğini, bu yoldan «meşruiyetini» pekiştireceğini yazmıştık. Muhalefet direnmesindeki yumuşak karın bu noktaydı. Oysa muhalefet, ulusal sorunlar söz konusu olsa da TÖ ile bir araya gelmeyeceğini kamuoyuna açıklamıştı. Bu ne perhiz ne lahana turşusuydu.

TÖ, beş ay beklemiş, istediği noktaya varmıştı. İşin garip yanı şuydu : Mart ayı boyunca güneydoğu olaylarını küçümseyen TÖ, «işin vahametini» ne zaman anlamıştı? O da alınan bilgilerle açığa çıktı. Meğer parlamento heyeti üç günlük incelemeden sonra durumu anlatınca «konunun hassasiyetini kavramıştı.»

Oysa, güneydoğu yedi yıllık iktidarı boyunca durmadan kanamıştı. Yedi yıldır devlet, istihbarat birimleri, güvenlik güçleri, özel timler altı kişilik parlamento heyeti kadar etkili olamamış, TÖ'de liderleri toplantıya çağıracak duyarlığı sağlayamamıştı!

Artık kitabı bağlamak zorundaydık.

Baskıya geçmesek, Çankaya öykülerinin arkası kesilmeyecek, hemen her hafta yeni ekler yapmak zorunluğu doğacaktı.

Kitap baskıya girerken Çankaya öykülerine 2 Nisan 1990 günü yeni bir halka ekleniyordu.

——oOo——

Askeri yönetimin " depolitize" etmeye çalıştığı ülke, "Susan Türkiye'den, konuşan Türkiye'ye" dönüştükçe; Çankaya, hem güncel olayların, hem de 12 Eylül tartışmalarının zemini ve başlıca hedefi haline geldi. On yıllık bu gerçek, elinizdeki kitabın adı oldu : **"ÇANKAYA HESAPLAŞMASI ".**

11 Ekim 1989'da **" 864 RAKIMLI TEPE - ÇANKAYA "** kitabı satışa çıktı. Bu kitap, 1987'den başlayarak tam iki buçuk yıl TÖ'nün sivil ve asker kesimlerden, tepe noktalardaki kişilerden asıl amacını, 8. Cumhurbaşkanı olma tutkusunu nasıl gizlediğini ayrıntılarıyla anlatıyordu. Her iki kitabın başrollerinde Evren, TÖ, Demirel, Erdal İnönü ve öteki önemli kişiler vardı. Böylece iki kitap, **" 864 RAKIMLI TEPE - ÇANKAYA "** ile beğeninize sunulan **" ÇANKAYA HESAPLAŞMASI "** birbiriyle bütünleşiyor. Yakın geçmiş bu iki kitapta iç içe giriyor ve Türkiye'nin her döneminde baş konu olan Çankaya doruğu, her açıdan ayrıntılarla önünüze getiriliyor.

" 864 RAKIMLI TEPE - ÇANKAYA " dan sonra, **"ÇANKAYA HESAPLAŞMASI "** bilinen kimi olayların "bilinmeyen yönleri" ile ayrıntılarına bir numaralı insanların anlattıklarıyla ışık tutmaya yöneliyor.

İKİNCİ BASKI

Gerçek öyküleri yansıtan yapıtların önsözlerinde kimi yazarların özenle yazdıklarının tersine:

Yukarda adı geçen iki kitapta geçen olaylar, kişiler, konuşmalar, belgeler ve söyleşiler bütünüyle gerçektir. Kitapların yazarı, iyi niyetle "konuşkan" olmadığını söyleyen kimini yeterince zorlayarak daha geniş bilgi edinmeye çalışmış, bilgi vermekten kaçınmayanlara teşekkür etmiştir. Kimine göre eksiklik, kimine göre fazlalık yazarın kusuru değildir.

" ÇANKAYA HESAPLAŞMASI " nda olaylar, 1990'dan 1980'e doğru sıralanmıştır.

C. ARCAYÜREK
(Mart - 1990)

ISBN 975 - 494 - 164 - 5
90 . 06 . Y . 0105 . 0245

9789755200915
1,95TL
731176 promosyon kitap

kapak baskısı pan matbaacılık ankara 230 78 90